

PERSMISDRIJVEN VOOR DE JURY

GRONDWETTELIJKE WAARBORG OF GERECHTELIJK FOSSIEL?

Aantal woorden: 53.139

Milan Maertens

Studentennummer: 01803716

Promotor: prof. dr. Georges Martyn

Commissaris: Amber Gardeyn

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de rechten

Academiejaar: 2023 – 2024

Deze masterscriptie is een examendocument waarvan de inhoud niet werd gecorrigeerd.

WOORD VOORAF

Hoewel het schrijven van een thesis vaak wordt vergeleken met het afleggen van een lange tocht of de beklimming van een steile berg, kijk ik met veel genoegen terug op het schrijfproces. Het gekozen onderwerp stelde mij in staat mijn voorliefde voor (rechts)geschiedenis te prikkelen. Het was een boeiende uitdaging om de evolutie van het drukpersmisdrijf in de rechtspraktijk te bestuderen. Met veel verbazing merkte ik op hoe gedateerd doch relevant het stelsel van het persmisdrijf is. Met deze bijdrage hoop ik een zekere leemte in de literatuur te kunnen opvullen en bruikbare inzichten te bieden.

Deze masterscriptie schreef ik dan wel in mijn eentje, maar ze kwam tot stand met de steun van verschillende personen rondom mij. Op deze plek wil ik aan hen mijn dank betuigen. Vooreerst en bovenal dank aan de promotor van deze masterscriptie, **professor Georges Martyn**, voor de manier waarop hij zijn vakkundigheid weet te doordrenken met uitbundigheid. Bedankt voor uw aanstekelijke enthousiasme rondom het thema en de begeleiding bij mijn schrijfproces. Ook dank aan mijn persoonlijke supporters langs de zijlijn. Ik heb het over mijn ouders en vriendin. **Mama, Papa**, bedankt voor jullie jarenlange inzet, waardoor ik de mogelijkheid kreeg verder te studeren en mijn talenten te ontwikkelen. **Emilia**, dank je wel voor jouw onvoorwaardelijke steun en buitengewone liefde.

Met deze masterscriptie valt het doek over mijn zesjarige periode als student criminologie en rechten. Deze masterscriptie mag dan wel ‘het sluitstuk’ vormen van mijn studentenleven, maar naar mijn gevoel kan het nu pas allemaal beginnen.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Milan Maertens

Gent, 17 mei 2024

ABSTRACT

The Belgian constitutional legislator enshrined freedom of the press in 1830-1831 with special safeguards. These measures ensure that press freedom in Belgium, purely from a constitutional perspective, is perhaps the best protected in the world. The constitutional press regime emerged against the backdrop of both the preventive restrictions from the Napoleonic era and the repressive system of the United Kingdom of the Netherlands, which sought to suppress political opposition through the press. One of these constitutional safeguards is the authority of a jury trial in cases of press offenses, a unique feature worldwide.

Nearly 200 years later, the relevant constitutional articles remain the foundation of press freedom. However, the question arises whether the protective regime designed by the founders of the Belgian state in the nineteenth century is still adequate. A significant gap often exists between theory and practice. Jurisprudence has so narrowly interpreted the concept of 'press offense' that hardly any offenses qualify for the preferential regime, leading to the erosion of jury trials for press offenses. This is evidenced by the fact that only three press cases have been tried by a jury in Belgium since World War II. The long-standing lack of prosecution for press offenses before the court of assizes is due to various substantive, policy-related, and organizational reasons.

The legal-historical research that emerges from these findings explores the unique relationship between press offenses and the jury in Belgian history and the interpretation of the concept of 'press offense' within judicial practice. Through an analysis of legislation, case law, and literature, this study traces the development of jurisprudential and legislative approaches to press offenses during various periods in Belgian history. To refine the legal-historical understanding, three previously unanalysed archival files from the East Flanders court of assizes, dating from the interwar period, were examined.

INHOUDSOPGAVE

WOORD VOORAF	3
ABSTRACT	5
INHOUDSOPGAVE	7
LIJST MET AFKORTINGEN	11
DEEL 1: INLEIDING	13
1. ONDERZOEKSDOELSTELLING	14
2. CENTRALE PROBLEEMSTELLING.....	15
3. AFBAKENING VAN HET ONDERZOEK	16
4. METHODOLOGISCH KADER.....	16
DEEL 2: PERSVRIJHEID IN HET BELGISCHE RECHT	19
1. HET DRUKPERSMISDRIJF	19
1.1 HET MOET OM EEN STRAFBARE MENINGSUITING GAAN	21
1.2 GEEN PERSCRIMINALITEIT ZONDER PUBLICITEIT	24
1.3 HET MISDRIJF MOET GEPLEEGD ZIJN VIA DE ‘DRUKPERS’	25
1.4 BESLUIT: DE DRUKPERS EN ZIJN NAKOMELINGEN.....	30
2. DE DRUKPERS IS VRIJ	31
2.1 TEGEN PUBLIEKE CENSUR: HET VERBOD OP PREVENTIEVE MAATREGELEN	31
2.2 TEGEN PRIVATE CENSUR: DE GETRAPTE VERANTWOORDELIJKHEID.....	32
3. PROCEDURELE WAARBORGEN EN DE BEVOEGDHEID VAN DE VOLKSJURY	33
3.1 DE VOLKSJURY ALS BEVOEGD STRAFRECHTSCOLLEGE	34
3.2 DE OPENBAARHEID VAN DE RECHTSPLEGING	35
3.3 BIJKOMENDE WAARBORGEN: HET JURY- EN HET PERSDECREET	35
4. DE PERSVRIJHEID IN RECHTSVERGELIJKEND PERSPECTIEF.....	36
4.1 FRANKRIJK: EEN PERSWET IN CONSTATE EVOLUTIE.....	36
4.2 NEDERLAND: PERSVRIJHEID ZONDER JURY	37
4.3 BESLUIT: HOE ZIT HET MET CENSUR BIJ DE BUUR?.....	39
5. BESLUIT: EEN BIJZONDERE WAAIER AAN WAARBORGEN	39
DEEL 3: VOORGESCHIEDENIS EN GRONDSLAGEN VAN HET BELGISCH PERSREGIME	43
1. DE FRANSE PERIODE (1794-1815): EEN REPRESSIEF PERSBEWIND	44
1.1 HET DIRECTOIRE: TUSSEN ZELFCENSUR EN REPRESSIEF LOKAAL BELEID	44
1.2 NAPOLEON AAN DE MACHT: EEN TIRANNIEKE PERSFASE	45
1.3 BESLUIT: DE PERS ONDER HET FRANSE JUK.....	46
2. DE HOLLANDSE PERIODE (1815-1830): EEN SCHIJNVRIJHEID VAN DRUKPERS	47
2.1 EEN START VOL VALSE HOOP.....	47
2.2 PERSBELEID EN PERSVERVOLGINGEN IN DE HOLLANDSE TIJD.....	49

2.3	'VIVE LA LIBERTÉ!', 'À BAS LE ROI' EN ... 'VIVE DE POTTER!'	51
2.4	BESLUIT: VAN OPPOSITIE NAAR REVOLUTIE	53
3.	DE BELGISCHE OMWENTELING: EEN BREUK MET HET VERLEDEN	54
3.1	ALS HET REGENT IN PARIJS	54
3.2	... DAN DRUPPELT HET IN BRUSSEL	55
3.3	DE GENESE VAN HET BELGISCH GRONDWETTELIJKE PERSREGIME	57
3.4	DE UITWERKING VAN DE EERSTE PERSWETGEVING	62
4.	BESLUIT: HET BELGISCH PERSREGIME VERKLAARD	65
DEEL 4: PERSMISDRIJVEN VOOR DE JURY IN DE 19DE EN 20STE EEUW		67
1.	PERSMISDRIJVEN IN DE LANGE NEGENTIENDE EEUW (1830-1914)	67
1.1	MALCONTENTEN OMTRENT DE BELGISCHE ONAFHANKELIJKHEID (1831-1847)	67
1.2	DE CLERICO-LIBERALE STRIJD IN DE PERS	72
1.3	DE EUROPESE LENTE: ECHO'S VAN (CONTRA)REVOLUTIE (1848-1858)	75
1.4	BRUTALE DROMEN TEN TIJDE VAN DE EERSTE INTERNATIONALE (1864-1879)	81
1.5	SOCIALE ONRUST EN DE UITLOKKINGSPROBLEMATIEK (1886-1914)	84
1.6	STRIJD TEGEN ZEDELIIK VERVAL: ONZEDIGE PUBLICATIES VOOR DE JURY	90
1.7	BEZORGDEHEID OVER NAAM EN FAAM: LASTERPRAATJES VOOR ASSISEN	95
2.	OOST-VLAAMSE PERSMISDRIJVEN TIJDENS HET INTERBELLUM (1914-1939)	98
2.1	DE STRIJD TEGEN ZEDELIIK VERVAL VOORTGEZET: DE ZAAK-REYNAERT (1930)	98
2.2	LIEVER REVOLUTIE DAN OORLOG: SOCIALISME EN ANTIMILITARISME HAND IN HAND	105
3.	PERSMISDRIJVEN IN DE NAOORLOGSE PERIODE (1914-2024)	117
3.1	RACISTISCHE PAMFLETEN IN TUBEKE	117
3.2	EEN SCHANDAALBOEK TE BRUSSEL	120
3.3	HAATBERICHTEN JEGENS VROUWEN OP FACEBOOK	122
4.	BESLUIT: EEN ANALYSE VAN PERSZAKEN VOOR DE VOLKSJURY IN BELGIË	124
DEEL 5: ALGEMEEN BESLUIT		129
BRONNEN EN BIBLIOGRAFIE		133
1.	NIET-UITGEGEVEN BRONNEN	133
2.	UITGEGEVEN BRONNEN	133
2.1	WETGEVING	133
2.2	BUITENLANDSE NORMEN	134
2.3	RECHTSPRAAK	137
2.4	LITERATUUR	139
2.5	WEBSITES	145

BIJLAGEN	147
1. BIJLAGE A: FICHE ‘DRIE OOST-VLAAMSE ARCHIEFDOSSIERS’	147
2. BIJLAGE B: FICHE ‘DRIE NAOORLOGSE PERSZAKEN’	149
3. BIJLAGE C: OVERZICHT PERSPROCESSEN 1831-1914	151

LIJST MET AFKORTINGEN

Antiracismewet	Wet 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden
Anti-orangistische wet	Wet 25 juli 1834 sur les démonstrations orangistes et le port public des insignes distinctifs d'une nation étrangère.
DDHC	Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
Franse Perswet	Loi 30 juli 1881 sur la liberté de presse
ISAOL	Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga
Jurydecreet	Decreet 19 juli 1831 welke den Jury wederdaerstelt
KI	Kamer van inbeschuldigingstelling
KP	Kommunistische Partij
Negationismewet	Wet 23 maart 1995 tot bestraffing van het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de Tweede Wereldoorlog door het Duitse nationaalsocialistische regime is gepleegd
Oproerwet	Wet 10 april 1815 houdende voorschriften tot spoedige en krachtdadige beteugeling van onrust en kwaadwilligheid
Persdecreet	Decreet 20 juli 1831 op de drukpers
PFN	Parti des Forces Nouvelles

DEEL 1: INLEIDING

1. Wie de hedendaagse rechtspraak en media een beetje volgt, weet dat zo goed als alle assisenzaken over levensdelicten gaan. Wie er echter de Grondwet op na leest, merkt dat de juryrechtspraak in beginsel veel meer omvat dan de beoordeling van de allerswaarste misdrijven. Huidig artikel 150 Grondwet, het vroegere artikel 98, luidt:

“De jury wordt ingesteld voor alle criminele zaken, alsmede voor politieke misdrijven en drukpersmisdrijven[, behoudens voor drukpersmisdrijven die door racisme of xenofobie ingegeven zijn.]”¹

2. Het moet evident lijken dat er recente assisenzaken zijn waarin de jury zich over een persmisdrijf heeft moeten uitspreken. Echter, op drie uitzonderingen na, respectievelijk in 1994 (Bergen),² 2011 (Brussel)³ en 2021 (Luik),⁴ zijn er in de naoorlogse periode geen voorbeelden te vinden. Dat persmisdrijven decennialang nauwelijks vervolgd zijn voor het hof van assisen houdt verband met uiteenlopende inhoudelijke, beleidsmatige en organisatorische redenen.

3. De strafrechtelijke immuniteit die schijnbaar *de facto* bestaat,⁵ kent één belangrijke uitzondering. Een deel van de persmisdrijven werd, ten gevolge van de grondwetswijziging in 1999, aan het hof van assisen onttrokken.⁶ Persmisdrijven die door racisme of xenofobie zijn ingegeven, worden sindsdien beoordeeld door de correctionele rechtbank, wat wel tot verschillende persprocessen heeft geleid.⁷ Het oordeel van een college lekenrechters, dat in de ogen van de grondwetgever eens zo relevant en pertinent leek, wordt vandaag de dag kennelijk veel minder opportuun geacht om publicaties op hun rechtmatigheid te beoordelen.⁸ Het lijkt erop dat het persmisdrijf een gerechtelijk fossiel is uit een grondwet die dringend eens afgestoft dient te worden. Vandaag lijkt, althans volgens sommige auteurs, de tijd dan ook rijp om aan de *de facto* straffeloosheid van persmisdrijven een einde te maken.⁹

4. Niettegenstaande bovenstaande vaststelling, halen heel wat ‘persprocessen’ vandaag de dag de nieuwsmedia. Een interview in de krant waarin een viroloog een activist een ‘virusontkenner’, ‘oplichter’ en ‘extremist’ noemt,¹⁰ een YouTube-video waarin enkele voormalige leden van een

¹ Woorden ingevoegd bij de grondwetswijziging van 7 mei 1999, BS 29 mei 1999.

² *Infra* 117-119, nr. 227-235.

³ *Infra* 120-122, nr. 236-239.

⁴ *Infra* 122-124, nr. 240-245.

⁵ VAN DEN WYNGAERT en VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht*, 214.

⁶ Wijziging aan de Grondwet (art. 150) 7 mei 1999, BS 29 mei 1999.

⁷ VRIELINK, *Van haat gesproken*, 271-379.

⁸ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 1-2.

⁹ Zie GYSELAERS, “(Digitale) drukpersmisdrijven”, 97-100; KERKHOF, “Een adequaat vervolgingssysteem”, 64-96; VAN DEN WYNGAERT en VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht*, 214.

¹⁰ X, “Coronascepticus Willem Engel verliest ook tweede lasterzaak tegen Marc Van Ranst”, <https://www.demorgen.be/snelnieuws/coronascepticus-willem-engel-verliest-ook-tweede-lasterzaak-tegen-marc-van-ranst~b8434610/>. Zie ook VOORHOOF, “Coronascepticus Willem Engel verliest ook in beroep” en VOORHOOF, “Van Ranst vrijuit”.

studentenclub worden ‘geëxposed’ in de nasleep van een fatale studentendoop¹¹ of een artikel waarin de ene partijvoorzitter de andere een racist noemt ...¹² de recente geschiedenis biedt alleszins tal van voorbeelden. Het gaat hier echter telkens over zaken voor de correctionele of burgerlijke rechtbank.

1. ONDERZOEKSDOELSTELLING

5. Het verhaal van de persvrijheid en persmisdrijven is geen onbekend terrein. In de eerste plaats blijkt het Belgische ‘gunstregime’ voor persmisdrijven in geen enkel ander EU-land bekend.¹³ Bovendien hebben heel wat juristen zich reeds gewijd aan de studie van de waarborgen waarmee de grondwetgever de persvrijheid in 1831 bedacht heeft.¹⁴ Ondanks de aanpassingen en aanvullingen die de perswetgeving in de loop van de negentiende eeuw kende, blijkt dat de grondslagen van het Belgisch persrecht uit 1831 grotendeels ongewijzigd bleven. Overigens blijkt dat de jury in het negentiende-eeuwse België heel wat perszaken heeft beoordeeld.¹⁵ Desalniettemin blijkt uit de rechtsleer dat er weinig tot geen grondig (rechtshistorisch) onderzoek is uitgevoerd naar de gevelde persprocessen van na de Eerste Wereldoorlog.

6. Het doel van deze studie ligt in het aanvullen van deze kennislacune door middel van een analyse van persdossiers van het hof van assisen, teneinde in kaart te brengen hoe het begrip ‘persmisdrijf’ sinds 1830 geëvolueerd is, de hypothese van de klassieke visie¹⁶ na te gaan en de rechtshistorische kennis binnen deze materie te verfijnen.

7. Uit concrete perszaken wordt getracht de toenmalige socio-politieke realiteit van België af te leiden, belicht doorheen de bijzondere lens van persmisdrijven. Het hoeft geen betoog dat het te onderzoeken tijdvak een aantal acute politieke conflicten kende die zich in de Belgische staat lieten voelen. Heel wat eenmalige en periodieke publicaties hadden een duidelijk ideologisch en politiek profiel. Er werd, in het verzuilde België, vaak op scherpe toon voor de eigen zaak geijverd en men deinsde er niet voor terug om het denken en doen van de politieke tegenstander op de korrel te nemen. Het is de bedoeling om dit bronnenmateriaal in zijn juridische en politieke context, en ook binnen de ruimere context van de geschiedenis van persmisdrijven, te plaatsen.¹⁷

8. Het onderzoek dient een inzicht te leveren in de onderlinge wisselwerking van de machten in ons land, waarbij de pers als zogenaamde vierde macht een belangrijke plaats bekleedt. Daarnaast kadert dit onderwerp deels binnen de actuele discussie omtrent het behoud of de afschaffing van de

¹¹ DEBEUCKELAERE, “Youtuber Acid gedagvaard”, https://www.standaard.be/cnt/dmf20230622_96473311; X, “Op één dag kan het afgewerkt zijn”, https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20240118_97560901.

¹² HULSTAERT, “Wat hangt Melissa Depraetere boven het hoofd na Vlaams Belang-aanklacht voor laster?”, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/wat-hangt-melissa-depraetere-boven-het-hoofd-na-aanklacht-voor-laster/>.

¹³ Zie VAN DEN WYNGAERT, *Criminal procedure systems*.

¹⁴ Zie DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 49-96; SCHUERMANS, *Code de la presse*, 1881, 35-79; VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 96-114; VRIELINK, *Van haat gesproken*, 9-68.

¹⁵ Zie DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*.

¹⁶ De klassieke visie stelt dat het begrip ‘persmisdrijf’ steeds enger wordt geïnterpreteerd waardoor het gunstregime, met inbegrip van het juryoordeel, steeds meer werd geminimaliseerd, vervolgens omzeild en mogelijks kan worden afgeschaft.

¹⁷ Zie DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*.

assisenprocedure. Steeds meer auteurs erkennen dat het huidig stelsel aan herziening toe is; het huidig strafrechtelijk systeem in perszaken negeert immers de maatschappelijke realiteit.¹⁸ De meningen over hoe deze herzieningen moeten worden vormgegeven, lopen echter uiteen. Hierin situeert zich bijgevolg de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie van deze studie.

2. CENTRALE PROBLEEMSTELLING

9. De persvrijheid is een wezenlijk speerpunt van de ‘moderne’ democratische rechtsstaat, maar tussen theorie en praktijk gaapt vaak een wijde kloof.¹⁹ Het ‘gunstregime’ voor persmisdrijven bleek, bij de keuze ervoor in het jonge België, zeer tijdsgebonden te zijn. In de loop van de negentiende en twintigste eeuw hebben de rechtscollages het begrip ‘persmisdrijf’ dermate eng geïnterpreteerd dat in de praktijk nagenoeg geen misdrijven meer in aanmerking komen voor het bijzondere regime, wat zorgt voor een uitholling van de juryrechtspraak inzake persmisdrijven.

10. Voortspruitend uit deze vaststellingen wordt de centrale problematiek van deze studie geformuleerd als: *“Het begrip ‘persmisdrijf’ wordt in de rechtspraktijk eng geïnterpreteerd. De beschermingsmechanismen voor de persvrijheid, met inbegrip van het juryoordeel, werden hierdoor geminimaliseerd, vervolgens omzeild en zijn mogelijks klaar om te worden afgeschaft. Het ontbreekt tot nog toe aan een rechtshistorische studie die deze evolutie in kaart brengt”*.

11. De analyse van deze problematiek leent zich tot een opsplitsing in drie onderzoeksvragen.

De eerste onderzoeksvraag peilt naar hoe het Belgische persregime er vandaag uit ziet. Wat wordt er onder het juridische begrip ‘persmisdrijf’ verstaan? Hoe wordt de persvrijheid gewaarborgd door het Belgische recht? Hoe wordt dit vormgegeven in andere landen? En is het vandaag nog wel adequaat?

De tweede vraag zoekt naar de grondslagen en motieven van de grondwetgever om dergelijk beschermingsregime uit te tekenen. Om de fundamenteën van de Belgische perswetgeving te kunnen begrijpen, is kennis van wat eraan voorafging onontbeerlijk. De vragen die dit gedeelte wil beantwoorden zijn de volgende: wat was de positie van de pers tijdens de Franse periode? En ten tijde van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden? Hoe is het wettelijk kader tot stand gekomen? Waarom oordeelde de grondwetgever indertijd dat een college van lekenrechters het best geplaatst was om over persmisdrijven te oordelen?

Hoe de juryrechtspraak in perszaken zich in de rechtspraktijk heeft ontwikkeld, vormt het onderwerp van de derde onderzoeksvraag. Welke patronen zijn in de vervolgingspolitiek terug te vinden? Welk beleid hebben de Belgische autoriteiten – regering, parlement en gerecht – ten aanzien van de pers gevoerd? In welke mate weerspiegelde hun houding de toenmalige politieke actualiteit? Wat was volgens hen een misbruik van de persvrijheid? En bovenal: wat zegt dat over de historische ontwikkeling van de persvrijheid in België?

¹⁸ Zie CEULEERS, “Hoogst wenselijk: een herkeuring”, 407-410; SENAAT (ed.), *Persvrijheid in de 21ste Eeuw*.

¹⁹ DELBECKE, “Justitie en pers”.

12. Een duidelijk antwoord op de onderzoeksvragen moet in belangrijke mate aangeven hoe de invulling van het begrip ‘persmisdrijf’ en de rechtspraktijk daaromtrent geëvolueerd is, en hoe adequaat het beschermingsregime, dat de grondwetgever in de negentiende eeuw uitstekende, vandaag nog geacht mag worden.

3. AFBAKENING VAN HET ONDERZOEK

13. Dergelijk rechtshistorisch onderzoek diende haalbaar te zijn binnen de beschikbare tijd. Een volledige doorlichting van alle persmisdrijven die in België effectief voor de jury zijn gekomen, is onmogelijk binnen het bestek van een masterproefonderzoek. De bestaande archieven van de Belgische hoven van assisen zijn verspreid over gans het land en zijn vaak moeilijk toegankelijk. De relatieve zeldzaamheid van persprocessen maakt het bovendien een zoektocht naar de spreekwoordelijke speld in de hooiberg.

14. Inhoudelijk werd de keuze gemaakt om het onderzoek enkel toe te spitsen op perszaken die voor de hoven van assisen zijn gebracht. De zaken die voor de burgerlijke rechter, in toepassing van het burgerlijk aansprakelijkheidsrecht, en voor de correctionele rechtbank, ingevolge de grondwetwijziging van 1999, zijn gevelde, worden niet behandeld.

15. Op territoriaal vlak situeert de inhoud van deze masterscriptie zich nagenoeg uitsluitend op het grondgebied van de Belgische staat. Niettemin verrijkt dit onderzoek zich met enkele rechtsvergelijkende elementen, waarbij de situatie in Frankrijk en Nederland beknopt wordt besproken. Gezien hun gemeenschappelijke bestaansgeschiedenis vormen onze zuider- en noorderburen immers een nuttig referentiepunt. Het archiefonderzoek beperkte zich tot de provincie Oost-Vlaanderen. Deze voorkeur was vooral van praktische aard gezien het Gentse Rijksarchief eenvoudig te bereiken is vanuit de Faculteit Recht en Criminologie van de Universiteit Gent.

16. De eigenlijke onderzoeksfase strekt zich binnen een tijdspanne dat zich opent in het jaar 1830, wanneer de Belgische staat werd opgericht. Uiteraard strekt de historische omkadering zich uit tot vele jaren daarvoor. Het eindpunt van het tijdsbestek waarop dit onderzoek zich richt, is mogelijks nog ver weg. Net zoals de maatschappelijke relevantie van het onderwerp strekt het onderzoeksterrein zich uit tot vandaag en morgen. Deze masterscriptie zal dan ook de huidige en eventueel toekomstige perspectieven op het vlak van het regime inzake persmisdrijven belichten.

4. METHODOLOGISCH KADER

17. Deze masterscriptie bevat de resultaten van een literatuur- en archiefstudie. De verzamelde data bestonden uit relevante wetgeving, rechtspraak en literatuur.

4.1 LITERATUURSTUDIE

18. De studie vertrok vanuit de algemene literatuur over de Belgische persvrijheid en het persmisdrijf. Er werd doelgericht naar informatie gezocht met de zoektermen ‘(druk)persmisdrijf’, ‘persvrijheid’, ‘vrijheid van meningsuiting’, ‘art. 25 Gw’ en ‘art. 150 Gw’ (alsook de Frans vertalingen). De literatuurverzameling gebeurde grotendeels online via de elektronische databanken

Jura en *Jurisquare*, alsook de wetenschappelijke zoekmachine *Google Scholar*.²⁰ Ook de online catalogus van de Universiteitsbibliotheek Gent vormde een handige tool ter opsporing van relevante publicaties.²¹ Andere bronnen werden gevonden via de zogenaamde sneeuwbalmethode, waarvan selectie gebeurde op basis van relevantie en betrouwbaarheid.²²

19. Het eerder gedane onderzoek van Bram Delbecke²³ binnen deze materie was ongetwijfeld betekenisvol voor deze studie. In zijn boek *De lange schaduw van de grondwetgever* analyseerde hij de toepassing van de perswetgeving in de Belgische rechtspraak in de periode tussen 1831 en 1914. Hij baseerde zich hierbij op een rijke poel van 214 archiefdossiers van persprocessen. Deze studie bouwt dan ook voort op zijn werk.

20. Naast de hoofdzakelijk rechtshistorische insteek van het onderzoek, komt er een rechtsvergelijkend element aan bod binnen de masterscriptie. De studie werd aangevuld met een micro-rechtsvergelijkend²⁴ onderzoek naar het persregime en de figuur van het ‘persmisdrijf’ in België, Frankrijk en Nederland. De keuze voor deze buurlanden was gebaseerd op hun gemeenschappelijke bestaansgeschiedenis. Het België zoals wij het nu kennen, viel immers vroeger zowel onder Frans (1794-1815) als Hollands (1815-1830) bewind. Het is dan ook bijzonder interessant om na te gaan hoe het persregime nadien in beide landen is geëvolueerd.

4.2 ARCHIEFONDERZOEK

21. Een deel van deze studie steunt op archiefonderzoek. Gezien Delbeckes eerdere werk in de materie, restte er nog na te gaan hoeveel persprocessen er zich sinds 1914 voordeden. In het Rijksarchief van Gent bracht de consultatie van een digitale databank²⁵ drie perszaken op die voor

²⁰ Naarmate het onderzoek vorderde, werden uiteraard andere databanken afgezocht naar specifieke bronnen. Men denke aan de digitale krantenarchieven *Belgapress* en *Belgicapress* of de juridische databanken *Strada lex* en *LexNow*.

²¹ De relevante werken die online niet beschikbaar waren, werden ter plaatse in een (faculteits)bibliotheek geconsulteerd.

²² De relevantie van het werk werd beoordeeld op basis van de inleiding, abstract en/of conclusie. Een beoordeling van de betrouwbaarheid gebeurde door de autoriteit van de auteur na te gaan en door de inhoud te vergelijken met andere werken. Gezien de rechtshistorische insteek van de studie was de publicatiedatum van minder belang.

²³ Bram Delbecke studeerde geschiedenis en rechten aan de KUL. Voordat hij advocaat werd, was hij academicus aan diezelfde universiteit, waar hij in 2010 met succes zijn doctoraatproefschrift over de ontwikkeling van het pers- en mediarecht verdedigde, <https://www.dlpa.be/en/team/bram-delbecke>.

²⁴ In de literatuur wordt vaak onderscheid gemaakt tussen dogmatische en functionele rechtsvergelijking, alsook tussen micro- en macrorechtsvergelijking. In tegenstelling tot een dogmatische rechtsvergelijking, focust een functionele rechtsvergelijking niet zozeer op het formele kader (*law in the books*), maar wel op het probleem en hoe het ‘levend’ recht daarop een antwoord biedt (*law in action*). In de literatuur kunnen evenwel uiteenlopende definities van deze vergelijkingsvormen gevonden worden. Het onderscheid draagt – mijns inziens – minder bij tot een goed begrip, waardoor hier niet verder wordt op ingegaan. In tegenstelling tot rechtsvergelijking op macroniveau, waar hele rechtsstelsels met elkaar worden vergeleken, gaat de aandacht bij microrechtsvergelijking naar welbepaalde rechtsinstellingen of het geldend kader voor een bepaald fenomeen of probleem. Zie PIETERS en DEMARSIN, *Rechtsvergelijking*, 19-20.

²⁵ Bij afspraak met het diensthoofd van het Gentse Rijksarchief werd in onderling vertrouwen een persoonlijke USB-stick toevertrouwd die een eigen aangelegde databank van de Oost-Vlaamse archieven inzake assisendossiers in *Excel* bevatte. Door middel van een eenvoudige ingave van de termen ‘persmisdrijf’ en ‘drukpersmisdrijf’ konden er via de zoekfunctie drie relevante persdossiers worden opgespoord.

de Oost-Vlaamse volksjury werden gebracht.²⁶ Na machtiging van de bevoegde procureur-generaal, werden deze dossiers in het Gentse Rijksarchief geraadpleegd, gescand en geanalyseerd.

22. De analyse van de persdossiers gebeurde aan de hand van een fiche met de volgende variabelen: datum van arrest, plaats van de feiten, beschuldigten, beschuldiging, actoren van vervolging, raadsman(nen) en arrest.²⁷ Er werd in de literatuur verder gezocht naar een verklaring voor bepaalde aspecten. Daarbij werden mogelijke invloeden van zowel interne als externe factoren onderzocht.

²⁶ HA OOST 1891-1958, nr. 889/8268, 902/8316 en 918/8369.

²⁷ Zie bijlage A, 147.

DEEL 2: PERSVRIJHEID IN HET BELGISCHE RECHT

23. In België heeft iedereen het recht om uit te drukken wat hij of zij denkt. Dat recht wordt in de gecoördineerde Grondwet gewaarborgd door artikel 19: de vrijheid van meningsuiting.²⁸ Een uitvloeisel hiervan is de (druk)persvrijheid, want via de pers kunnen gedachten en gevoelens worden verspreid.

24. In de ogen van de *founding fathers* van de Belgische natiestaat en de Grondwet van 1831 volstonden de constitutionele garanties inzake de vrijheid van meningsuiting niet om de vrijheid van drukpers als voldoende beschermd te beschouwen. Men was van mening dat de pers in het bijzonder nood had aan een bijkomende grondwettelijke bescherming, en hoe kon dat in de eerste plaats beter dan – naast de vrijheid van meningsuiting – de vrijheid van drukpers uitdrukkelijk te vermelden? Dit gebeurde in artikel 18 (huidig artikel 25) Grondwet, die tot op vandaag de pijler van de drukpersvrijheid vormt.

25. Het werd echter nog steeds als onvoldoende beschouwd om louter te stellen dat de pers vrij moest zijn. Het expliciteren van extra waarborgen was noodzakelijk. Daarom werd voor de vrije pers een waarborgsysteem bedacht, dat zich vertaalt in drie bijzondere waarborgen: het verbod op preventieve maatregelen, de waarborg van de getrapte verantwoordelijkheid en de bevoegdheid van de volksjury voor persmisdrijven. De artikelen 25 en 150 Grondwet beogen die nodige waarborgen te bieden.

26. Om het regime van de persvrijheid van dichtbij te bekijken, worden in deze studie vijf vragen behandeld. Wat houdt een ‘drukpersmisdrijf’ in? Hoe zit het met de immuniteit tegenover overheids censuur? Wat houdt het getrapte verantwoordelijkheidssysteem in? Wat zijn de specifieke waarborgen bij sanctionering? En is ons persregime zo bijzonder in vergelijking met andere landen?

1. HET DRUKPERSMISDRIJF

27. Toen de grondwetgever voor persmisdrijven een ‘gunstregime’ bedacht, liet hij na de term te specificeren.²⁹ Dat er in de vrij beknopte debatten in de Volksraad over de persvrijheid nauwelijks werd op ingegaan, was niet alleen een kwestie van tijdsgebrek.³⁰ Men was zich terdege ook bewust

²⁸ Oud art. 14 Gw. Dit artikel waarborgt de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van eredienst. Deze vrijheden worden ook gewaarborgd door art. 9 en 10 EVRM en door art. 18 en 19 BUPO.

²⁹ Het Persdecreet bevat wel enkele praktijken die een drukpersmisdrijf kunnen uitmaken: “[...] door aengeplakte schriften, hetzy door geschrevene of gedrukte, verkochte of uytgedeelde schriften, regstreeks opstoken om euveldaed of misdryf te bedryven.” (art. 1), “[...] met kwaeden opzet en in het openbaer de uytvoerbaere kracht der wet tegenspreken of ophitsen om dezelve te ongehoorzaemen [...]” (art. 2), “met kwaeden opzet en in het openbaer, hetzy het grondwettig gezag des Konings, hetzy de onschendbaerheyd van den persoon Zyner Majesteyt, hetzy de grondwettige regten van zyn stamhuys, hetzy de regten of het gezag der kamers tegenspreken, of op dezelfde wyze den persoon des Konings uytischelden of lasteren [...]” (art. 3) en “De lastering of uytischelding ten aenzien der openbaere ambtenaeren of ten aenzien van de lichaemen of bedienden wie eenig deel van het openbaere gezag is toevertrouwd, of ten aenzien van alle ander geconstitueerd lichaam [...]” (art. 4). Dit betreft echter een niet-exhaustieve en intussen achterhaalde opsomming. Decr. 20 juli 1831 op de drukpers, *Bull.off.*, vol. 3, nr. 185, hierna ‘Persdecreet’.

³⁰ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 423.

van het adagium ‘*omnis definitio in jure periculosa est*’.³¹ Ook de wetgever voorzag tot op heden niet in een definitie.

28. Jurisprudentie en doctrine zagen zich genoodzaakt om de term invulling te geven. In de loop van de negentiende eeuw kwam men tot de consensus dat het persmisdrijf drie constitutieve elementen telde: (1) een misbruik van de vrijheid van meningsuiting (2) waarbij het geschrift vervaardigd is door middel van de drukpers én (3) een effectieve verspreiding kent.³²

29. Klassiek omschreef het Hof van Cassatie, voor de eerste keer in een arrest van 10 juli 1871, persmisdrijven als “*les atteintes portées aux droits soit de la société, soit des individus, par l’abus de la manifestation des opinions en des écrits imprimés et publiés*”.³³ In een veelheid aan arresten bevestigde het Hof diezelfde drie cumulatieve voorwaarden. Men had het over (1) een strafbare meningsuiting (2) die via de (druk)pers (3) openbaar werd gemaakt.³⁴ Echter, de rechtspraak werkte een jurisprudentie uit die het begrip steeds restrictiever omschreef, waardoor slechts een klein aantal misdrijven nog het bijzonder persregime geniet.

30. Het was Charles Laurent³⁵ die deze constitutieve elementen als eerste Belgische rechtsgeleerde in 1871 noteerde. Hij voegde daar wel een element van (potentiële) schade aan toe.³⁶ In 1881 nam Henri Schuermans³⁷ de classificatie over in zijn tweede editie van *Code de la presse*, met uitzondering van het element schade; dat was, naar zijn mening, eigen aan alle misdrijven.³⁸ Sindsdien namen alle standaard- en overzichtswerken deze constitutieve elementen over.³⁹ Dat neemt echter niet weg dat de invulling en afbakening van deze constitutieve bestanddelen soms heel wat voeten in de aarde hebben gehad.

³¹ “*Elke definitie in het recht is gevaarlijk*” – Een definitie in het recht heeft meestal de functie het toepassingsgebied van een regel af te grenzen. Het adagium waarschuwt in dit verband voor het introduceren van een rigiditeit in het recht en eventuele tekortkomingen aan een bepaalde formulering. ANDERSON, *A Dictionary of Law*, 332.

³² Cass. 10 juli 1871, *Pas.* 1872, I, 17; LAURENT, *Études sur les délits de presse*, 15-45; SCHUERMANS, *Code de la presse* (1881).

³³ Vrij vertaald: “*de schending van de rechten van de samenleving of van individuen door misbruik van de meningsuiting in gedrukte en gepubliceerde media*”. Cass. 10 juli 1871, *Pas.* 1872, I, 17.

³⁴ Cass. 11 december 1979, *Pas.* 1980, I, 452 en *Arr.Cass.* 1979-1980, 452; Cass. 17 januari 1990, AR 7768, *Pas.* 1990, I, 582 en *Arr.Cass.* 1989-1990, 648; Cass. 7 februari 1995, AR P.93.1260.N, *Pas.* 1995, I, 146, *Arr.Cass.* 1995, 144 en *AJT* 1995-1996, 248, noot D. VOORHOOF.

³⁵ Charles Laurent (1837-1894) doctoreerde in de rechten en maakte carrière in de Brusselse hoge magistratuur. Hij werd in 1893 raadsheer bij het Hof van Cassatie. Hij was zoon van François Laurent (1810-1887), internationaal gewaardeerde rechtsgeleerde, historicus, hoogleraar en zevenmaal decaan van de Gentse rechtenfaculteit.

³⁶ LAURENT, *Études sur les délits de presse*, 15-45.

³⁷ Henri Schuermans (1825-1905) doctoreerde in de rechten aan de Brusselse universiteit. Hij was magistraat, juridisch adviseur, archeoloog en epigrafist.

³⁸ SCHUERMANS, *Code de la presse* (1881).

³⁹ CONSTANT, *Traité élémentaire*, 235; SIMON, *Handboek van het Belgisch strafrecht*, 93; VAN DEN WYNGAERT en VANDROMME, *Strafrecht en strafprocesrecht*, 210; VANHOUDT en CALEWAERT, *Belgisch strafrecht*, 307.

1.1 HET MOET OM EEN STRAFBARE MENINGSUITING GAAN

31. Het eerste criterium is dat van de mening. Een publicatie kan slechts een drukpersmisdrijf uitmaken indien het een mening of opinie uitdrukt.⁴⁰ Dat blijkt vanzelfsprekend uit de band met de vrijheid van meningsuiting.⁴¹ Een misbruik van de drukpersvrijheid vormt steeds een misbruik van de vrijheid van meningsuiting. Dit schijnbaar evident uitgangspunt zorgde evenwel reeds voor verschillende juridische hoofdbreken.

32. De verkondigde mening dient in de eerste plaats bij wet strafbaar te zijn gesteld. Het persmisdrijf is geen op zichzelf staand misdrijf; het is een gedraging die op zich al strafbaar is, maar die het kenmerk persmisdrijf krijgt doordat het via het medium van de pers wordt gepleegd. Klassieke voorbeelden zijn laster en eerroof,⁴² beledigingen⁴³ en, voor de meer recente geschiedenis, inbreuken op de Antiracisme- of Negationismewet.⁴⁴

33. Persmisdrijven gaan over een schuldige meningsuiting: het wetens en willens uiten van een strafbare mening. Dit betekent dat er een intentioneel element dient te worden vastgesteld. Er dient zich een gedachte te manifesteren die het resultaat is van een oordeel of waardering in hoofde van de auteur.⁴⁵ Een misbruik van de drukpersvrijheid vaststellen op grond van de delictuele aard van het drukwerk *an sich* is niet mogelijk; de inhoud van het drukwerk behoeft steeds een rechterlijke appreciatie.⁴⁶

34. Misdrijven die via de pers worden gepleegd, maar waarbij een schuldige mening ontbreekt, zijn geen persmisdrijven. Om die reden is een *publicatiemisdrijf*, zoals bijvoorbeeld de aankondiging van een verboden loterij,⁴⁷ geen persmisdrijf. Het gaat dan immers om een loutere melding, die verboden is. Hetzelfde geldt voor zogenaamde *drukkerijmisdrijven*, zoals de verspreiding van drukwerk zonder de vermelding van de verantwoordelijke uitgever.⁴⁸ Hier gaat het enkel om een inbreuk op de reglementering van uitgevers en drukkerijen, die uiteraard geen inhoudelijke beoordeling door de jury behoeven.

35. Er was evenwel onduidelijkheid over wat onder een mening diende verstaan te worden. Volstond de explicitering van een loutere gedachte? Of ging het om een mening *sensu stricto*, met name de uitdrukking van een persoonlijk standpunt?

⁴⁰ Cass. 2 maart 1964, *Pas.* 1964, I, 697.

⁴¹ Voormalig art. 14 thans 19 Grondwet.

⁴² Art. 443 Sw.

⁴³ Art. 448 Sw.

⁴⁴ Wet 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (BS 8 augustus 1981, 'Antiracismewet') en wet 23 maart 1995 tot bestraffing van het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de Tweede Wereldoorlog door het Duitse nationaalsocialistische regime is gepleegd (BS 30 maart 1995, 'Negationismewet').

⁴⁵ Corr. Brussel 16 december 1936, *Pas.* 1936, III, 163.

⁴⁶ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 425.

⁴⁷ Art. 303, derde lid Sw.

⁴⁸ Art. 299 Sw.

Aanvankelijk werd een strikte interpretatie gehanteerd: een uiting van een eigen visie of een persoonlijk standpunt werd vereist.⁴⁹ Dit kwam evenwel op de helling te staan door een wijziging in de jurisprudentie ten aanzien van geschriften die strijdig waren met de goede zeden.⁵⁰ Men vroeg zich af of dergelijke publicaties ook als persmisdrijven konden worden gekwalificeerd. Na een periode van jurisprudentiële onzekerheid zorgde het Hof van Cassatie in 1864 voor een ommekeer. In zijn principiële arrest van 22 februari 1864 werd gesteld dat elke uiting of beschrijving van een menselijke gedachte volstond.⁵¹ De rechtsleer nam dit standpunt over en stelde bijgevolg dat het uiten van een gedachte een noodzakelijke, maar voldoende voorwaarde was om van een persmisdrijf te kunnen spreken.⁵²

36. Later werd hieraan toegevoegd dat de mening geen enkele maatschappelijke relevantie of gewicht vereist.⁵³ Dit werd verklaard doordat de grondwettelijke waarborgen inzake vrijheid van meningsuiting en persvrijheid de vrijheid van de geest beogen te beschermen.⁵⁴ Een domme, boertige mening, is aldus ook een volwaardige mening in de zin van een persmisdrijf.

37. Elke mening of gedachte mag dan wel volstaan, maar de voorwaarde werd door de heersende rechtspraak aanzienlijk beperkt. Zo wordt vereist dat de gedachte het resultaat is van een oordeel of waardering in hoofde van de auteur. Loutere publiciteit kwalificeert in beginsel niet als de uiting van een mening, waardoor loutere inlichtingen en informatie worden uitgesloten.⁵⁵ Ook prenten, tekeningen of foto's worden niet gezien als een rechtstreekse uiting van een mening of gedachte, omdat zij slechts een weergave vormen van een materieel object.⁵⁶

38. Hoewel dit rigoureuze standpunt reeds in 1839 werd aangenomen en de lagere rechtspraak consequent oordeelde dat prenten geen juryoordeel behoeften, bleef de onzekerheid in de rechtsleer groot. Het tegenargument luidde dat als elke beschrijving van een gedachte het voorwerp kon zijn van een persmisdrijf, het evenzeer kon gaan over een visuele weergave die door de pers vermenigvuldigd was.⁵⁷ Toch bleven de correctionele rechtbanken bevoegd. Het Hof van Cassatie verduidelijkte dat nogmaals in zijn arrest van 11 januari 1886, toen het bevestigde dat onzedige afbeeldingen en prenten nooit het voorwerp van een persmisdrijf kunnen zijn.⁵⁸

39. Dat karikaturen en parodies met een eerrovend karakter niet worden beschouwd als persmisdrijven, wordt in de rechtsleer al lange tijd scherp bekritiseerd. Zo zijn er auteurs van mening

⁴⁹ SCHUERMANS, *Code de la presse* (1861), 230-231, 395-401 en 405-408.

⁵⁰ Art. 287-289 CP (vanaf 1867: art. 383-384 Sw.).

⁵¹ Cass. 22 februari 1864, *Pas.* 1864, I, 109; *infra* 90, nr. 188.

⁵² LAURENT, *Études sur les délits de presse*, 15-22; SCHUERMANS, *Code de la presse* (1881), 276.

⁵³ Cass. 6 maart 2012, AR P.11.1374.N, *Arr.Cass.* 2012, 558, *AM* 2012, 253, noot D. VOORHOOF, *NJW* 2012, 341, noot E. BREWAEYS, *NC* 2012, 223, concl. M. DE SWAEF, *RABG* 2012, 877, concl. M. DE SWAEF, *RDTI* 2013, afl. 50, 82, noot R. DEBILIO, *RW* 2012-13, 144, concl. M. DE SWAEF.

⁵⁴ VAN DER JEUCHT, *De civiele doorwerking*, 18-19.

⁵⁵ VRIELINK, "Een drukpersmisdrijf met elke andere naam", 136.

⁵⁶ Cass. 28 maart 1839, *Pas.* 1839, I, 55; Cass. 2 maart 1964, *Pas.* 1964, I, 697; Cass. 28 juni 2004, AR C.02.0412.F, *Arr.Cass.* 2004, afl. 6-8, 1238 en *AM* 2005, 73.

⁵⁷ SCHUERMANS, *Code de la presse* (1881), 491-497.

⁵⁸ Cass. 11 januari 1886, *Pas.* 1886, 43. *Infra* 91-92, nr. 189.

dat niet iedere afbeelding noodzakelijkerwijs een mening uitdrukt, maar wordt er gewezen op het feit dat dit evenmin gebeurt door iedere stuk tekst. Prenten die weldegelijk een mening uitdrukken, dienen het constitutioneel gunstregime te genieten. Concluderen dat geen enkele afbeelding een mening kan uitdrukken, is te kort door de bocht en houdt geen steek.⁵⁹ Daarnaast wijzen bepaalde auteurs op het feit dat een mening in elke taal kan worden gebracht: niet alleen in geschreven taal, maar ook in beeldtaal, tekentaal, gebarentaal en iedere vorm van *symbolic speech*.⁶⁰ Men voert hierbij dan wel aan dat de eiser moet kunnen bewijzen dat het meningsuitend karakter, van bijvoorbeeld een prent, als zodanig door het publiek wordt begrepen.⁶¹ Andere auteurs merken dan weer een merkwaardige contradictie op in bepaalde rechtspraak. In termen van ontvankelijkheid oordeelde bijvoorbeeld een rechter dat een cartoon geen mening of opinie uitdrukt, waardoor de bijzondere perswaarborgen geen toepassing vonden. Echter, het beledigend karakter van de spotprent werd ten gronde nochtans wel erkend.⁶² Ook in de fel besproken zaak-Metro viel het onmiskenbaar beledigend karakter van een spotprent moeilijk te rijmen met de afwezigheid van een mening of opinie.⁶³

40. Dat in België prenten geen mening of opinie kunnen bevatten, lijkt in strijd met de rechtspraak van het EHRM. Het eerste lid van artikel 10 EVRM geeft aan wat een mening omvat en wordt door het EHRM in ruime zin uitgelegd. In Straatsburg beschouwt men de vrijheid van meningsuiting als één van de essentiële fundamenteën van een democratische samenleving.⁶⁴ In die context wordt gesteld dat in een democratie niet alleen plaats mag zijn voor gunstige, maar evenzeer voor beledigende, choquerende of verstorende inlichtingen en denkbelden.⁶⁵ Naast de inhoud, wordt het middel waarmee de mening naar voren wordt gebracht, beschermd door het mensenrechtenartikel. Het Hof kent de bescherming vervat in artikel 10 EVRM evenzeer toe aan politieke cartoons of spotprenten.⁶⁶ Ook foto's en afbeeldingen worden beschermd door het mensenrechtenartikel.⁶⁷ De Belgische rechtspraak die radicaal weigert afbeeldingen als mening of opinie te kwalificeren, komt bijgevolg op losse schroeven te staan.

⁵⁹ LEMMENS, "Les publications sur la Toile", 79.

⁶⁰ 'Symbolic speech' is een juridische term in de Amerikaanse wetgeving die wordt gebruikt om acties te beschrijven die doelbewust en waarneembaar een bepaalde boodschap of verklaring overbrengen aan degenen die ernaar kijken. WEBSTER, *Merriam-Webster's Dictionary of Law*, 486.

⁶¹ VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 193-194.

⁶² VOORHOOF, "Brusselse rechtbank miskent essentie van karikatuur", 3.

⁶³ Op 9 april 1983 verscheen in de Gentse magazine *Metro* een karikatuur waarop de familie van toenmalig vicepremier en minister van financiën Willy De Clercq (1927-2011) werd afgebeeld in een sadomasochistische houding. De Clercq's zoon, Yannick (1954), toen ook politiek actief, diende klacht in. De vervolging en veroordeling van het Gentse stadsmagazine verdiende bijzondere aandacht, omdat men zich vragen stelde omtrent de grondwettelijkheid van de inbeslagnames en de ontzegging van de assisenbevoegdheid. Zie VOORHOOF, "De zaak Metro", 225-237.

⁶⁴ EHRM 18 mei 2004, nr. 58148/00, *Éditions Plon/Frankrijk*, overw. 42 en EHRM 22 oktober 2007, nrs. 21279/02 en 36448/02, *Lindon, Otchakovsky-Laurens en July/Frankrijk*, overw. 45.

⁶⁵ EHRM 7 december 1967, nr. 5493/72, *Handyside/Verenigd Koninkrijk*.

⁶⁶ EHRM 17 december 2004, nr. 33348/96, *Cumpana en Mazare/Roemenië*.

⁶⁷ EHRM 24 juni 2004, nr. 59320/00, *Von Hannover/Duitsland*, overw. 59 en EHRM 14 december 2012, nr. 10520/02, *Verlagsgruppe News GMBH/Oostenrijk* overw. 29.

1.2 GEEN PERSCRIMINALITEIT ZONDER PUBLICITEIT

41. De strafbare meningsuiting moet daadwerkelijk in de openbaarheid zijn gebracht. Verspreiding op grote schaal is niet vereist,⁶⁸ maar de openbaarmaking moet reëel en actueel zijn en gewild door de auteur.⁶⁹ De verspreiding moet verder gaan dan besloten kring. De verspreiding kan op verschillende manieren gebeuren: aanplakking, uitdeling, het te koop stellen, het openbaar verspreiden, het verzenden per post, enzovoort. Het feit dat de lezer zich moet abonneren doet hier geen afbreuk aan.⁷⁰

42. Of er sprake is van een afdoende openbaarheid is een feitenkwestie waarover de rechter, geval per geval, soeverein oordeelt.⁷¹ Zo voldoet het uitdelen van een lasterlijke tekst aan alle aanwezigen op een persconferentie aan de openbaarheidsvereiste.⁷² Ook het posten van een strafbare opinie op *Facebook*, *Instagram* of *X*⁷³ kan een drukpersmisdrijf opleveren, nu alle volgers van de betrokkene de berichten kunnen bekijken en de gegevens voor veel personen toegankelijk zijn;⁷⁴ al bestaat hieromtrent discussie in de rechtsleer.

De discussie of cyberpesten een drukpersmisdrijf kan opleveren, kwam op de voorgrond naar aanleiding van de zogenaamde ‘smurfenzaak’. Daarrond was heel wat te doen in de media,⁷⁵ toen een chauffeur die agenten op *Facebook* ‘smurfen’ had genoemd op 18 februari 2016 door de Brusselse correctionele rechtbank werd veroordeeld tot drie maanden gevangenisstraf (met uitstel) en een geldboete.⁷⁶ De beslissing werd sterk bekritiseerd door VRIELINK,⁷⁷ omdat de correctionele rechtbank zich onbevoegd had moeten verklaren. De berichten in kwestie werden immers openbaar gemaakt en vormden strafbare meningsuitingen, waardoor het hof van assisen bevoegd was.⁷⁸ Zijn kritiek werd gehoord, want het hof van beroep hervormde de beslissing en verklaarde zich onbevoegd om te oordelen over de tenlastelegging voor cyberpesten, omdat de feiten waarvoor de verdachte werd vervolgd, mits bewezen, een persmisdrijf vormden.⁷⁹ Hoewel VRIELINK dit arrest

⁶⁸ Cass. 4 april 1955, *Pas.* 1955, I, 868.

⁶⁹ LAURENT, *Études sur les délits de presse*, 42 ; TULKENS en VERDUSSEN, “La radio et la télévision”, 66.

⁷⁰ Antwerpen 9 februari 2006, *AM* 2006, 204.

⁷¹ Cass. 20 maart 1950, *Arr.Cass.* 1950, 475 en *Pas.* 1950, I, 508; Cass. 13 april 1988, *Arr.Cass.* 1988, 1018 en *Pas.* 1988, 942; Cass. 17 januari 1990, *AR* 7768, *Arr.Cass.* 1990, 648, *Pas.* 1990, I, 582 en *JLMB* 1990, 412, noot F. JONGEN.

⁷² Cass. 18 januari 2006, *AR* P051459F, *Arr. Cass.* 2006, 172.

⁷³ Voorheen *Twitter*.

⁷⁴ Brussel 10 januari 2018, *AM* 2018, 128, noot J. VRIELINK.

⁷⁵ X, “Agent ‘smurf’ noemen op Facebook is cyberpesten”, https://www.standaard.be/cnt/dmf20160218_02136590; X, “Celstraf voor man die agenten ‘smurfen’ noemt”, <https://www.demorgen.be/nieuws/celstraf-voor-man-die-agenten-smurfen-noemt~b5850ffd/?referrer=https://www.google.com/>.

⁷⁶ Dat kwam volgens het parket en de rechter neer op cyberpesten, oftewel belaging via telecommunicatie, wat strafbaar is op grond van art. 145, §3bis Wet van 13 juni 2005 betreffende de elektronische communicatie (*BS* 20 juni 2005) en art. 442bis Sw.

⁷⁷ Jogchum Vrielink (°1976) is doctor in de rechten (2010, KU Leuven), bestuurskundige (1999, Universiteit Twente en Stockholm University) en antropoloog (2001, KU Leuven). Hij verricht vooral onderzoek naar aspecten van het discriminatierecht; de rechtsantropologie (vnl. op kwesties inzake discriminatie en *hate speech*); en de vrijheid van meningsuiting en de godsdienstvrijheid. Hij publiceerde veelvuldig in nationale en internationale tijdschriften en boeken.

⁷⁸ VRIELINK, “De Grondwet gesmurf”.

⁷⁹ Brussel 10 januari 2018, *AM* 2018, 128, noot J. VRIELINK.

bejubelde,⁸⁰ werd de opvatting van het hof dan weer niet gedeeld door enkele referentiemagistraten cybercrime.⁸¹ Zij stelden dat bij drukpersmisdrijven de focus ligt op de strafbare meningsuiting, terwijl cyberpesten geen uiting van een mening viseert, maar het gebruik van ICT om overlast te veroorzaken of om schade te berokkenen. Anders gezegd, de focus ligt bij cyberpesten op het gebruikte instrumentarium.⁸² Daarnaast zou het arrest indruisen tegen de gekende rechtspraak en rechtsleer. Zij verwijzen daarbij naar KERKHOFs en VAN LINTHOUT,⁸³ die onderstrepen dat een ‘troef’ van de toepassing van cyberpesten ligt in de zekerheid dat men niet te maken heeft met een drukpersmisdrijf.⁸⁴ Met een zekere geestigheid eindigden zij hun betoog met “*En wie daaraan twijfelt, moet dringend beroep doen op Grote Smurf*”. Hun reactie liet VRIELINK niet onbeantwoord. Hij hield voet bij stuk. De vraag of het misbruik van een bepaald instrumentarium strafbaar blijft of niet is, volgens hem, irrelevant om te weten of die strafbaarheid moet worden beoordeeld door de correctionele rechter of door de jury. Voor zover het nodig is om (mede) de inhoud van meningsuitingen te beoordelen (en ook de andere voorwaarden vervuld zijn), dan gaat het om een drukpersmisdrijf. Alleen als er geen beoordeling van de inhoud van meningsuitingen nodig is om het schade- of overlastkarakter vast te stellen (of andere voorwaarden niet vervuld zijn), dan ontsnapt men daaraan en kan de correctionele rechtbank oordelen. Hij noemt de redenering van DE KEERSMAECKER en zijn collega’s en die van KERKHOFs en VAN LINTHOUT een omzeiling van artikel 150 Grondwet, en stelt dat “*je daar niet zomaar onderuit smurft*”.⁸⁵ Wie het laatst lacht, smurft het best?

1.3 HET MISDRIJF MOET GEPLEEGD ZIJN VIA DE ‘DRUKPERS’

43. De derde (cumulatieve) vereiste is dat het gaat om een geschrift of tekst die via ‘drukpers’ wordt verspreid. Niet de wetgever, maar – opnieuw – de rechtspraak en rechtsleer hebben het begrip omschreven en verder ontwikkeld.

44. Aangezien het de vrijheid van ‘drukpers’ betrof, moest het gaan om geschriften die middels een drukprocédé vermenigvuldigd waren. Dat lag voor de hand: de constitutionele terminologie verwees ernaar en de getrapte verantwoordelijkheid was gemodelleerd naar de toenmalige werking van het drukkersbedrijf; het ging over de ‘schrijver’, ‘uitgever’, ‘drukker’ en ‘verspreider’. Dat drukprocédé kreeg wel een ruime interpretatie. Zo bepaalde de Brusselse correctionele rechtbank reeds in 1854 dat er geen reden was om een onderscheid te maken tussen de verschillende drukprocédés. Er was sprake van een gedrukt geschrift van zodra het ging om de reproductie van woorden of gedachten op papier op een manier die het mogelijk maakte er meerdere identieke exemplaren van te vervaardigen, zodat men ze openbaar kon maken.⁸⁶ De rechtsleer heeft dit algemeen aanvaard,⁸⁷ en in navolging daarvan hanteerde ook het Hof van Cassatie dergelijke benadering. Het bracht het begrip ‘drukpers’ in 1909 in verband met de geschreven pers, vermenigvuldigd via de drukpers of

⁸⁰ VRIELINK, “Goed gesmurft”.

⁸¹ Het ging om Robrecht De Keersmaecker (hoofdcoördinator expertisenetwerk cybercrime en substituut-procureur generaal Antwerpen), Joke Rutten (referentiemagistraat cybercrime parket Leuven) en Peter Piccu-Van Speybrouck (referentiemagistraat cybercrime parket West-Vlaanderen).

⁸² DE KEERSMAECKER e.a., “Misbruik elektronisch communicatienetwerk is geen drukpersmisdrijf”.

⁸³ Jan Kerkhofs is federaal magistraat en maakt deel uit van de Cyber Unit van het federaal parket. Philippe van Linthout is onderzoeksrechter in Mechelen en expert in cybercrime.

⁸⁴ KERKHOFs en VAN LINTHOUT, *Cybercrime*, 142.

⁸⁵ VRIELINK, “Een drukpersmisdrijf met elke andere naam”; VRIELINK, “Een persmisdrijf is een persmisdrijf”.

⁸⁶ Corr. Brussel 16 maart 1854, *BJ* 1854, kol. 426-427.

⁸⁷ HAUS, *Principes généraux*, 225; LAURENT, *Études sur les délits de presse*, 36-40; SCHUERMANs, *Code de la presse* (1881), 301-331.

‘een verwant procedé’.⁸⁸ Teneinde in aanmerking te komen voor de kwalificatie persmisdrijf, moet het dus gaan om een mening die tot uiting wordt gebracht in een geschrift dat het resultaat is van een drukactiviteit.⁸⁹ het zogenaamde ‘*écrit imprimé*’.⁹⁰

Een hiermee verband houdende voorwaarde is dat de strafbare meningsuiting via de drukpers in een aantal identieke exemplaren dient te worden vermenigvuldigd. Eén exemplaar, ook al werd het langdurig tentoongesteld, volstaat niet. Ook manuele reproductiemethoden komen niet in aanmerking. Het moet, aldus het Hof, gaan om methoden die een zekere gelijkenis met de drukpers vertonen. Daarom komen met de hand geschreven teksten, ook al zijn zij in een groot aantal identieke exemplaren opgesteld, niet in aanmerking om een persmisdrijf op te leveren.⁹¹ Traditionele procedés gelijkaardig aan drukpers zijn bijvoorbeeld het gebruik van lithografie,⁹² chromografie,⁹³ discografie⁹⁴ en fotokopie.⁹⁵

45. In de twintigste eeuw oordeelde de rechtspraak dat andere, latere, uitingsvormen en media – waaronder audiomedial (cd’s, radio, enzovoort) en audiovisuele media (film, televisie, enzovoort) – in beginsel niet onder het begrip ‘drukpers’ vallen.⁹⁶ Deze media zijn, aldus Cassatie, geen vormen van meningsuiting door middel van gedrukte geschriften. Daarover bestond (en bestaat) evenwel verdeeldheid in de lagere rechtspraak en op het niveau van de hoven van beroep. Zo besliste het hof van Brussel in 1993 dat een televisie-interview toch een persmisdrijf kan opleveren, op grond van de overweging dat artikel 150 Grondwet geen strafrechtelijke bepaling is waarvan een interpretatie naar analogie verboden is.⁹⁷ De *ratio legis* is dat de persvrijheid zo ruim mogelijk moet worden gewaarborgd, temeer omdat radio en tv zeer frequent worden gebruikt voor het uiten van een (al dan niet strafbare) mening.⁹⁸

⁸⁸ Cass. 25 oktober 1909, *Pas.* 1909, I, 416.

⁸⁹ Cass. 20 juli 1966, *Pas.* 1966, I, 1405.

⁹⁰ VRIELINK, “Internet: spreken is zilver”, 145.

⁹¹ Brussel, 12 augustus 1844, *Pas.* 1844, II, 282.

⁹² Cass. 25 oktober 1909, *Pas.* 1909, I, 416. Lithografie is een druktechniek waarbij een steen (litho) wordt voorzien van een tekening (grafie). De steen kan vervolgens een afdruk op papier maken.

⁹³ Cass. 25 oktober 1909, *Pas.* 1909, I, 416. Chromo(litho)grafie is een chemisch proces dat min of meer hetzelfde werkt als gewone lithografie met het verschil dat voor elke kleur die gebruikt wordt een aparte drukplaat wordt gebruikt. Het vormt een warme druktechniek waarbij meerdere opeenvolgende afdrukken van heldere kleuren worden gecombineerd of over elkaar heen worden gelegd.

⁹⁴ Gent 21 juni 1972, *RW* 1973-74, kol. 103, noot A. VANDEPLAS.

⁹⁵ Brussel 1 april 1982, *JT* 1982, 636.

⁹⁶ Cass. 2 juni 2006, AR C.03.0211.F, *Arr. Cass.* 2006, 1297, *Pas.* 2006, 1302, concl. P. DE KOSTER.

⁹⁷ Een tegenargument voor dergelijke interpretatie is het verbod op de analogische toepassing van strafbepalingen (VANDEPLAS, noot onder Gent 21 juni 1972, kol. 107). Dit wordt echter weerlegd door de stelling dat dit geen verboden analogische interpretatie betreft, maar een toegelaten evolutieve of progressieve interpretatie. (VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 69-70). Verder wordt gewezen op het feit dat voormalig art. 98 en huidig art. 150 Grondwet een bevoegdheidsregel in strafzaken betreft, waar in het strafrecht het interpretatiebeginsel geldt dat wetten die voordeliger zijn voor de betichte op analogische wijze (*in bonam partem*) kunnen worden geïnterpreteerd. Vandaar dat een ruime interpretatie verantwoord is (TULKENS EN VERDUSSEN, “La radio et la télévision”, 75-76; VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 520).

⁹⁸ Brussel 25 mei 1993, *JT* 1994, 104, noot F. JONGEN.

46. De technologische vooruitgang en in het bijzonder de opkomst van de ‘elektronische pers’ deed in toenemende mate vragen rijzen over de toepasselijkheid van het persregime.⁹⁹ Zo rees de vraag of de nieuwe communicatiemedia en het internet als ‘drukkers’ kunnen worden aangemerkt in de zin van artikel 150 Grondwet.¹⁰⁰ In dit verband gebeurde er in 2012 iets opvallends op het punt van de verschillende beschermingsregimes voor ‘fysiek gedrukte teksten’ enerzijds en ‘andere media’ anderzijds.

In twee mijlpaalarresten van 6 maart 2012 deed het Hof van Cassatie een toegeving ten aanzien van zijn eerdere rechtspraak. In de arresten verduidelijkte het Hof dat strafbare meningsuitingen via websites en blogs een persmisdrijf kunnen opleveren. Een gedrukte tekst was niet langer onontbeerlijk: *“Het drukpersmisdrijf vereist een strafbare meningsuiting in een tekst die vermenigvuldigd is door een drukpers of een gelijkaardig procedé. Digitale verspreiding vormt een dergelijk gelijkaardig procedé”*.¹⁰¹ Het dient wel nog steeds om een mening vervat in een tekst te gaan. Louter mondelinge of audiovisuele meningsuitingen op het internet (door middel van bijvoorbeeld een YouTube-video) vallen niet onder de grondwettelijke waarborgen.¹⁰²

47. Deze ‘restrictief verruimde’ interpretatie van het Hof van Cassatie wordt door verschillende auteurs met klem veroordeeld.¹⁰³ Toch blijft het Hof van Cassatie halsstarrig vasthouden aan het onderscheid tussen media-uitingen al naargelang die onder de vorm van een ‘tekst’ worden verspreid of in auditieve of audiovisuele vorm. De formele¹⁰⁴ reden hiervoor is dat men meent dat de term ‘drukkers’ uit de relevante grondwetsartikelen noodzakelijk een gedrukt geschrift vereist; zeker artikel 25, tweede lid Grondwet gelezen, waarin sprake is van ‘schrijver’, ‘uitgever’, ‘drukker’ en ‘verspreider’.

⁹⁹ MAMPAEY en WERKERS, “Drukpersmisdriften in de digitale informatiemaatschappij”, 149.

¹⁰⁰ Zie Corr. Brussel 22 december 1999, AM 2000, 134, noot D. VOORHOOF (het verspreiden van racistische boodschappen via *newsgroups* op het internet); Brussel 17 maart 2010, JT 2010, 506, noot Q. VAN ENIS, T.Strafr. 2011, 447, noot E. BREWAEYS (een politiecommissaris beschuldigen van het manipuleren van onderzoeken en magistraten via een discussieforum); Corr. Bergen 13 februari 2007, AM 2007, 177, noot D. VOORHOOF (scherpe kritiek uiten op enkele veiligheidsagenten van de NMBS via een online forum; MAMPAEY en WERKERS, “Drukpersmisdriften in de digitale informatiemaatschappij”, 147-160.

¹⁰¹ Cass. 6 maart 2012, AR P.11.1374.N, Arr.Cass. 2012, 558; Cass., 6 maart 2012, AR P.11.0855.N, NJW 2012, 342; RDTI 2013, afl. 50, 82, noot R. DEBILIO; VOORHOOF, “Weblogs en websites”.

¹⁰² Op 29 oktober 2013 verwierp het Hof van Cassatie het beroep dat de voormalige woordvoerder van *Sharia4Belgium*, Fouad Belkacem, instelde tegen een veroordeling die hij opliep voor het online zetten van enkele YouTube-filmpjes. Het ging om filmpjes waarin Belkacem moslims superieur noemde en hen opriep tot het bestrijden van ongelovigen. Daarnaast had hij vlak na het overlijden van de politica Marie-Rose Morel (1972-2011, Vlaams Belang), enkele dagen een video online geplaatst waarin hij haar dood ‘een straf van Allah’ noemde. Eén van de gefaalde cassatiemiddelen betrof de claim dat deze feiten een persmisdrijf opleverden, waarvoor enkel het hof van assisen bevoegd is; Cass. 29 oktober 2013, AR P.13.1270.N, Arr.Cass. 2013, 2260, JT 2014, 391, noot Q. VAN ENIS, T.Strafr. 2014, 142, noot J. VRIELINK; VRIELINK, “Internet: spreken is zilver”.

¹⁰³ Zie CEULERS, “De begrippen ‘pers’ en ‘persmisdrijf’”; VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*; VOORHOOF, “De notie drukpersmisdrijf”; VRIELINK, “Spreken is zilver”.

¹⁰⁴ ‘Formeel’ daar men stelt dat de restrictieve interpretatie van hetgeen een drukpersmisdrijf inhoudt eerst en vooral een rechtspolitieke keuze vormt, om zo min mogelijk zaken voor assisen te laten komen. VRIELINK, “Spreken is zilver”, 147.

Dat de grondwetgever in 1831 zich niet bezighield met audiovisuele media die op dat moment nog niet uitgevonden waren, klopt uiteraard. De grondwetgever was veel, maar niet helderziend. Niettemin lijkt voor een groot deel van de rechtsleer zich niets te verzetten tegen een extensieve uitleg van de relevante grondwetsartikelen.

48. Er wordt gesteld dat een evolutieve interpretatie in lijn is met de geest van de Grondwet. De audio- en audiovisuele media betreffen immers zaken die, net als de klassieke drukpers in de negentiende eeuw, instaan voor massacommunicatie in deze tijd.¹⁰⁵ En als er iets duidelijk zou blijken uit de discussies in de Volksraad,¹⁰⁶ dan is het wel dat men niet het medium drukpers *sensu stricto* beoogde te beschermen, maar wel een zo ruim mogelijke persvrijheid *sensu lato*.¹⁰⁷ Uit deze bewoordingen kan bijgevolg bezwaarlijk worden afgeleid dat de grondwetgever het toepassingsgebied heeft willen beperken tot één persvorm. Een letterlijke interpretatie van de Grondwet, zoals vandaag door het Hof van Cassatie wordt gehanteerd, beantwoordt bijgevolg niet aan dit opzet. Dat de Grondwet de in 1831 nog ongekenne persvormen niet omschrijft, betekent daarom niet dat deze in het grondwetsartikel niet kunnen worden geïnterpreteerd.¹⁰⁸

49. Een argument vóór de beperkte interpretatie van het concept ‘drukpers’ is tekstueel van aard. De authentieke Nederlandstalige versie van de Grondwet dateert van 1967.¹⁰⁹ Daarin werd uitdrukkelijk gekozen voor de term ‘drukpers’, in plaats van ‘pers’.¹¹⁰ Nochtans was men op dat moment al bekend met sommige vormen van audiovisuele media,¹¹¹ waardoor het argument dat de grondwetgever de radio en televisie niet kende, ten aanzien van de Nederlandse tekst niet kan worden gehandhaafd.¹¹² Uit de Nederlandse tekst blijkt bijgevolg duidelijk dat slechts de klassieke pers zou zijn bedoeld. Ook wordt gewezen op de hardnekkigheid van het begrip ‘drukpers’. De term werd immers geen enkele keer herzien bij volgende grondwetsherzieningen.¹¹³ Overigens wordt een

¹⁰⁵ VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 195-196.

¹⁰⁶ De benaming ‘Volksraad’ is de Nederlandstalige aanduiding die in 1830 gehanteerd werd. De meer gebruikelijke term ‘Nationaal Congres’ is daarentegen een letterlijke en *ex post facto*-vertaling van het Franse *Congrès National*. Zie GILISSEN, “De Eerste Administratieve Organisatie”, 303-307.

¹⁰⁷ Voor analyses van de debatten waaruit dit blijkt: zie DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 49-92; VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 90-139; VRIELINK, *Van haat gesproken*, 26-72. Dit argument wordt ook teruggevonden in bepaalde rechtspraak, *supra* 26, nr. 45.

¹⁰⁸ VAN DER JEUCHT, *De civiele doorwerking*, 28

¹⁰⁹ Grondwetsherziening 10 april 1967, *BS* 3 mei 1967.

¹¹⁰ DELPÉRIÉ, *Le droit constitutionnel*, 244-245; RIMANQUE, “De vrijheid van informatie”, kol. 1607; UYTENDAELE, “Bescherming van de communicatievrijheid”, 36.

¹¹¹ Na de Tweede Wereldoorlog kwamen de audiovisuele media in een stroomversnelling. Zo gebeurde de eerste FM-uitzending in 1947 en waren de eerste beelden op Vlaamse televisie in 1953 te zien. VRT, “1945-1970”.

¹¹² DELPÉRIÉ, *Le droit constitutionnel*, 244-245; RIMANQUE, “De vrijheid van informatie”, kol. 1607; UYTENDAELE, “Bescherming van de communicatievrijheid”, 36.

¹¹³ UYTENDAELE, “Bescherming van de communicatievrijheid”, 36. Een bijkomend argument wordt soms afgeleid uit het feit dat diverse preconstituantes aankondigden dat zij de grondwettelijke waarborgen voor de persvrijheid uitdrukkelijk wilden uitbreiden naar de audiovisuele media. Hiermee zouden de preconstituantes, volgens tegenstanders van een extensieve interpretatie, erkennen dat artikel 98 thans 150 Grondwet niet ruim geïnterpreteerd kan worden. Dat argument lijkt, althans volgens VELAERS, vergezocht. Zeker als men de herzieningsverklaringen leest, gaat het er vaak veeleer om dat een grondwetswijziging noodzakelijk wordt geacht omdat de rechtspraak weigert om artikel 150 Grondwet ruim te interpreteren. VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 521.

instrumenteel argument aangehaald: het toepassen van de drukpersvrijheid op radio en televisie zou *de facto* een uitbreiding betekenen van de strafrechtelijke immuniteit voor persmisdrijven.¹¹⁴

50. VELAERS¹¹⁵ voert tegen het tekstuele tegenargument aan dat zowel de Franse als de Nederlandse tekst authentiek zijn en dat in geval van verschillen tussen beide de interpretatie dient te prevaleren die aan het grondrecht de meest ruime bescherming verleent.¹¹⁶ Daar wordt bij opgemerkt dat de Nederlandse vertaling van het Franse '*presse*' in oorspronkelijke betekenis evenzeer naar 'persen' en 'drukken' verwijst,¹¹⁷ hetgeen niet verhinderd heeft dat het woord in het hedendaagse taalgebruik een ruimere betekenis heeft gekregen en verwijst naar alle procedés waarmee eenzelfde boodschap kan worden vermenigvuldigd in een aantal identieke exemplaren.¹¹⁸ ENGLEBERT¹¹⁹ voegt daaraan toe dat zowel algemene als juridische woordenboeken het woord 'drukkers' altijd met '*presse*' en nooit door '*presse écrite*' of '*presse imprimée*' vertalen.¹²⁰ Ter aanvulling verwijst VRIELINK nog naar de authentieke Duitse vertaling van de Grondwet uit 1991.¹²¹ In die versie is sprake van '*Presse*', hetgeen eerder een generieke betekenis heeft. Het alternatief '*Druckpresse*' (of '*Druckerpresse*') verwijst louter naar het werktuig *an sich* en niet zozeer naar een subcategorie van media. Toch was het eenvoudig mogelijk geweest om te kiezen voor iets als '*Printpresse*', '*Printmedien*' of '*schreibende Presse*' indien men de term werkelijk had willen beperken; hetgeen men niet gedaan heeft.¹²²

51. De beschouwingen van ENGLEBERT ten aanzien van de genese van de Nederlandse vertaling van de Grondwet zijn in dit verband interessant. Zo laat hij zien dat de commissie die in de jaren 1960 belast werd met de voorbereiding van de authentieke vertaling simpelweg en zonder enige analyse de term 'drukkers' overnam uit het bestaande besluit van 1925,¹²³ waarin de laatste (officiële) Nederlandse vertaling van de Grondwet verscheen.¹²⁴ In 1925 was 'drukkers' de

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ Jan Velaers (°1957) is een Belgisch jurist en filosoof. Hij was actief als advocaat (1980-1990, Tongeren) en hoogleraar aan de UA, waar hij decaan werd van de faculteit rechten (1997-2003). Tevens is hij als assessor werkzaam bij de Raad van State. In 1991 schreef hij *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, dat werd beloond met de tweejaarlijkse Fernand Collin-prijs.

¹¹⁶ VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 519.

¹¹⁷ VAN ORSHOVEN, "De begrippen 'pers' en 'persmisdrijf'".

¹¹⁸ VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 519-521.

¹¹⁹ Jacques Englebert is een advocaat gespecialiseerd in mediarecht. Hij is hoogleraar aan de faculteit rechtsgeleerdheid van de ULB en was van 2010 tot 2020 lid van de Raad voor Journalistieke Ethiek. Hij is tevens assessor in de afdeling wetgeving van de Raad van State. Hij wijdt het grootste deel van zijn professionele en academische activiteiten aan de wet van de vrijheid van meningsuiting en de media. Hij ligt aan de basis van het arrest van het EHRM van 29 maart 2011, dat een einde maakte aan alle preventieve maatregelen die de vrijheid van meningsuiting in België beperkten (*infra* 32, nr. 58), <https://www.ihecs-academy.be/teachers/jacques-englebert/>.

¹²⁰ ENGLEBERT, "Le statut de la presse", 272.

¹²¹ Grondwetswijziging 23 oktober 1991, BS 31 oktober 1991.

¹²² VRIELINK, "Internet: spreken is zilver", 148.

¹²³ KB 25 november 1925, BS 19 december 1925.

¹²⁴ ENGLEBERT, "Le statut de la presse", 271-272. Zie voor de allereerste gepubliceerde Nederlandse vertaling, met de titel 'Belgische Staatswet': *Bull. Off.*, 1831, nr. 44, 175-215. Daarin was sprake van 'drukkers': "*De drukpers is vry.*" (art. 18 thans 25 Gw.) en "[...] misdryven [...] begaen by middel der drukpers" (art. 98 thans 150 Gw.).

generieke term voor elke massaverspreiding.¹²⁵ Daarom wordt bepleit dat de Nederlandse vertaling geenszins de potentiële betekenis van het woord ‘*presse*’ heeft willen veranderen.¹²⁶

52. Het verzet van het Hof van Cassatie levert tot slot een vreemde spagaat op binnen de eigen rechtspraak. Het Hof interpreteert de term ‘drukkers’ wel evolutief en zelfs bijzonder ruim, door niet alleen de klassieke drukpers, maar ook elk ‘gelijkaardig procedé’ eronder te scharen; zolang het maar om geschreven tekst gaat.¹²⁷ Zo zijn verschillende druktechnieken als producten van ‘drukkers’ beschouwd,¹²⁸ en sinds de arresten van 2012 is zelfs duidelijk dat de ‘reproductie’ louter digitaal kan zijn. Dat terwijl niet alleen het geschreven woord, maar ook het gesproken woord, beeldtaal en video ‘gedrukt’ kunnen worden, zodat de reproductie van meerdere exemplaren mogelijk is.¹²⁹ Kortom, Cassatie lijkt een onderscheid te maken dat de Grondwet niet maakt. Zeker nu het Hof aanvaardde dat ook teksten op internet drukpersmisdrijven kunnen opleveren, lijkt het pertinent onredelijk om audiovisuele uitingen, op internet of anderszins, nog langer uit te sluiten van de beschermingssfeer van artikel 150 Grondwet.

Het handhaven van een strikt onderscheid tussen tekstuele uitingen enerzijds en auditieve en audiovisuele uitingen anderzijds - nu mede als een subonderscheid binnen uitingen gedaan via één en hetzelfde medium (internet) - leidt tot onhoudbare spanningen en bizarre resultaten.¹³⁰ Zo wordt er in de rechtsleer op gewezen dat, bijvoorbeeld, een internetfilmpje met strafbare inhoud geen drukpersmisdrijf kan opleveren, terwijl dat wel het geval kan zijn bij een tekstuele beschrijving van datzelfde filmpje, of soms zelfs bij ondertiteling ervan.¹³¹

1.4 BESLUIT: DE DRUKPERS EN ZIJN NAKOMELINGEN

53. Het huidige Belgische rechtskader met betrekking tot persmisdrijven vertoont jurisprudentiële ontwikkelingen die tot stand zijn gekomen door een voortdurende dialoog tussen wetgever, rechtspraak en doctrine. Het begrip ‘persmisdrijf’ wordt gekenmerkt door drie essentiële elementen, waarvan de interpretatie door de jaren heen is geëvolueerd.

54. Het Hof van Cassatie stelt dat pers met teksten te maken heeft, en niet met foto’s, cartoons, televisiebeelden of *YouTube*- filmpjes. Het Hof wilde immers de vervolging van pornografische foto’s voor de correctionele rechtbank mogelijk maken.¹³² Dat paste in de tijdsgeest van toen. Echter, in plaats van te stellen dat de persvrijheid altijd een meningsuiting veronderstelt, in de zeer ruime zin van het woord en men in pornografische foto’s geen meningen terugvindt, koos het Hof voor de redenering dat de persvrijheid teksten veronderstelt. Dat is een erfzonde die op het systeem rust.¹³³ De recente verschuivingen in de interpretatie van het begrip ‘drukkers’ door het Hof van

¹²⁵ CANNIE, “Getrapte verantwoordelijkheid”, 196.

¹²⁶ HOEBEKE en MOUFFE, *Le droit de la presse*, 94-95.

¹²⁷ Cass. 20 juli 1966, *Pas.* 1966, I, 1405.

¹²⁸ *Supra* 26, vn. 92-95.

¹²⁹ VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 69.

¹³⁰ VRIELINK, “Internet: spreken is zilver”, 146.

¹³¹ Zie VOORHOOF, “De notie drukpersmisdrijf”, 254-259.

¹³² *Supra* 22, nr. 38, vn. 58; *infra* 91-92, nr. 189.

¹³³ VELAERS, “Conclusies” in SENAAT (ed.), *Persvrijheid in de 21ste Eeuw*, 53-54.

Cassatie, met name met betrekking tot de opname van digitale media, hebben de discussie aangewakkerd over de reikwijdte van de grondwettelijke bescherming van persvrijheid.

2. DE DRUKPERS IS VRIJ

55. “*De drukpers is vrij.*” De boodschap van voormalig artikel 18 thans 25 Grondwet is kort maar krachtig. Naast de uitdrukkelijke vermelding van de vrijheid van drukpers, deed de grondwetgever er in dezelfde bepaling nog enkele schepjes bovenop. De drukpersvrijheid werd verschanst achter twee bijzondere waarborgen: het censuurverbod en een bijzonder aansprakelijkheidssysteem.

2.1 TEGEN PUBLIEKE CENSUUR: HET VERBOD OP PREVENTIEVE MAATREGELEN

56. Artikel 25, eerste lid Grondwet verbiedt censuur door de overheid: “[...] *de censuur kan nooit worden ingevoerd*”,¹³⁴ een bepaling die krachtig werd geformuleerd. Let vooral op het woord ‘nooit’: het is een morele oproep naar alle toekomstige grondwetgevers om nooit, nimmer de censuur in te voeren. Daarnaast werd de borgstelling expliciet verboden.¹³⁵ De grondwetgever had hiermee uitdrukkelijk de belangrijkste hem bekende maatregelen verboden die de verspreiding van een gedrukt geschrift preventief konden verhinderen.

57. Er wordt aanvaard dat het verbod ruimer dient te worden toegepast. De opsomming van het verbod op censuur en borgstelling was immers niet beperkend bedoeld.¹³⁶ Het was de wens van de constituanten om bij de vrijheid van drukpers een verbod op alle preventieve maatregelen te installeren.¹³⁷ Echter, het verbod werd niet letterlijk in de Grondwet opgenomen, omdat het een discussiepunt vormde in de plenaire debatten.¹³⁸ Het nam echter het idee inherent aan de constitutionele bepalingen niet weg. Overigens is de persvrijheid een corollarium van de vrijheid van meningsuiting uit het oorspronkelijk artikel 14 thans 19 Grondwet, dat alle preventieve maatregelen uitsluit.¹³⁹

Het verbod op voorafgaande controle sluit aldus alle mogelijke preventieve maatregelen uit: het is van toepassing op zowel rechtstreekse maatregelen (bijvoorbeeld een voorafgaande toestemming) als onrechtstreekse maatregelen (bijvoorbeeld de vereiste van een bepaalde bekwaamheid om te mogen publiceren).¹⁴⁰

¹³⁴ Censuur houdt een voorafgaande controle in door de overheid van de inhoud van publicaties met de bedoeling de negatief beoordeelde te verbieden, in beslag te nemen, of toe te laten mits voorafgaande wijzigingen. VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 116.

¹³⁵ De maatregel van borgstelling verplichtte uitgevers tot het storten van een borgsom ter zekerheidsstelling in geval van veroordeling tot een boete of tot schadeloosstelling die uit de publicatie van een schrift zou kunnen voortvloeien. Het argument waarmee de borgstelling traditioneel verdedigd werd, was dat men de slachtoffers van de persvrijheid tegen eventuele insolventie van de schrijvers en uitgevers diende te beschermen. Het argument is enigszins hypocriet, want waarom de schadelijders van persmisdriven meer dienden te worden beschermd dan de schadelijders van andere misdrijven, was onduidelijk. VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 116.

¹³⁶ VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 117.

¹³⁷ *Ibid.*

¹³⁸ *Infra* 59, 129.

¹³⁹ VELAERS, *De beperkingen*, 118.

¹⁴⁰ X, “Vrijheid van meningsuiting: juridische duiding”.

58. Er bestaan over een aantal maatregelen discussie of ze moeten worden beschouwd als verboden preventieve maatregelen. Zo is er blijvende onenigheid over de geldigheid van een publicatieverbod opgelegd door de kortgedingrechter, en dit voornamelijk met betrekking tot audiovisuele media.¹⁴¹ Steevast wordt verwezen naar eerdere cassatierechtspraak die de vrijheid van drukpers niet van toepassing acht op televisie-uitzendingen.¹⁴² Echter, het EHRM vrijwaarde al in 2011 het Belgisch censuurverbod voor audiovisuele media.

In een zaak beval de kortgedingrechter een uitzendingsverbod van een programma over medische blunders tot een definitieve uitspraak was gevelde in een geschil tussen de RTBF en een in het programma genoemde neurochirurg. Het verweer van de RTBF dat dit rechterlijk verbod een vorm van censuur was, faalde. Ook het Hof van Cassatie stelde dat er geen rechtsgrondslag voorhanden lag om uit de artikelen 19 en 25 Grondwet af te leiden dat elke preventieve maatregel verboden was.¹⁴³ In Straatsburg beklagde de RTBF zich dat het uitzendverbod een inmenging in de expressievrijheid van overheidswege vormde, in strijd was met de Belgische Grondwet en niet voorzien was bij wet. Het Europees Hof gaf de RTBF gelijk en stelde dat uit artikel 19 Grondwet moet worden afgeleid dat preventieve maatregelen verboden zijn; artikel 10 EVRM was geschonden.¹⁴⁴ Daarnaast oordeelde het dat artikel 19 Grondwet technisch neutraal is en niet afhangt van een bepaald communicatiekanaal. Kortom heeft artikel 19 Grondwet als doel elke vorm van censuur of preventieve maatregel te verbieden met betrekking tot om het even welke informatiedrager. Het RTBF-arrest herinnerde eraan dat artikel 19 Grondwet enkel de mogelijkheid biedt misbruiken *a posteriori* te sanctioneren, en niet daarvoor.¹⁴⁵

2.2 TEGEN PRIVATE CENSUUR: DE GETRAPTE VERANTWOORDELIJKHEID

59. Het grondwetsartikel 25 behandelt in het tweede lid de getrapte verantwoordelijkheid: als de schrijver bekend is én zijn domicilie in België heeft, is alleen hij aansprakelijk.¹⁴⁶ Uitgever, drukker en verdeler gaan dan vrijuit. Wanneer de auteur niet gekend is of zijn woonplaats niet in België heeft, dan is enkel de uitgever verantwoordelijk, daarna de drukker en daarna de verdeler. Dit cascadesysteem houdt in dat de vervolging voor een drukpersmisdrijf trapsgewijs dient te gebeuren; meer bepaald in de volgorde aangeduid door de grondwetgever.

60. Het getrapte aansprakelijkheidssysteem is bijzonder omdat het afwijkt van de gemeenrechtelijke beginselen inzake strafbare deelneming. Het gemeenrecht bepaalt dat wanneer meerdere personen bijdragen tot eenzelfde misdrijf, zij allen strafrechtelijk verantwoordelijk kunnen worden gesteld

¹⁴¹ Men denke aan het recent voorval van Conner Rousseau in de media. In september 2023 werd duidelijk dat de toenmalige Vooruit-voorzitter mogelijks racistische, gewelddadige en seksistische uitspraken had gedaan in het uitgaansleven. Toen een journalist van *DPG Media*, de uitgeverij van onder meer *Het Laatste Nieuws*, lucht kreeg van het proces-verbaal van die bewuste avond, stapte Rousseau naar de kortgedingrechter om een publicatieverbod af te dwingen. Hij hekelde onder meer dat de media de inhoud van een proces-verbaal zouden publiceren zonder dat hij gehoord was door de politie. De rechter had daar oren naar en legde een verbod op. Toen *DPG* derdenverzet aantekende, bevestigde een tweede rechter het verbod. Het Gentse hof van beroep veegde die redenering eind maart 2024 van tafel op een goed beargumenteerde manier met de Grondwet als uitgangspunt. Zie VAN BERLAER, “Rousseau wist dat publicatieverbod ongrondwettig was”.

¹⁴² *Supra* 26, nr. 45.

¹⁴³ Cass. 2 juni 2006, AR C.03.0211.F, *Arr. Cass.* 2006, 1297, *Pas.* 2006, 1302, concl. P. DE KOSTER.

¹⁴⁴ EHRM 29 maart 2011, nr. 50084/06, RTBF/België.

¹⁴⁵ VAN ENIS, “Toepassingsgebied van artikel 25 van de Grondwet” in SENAAT (ed.), *Persvrijheid in de 21ste Eeuw*, 18.

¹⁴⁶ Art. 25, tweede lid Gw.

voor hetzelfde feit.¹⁴⁷ Door slechts één persoon vervolgbaar te houden voor een publicatie waaraan personen in een andere hoedanigheid aan hebben bijgedragen (hetzij door het uitgeven, drukken of verspreiden), wijkt het grondwetsartikel af van het gemeen strafrecht.

61. Het tweede lid van artikel 25 Grondwet vormt als het ware een afspiegeling naar private verhoudingen en wil ertoe bijdragen dat er geen privé censuur gebeurt: als de uitgever, drukker of verspreider niet vervolgd kunnen worden indien de auteur bekend is en zijn woonplaats in België heeft, dan is er geen reden om zich te bemoeien met de inhoud van de publicatie of met de opinie van de auteur.¹⁴⁸ Daarnaast biedt dergelijk aansprakelijkheidssysteem de garantie aan het slachtoffer van strafbare of onrechtmatige journalistiek om de in rechte verantwoordelijke persoon te kunnen detecteren en aansprakelijk te stellen. Als de schrijver niet bekend is, dan kan tenminste de uitgever aansprakelijk worden gesteld, of eventueel de drukker of verspreider.

62. Bepaalde auteurs breken een lans voor een herevaluatie van de getrapte verantwoordelijkheid, omdat het doel ervan niet meer beantwoordt aan de huidige maatschappelijke realiteit. Een band van ondergeschiktheid is meer dan ooit eigen aan het journalistieke vak. De redactionele lijn wordt nu eenmaal niet (meer) door journalisten bepaald.¹⁴⁹ LEMMENS¹⁵⁰ vestigt in dit verband de aandacht op een pervers effect van het cascadesysteem: door de journalist-werknemer als eerste (en vaak enige) aansprakelijk te stellen, laat het Belgische recht toe dat diegenen die het redactionele beleid uittekenen én de winsten van de journalistieke activiteiten opstrijken, buiten schot blijven.¹⁵¹ Om tegemoet te komen aan deze onbedoelde effecten werden in de rechtsleer een aantal voorstellen geformuleerd om de getrapte verantwoordelijkheid een meer journalistvriendelijke invulling te geven.¹⁵² Alle protest en goeie bedoelingen ten spijt, bleef de tekst van artikel 25, tweede lid Grondwet tot op vandaag ongewijzigd.

3. PROCEDURELE WAARBORGEN EN DE BEVOEGDHEID VAN DE VOLKSJURY

63. De bekommernis om de persvrijheid niet aan preventieve maatregelen te onderwerpen, betekende geenszins dat de pers een absolute vrijbrief kreeg. De grondwetgever was er zich terdege van bewust dat de vrijheid van drukpers wel degelijk tot misbruiken kon leiden, maar verkoos enkel

¹⁴⁷ Art 66-69 Sw.

¹⁴⁸ RIMANQUE, *De Grondwet toegelicht*, 85; VOORHOOF, “Vrijheid van meningsuiting en persvrijheid”, 596-597.

¹⁴⁹ CANNIE, “Getrapte verantwoordelijkheid”, 193.

¹⁵⁰ Koen Lemmens is verbonden aan het *Leuven Centre for Public Law*. Hij studeerde rechten in Brussel en behaalde een PhD aan het Europees Universitair Instituut (Firenze, Italië). Hij is hoogleraar Europees en internationaal mensenrechtenrecht, grondwettelijk recht en mediarecht aan de KUL. Hij doceert daarnaast ook persrecht aan de VUB en is Belgisch directeur van het *European Inter-University Centre for Human Rights and Democratisation* in Venetië. Lemmens is tevens advocaat aan de Brusselse balie, gespecialiseerd in procedures voor het EHRM.

¹⁵¹ LEMMENS, “Het Arbitragehof oordeelt dat enkel de journalist aansprakelijk is”, 293.

¹⁵² LEMMENS onderscheidt *grosso modo* drie strekkingen: een eerste wil de uitgever het voordeel van de cascade ontzeggen van zodra die, al is het slechts indirect, betrokken is bij de inhoud van het artikel. Een andere strekking wilt de volgorde van de cascade wijzigen en naar het Franse voorbeeld de uitgever in de vuurlinie plaatsen, gevolgd door auteur, drukker en verspreider (*infra* 36-37, nr. 74). Een laatste strekking tenslotte pleit radicaal voor de afschaffing van de cascaderегeling. Zie LEMMENS, “Het Arbitragehof oordeelt dat enkel de journalist aansprakelijk is”, 293-294.

a posteriori maatregelen te nemen.¹⁵³ Om ook bij deze repressieve maatregelen misbruiken tegen te gaan, voorziet de Grondwet in extra procedurele bescherming.

3.1 DE VOLKSJURY ALS BEVOEGD STRAFRECHTSCOLLEGE

64. De jury, aldus oorspronkelijk artikel 98 thans 150 Grondwet, wordt ingesteld voor drukpersmisdrijven. België is hiermee het enige land ter wereld waar de grondwet het berechten van persmisdrijven toekent aan lekenrechters.¹⁵⁴

65. De grondwetgever vond de jury het best geplaatst om de persvrijheid te beschermen. Beroepsrechters hadden zich in het destijds recente verleden immers te meegaand betoond in het toepassen van repressieve perswetgeving.¹⁵⁵ De jurybevoegdheid zag men als een extra waarborg voor de expressievrijheid, zowel in procedurele als inhoudelijke zin. In procedureel opzicht moest de zware en dure assisenprocedure een ontmoedigings- of filtermechanisme opleveren, zodat alleen zwaarwichtige zaken voor het gerecht gebracht zouden worden.¹⁵⁶ Wat betreft het tweede, meer inhoudelijke aspect, zag men persdelicten als bij uitstek voortvloeiend uit de publieke opinie, zodat zij ook door diezelfde opinie beoordeeld moesten worden, of door ‘vertegenwoordigers’ daarvan.

67. De bevoegdheid van de jury inzake persmisdrijven wordt nagenoeg volledig uitgehold doordat de rechtspraak het begrip ‘drukpersmisdrijf’ eng interpreteert.¹⁵⁷ Bovendien bleek al snel dat het assisenproces in perszaken *an sich* een effect had op het aantal vervolgingen. De grote ruchtbaarheid die gepaard gaat met deze procedure en die soms leidt tot onverantwoorde vrijspraken, de bezorgdheid om de persvrijheid niet te snel en teveel te beperken, de ingewikkelde procedure voor de gezworenen en het willekeurige karakter van de juryuitspraken, weerhielden slachtoffers om klacht neer te leggen en het parket om de assisenprocedure op te starten.¹⁵⁸ Het burgerlijk aansprakelijkheidsrecht bij persdelicten werd al snel als pragmatisch alternatief gebruikt om de assisenprocedure te omzeilen.¹⁵⁹ Elke schending van de wet, dus ook van de strafwet, vormt immers een fout in burgerrechtelijke zin, die bijgevolg aanleiding kan geven tot schadevergoeding. Hierdoor komen er nog weinig (tot geen) perszaken effectief voor de lekenrechters.

68. De *de facto* straffeloosheid van drukpersmisdrijven is de Grondwetgever niet ontgaan. In 1999 voorzag deze in een uitzondering voor racistische geïnspireerde drukpersmisdrijven, die sindsdien door de correctionele rechtbank beslecht worden.¹⁶⁰

69. Niettegenstaande haar historische verankering in ons rechtssysteem, toont de ruime media- en literaire belangstelling voor het fenomeen aan dat de jury zowel bij burger, magistratuur als politici

¹⁵³ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 70

¹⁵⁴ BAEKELAND, “De hervorming van de juryrechtspraak”, 404-405.

¹⁵⁵ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 78. *Infra* 47-54, nr. 104-116.

¹⁵⁶ VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 203.

¹⁵⁷ *Supra* 19-31, nr. 27-54.

¹⁵⁸ BAEKELAND, “De hervorming van de juryrechtspraak”, 406; DEBAENST en DELBECKE, *Vangnet of springplank?*, 25-38; VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 199;

¹⁵⁹ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 430-442.

¹⁶⁰ Wet 7 mei 1999 tot wijziging aan de Grondwet, BS 29 mei 1999.

leidt tot diverse discussies. De discussies omtrent haar legitimiteit en praktisch nut laaien reeds decennia lang torenhoog op. Haar actuele werking, nut en functionaliteit wordt steeds vaker in vraag gesteld.¹⁶¹ Het feit dat persprocessen voor de volksjury eerder uitzondering dan regel zijn geworden, vormt een zoveelste argument van tegenstanders van het behoud van de juryrechtspraak.

3.2 DE OPENBAARHEID VAN DE RECHTSPLEGING

70. Artikel 148 (voorheen artikel 96) Grondwet voorziet in een bijzonderheid inzake de openbaarheid van de terechtzittingen waar het ging om drukpersmisdrijven. Hoewel zittingen van hoven en rechtbanken in de regel publiek zijn, staat de Grondwet toe dat de rechterlijke macht kan beslissen om de zitting achter gesloten deuren te houden in geval van gevaar voor de orde of goede zeden. Dat is echter niet zo bij persmisdrijven. Of althans, daarbij mag de beslissing om de deuren te sluiten slechts met eenparigheid worden genomen. Deze maatregel moest dienen om controle van de publieke opinie in deze aangelegenheden te versterken.¹⁶² De unanimititeitsvereiste om tot het sluiten van de deuren te beslissen, vormt bijgevolg een bijkomende bescherming.¹⁶³

3.3 BIJKOMENDE WAARBORGEN: HET JURY- EN HET PERSDECREET

71. Met het Jurydecreet en het Persdecreet werden bijkomende waarborgen gecreëerd voor diegenen die wegens persmisdrijven worden vervolgd.¹⁶⁴ Men spreekt terecht over ‘*un luxe de précautions*’.¹⁶⁵ Zo kan de voorlopige hechtenis nooit worden opgelegd voor eenvoudige persmisdrijven (persmisdrijven waarop slechts een gevangenisstraf staat).¹⁶⁶ Daarnaast geldt een kortere verjaringstermijn van drie of twaalf maanden voor bepaalde persmisdrijven.¹⁶⁷ Bovendien zijn verschillende persmisdrijven ‘klachtmisdrijven’, waardoor er een formele klacht vereist is voor het opstarten van de strafvervolgning.¹⁶⁸ Tot slot kenmerkt de symbolische maatregel dat een drukpersbeschuldigde ‘*une place distincte*’ krijgt in het hof van assisen, en op die manier geen plaats hoeft te nemen op de gemeenrechtelijke beschuldigenbank, het buitengewoon karakter van drukpersmisdrijven.¹⁶⁹

¹⁶¹ BAEKELAND, “De hervorming van de juryrechtspraak”, 393-418.

¹⁶² HUYTTENS, *Discussions du Congrès national*, IV, 96.

¹⁶³ VOORHOOF, “Vrijheid van meningsuiting en persvrijheid”, 599.

¹⁶⁴ Decreet 19 juli 1831 welke den Jury wederdaerstelt, *Bull.off.*, vol. 3, nr. 183 (‘Jurydecreet’) en decreet 20 juli 1831 op de drukpers, *Bull.off.*, vol. 3, nr. 185. *Infra* 62-64, nr. 138-140.

¹⁶⁵ Vrij vertaald: “*Een luxe aan voorzorgsmaatregelen*”. WIGNY, *Droit Constitutionnel*, 354.

¹⁶⁶ Art. 8, vijfde lid Jurydecreet en art. 9 Persdecreet. In feite is dit reeds lang geen echt voorrecht meer, aangezien de voorlopige hechtenis in 1874 beperkt werd tot misdrijven die minimum een gevangenisstraf van drie maanden met zich kunnen meebrengen en dit onder de voorwaarde van uitzonderlijke en ernstige omstandigheden, in het belang van de openbare veiligheid; wet 20 april 1874 betreffende de voorlopige hechtenis, *BS* 22 april 1874 (opgeheven). Zie thans art. 16, §1 wet 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis (*BS* 14 augustus 1990): slechts misdrijven met minimum gevangenisstraf van één jaar kunnen tot een bevel tot aanhouding aanleiding geven ingeval van volstrekte noodzakelijkheid voor de openbare veiligheid. VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 136.

¹⁶⁷ Art. 12 Persdecreet. Deze bepaling onderging recentelijk een wijziging als gevolg van de wet strafprocesrecht I (art. 45 Wet 9 april 2024, *BS* 18 april 2024). De oorspronkelijke termijn van ‘drie maanden’ werd vervangen door ‘een jaar’.

¹⁶⁸ Art. 10 Persdecreet.

¹⁶⁹ Art. 8, derde lid Jurydecreet.

4. DE PERSVRIJHEID IN RECHTSVERGELIJKEND PERSPECTIEF

72. Hoewel België, Frankrijk en Nederland democratische landen zijn met respect voor de vrijheid van meningsuiting, hebben ze elk hun eigen specifieke regelgeving met betrekking tot de pers(vrijheid). Gezien de gemeenschappelijke bestaansgeschiedenis is het interessant om na te gaan hoe de persvrijheid in beide buurlanden is geëvolueerd.

4.1 FRANKRIJK: EEN PERSWET IN CONSTANTE EVOLUTIE

73. In 1789 kregen de ideeën van de Verlichting, vrijheid en gelijkheid een constitutionele neerslag in wat één van de steunpilaren werd van een democratische samenleving: *'la liberté d'expression'*.¹⁷⁰ Deze expressievrijheid werd echter in de eerstvolgende periode onderdrukt door een preventief persregime, waarbij opeenvolgende regeringen schommelden tussen toegeeflijkheid en strengheid. Dit veranderde in 1881 toen de persvrijheid in Frankrijk een bijzondere erkenning kreeg. De *loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse* is, behoudens enkele wijzingen, vandaag nog steeds van kracht.

De tekst garandeert de persvrijheid, maar beperkt tegelijkertijd de uitoefening ervan door bepaalde gedragingen te criminaliseren,¹⁷¹ zoals provocatie,¹⁷² verspreiding van vals, verzonnen of misleidend nieuws,¹⁷³ smaad en belediging¹⁷⁴ en verboden openbaarmakingen.¹⁷⁵ Later werden rassenhaat¹⁷⁶ en ontkenning van mensenrechtenschendingen¹⁷⁷ daaraan toegevoegd. Onzedige publicaties¹⁷⁸ en beledigingen van de president,¹⁷⁹ buitenlandse staatshoofden of regimes,¹⁸⁰ werden mettertijd uit de strafbare lijst gehaald.

74. Het persregime dat in 1881 werd ingevoerd, is vergelijkbaar met het Belgische. Er werd gekozen voor een repressief systeem, waarin alleen misbruiken worden bestraft, zonder de mogelijkheid van preventieve censuur.¹⁸¹ De procedure met betrekking tot persmisdrijven werd tevens verbonden aan

¹⁷⁰ Art. 11 DDHC stelt: "*La libre communication des pensées et des opinions est un des droits les plus précieux de l'homme : tout citoyen peut donc parler, écrire, imprimer librement, sauf à répondre de l'abus de cette liberté dans les cas déterminés par la loi.*", ofwel vrij vertaald: "*De vrije communicatie van gedachten en meningen is één van de kostbaarste rechten van de mens: elke burger mag daarom vrij spreken, schrijven en drukken, behoudens aansprakelijkheid voor het misbruik van deze vrijheid in de door de wet bepaalde gevallen.*"

¹⁷¹ Art. 23-41 Loi n° 0206 29 juli 1881 sur la liberté de presse, *JORF* 30 juli 1881, hierna "Franse Perswet".

¹⁷² Art. 23-24 Franse Perswet.

¹⁷³ Art. 27 Franse Perswet.

¹⁷⁴ Art. 29-35 Franse Perswet.

¹⁷⁵ Art. 38-41 Franse Perswet.

¹⁷⁶ Loi n° 72-546 1 juli 1972 relative à la lutte contre le racisme, *JORF* 2 juli 1972.

¹⁷⁷ Loi n° 90-615 13 juli 1990 tendant à réprimer tout acte raciste, antisémite ou xénophobe, *JORF* 14 juli 1990.

¹⁷⁸ Art. 28 Franse Perswet; opgeheven door art. 129 Décret-loi 29 juli 1939 portant codification des dispositions relatives aux crimes et délits contre la sûreté extérieure de l'Etat, *JORF* 30 juli 1939.

¹⁷⁹ Art. 26 Franse Perswet; opgeheven door art. 21 Loi n° 2013-711 5 augustus 2013 portant diverses dispositions d'adaptation dans le domaine de la justice en application du droit de l'Union européenne et des engagements internationaux de la France, *JORF* 6 augustus 2013.

¹⁸⁰ Art. 36 Franse Perswet; opgeheven door art. 52 Loi n° 2004-204 9 maart 2004 portant adaptation de la justice aux évolutions de la criminalité, *JORF* 10 maart 2004.

¹⁸¹ Art. 5 Franse Perswet.

bijzondere garanties, zoals een getrapte aansprakelijkheid,¹⁸² een verbod op voorlopige hechtenis van de verdachte¹⁸³ en een korte verjaringstermijn van drie maanden.¹⁸⁴ Echter, het Franse cascadesysteem hanteert een andere volgorde: eerst worden de directeurs of uitgevers verantwoordelijk geacht, daarna de auteurs, dan de drukkers en tenslotte de verkopers en verspreiders.

75. Aanvankelijk werden persmisdrijven verwezen naar het hof van assisen.¹⁸⁵ Dit stelsel bleek echter al snel onwerkbaar omdat het onbestraft blijven voor de jury bijna de algemene regel was geworden en er bijgevolg geen vervolging meer werd ingesteld.¹⁸⁶ Met deze feiten voor ogen, waarin men de huidige Belgische toestand herkent, werd in een 1944 de bevoegdheid inzake persmisdrijven definitief overgeheveld naar de correctionele rechtbanken.¹⁸⁷ Het hof van assisen blijft enkel nog bevoegd voor misdaden, zoals bepaald volgens de algemene beginselen uiteengezet in artikel 1 Code pénal.

4.2 NEDERLAND: PERSVRIJHEID ZONDER JURY

76. Bij de vorming van het Koninkrijk der Verenigde Nederlanden werd de censuur afgeschaft.¹⁸⁸ Eén jaar later, in 1815, werd in artikel 227 (thans artikel 7) Nederlandse Grondwet de vrijheid ‘*om zonder voorafgaand verlof door de drukpers gedachten en gevoelens te openbaren*’ ingeschreven. Later, in 1983, werd deze drukpersvrijheid verruimd naar andere vormen van meningsuiting – via radio en televisie (art. 7, tweede lid)¹⁸⁹ en overige openbaringsmiddelen (art. 7, derde lid).¹⁹⁰ Het vierde lid zondert het maken van handelsreclame uit van de bijzondere grondwettelijke bescherming van de vrijheid van meningsuiting.¹⁹¹

77. Het Nederlandse grondwetsartikel beoogde censuur onvoorwaardelijk uit te sluiten. Daarnaast werden, door het verbod van voorafgaand verlof, alle andere preventieve maatregelen met betrekking tot het publiceren via de drukpers getroffen.¹⁹² Maatregelen die als preventief

¹⁸² Art. 42 Franse Perswet.

¹⁸³ Art. 49 thans art. 52 Franse Perswet.

¹⁸⁴ Art. 65 Franse Perswet.

¹⁸⁵ Art. 47-53 Franse Perswet.

¹⁸⁶ BLIN e.a., *Traité du droit de la presse*, 365.

¹⁸⁷ Art. 9 Ordonnance 6 mei 1944 relative à la répression des délits de presse.

¹⁸⁸ Besluit 24 januari 1814 houdende bepalingen omtrent den Boekhandel en den eigendom van Letterkundige Werken, *Stb.* 1814, nr. 17.

¹⁸⁹ De tekst luidt: “*De wet stelt regels omtrent radio en televisie. Er is geen voorafgaand toezicht op de inhoud van een radio- of televisieuitzending*”. Een vergunningstelsel voor de omroep is wel toegestaan, maar preventieve censuur op de uitzendingen niet. De uitwerking van het tweede lid is vorm gegeven in de Mediawet (wet 29 december 2008 tot vaststelling van een nieuwe Mediawet, *Stb.* 30 december 2008).

¹⁹⁰ De tekst luidt: “*Voor het openbaren van gedachten of gevoelens door andere dan in de voorgaande leden genoemde middelen heeft niemand voorafgaand verlof nodig wegens de inhoud daarvan, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. [...]*”. Het derde lid legt voor alle andere middelen tot meningsuiting (film, toneel, enzovoort) het recht vast in vrijheid de inhoud van een meningsuiting te bepalen. Daartoe verbiedt dit lid preventieve censuur.

¹⁹¹ Zo mag bijvoorbeeld een gemeente of provincie het plaatsen van een reclamebord verbieden om aantasting van natuurschoon te voorkomen.

¹⁹² Reeds in 1892 werd geoordeeld dat ‘*die openbaarmaking zelve niet door preventieve maatregelen mag worden belet*’, HR 7 november 1892, W 6259 (Haags ventverbod); zie Nieuwenhuis, “Achtergrond en huidige betekenis”.

aangemerkt worden zijn onder meer een verscheijningsverbod en een vergunningenstelsel voor de uitoefening van het beroep van journalist.¹⁹³ Gerechtelijke inbeslagneming van drukpersen en van publicaties en het rechterlijk publicatieverbod worden in de jurisprudentie daarentegen niet als een door het grondrecht verboden preventieve maatregel aangemerkt.¹⁹⁴

78. De uitdrukking ‘door de drukpers’ omvat gezien de jurisprudentie meer dan uitsluitend het zich bedienen van de drukpers. Zij bestrijkt elke andere ‘*met de drukpers op een lijn te stellen vermenigvuldigingstechniek*’ (fotokopiëren, stencilen, enzovoort).¹⁹⁵ Niet alleen geschriften, maar ook afbeeldingen zoals prentbriefkaarten, posters met reproducties van aquarellen en foto’s vallen hieronder.¹⁹⁶

Een verdere verruiming van dit begrip ligt niet voor de hand. Andere niet-schriftelijke uitingsvormen die mogelijk onder de vroegere Nederlandse grondwet opgevat konden worden als uitingen ‘door de drukpers’ vallen in ieder geval sinds de grondwetsherziening van 1983, waarbij onder meer het derde lid is toegevoegd als een vangnet dat alle overige uitingsmiddelen (bandopnamen, videotapes, enzovoort) bestrijkt, buiten de werkingssfeer van artikel 7, eerste lid, Grondwet.¹⁹⁷ Ook uitingen op internet worden door het derde lid bestreken.

79. In Nederland mag er geen censuur zijn. Daartegenover staat de clausule ‘*behoudens iedere verantwoordelijkheid volgens de wet*’,¹⁹⁸ hetgeen de enige beperkingsclausule is. Het is aan de wetgever toegestaan drukpersdelicten – thans in Nederland ‘uitingsdelicten’ – te creëren, waarvoor men achteraf voor de strafrechter of civiele rechter ter verantwoording kan worden geroepen.¹⁹⁹ De in de praktijk belangrijkste strafrechtelijke beperkingen van de openbaringsvrijheid zijn geformuleerd als beledigingsdelicten.²⁰⁰ Desalniettemin wordt in Nederland in bescheiden mate strafrechtelijk opgetreden tegen publicaties.²⁰¹ Bij civielrechtelijke beperkingen moet met name gedacht worden aan de aantasting van de eer of de goede naam (art. 6:106, eerste lid, onder b en c NBW) en de onrechtmatige daad (art. 6:162 NBW).

80. Dat uitingsdelicten niet voor een volksjury worden gebracht, heeft de eenvoudige reden dat men in Nederland geen juryrechtspraak kent. Nederland kende in het begin van de negentiende eeuw wel een jury, maar deze werd vanwege haar geringe invloed in 1814 afgeschaft door Willem I van Oranje-Nassau. Hoewel de jury na de Belgische onafhankelijkheid opnieuw werd ingevoerd in het

¹⁹³ DE MEIJ e.a., *Uitingsvrijheid*, 96-97.

¹⁹⁴ HR 13 november 1933, *NJ* 1936, 292 (drukpersen); HR 4 oktober 1977, *NJ* 1978, 521 (schrijfmachines); HR 17 november 1987, *NJ* 1988, 394 en HR 18 september 1989, *NJ* 1990, 94 (inbeslagneming en onttrekking aan het verkeer van het weekblad *Bluf!*).

¹⁹⁵ HR 23 mei 1961, *NJ* 1961, 427

¹⁹⁶ HR 21 maart 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA5201, *NJ* 2000, 482.

¹⁹⁷ VERMEULEN, “Artikel 7 – Vrijheid van meningsuiting”.

¹⁹⁸ Art. 7, eerste lid Nederlandse Grondwet.

¹⁹⁹ SCHUIJT, “Het censuurverbod”, 126.

²⁰⁰ Men denke aan smaad, laster en belediging (art. 261-271 Sr) en discriminerende meningsuitingen (art. 137c-e Sr); Zie JANSSENS en NIEUWENHUIS, *Uitingsdelicten*.

²⁰¹ DE MEIJ e.a., *Uitingsvrijheid*, 261-265; SCHUIJT, “Het censuurverbod”, 130.

Zuiden (het huidige België), is het tot een herinvoering van de juryrechtspraak in Nederland nooit (meer) gekomen.

4.3 BESLUIT: HOE ZIT HET MET CENSUUR BIJ DE BUUR?

81. De kernprincipes van vrijheid van meningsuiting en persvrijheid worden in België, Nederland en Frankrijk erkend en beschermd. De Franse en Nederlandse persregimes zijn elk in hun opzicht vergelijkbaar met het Belgische. Zo leggen de landen in hun wetgeving het overheidsingrijpen allereerst aan banden door een verbod van preventieve bemoeienis met de uitingsvrijheid. Vervolgens hebben de landen elk hun eigen wetgeving met betrekking tot ‘persmisdrijven’.

82. Er kunnen verschillende parallellen tussen de persregimes worden opgemerkt. Zo kent men in Frankrijk eveneens een getrapte verantwoordelijkheid (zij het met een andere volgorde). Ook in Nederland valt de term ‘drukkers’ in de grondwet te lezen (al biedt het grondwetsartikel sinds haar herziening in 1983 wel een vangnetregeling voor radio, televisie en overige uitingsmiddelen).

83. Het grootste verschilpunt valt terug te vinden in het feit dat het persmisdrijf in beide buurlanden geen voorrecht van rechtsmacht geniet. Zo zijn in Nederland de gewone rechtbanken bevoegd om kennis te nemen van uitingsdelicten. Zelfs in Frankrijk, een land met wetgeving die traditioneel dicht bij de Belgische staat, heeft de volksjury geen bevoegdheid meer inzake persmisdrijven.

Hoewel men de bevoegdheid van de jury inzake persmisdrijven in België hierdoor opnieuw in vraag kan stellen, kan worden gewezen op het feit dat het in ieder geval nog wel steeds een bijkomende waarborg voor de pers vormt; ook al volgt dit uit een pervers neveneffect van feitelijke straffeloosheid. Deze bescherming blijft op wereldwijde schaal vrij uniek.²⁰²

5. BESLUIT: EEN BIJZONDERE WAAIER AAN WAARBORGEN

84. Vanuit constitutioneel perspectief kan gesteld worden dat men in België wellicht de meest beschermde persvrijheid ter wereld geniet. Binnen de algemene mensenrechtenverdragen, zoals het EVRM, het BUPO-verdrag en het Handvest van de Europese Unie, wordt de pers beschermd binnen het bredere kader van vrijheid van meningsuiting. Naast deze algemene waarborgen kent België extra beschermingsmaatregelen voor de persvrijheid, zoals het verbod op preventieve maatregelen, de getrapte aansprakelijkheid en de bevoegdheid van het hof van assisen. De persvrijheid in België lijkt wellicht overbeschermd,²⁰³ wat wordt onderstreept door een vergelijking met de situatie in Nederland en Frankrijk.

85. Hoewel de grondwetgever een uitgebreide reeks waarborgen voor de pers heeft vastgesteld, blijken deze minder onwrikbaar te zijn dan de Grondwet doet vermoeden. Door talrijke jurisprudentiële ontwikkelingen zijn deze waarborgen soms systematisch ondermijnd.

Eén van de belangrijkste ontwikkelingen was de neiging om de juryrechtspraak zoveel mogelijk te vermijden. Het assisenproces werd namelijk als contraproductief beschouwd: het was duur en

²⁰² VELAERS, “Conclusies” in SENAAT (ed.), *Persvrijheid in de 21ste Eeuw*, 52.

²⁰³ *Ibid.*, 53.

omslachtig, de uitkomst van de jury was onzeker, en het proces leidde tot ongewenste publiciteit. Dit resulteerde in een beperkte interpretatie van wat als een persmisdrijf werd beschouwd, waarbij alleen geschreven publicaties strikt werden erkend. In 2012 deed het Hof van Cassatie wel een toegeving ten aanzien van digitaal verspreide teksten.

Bovendien werd er een flexibel alternatief gevonden voor aanvallen op de goede naam en eer, namelijk door de bevoegdheid van de burgerlijke rechter te erkennen op basis van burgerrechtelijke aansprakelijkheid. Deze erkenning van de bevoegdheid van burgerlijke rechtbanken was al lang aan de gang bij lagere rechtbanken,²⁰⁴ maar werd expliciet bevestigd door het Hof van Cassatie in een arrest uit 1863.²⁰⁵ Later werd deze bevoegdheid expliciet erkend door de wetgever,²⁰⁶ waardoor slachtoffers niet langer een klacht hoefden in te dienen bij het parket en het oordeel van de jury af te wachten; men kon meteen naar de burgerlijke beroepsrechter stappen voor schadevergoeding.

De assisenjury voor persmisdrijven staat onder druk, omdat deze regeling in de praktijk tot straffeloosheid leidt. Om hieraan tegemoet te komen, werd artikel 150 Grondwet voor het eerst herzien in 1999, om racistische drukpersmisdrijven uit te sluiten van de bevoegdheid van de volksjury. Sindsdien is het grondwetsartikel herhaaldelijk opgenomen in opeenvolgende verklaringen tot herziening van de Grondwet.²⁰⁷ De achterliggende redenen voor deze voorstellen tot herziening waren aanvankelijk gericht op het uitbreiden van de waarborgen van persvrijheid naar andere media, maar later waren de voorstellen meer gericht op het uitsluiten van door haat gemotiveerde drukpersmisdrijven van de beschermingsregeling.²⁰⁸

86. De relevante grondwetsartikelen maakten sinds hun invoering voorwerp uit van talloze interpretatietwisten. In het bijzonder rijst de vraag of het beschermingsregime dat de grondwetgever in de negentiende eeuw uittekende, nog steeds adequaat is in het huidige tijdperk. Het zijn immers nog steeds in grote mate teksten die in 1831 geschreven zijn die het constitutioneel statuut van de pers bepalen.

²⁰⁴ Brussel 16 januari 1839, *Pas.* 1839, II, 7-8; Brussel 8 juli 1839, *Pas.* 1839, II, 132-133; Rb. Brussel 18 maart 1839, *Pas.* 1839, II, 130-131. Zie DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 430-437.

²⁰⁵ Cass. 24 januari 1863, *Pas.* 1864, I, 116.

²⁰⁶ Art. 2 wet 7 augustus 1924 prorogant les lois temporaires d'organisation judiciaire et de procédure, *Pasin.* 1924, 529-530: “[...] Sont réservés cependant aux chambres composées de trois juges [...]; 2° les actions civiles mues à raison d'un délit de presse” en vrij vertaald: “Alleen kamers bestaande uit drie rechters kunnen kennis nemen van [...]; 2° de burgerlijke rechtsvorderingen die voortvloeien uit een persmisdrijf”.

²⁰⁷ BS 10 april 2003; BS 2 mei 2007; BS 7 mei 2010; BS 28 april 2014; BS 23 mei 2019; zie ook Voorstel tot herziening van artikel 150 van de Grondwet, *Parl.St.* Kamer, 2020-21, nr. 55-1760/001; Voorstel van verklaring tot herziening van diverse bepalingen van de Grondwet met betrekking tot de federale staatsstructuur, de rechtsstaat en de grondwettelijke rechten en vrijheden, en de werking van de instellingen, *Parl.St.* Kamer, 2022-2024, nr. 55-3874/001, 36-37.

²⁰⁸ Aan racisme en xenofobie wordt enerzijds seksisme toegevoegd, en anderzijds ‘strafbare uitingen die aanzetten tot haat, geweld of discriminatie jegens personen of groepen’. Andere strafbare feiten zoals laster, eerroof en beledigingen worden niet bij het hof van assisen weggehaald, voorstel tot herziening van artikel 150 van de Grondwet teneinde de grondwettelijke waarborgen voor de drukpers uit te breiden tot alle informatiemedia en met het oog op een gelijke vervolging van alle strafbare uitingen die aanzetten tot haat, geweld en discriminatie, *Parl.St.* Kamer, 2020-2021, nr. 55-1791/001.

87. Er zijn stemmen om de grondwettelijke waarborgen van de persvrijheid uit te breiden naar alle informatiemedia. Anno 2024 bestaat er een stroom aan meningen en informatie die via andere kanalen (radio, televisie en internet) wordt verspreid. Echter, de definitie van het Hof van Cassatie beperkt zich nog steeds tot een tekst die vermenigvuldigd is door drukpers of een gelijkaardig procedé, waarbij digitale verspreiding als dusdanig wordt vermeld. De kentering die voor de audiovisuele media verwacht werd naar aanleiding van het RTBF-arrest van het EHRM uit 2011, heeft zich niet doorgezet in de cassatierechtspraak. Desalniettemin worden audiovisuele boodschappen en sociale media nog steeds beschermd door het recht op vrije meningsuiting.

De ongelijke behandeling van de verschillende mediavormen die tegenwoordig als 'pers' worden beschouwd, vormt het onderwerp van een lopend debat over een mogelijke herziening van de Grondwet. De artikelen 25 en 150 Grondwet werden reeds opgenomen in het voorstel tot herzieningsverklaring van 27 februari 2024, met als doel de reikwijdte van de waarborgen uit te breiden naar andere media, zoals radio en televisie.²⁰⁹ Op dit ogenblik ligt in de Kamer een voorstel tot herziening van artikel 25 van de Grondwet voor, teneinde de grondwettelijke waarborg van de vrijheid van drukpers en het censuurverbod van artikel 25, eerste lid, van de Grondwet uit te breiden van de drukpers naar alle andere (informatie)media.²¹⁰ In het licht van deze ontwikkelingen blijkt er behoefte aan een grondige heroverweging van het grondwettelijk begrip 'drukkers' en 'drukkersmisdrijf', waarbij rekening wordt gehouden met zowel traditionele als nieuwe vormen van media en communicatie.

88. Ook de cascaderегeling van artikel 25, tweede lid Grondwet staat ter discussie. Door het ondergeschikt verband waarin journalisten zich vandaag bevinden ten overstaan van hun redacties, is de inhoud van deze waarborg achterhaald. De termen 'schrijver', 'drukker', 'uitgever' en 'verspreider' pasten goed binnen de context van 1830, toen er nog geen nieuwe media bestonden. Ondertussen zijn de artikelen 25 en 150 Grondwet van toepassing verklaard op teksten op het internet, waardoor deze analoge termen moeten worden toegepast in een digitale context.

89. Dit hermeneutisch werk vereist dat de interpreterende partij rekening houdt met de omstandigheden rond de toepassing van de norm, om deze volledig tot zijn recht te laten komen. Deze relevante context moet niet alleen rekening houden met de internationalisering van het recht van fundamentele vrijheden, maar ook met de technologische vooruitgang die heeft geleid tot nieuwe en krachtigere communicatiemiddelen. Wanneer het Hof van Cassatie als uitlegger weigert aan deze eis van open interpretatie te voldoen, zal de grondwetgever het initiatief moeten nemen om de tekst van de Grondwet te herformuleren en aan te passen aan ontwikkelingen die het recht niet langer kan negeren.

²⁰⁹ Voorstel van verklaring tot herziening van diverse bepalingen van de Grondwet met betrekking tot de federale staatsstructuur, de rechtsstaat en de grondwettelijke rechten en vrijheden, en de werking van de instellingen, *Parl.St.* Kamer, 2022-2024, nr. 55-3874/001, 33 en 37. Deze verklaring herneemt op dit punt de gezamenlijke verklaring tot herziening van Kamer, Senaat en Koning van 2019, alsook hun gezamenlijke verklaring van 2014.

²¹⁰ Voorstel tot herziening van artikel 150 van de Grondwet teneinde de grondwettelijke waarborgen voor de drukpers uit te breiden tot alle informatiemedia en met het oog op een gelijke vervolging van alle strafbare uitingen die aanzetten tot haat, geweld en discriminatie, *Parl.St.* Kamer, 2020-2021, nr. 55-1791/001.

DEEL 3: VOORGESCHIEDENIS EN GRONDSLAGEN VAN HET BELGISCH PERSREGIME

90. De uitvinding van de boekdrukkunst had een grote invloed op de wereldgeschiedenis.²¹¹ Sinds de 15de eeuw schoot het aantal publicaties de hoogte in, waarmee ook de mogelijkheid van kritiek op het gezag groter werd. Autoriteiten gingen actief bepaalde publicaties onderdrukken. Censuur op druksels is dan ook vrijwel even oud als de boekdrukkunst zelf.²¹² De zogenaamde *gazettier* van het ancien régime diende voor het uitgeven van een krant een toelatingsbrevet te bezitten, zijn kopij aan preventieve censuur onderwerpen, gewoonlijk een borgtocht in de staatskas storten en zich totaal onthouden van enige kritiek op de bestaande binnenlandse toestand.²¹³ De kracht van de pen bleek groter dan die van de censuur, want in deze tijd werd het idee van de persvrijheid geboren. De West-Europese grondwetten die in deze periode werden neergepend, vormden een weerspiegeling van de strijd der onderdanen tegen de absolutistische perspolitiek van het ancien régime.²¹⁴

91. Het eerste land waar de persvrijheid in de grondwet werd opgenomen was Zweden, in 1766.²¹⁵ In onze contreien wordt in 1795 voor het eerst een verbod op voorafgaande censuur in de grondwet ingeschreven.²¹⁶

Article 353 – “*Nul ne peut être empêché de dire, écrire, imprimer et publier sa pensée – Les écrits ne peuvent être soumis à aucune censure avant leur publication*”²¹⁷

In diezelfde constitutie werd het Directoire gevestigd; het vijfkoppig bestuur van Frankrijk dat het land zal regeren tussen 1795 en 1799. Enkele maanden later, op 1 oktober 1795, werden de Zuidelijke Nederlanden – het huidige België – aangehecht bij Frankrijk. Achter het ancien régime werd een punt gezet.

92. De invloed van het persregime tijdens het ancien régime is voor het bestudeerde onderwerp minder relevant. Het is de positie van de pers tijdens de Franse en, vooral, de Hollandse periode die verregaand de organisatie van de persvrijheid binnen de Belgische staat heeft bepaald.²¹⁸ De fundamenteën van het Belgisch persrecht stammen dan wel af uit 1831, maar om ze te kunnen

²¹¹ De Duitser Johannes Gutenberg (ca. 1397- 1468) wordt aanzien als de uitvinder van de boekdrukkunst in Europa. De drukkunst was echter al langer bekend in Oost-Azië. Gutenbergs grote verdienste bestond in het gebruik van losse letters. Door Gutenbergs vinding werden correctie en redactie gemakkelijker en goedkoper. Zijn bekendste werk is de in 1455 voltooide *Gutenbergbijbel*.

²¹² Niet dat er vóór Gutenberg geen censuur bestond, maar de aanval op de vrijheid om te schrijven en te denken volgde andere wegen. De essentiële waarden werden unaniem gedeeld en geïnternaliseerd, waardoor de zeldzame uiting van protest gemakkelijk werd teruggedrongen door sociale druk. De Kerk speelde hier uiteraard een belangrijke rol in. POULAIN, “Censure et culture sous l’Ancien Régime”.

²¹³ Zie LUYKX, “De gazettiers”; PUTTEMANS, *La censure dans les Pays-Bas autrichiens*.

²¹⁴ LUYKX, “Massamedia in democratische en totalitaire staten”. 969.

²¹⁵ Tryckfrihetsförordningen [Persvrijheidsverordening] (SE) 2 december 1766; KARLSSON, “Tryckfrihetsförordningen”; X, “Persvrijheid: historische verdieping”.

²¹⁶ Constitution du 5 fructidor an III [Franse grondwet van 1795], 22 augustus 1795.

²¹⁷ Vrij vertaald: “Niemand mag worden belet zijn gedachten te uiten, te schrijven, af te drukken en te publiceren - Geschreven materiaal mag vóór publicatie aan geen enkele censuur worden onderworpen”.

²¹⁸ SCHUERMANS spreekt voor de Hollandse periode over ‘une étude d’une utilité incontestable’, ofwel ‘een studie van onbetwistbaar nut’, bij zijn bespreking over de voorgeschiedenis van de persvrijheid. Zie SCHUERMANS, *Code de la presse* (1881), 41.

begrijpen is kennis van wat eraan voorafging onontbeerlijk. De Belgische revolutionairen hebben zich immers afgezet tegen de manier waarop de pers voorheen werd behandeld. Kennis van de aan de Belgische onafhankelijkheid voorafgaande regimes draagt zonder twijfel dan ook bij tot een correct en genuanceerd beeld van de achterliggende motieven die de grondwetgever bezielde om een bijzonder waarborgmodel te ontwikkelen voor de vrije pers.

1. DE FRANSE PERIODE (1794-1815): EEN REPRESSIEF PERSBEWIND

93. Het persregime in de Franse tijd kan worden verdeeld in twee periodes: in een eerste fase onder het Directoire werden een groot aantal publicaties vervolgd, waarna vanaf 1803 een periode werd ingezet met een volledige beknutting van de pers.

1.1 HET DIRECTOIRE: TUSSEN ZELFCENSUUR EN REPRESSIEF LOKAAL BELEID

94. De periode van het Directoire wordt gekenmerkt door een Frans beleid dat de revolutionaire idealen probeerde in te passen in een lokale realiteit. Het Vlaams werd actief ingezet voor Franse propaganda. Wetteksten werden vertaald om de Franse boodschap over te brengen bij het grotere publiek. Dit kaderde evenwel in een opvoedingsideaal: het Vlaams werd slechts gedoogd als opstapje naar een ééntalige Franse staat.²¹⁹

95. Hoewel het meertalige persmodel in eerste instantie overeind bleef en publicaties in het Vlaams en Frans naast elkaar verschenen, verfranse het persaanbod mettertijd meer en meer. Dit gebeurde zonder dat er enigszins sprake was van een politiek met betrekking tot de pers. De oorzaak lag vooral in de subtiële manipulatie door lokale functionarissen, die het Vlaams niet langer geschikt bevonden om met het ancien régime te breken.²²⁰ Steeds meer Vlaamse publicaties verdwenen, en dit met een stroomversnelling vanaf september 1797.

96. De regering werd op 4 september 1797 op stelten gezet door een staatsgreep.²²¹ Het persveld werd met de vinger gewezen voor het ondersteunen van de royalisten, waarna het onder politietoezicht werd gezet. In de periode die volgde, werd een klopjacht op anti-Franse propaganda gevoerd. Op twee jaar tijd kregen 21 Zuid-Nederlandse periodieken een verschijningsverbod opgelegd. Een groot aantal uitgevers en journalisten werden opgepakt en gedeporteerd.²²²

97. Dit alles leidde tot een flinke afname van het aantal publicaties. Ongeacht de taal, kreeg de opiniepers het in de Zuidelijke Nederlanden bijzonder moeilijk. Waar er nog qua inhoud sprake was

²¹⁹ VAN HOOIJDONK, “De literaire pers onder het fransche juk”, 266.

²²⁰ *Ibid.*, 270.

²²¹ De staatsgreep van 18 Fructidor was een machtsgreep door drie leden van het Directoire; Paul Barras (1755-1829), Jean-François Reubell (1747-1807) en Louis Marie de La Révellière-Lépeaux (1753-1824). Zij deden beroep op commandant Napoleon Bonaparte, die een leger van dertigduizend man samenbracht. De staatsgreep kwam er naar aanleiding van een verkiezingswinst van de royalisten. Men vreesde immers voor een herstel van de monarchie en een terugkeer naar het ancien régime. De monarchisten werden uit de wetgevende macht verdreven en al wie het royalisme een warm hart toedroeg, werd zonder vorm van proces neergeschoten.

²²² VAN HOOIJDONK, “De literaire pers onder het fransche juk”, 269.

van een rebels kantje, werd dit er bij de meeste tijdschriften afgeschaafd; grotendeels door zelfcensuur, om zelf niet het slachtoffer te worden van een steeds repressiever lokaal beleid.²²³

1.2 NAPOLEON AAN DE MACHT: EEN TIRANNIEKE PERSFASE

98. In de laatste roerige fase van de Franse Revolutie profiteerde Napoleon Bonaparte van de chaos in Frankrijk. Na een nieuwe staatsgreep op 9 november 1799 nam hij er de macht. Er werd achter het Directoire en de Franse Revolutie een punt gezet. Een periode van napoleontisch alleenheerschappij brak aan.

99. De Corsicaan staat bekend om zijn continue oorlogsvoering en juridische hervormingen met onder meer zijn Code Napoléon, maar evenzeer om zijn repressief persbewind van totale controle en censuur. Het napoleontisch persregime staat als eerste ‘moderne’ persdictatuur te boek.²²⁴ De vrijheid van meningsuiting was slechts een schim van het ideaal dat de Franse revolutionairen anno 1789 hadden afgekondigd.²²⁵ De vrijheid van drukpers werd niet langer in de Franse grondwet gegarandeerd.

100. Napoleon was zich zeer goed bewust van de impact van de pers op de publieke opinie: “*Je redoute trois journaux plus que 100.000 baïonnettes*”.²²⁶ In zijn ideaal van een solide eenheidsstaat legde hij bewust de pers aan banden, zo ook in de Zuidelijke Nederlanden. Kritische publicaties werden systematisch de kop ingedrukt en de regering monopoliseerde de politieke pers door zich alle nieuwsverspreiding voor te behouden.²²⁷ Vanaf 1800 werd het aantal toegelaten kranten beperkt en elke nieuwe publicatie vereiste een voorafgaande vergunning. Vanaf 1803 werden kranten onder streng overheidstoezicht geplaatst. Napoleon controleerde zelfs persoonlijk de redactie van de *Moniteur Universel*, het overheidsblad bij uitstek. Censuur werd de norm. Enkel publicaties die in overeenstemming waren met de richtlijnen van Parijs konden verschijnen. Overname van de politieke artikelen uit de Parijse *Moniteur* werd mettertijd de enige vorm van politieke journalistiek die werd toegelaten.

101. Het censuursysteem kende vanaf 3 augustus 1810 zijn hoogtepunt. Een decreet werd afgekondigd dat alle eigenheid uit de pers haalde.²²⁸ Het aantal drukkers en boekhandelaars werd beperkt en er mocht maar één politiek blad per departement verschijnen. Eind 1810 verscheen er in het *Bulletin des Lois* een lijst met toegelaten tijdschriften. Voor gans het gebied van de Zuidelijke

²²³ *Ibid.*

²²⁴ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 10.

²²⁵ Art. 10 en 11 DDHC: “Niemand mag worden gestoord vanwege zijn meningen, zelfs niet religieuze meningen, op voorwaarde dat de uiting ervan de openbare orde, vastgelegd door de Wet, niet verstoort” en “De vrije mededeling van gedachten en meningen is een van de kostbaarste rechten van de mens: iedere burger kan daarom vrijuit spreken, schrijven en drukken, behalve om zich te verantwoorden voor het misbruik van deze vrijheid in de gevallen bepaald door de wet” (vrij vertaald).

²²⁶ Vrij vertaald: “Ik vrees drie kranten meer dan 100.000 bajonetten”.

²²⁷ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 10.

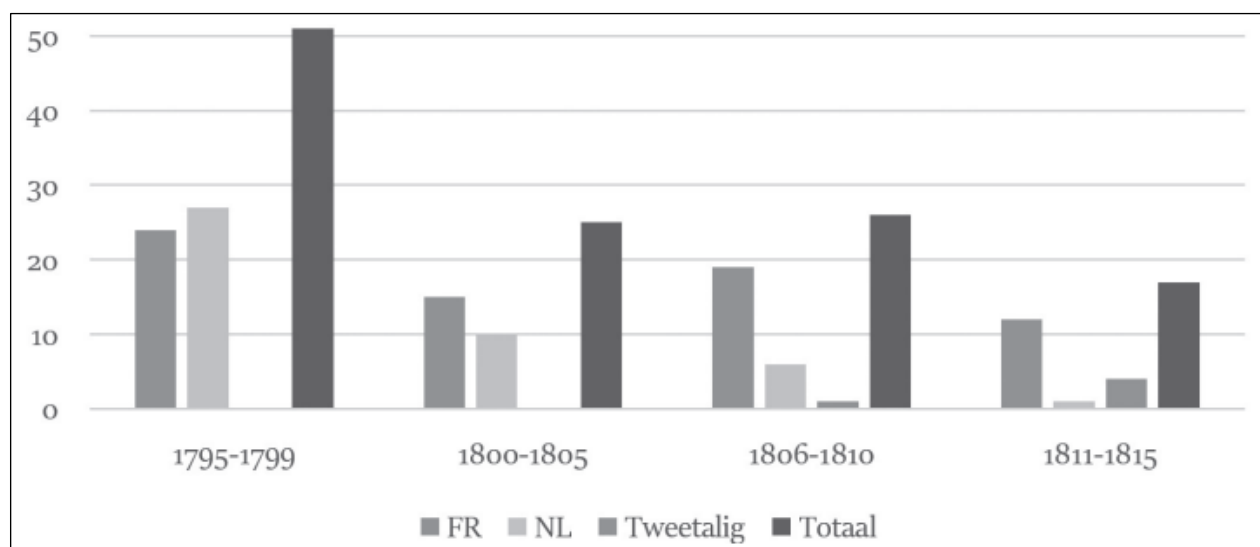
²²⁸ Décret Impérial 3 augustus 1810 relative aux Journaux des Départemens, *Bull.*, 1810, 617-618.

Nederlanden stonden daarin slechts drie gespecialiseerde bladen en vier advertentiebladen.²²⁹ De enige vorm van kritische pers die er nog restte, waren clandestiene pamfletten en enkele Engelse kranten die werden binnengesmokkeld.

102. Het decreet droeg de Vlaamse pers ten grave. Hoewel het Frans door de wettekst niet werd opgelegd, werd de publicatie van Vlaamse tijdschriften en kranten op basis van taal steeds vaker verboden. Op 26 september 1811 werden de lokale praktijken qua vorm, taal en inhoud geformaliseerd in de wet. Er werd een verplichte tweetaligheid gelegd op de Vlaamse bladen die er niet voor kozen om in het Frans te verschijnen. Vlaamse journalisten werden gedegradeerd tot loutere vertalers van de Franse officiële berichtgeving. Inhoudelijk was de rol van de Vlaamse pers volledig uitgespeeld.²³⁰

1.3 BESLUIT: DE PERS ONDER HET FRANSE JUK

103. De Franse periode wordt gekenmerkt door een repressief persbeleid dat evolueerde van departementaal naar nationaal niveau. Hoewel de Vlaamse pers tijdens het Directoire moeilijke tijden kende, werd deze volledig de mond gesnoerd tijdens het napoleontisch regime. Als gevolg hiervan verdwenen alle traditionele tijdschriften en kranten. Daarnaast kende de Franse Tijd zeer weinig nieuwe titels.

Figuur 1: Aantal periodieke geschriften per taal in de Zuidelijke Nederlanden tussen 1795 en 1815. VAN HOIJDONK, "De literaire pers onder het fransche juk", 263.

Drukkers en uitgevers haalden dan ook opgelucht adem toen Napoleon in 1814 de slag bij Leipzig verloor en naderhand werd verbannen naar Elba.

²²⁹ De drie gespecialiseerde bladen waren *L'Esprit des Journaux* (Brussel), *Annales de littérature médicale étrangère* (Gent) en *Recueil des arrêts notables* (Luik). Décret Impérial 14 december 1810 qui autorise la publication de Feuilles d'annonces et de Journaux de littérature, sciences et arts, dans divers villes de l'Empire, *Bull.*, 1810, 623-626.

²³⁰ VAN HOOIJDONK, "De literaire pers onder het fransche juk", 275-276.

2. DE HOLLANDSE PERIODE (1815-1830): EEN SCHIJNVRIJHEID VAN DRUKPERS

104. Tussen 1815 en 1830, onder het bewind van Willem I ten tijde van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, leek de positie van de pers aanvankelijk te verbeteren in vergelijking met het voorafgaande Franse bewind. Toch werd de situatie van de persvrijheid al kort na het ontstaan van het Verenigd Koninkrijk problematisch. De persprocessen aan de vooravond van de Belgische onafhankelijkheid illustreerden de culminerende onvrede tussen de zuidelijke provincies en het Haagse (pers)bewind.

2.1 EEN START VOL VALSE HOOP

105. Bij aanvang van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden leek er meer ruimte te komen voor de persvrijheid. Nauwelijks enkele maanden nadat Willem de macht had verworven, vaardigde hij op 23 september 1814 zijn eerste perswet uit.²³¹ Het schafte alle bestaande Franse normen op de pers af, waarmee er een einde kwam aan alle preventieve beperkingen.²³² De nieuwe perswet handhaafde de klassieke gemeenrechtelijke principes inzake strafrechtelijke verantwoordelijkheid en stelde dat iedereen verantwoordelijk was voor wat hij zelf schreef, drukte of verdeelde.²³³ Drukwerk die de godsdienst vernederde of in strijd was met de goede zeden werd verboden.²³⁴

106. Ondanks deze grote stap vooruit stond het besluit evenwel minder persvrijheid toe dan op het eerste gezicht liet uitschijnen. Het toelatingsbrevet bleef behouden, waardoor kranten en tijdschriften enkel konden bestaan indien ze daartoe officieel toestemming kregen.²³⁵ Ook bleef het dagbladzegel, een belasting op dagbladen die tijdens de Franse bezetting werd ingevoerd, behouden. Dit leidde ertoe dat de periodieke pers erg duur bleef.²³⁶ Tot slot schafte het Nederlandse bewind de juryrechtspraak af.²³⁷ De noordelijke provincies hadden immers weinig affiniteit met de werking en de maatschappelijke gevolgen van een volksjury. Het Zuiden, daarentegen, was veel beter vertrouwd met deze instelling en hechtte veel belang aan de burgerparticipatie bij de beoordeling van persmisdrijven.²³⁸ Het vormde een niet te onderschatten maatregel, want de jury bleek tijdens de napoleontische periode in perszaken opvallend mild. Desalniettemin leek het er voor het eerst sinds lange tijd op dat journalisten zich wat meer beweegruimte konden permitteren.

107. De persvrijheid in het Verenigd Koninkrijk kende al snel een anticlimax. In het voorjaar van 1815 wist Napoleon te ontsnappen uit zijn ballingsoord te Elba en slaagde erin om het Franse leger terug achter zich te scharen. De pas tot koning gekroonde Willem vreesde geconfronteerd te worden

²³¹ Besluit 23 september 1814 betreffende de persvrijheid en reglementen voor de drukpers, boekhandel en journalisten, *Pasin.* 1814-1815, 275-276 (hierna: 'besluit 23 september 1814') en besluit 3 augustus 1814 houdende de publicatie in de verenigde departementen van het besluit van 24 september 1814 betreffende de boekdrukkunst en de bibliotheken., *Pasin.* 1815, 283.

²³² Art. 1 besluit 23 september 1814.

²³³ Art. 2 besluit 23 september 1814.

²³⁴ Art. 4 besluit 23 september 1814.

²³⁵ Art. 14-15 besluit 23 september 1814.

²³⁶ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 12.

²³⁷ Besluit 6 november 1814 die de instelling van de jury afschaft, *Pasin.* 1814-1815, 348.

²³⁸ Een reden hiervoor was het feit dat in het Zuiden de jury reeds werd ingevoerd door de Franse overheerser in 1795. Het Noorden daarentegen kende pas juryrechtspraak vanaf 1811.

met opstandige Napoleon-aanhangers in het Zuiden. Om dat te vermijden, vaardigde hij op 10 april 1815 een gelegenheidswet uit,²³⁹ waarbij de vrijheid van drukpers flink werd teruggeschoefd. De schrik zat er blijkbaar diep in, want de nieuwe bepalingen waren bijzonder streng. Iedereen die nieuws verspreidde om de openbare orde te verstoren kon zware straffen oplopen: een gevangenisstraf tussen één en tien jaar, een geldboete tot tienduizend frank, het brandmerk of zelfs de doodstraf.²⁴⁰ Met een ruime delictsomschrijving tastte de besluitwet de grenzen van het legaliteitsbeginsel af.²⁴¹ Daarnaast bevatte het besluit een processueel luik, waar voor de gelegenheid een buitengewoon gerechtshof werd ingericht.²⁴² Wie voor de uitzonderingsrechtbank moest verschijnen, kon op weinig procedurele waarborgen genieten: vervolging kon zonder voorafgaand onderzoek gebeuren,²⁴³ rechters konden door de Koning aan de zaak worden onttrokken en tegen het arrest was noch hoger beroep noch cassatievoorziening mogelijk.²⁴⁴ Hoewel de Oproerwet alle kenmerken had van een gelegenheidsbepaling,²⁴⁵ bleef het van kracht; ook na de definitieve nederlaag van Napoleon in Waterloo enkele maanden later.

108. In diezelfde periode kreeg het jonge koninkrijk een eigen constitutie, waarbij de tekst een aanzienlijke verbetering leek in te houden voor de pers.²⁴⁶ Artikel 227 expliciteerde de persvrijheid:

“Het is aan elk geoorloofd om zijne gedachten en gevoelens door de drukpers, als een doelmatig middel tot uitbreiding van kennis en voortgang van verlichting, te openbaren, zonder eenig voorafgaand verlot daartoe noodig te hebben, blijvende nogtans elk voor hetgeen hij schrijft, drukt, uitgeeft of verspreidt, verantwoordelijk aan de maatschappij of bijzondere personen, voor zoo verre deze regten mogten zijn beleedigd.”

Toch diende de constitutionele verankering van de drukpersvrijheid te worden gerelativeerd: de strenge Oproerwet bleef immers gelden, want die werd beschouwd als een noodzakelijke aanvulling op het napoleontisch strafwetboek.²⁴⁷ Er was aldus sprake van een schijnvrijheid.

109. Nadat Frankrijk verschillende bonapartisten uitwees, die zich naderhand in Brussel vestigden en een eigen propagandapers organiseerden, werd de pers voorwerp van nog meer beperkingen. Bonapartistische publicaties zetten immers kwaad bloed in de rest van Europa, waardoor toenmalig minister van Buitenlandse Zaken van Nagell²⁴⁸ meermaals klachten binnenkreeg. Om diplomatieke moeilijkheden te vermijden, voorzag de overheid in een bijzondere strafwet, die publicaties die

²³⁹ Wet 10 april 1815 houdende voorschriften tot spoedige en krachtdadige beteugeling van onrust en kwaadwilligheid, *Stb.* 1815, nr. 32 ('Oproerwet'); SCHUERMANS, *Code de la presse* (1881), 42-43.

²⁴⁰ Art. 2 Oproerwet.

²⁴¹ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 13.

²⁴² Art. 3 Oproerwet.

²⁴³ Art. 4 Oproerwet.

²⁴⁴ Art. 4 *in fine* Oproerwet.

²⁴⁵ Er was immers een concrete aanleiding en het bevatte strenge bepalingen die redelijkerwijze slechts tijdelijk gehandhaafd konden worden.

²⁴⁶ Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden van 24 augustus 1815.

²⁴⁷ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 15.

²⁴⁸ Anne Willem Carel van Nagell (1756-1851) was een Nederlandse edelman, die in zijn loopbaan heel wat politieke functies heeft bekleed. Hij was minister van Buitenlandse Zaken tussen 1814 en 1824.

buitenlandse machten beledigden moest beteugelen.²⁴⁹ De wet van 28 september 1816 voorzag in een geldboete van vijfhonderd florijn of een gevangenisstraf van zes maanden, die in geval van recidive tot drie jaar kon oplopen.²⁵⁰ Dat gold evenzeer voor drukkers, uitgevers, en handelaars,²⁵¹ ongeacht of het beledigende stuk origineel was of ontleend aan een andere publicatie.²⁵² Bovendien kon dit hen een beroepsverbod opleveren.²⁵³ In het Zuiden, waar zich veruit de meeste bonapartisten bevonden, viel de wet uiteraard niet in goede aarde. Vanwege zijn strenge strafbepalingen kreeg ze de bijnaam '*loi des 500 florins*'.²⁵⁴ Toch schoot de wet haar doel grotendeels voorbij: om de boetes te betalen, werden vaak weerstandskassen ingericht.²⁵⁵

2.2 PERSBELEID EN PERSVERVOLGINGEN IN DE HOLLANDSE TIJD

110. Tijdens de eerste jaren van het regime van Willem I was de politieke pers in het Zuiden nog beperkt. Toch bleven de strenge Hollandse besluiten allerm minst dode letter. Hoewel hij had ingestemd met de grondwettelijke verankering van de persvrijheid, weerde toenmalig minister van Justitie Cornelis-Felix Van Maanen²⁵⁶ zich als geen ander tegen de kritische stemmen uit het Zuiden.²⁵⁷ Hij profileerde zich als een ware boeman voor de persvrijheid. Het leidde in 1818 zelfs tot een conflict met de Hoge Raad, toen het een verwijzingsarrest van de Haagse KI verbrak. De KI had een drukker van een kritische brochure naar het hof van assisen verwezen, ook al had die meteen de namen van de auteurs vrijgegeven. De Raad verwierp de interpretatie die de KI aan artikel 4 van het besluit van 24 januari 1814 had gegeven.²⁵⁸ Dat artikel bepaalde dat iedereen verantwoordelijk was voor wat hij zelf schreef, drukte of publiceerde. Wanneer de auteur onbekend was, was enkel de drukker verantwoordelijk. Volgens de KI kon hier niet *a contrario* uit worden afgeleid, dat wanneer de auteur wel bekend was, de drukker vrijuit kon gaan. De Raad oordeelde echter dat de bepaling zo begrepen moest worden dat wanneer de schrijver aanwijsbaar was, de drukker van elke verantwoordelijkheid ontslagen werd. De Hoge Raad beval bijgevolg de vrijlating.²⁵⁹

²⁴⁹ Wet 28 september 1816 tot vaststelling van straffen voor hen die vreemde Mogendheden beleedigen, *Pasin.* 1816, 426-427, hierna: 'wet 28 september 1816'; CRAMER, *Parlement en pers*, 139-140; KLUIT, "Dagbladvervolgingen", 5-8.

²⁵⁰ Art. 1 wet 28 september 1816.

²⁵¹ Art. 2 wet 28 september 1816.

²⁵² Art. 3 wet 28 september 1816.

²⁵³ Art. 2, tweede lid wet 28 september 1816.

²⁵⁴ KLUIT, "Dagbladvervolgingen", 5.

²⁵⁵ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 16.

²⁵⁶ Cornelis Felix van Maanen (1769-1846) was minister van Justitie onder Lodewijk Napoleon en Willem I. Van Maanen had een groot aandeel in de totstandkoming van de codificatie van het recht in wetboeken.

²⁵⁷ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 18.

²⁵⁸ Het besluit van 24 januari 1814 was een tekst die reeds uitgevaardigd was voor de Noordelijke Nederlanden. Het eerder vermelde besluit van 23 september 1814 (*supra* 47, nr. 105, vn. 231) was hiervan een licht gewijzigde versie om het strenge persregime van de Franse periode af te zwakken. Besluit 24 januari 1814 houdende bepalingen omtrent den Boekhandel en den eigendom van Letterkundige Werken, *Stb.* 1814, nr. 17.

²⁵⁹ X, "Un conflit", kol. 1262-1263.

Illustratie 1: C.F. van Maanen, minister van Justitie 1815-1842. Lithografie uit de collectie *Nederlandse Rechtsgeschiedenis van het Gevangenismuseum*, <https://geheugen.delpher.nl/nl/geheugen/view?coll=ngvn&identifier=NCRD01%3A154270601>.

Het arrest liet de Hollandse regering, en Van Maanen in het bijzonder, op hun achterpoten staan. Dat was niet verwonderlijk, want de Raad zette de toepassing van de gemeenrechtelijke beginselen van mededaderschap en -plichtigheid op de helling. In plaats van drukkers als medeplichtigen te zien, werd een systeem van exclusieve verantwoordelijkheden gesuggereerd, waarbij de schrijver óf de drukker werd bestraft. Omdat drukkers in dat geval minder terughoudend zouden zijn, vreesde Van Maanen nog meer kritische publicaties. Hij schreef dan ook meteen een kwade brief naar de Hoge Raad, waarin hij de rechters om uitleg vroeg.²⁶⁰ Zij stelden echter laconiek dat de rechterlijke macht onafhankelijk was en slechts op grond van bestaande wetgeving op haar handelingen kon worden aangesproken.²⁶¹

²⁶⁰ *Ibid.*, kol. 1263-1264.

²⁶¹ *Ibid.*, kol. 1264.

111. Een enig lichtpunt voor de pers in die periode was de afschaffing van de uitzonderingsrechtbank.²⁶² Van de twaalf persprocessen die het had behandeld, had het evenveel veroordelingen tot gevolg gehad.²⁶³ Dat de zaken voortaan aan de gewone strafrechter werden toebedeeld, was een magere troost. De vervolgdenden konden dan wel genieten van de garanties van de gemeenrechtelijke strafprocedure, maar de zuidelijke oppositiepers moest flink op haar tellen blijven passen. De Oproerwet met haar vage delictsomschrijving omtrent het verstoren van de openbare orde bleef immers gelden. De persvervolgingen bleven duren en het Hollandse regime aarzelde niet om persen te verzegelen en drukwerk in beslag te nemen.

2.3 'VIVE LA LIBERTÉ!', 'À BAS LE ROI!' EN ... 'VIVE DE POTTER!'

112. De liberale voorman Louis De Potter was al jaren razend populair in de zuidelijke provincies. Aanvankelijk steunde hij koning Willem in zijn verzet tegen de katholieke adel en burgerij. Echter, toen de koning steeds meer absolutistische neigingen kreeg, veranderde De Potter van kamp.²⁶⁴ Op 8 november 1828 publiceerde hij een open brief in de *Courrier des Pays-Bas*. Onder de schuilnaam 'Omega' somde hij alle manco's van het Haagse regime op: er was geen juryrechtspraak, geen drukpersvrijheid, geen onafhankelijke rechterlijke macht, enzovoort. Hij wist dat het stuk hem duur te staan kon komen, maar wou zo een politiek proces uitlokken.²⁶⁵ De reactie van het Haagse regime was fel. De Potter werd aangeklaagd wegens opruiing en werd veroordeeld tot 18 maanden gevangenisstraf en een zware boete. De publieke verontwaardiging was groot. "*Leve De Potter! Weg met Van Maanen!*" werd buiten het justitiepaleis gescandeerd.²⁶⁶

113. Koning Willem beseftte dat hij de zuidelijke gemoederen moest bedaren. Bevreemd voor blijvende oproer haastte hij zich om een wetsontwerp tot opheffing van de controversiële perswetten in te dienen. Dit resulteerde in de wet van 16 mei 1829, die de Oproerwet afschafte en in meer vrijheid voor de pers voorzag.²⁶⁷ Daarnaast ondernam hij bij wijze van charmeoffensief een rondreis in het Zuiden, wat een averechts effect had. De zuidelijke oppositiepers nam de versoepeling van het persregime meteen te baat om de pennen te scherpen en een anti-orangistische campagne weerklonk door het hele land. De populariteit van de vorst zakte tot een dieptepunt. Van Maanen zag met lede ogen hoe de oppositie een steeds bitser discours hanteerde.²⁶⁸ Hij gaf niet toe aan het protest en nam tegenover de pers een nog onbuigzamere houding aan. Toen men merkte dat de perswet van 1829 de gemoederen allerm minst tot bedaren bracht, werd er terug aan de perswetgeving geschaafd.

²⁶² Wet 6 maart 1818 houdende afschaffing van de buitengewone regtsmagt en wijze van regtspleging ingevoerd bij de wet van 10 en het besluit van 20 April 1815, *Stb.* 1818, nr. 11, *Pasin.* 1817-1818, 331-333.

²⁶³ SCHUERMANS, *Code de la presse* (1881), 46-47.

²⁶⁴ VAN DEN BROECK, "De president die België nooit had".

²⁶⁵ DE POTTER, *Révolution belge*, 20-29.

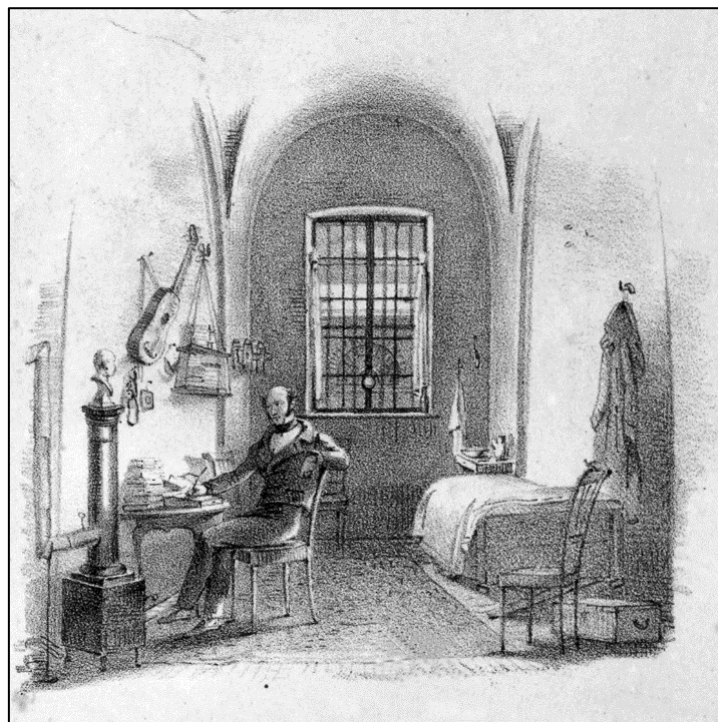
²⁶⁶ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 25-26.

²⁶⁷ Wet 16 mei 1829 houdende aanvulling van eenige gapingen in het wetboek van strafregt, *Stb.* 1829, nr. 34, *Pasin.* 1829, 282-290.

²⁶⁸ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 26-27.

114. Op 11 december 1829, amper een goed half jaar nadat de laatste perswet was uitgevaardigd, werd een nieuw wetsontwerp ingediend. Het eerste artikel stelde nog wel de vrijheid van discussie en kritiek voorop, maar de daaropvolgende bepalingen formuleerden erg ruime beperkingen op dit beginsel. Wel was er een korte verjaringstermijn van amper drie maanden. De nieuwe perswet was volgens Willem een noodzakelijk kwaad dat de oppositiepers zelf uitgelokt had. Om de vorstelijke woorden kracht bij te zetten, vaardigde Van Maanen een circulaire uit waarbij hij de parketten op het hart drukte extra waakzaam te zijn ten aanzien van de oppositiepers.²⁶⁹

Dit zette opnieuw kwaad bloed in het Zuiden, waar de verzetsalliantie tussen liberalen en katholieken steeds hechter werd. Het was opnieuw De Potter die het vuur aan de lont stak. Vanuit zijn cel bleef hij krantenstukken schrijven, waar er op 15 en 20 december 1829 open brieven van zijn hand verschenen in *Le Courrier*. Daarin eiste hij het herstel van de uitgeholde grondwettelijke vrijheden, zoniet was de scheiding van Noord en Zuid onvermijdelijk.²⁷⁰ De Potter werd voor deze teksten een tweede keer vervolgd, waarbij de affaire opnieuw veel belangstelling kreeg. De pennenridder werd uiteindelijk veroordeeld tot een zware verbanningsstraf. Willem en Van Maanen hadden het nu definitief verkorven in de zuidelijke publieke opinie. Toch keerde de rust vrij snel terug nadat De Potter wijk nam naar Zwitserland.²⁷¹

Illustratie 2: De Potter in gevangenschap in de Brusselse Kleine Karmelietengevangenis. Gravure uit Louis Bertrands *Histoire de la démocratie et du socialisme en Belgique depuis 1830*, Brussel, Dechenne, 1906.

²⁶⁹ *Ibid.*, 29.

²⁷⁰ *Ibid.*, 30.

²⁷¹ BOLAND, *Le procès de la révolution*, 102-103.

Het op 11 december 1829 ingediende ontwerp leidde tot de wet van 1 juni 1830.²⁷² De vernieuwde regeling leek in zekere zin een terugkeer naar de Oproerwet van 1815. Het toepassingsgebied was ruimer dan enkel wat door middel van de pers gecommuniceerd werd en de straffen waren wederom streng.²⁷³ Toch waren er enkele beperkte garanties: vooraleer het proces te voeren, moest er een voorafgaand gerechtelijk onderzoek en een voorafgaand verwijzingsarrest zijn.²⁷⁴ Ook de korte verjaringstermijn voor de strafvervolgning van drie maanden bleef overeind.²⁷⁵

115. In Brussel en Luik, de twee brandhaarden van verzet tegen het Haagse despotisme, bleven de oppositiebladen hun gal spuwen. De maand juli 1830 kenmerkte zich door een ware kruistocht van alle parketten tegen de dagbladen.²⁷⁶ De aanvankelijk vrij rustige stemming bij de publieke opinie sloeg over in een vijandiger klimaat, en al zeker toen in de zomer de Franse Julirevolutie uitbrak.²⁷⁷ Ondanks herhaaldelijke oproepen om de gemoederen niet al te zeer te provoceren, bleef Van Maanen onverzettelijk weigeren de vervolgingspolitiek aan te passen. Pas op 26 augustus 1830, toen de eerste revolutionaire relletjes zich voordeden, besliste de regering om de procureurs-generaal aan te manen voorzichtiger te werk te gaan. Van Maanen bleef echter weigerachtig en had zelfs het lef om werk te maken van een besluit ‘tot meerdere beteugeling van de misbruiken der pers’. De ontwerptekst werd echter afgewezen om de verhitte gemoederen in Brussel niet nog meer te bruuskeren.²⁷⁸ Van Maanen trad op 3 september 1830 af als minister, maar dit zoenoffer baatte niet.

Toen de onlusten in Brussel veel meer bleken dan louter gewelddadig straatprotest, probeerde de Hollandse regering alsnog het tij te keren. Op 11 oktober 1830, een week nadat de Belgische onafhankelijkheid uitgeroepen was, vaardigde het Hollandse bewind *in extremis* nog een extra repressief persbesluit uit.²⁷⁹ Deze was er voornamelijk op gericht om de rust te vrijwaren in de provincies waar de revolte nog niet uitgebroken was. Het haalde nog weinig uit: de zuidelijke provincies hadden zich al definitief afgescheurd. Willems onhandige afhandeling van de politieke onrust had zich gewroken.

2.4 BESLUIT: VAN OPPOSITIE NAAR REVOLUTIE

116. Tijdens de Hollandse periode evolueerde het aanvankelijk gematigd liberaal persbeleid al snel in een repressieve realiteit. Tijdens het bestaan van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden zouden er meer dan vijftig persprocessen zijn geweest.²⁸⁰ De repressiepolitiek bevestigde de status

²⁷² Wet 1 juni 1830 tot beteugeling van hoon en laster en andere vergrijpen tegen het openbaar gezag en de algemeene rust, *Stb.* 1830, nr. 15, hierna ‘wet 1 juni 1830’.

²⁷³ Art. 1-4 wet 1 juni 1830.

²⁷⁴ Art. 5 wet 1 juni 1830.

²⁷⁵ Art. 7 wet 1 juni 1830.

²⁷⁶ KLUIT, “Dagbladvervolgingen”, 80-85.

²⁷⁷ De Julirevolutie was een revolutie in Frankrijk tussen 27 en 29 juli 1830. De bevolking kwam in opstand tegen Koning Karel X, die volgens hen teveel macht had. Karel X trad uiteindelijk af en werd opgevolgd door de liberalere koning Lodewijk Filips I.

²⁷⁸ CRAMER, *Parlement en pers*, 145.

²⁷⁹ Besluit 11 oktober 1830 met repressieve maatregelen tegen de daders en verspreiders van de opstand, *Pasin.* 1827-1830, 498.

²⁸⁰ Een overzicht van de persprocessen bij KLUIT, “Dagbladvervolgingen”.

van de kritische journalist als het prototypische slachtoffer van het regime.²⁸¹ Bekleed met een martelaarsaureool werden deze verzetsleden het symbool van een misnoegde natie. De strijdlustige opiniepers in de Zuidelijke Nederlanden vormde één van de aanjagers van de septemberrevolutie van 1830. Het mag dan ook niet verbazen dat de bekommernis om de persvrijheid bovenaan de agenda van de Belgische revolutionairen kwam te staan.

3. DE BELGISCHE OMWENTELING: EEN BREUK MET HET VERLEDEN

117. Dat de vervolging van de zuidelijke oppositiepers heeft bijgedragen tot de scheuring in de Nederlanden staat buiten kijf. Toch zou het te kort door de bocht zijn om te stellen dat de persprocessen onvermijdelijk tot de Belgische revolutie geleid hebben.²⁸² Achter het zuidelijke discours ging een politieke overtuiging schuil die haar mosterd haalde bij het toenmalige Frans liberalisme.²⁸³ Dat op 27 juli 1830 in Parijs een revolutie losbarstte, wakkerde dan pas ook het geloof aan in de creatie van een eigen onafhankelijke liberale staat. De Belgische onafhankelijkheid kan daarom niet anders begrepen worden dan in het licht van de Franse Omwenteling van datzelfde jaar.

3.1 ALS HET REGENT IN PARIJS...

118. De Franse liberale ideeën hadden eind de jaren 1820 een grote invloed op het denken over persvrijheid in de stedelijke persmiddens van het Zuiden. Dat het politiek project dat de vrije pers omarmde sterk ontleend was aan de ideeën van het toenmalige Frans liberalisme, heeft verschillende verklaringen. Zo moet in de eerste plaats vastgesteld worden dat de aandacht voor de politieke stromingen bij de zuiderburen grotendeels het gevolg was van de verfransing van de stedelijke intellectuele milieus. De aanwezigheid van de Franse inwijkelingen in het Zuiden mag hierbij niet worden onderschat. Zij domineerden de Brusselse opiniepers en oefenden bijgevolg een grote invloed uit op het culturele en politiek-ideologische landschap van het Zuiden.²⁸⁴ Daarnaast kan niet voorbijgegaan worden aan de opleiding die heel wat kopstukken van de zuidelijke oppositie genoten hadden.²⁸⁵ Net zoals elders in Europa waren het vooral rechtenstudenten die het liberale ideeëngoed uitdroegen. Zeker aan de Luikse universiteit, waar de meeste latere voortrekkers hun opleiding genoten, werd bij de invulling van de rechtenopleiding heel veel aandacht geschonken aan publiekrechtelijke aspecten.²⁸⁶ Het liberaal geïnspireerde professorenkorps verspreidde er enthousiast de denkbelden van liberale denkers. De studies brachten de jonge intellectuelen bijeen,

²⁸¹ CRAMER, *Parlement en pers*, 142; KLUIT, *Dagbladvervolgingen*, 376.

²⁸² DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 49.

²⁸³ *Ibid.*, 33.

²⁸⁴ *Ibid.*, 15 en 34.

²⁸⁵ DELBECKE, “Ambitieuze verdedigers van het eigen vrije woord”.

²⁸⁶ Zo schreef Jean-Baptiste Nothomb (1805-1881) – Belgisch staatsman die als jonge revolutionair mee aan de wieg stond van de Belgische staat en één van de opstellers van de Belgische Grondwet – hoezeer hij en zijn medestudenten begeistert raakten door de gedoemde stof: “*L’indépendance des pouvoirs, la responsabilité ministérielle, les avantages du jury, les effets de la presse libre, l’affranchissement de l’industrie furent enseignés dans la chaire professionnelle, au pied de laquelle se pressait une jeunesse électrisée peu à peu par ce genre d’instruction*” en vrij vertaald: “*De onafhankelijkheid van machten, ministeriële verantwoordelijkheid, de voordelen van de jury, de effecten van een vrije pers, de emancipatie van de industrie werden onderwezen op de professionele kansel, aan de voet waarvan zich een jeugd verzamelde die geleidelijk geëlektriseerd werd door dit soort onderwijs*”. RUZETTE, J.B. Nothomb, 10.

waar zij met elkaar in discussie gingen over de actualiteit, over wat er op politiek vlak moest gebeuren en welke beginselen daarbij voor ogen moesten worden gehouden.²⁸⁷

119. De invloed van deze generatie (Franse) liberalen op de latere ontwikkeling van de Belgische vrijheid van drukpers kan moeilijk overschat worden. De persvrijheid was zonder twijfel één van de thema's waarvan de Franse discussies grote invloed hadden in de Zuidelijke Nederlanden. Persvrijheid was in Parijs een *hot issue*. Van de vele voormannen die het Franse liberalisme uit die tijd telde, wordt in de klassieke literatuur vooral de rol van Benjamin Constant²⁸⁸ beklemd.²⁸⁹

120. Met zijn geschriften beïnvloedde Constant de Belgische revolutionairen. Een groot deel van zijn werk was besteed aan het bestuderen van institutionele mechanismes die kunnen voorkomen dat macht op autoritaire wijze wordt uitgeoefend. De klassieke machtscheiding volstond volgens hem niet: een bijkomende garantiemechanisme dat volledig losstaat van de geïnstitutionaliseerde politieke sfeer was vereist. Dat controlemechanisme vond Constant bij de pers. Door het benadrukken van de pers als een afzonderlijke macht die cruciaal is voor het beschermen van de vrijheid van de burgers, zette hij nog een stap voorbij Montesquieu's opvatting van de *trias politica*.²⁹⁰ Constant had als journalist zelf censuur meegemaakt en kende de kracht van kritiek.²⁹¹ Door de pers worden burgers ingelicht, wordt slecht beleid aan de kaak gesteld, kunnen corruptie en nepotisme worden aangekaart en kunnen mensen hun opinies en wensen openbaar maken: "*L'unique garantie des citoyens contre l'arbitraire, c'est la publicité ; et la publicité la plus facile et la plus régulière est celle que procurent les journaux*".²⁹²

3.2 ... DAN DRUPPELT HET IN BRUSSEL

121. Tijdens de Volksraad, waar de basislijnen van het nieuwe koninkrijk werden uiteengezet, bleef men trouw aan Constants ideeën. De Belgische constitutionele monarchie werd duidelijk opgevat in de geest van Constant. De koning werd begrepen als een neutrale macht en de persvrijheid en een waakzame publieke opinie stonden voorop als cruciale garanties voor de vrijheid van de individuele burgers.

122. Zowel in Frankrijk als in het Zuiden benaderden de liberalen op het einde van de jaren 1820 de persvrijheid uitdrukkelijk vanuit het perspectief van de politieke instellingen. Het draaide niet

²⁸⁷ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 34-36.

²⁸⁸ Benjamin Constant (1767-1830) was een Frans liberaal politicus, journalist en schrijver. Als belangrijk klassiek liberaal theoreticus interesseerde hij zich vooral in de verhouding tussen de staatsmacht en het individu. Hij wordt gezien als de *founding father* van het liberalisme. Zie X, "Benjamin Constant", <https://www.belgischegrondwet.be/people/benjamin-constant>.

²⁸⁹ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 37; X, "Persvrijheid: historische verdieping".

²⁹⁰ De *trias politica*, driemachtenleer of scheiding der macht(en) is een theorie van staatsinrichting waarin de staat opgedeeld is in drie organen die elkaars functioneren bewaken. De gebruikelijke verdeling kent een wetgevende macht die wetten opstelt, een uitvoerende macht die het dagelijks bestuur uitoefent volgens de geldige wet en een rechterlijke macht die deze uitvoering toetst aan de wet. Deze verdeling gaat terug op het werk van de Franse verlichtingsfilosoof Charles de Montesquieu (1689-1755).

²⁹¹ X, "Benjamin Constant"

²⁹² Vrij vertaald: "*De enige garantie voor burgers tegen willekeur is publiciteit, en de makkelijkste en meest regelmatige vorm van publiciteit is die van kranten*". CONSTANT, *De la liberté des brochures*, 41.

zozeer om de bescherming van de allerindividueelste expressie, maar was bovenal een belangrijk institutioneel concept. Het leidmotief in de debatten was de stelling dat de pers ten allen tijde de vrije spreekbuis van de publieke opinie moest kunnen zijn.²⁹³ Enkel door macht te geven aan de stem van de verenigde burgers kon vermeden worden dat de macht (terug) zou degenereren tot despotisme of zou corrumperen tot anarchie. In de ogen van vele liberalen was het immers twijfelachtig dat in geval van machtsmisbruik de eigenlijke politieke instellingen afdoende garanties konden bieden. De persvrijheid werd daarom in het bijzonder belangrijk geacht om ministers op het matje te kunnen roepen wanneer zij hun boekje te buiten gingen en de grondwettelijke bepalingen niet respecteerden. Een reële persvrijheid kon maar ten volle dit doel bereiken indien ze, samen met parlementaire vertegenwoordiging, de regeringsleden effectief kon aanspreken en bekritisieren.²⁹⁴

Kennelijk oordeelde men dat de beste garantie voor het zelfbeschikkingsrecht van de natie een trapsgewijze controle van de regering was: de primaire controle van de regering lag bij het parlement, de secundaire bij de vrije pers. Men zag de persvrijheid aldus als een soort veiligheidsklep binnen het institutioneel systeem. De journalist was een politieke waakhond die als spreekbuis van de publieke opinie haar belangen moest verdedigen. De vrije pers was bovendien ook een belangrijke uitlaatklep voor een volk om de onvrede met de overheid te kunnen kanaliseren. Een waarachtig vrije pers zou zelfs een uiterst geschikt remedie tegen politieke revoluties vormen, een stelling die in het licht van de Belgische omwenteling erg betekenisvol overkwam. Indien een volk de kans kreeg zijn noden bekend te maken en lucht te geven aan zijn grieven, kon ze dat vrij doen. Indien er dan nog ruiten zouden sneuvelen, dan was dat enkel nog te wijten aan de regering.²⁹⁵

123. Aangezien de pers het middel bij uitstek was waarvan de publieke opinie zich bediende, werd elke beknotting van haar vrijheid beschouwd als een aanval op de legitimiteit en de constitutieve aard van de publieke opinie. Meer zelfs, persvrijheid was een constitutieve voorwaarde voor het bestaan van een publieke opinie, en dus ook een noodzakelijk instrument voor de moderne, soevereine natie.²⁹⁶ Toch hoefde de persvrijheid niet absoluut te zijn. Net zomin als de Franse collega's vonden de zuidelijke liberalen dat laster of het aanzetten tot misdrijven door de beugel konden. Het uitgangspunt was immers het belang van de nationale publieke opinie te dienen, niet de persvrijheid *an sich*. Publicaties en uitlatingen die het publieke debat niet dienden, maar die de in de negentiende eeuw zo hoog aangeschreven eer en goede naam aantastten, moesten dan ook geweerd worden. Een bepaalde vorm van overheidscontrole op het publieke debat was daarom onontbeerlijk. Om te vermijden dat een dergelijk toezicht misbruikt zou worden, kon enkel een controle *a posteriori* toegepast worden; een idee dat John Milton²⁹⁷ als *founding father* van het

²⁹³ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 37-38.

²⁹⁴ *Ibid.*, 38.

²⁹⁵ *Ibid.*, 40 en 42-43.

²⁹⁶ *Ibid.*, 44.

²⁹⁷ John Milton (1608-1674) was een Engels dichter en polemist. Hij schreef in 1644 als één van de eersten een verdediging van de persvrijheid. Zijn *Aeropagitica* was een aanklacht tegen het Engelse Parlement dat een wet had gestemd waarbij alle publicaties voor verschijning door de overheid moesten worden goedgekeurd. Voor het eerste pamflet voor persvrijheid: zie <https://resources.saylor.org/wwwresources/archived/site/wp-content/uploads/2012/08/ENGL402-Milton-Aeropagitica.pdf>.

persvrijheidsdenken al verkondigd had. Dit alles resulteerde in de genese van een dubbel waarborgsysteem voor de pers: geen preventieve maatregelen en geen willekeurige repressieve maatregelen.

3.3 DE GENESE VAN HET BELGISCH GRONDWETTELIJKE PERSREGIME

124. Toen de kruitdampen opgetrokken waren, wou men de organisatie en rechten van de nieuwe liberale burgerstaat zo snel mogelijk verankeren. Het initiatief voor een Belgische grondwet kwam er meteen nadat op 4 oktober 1830 de onafhankelijkheid werd uitgeroepen.²⁹⁸ Echter, om een constitutie op te stellen, moest een democratisch verkozen grondwetgevende vergadering bijeen worden geroepen; de Volksraad. In afwachting van dat moment werd een ontwerptekst opgesteld door een commissie, die overwegend jong en liberaal van samenstelling was.²⁹⁹

Terwijl de grondwetscommissie haar ontwerptekst afwerkte, werden de leden van de Volksraad verkozen en op 10 november 1830 plechtig geïnstalleerd. In de openingsrede drukte de voorzitter van het Hoofdbewind, Louis De Potter, de leden nog eens op het hart hoe ten alle prijze een herhaling van het Hollandse persregime vermeden moest worden: *“Mais loin de là: [...] la presse condamnée à n’être que l’instrument du pouvoir, ou forcée au silence, [...], l’immovibilité des juges, abaissés au rôle de commissaires du pouvoir, l’absence complète de la garantie de la publicité et de celle du jury, [...] tout, messieurs, nécessitait une révolution, la rendait inévitable, en précipitant l’époque. De si justes griefs, des griefs si réels devaient aussi en assurer le résultat”*.³⁰⁰

De Belgische Grondwet werd op 7 februari 1831 door het Nationaal Congres goedgekeurd. Met haar tekst wou ze de vrijheid van drukpers voorgoed vrijwaren door enkele bijzondere garanties in de tekst in te schrijven, die allen een bijzondere legitimering genoten. De constitutionele bescherming van de algemene vrijheid van meningsuiting, het waarborgen van de specifieke vrijheid van drukpers en de garantie van de juryrechtspraak... allen waren ze door een specifieke *ratio* geschraagd.³⁰¹

125. De vrijheid van meningsuiting werd de sleutelvrijheid van de Grondwet. De toenmalige motieven voor de constitutionele verankering ervan hadden alles te maken met de aard van het zogeheten Monsterverbond; het pact tussen de katholieken en de liberalen in hun gezamenlijke afkeer van het Haagse bewind. Voor katholieken en liberalen waren de vrijheid van eredienst, onderwijs, vereniging en pers specifieke varianten van deze algemene meningsvrijheid; *“la manifestation de la pensée, sous des formes diverses”*.³⁰²

²⁹⁸ Art. 1 Besluit Hoofdbewind 4 oktober 1830, *Bull. Off.* 1830, vol. 1, nr. 4.

²⁹⁹ De jonge juristen-journalisten Paul Devaux (1801-1880) en Jean-Baptiste Nothomb (1805-1881) voerden er voornamelijk de pen.

³⁰⁰ Vrij vertaald: *“Maar verre van dat: [...] de pers veroordeeld tot slechts het instrument van de macht, of gedwongen tot zwijgen, [...] de onbeweeglijkheid van rechters, gereduceerd tot de rol van commissarissen van de macht, het volledig ontbreken van de garantie van openbaarheid en die van de jury, [...] alles, heren, maakte een revolutie noodzakelijk, maakte haar onvermijdelijk, door het tijdperk te bespoedigen. Zulke terechte grieven, zulke echte grieven, hadden ook de uitkomst ervan moeten verzekeren”*. HUYTTENS, *Discussions du Congrès national*, I, 100-101.

³⁰¹ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 52.

³⁰² HUYTTENS, *Discussions du Congrès national*, I, 574.

126. Dat zowel katholieken als liberalen op bijzondere wijze bekommerd waren om de vrijheid van meningsuiting was een mooie illustratie van Horst Dippels stelling dat de Belgische Grondwet van 1831 ‘a masterpiece of constitutional camouflage’ is.³⁰³ Beide ideologische formaties hadden immers heel eigen motieven om een stevige constitutionele verankering van de vrijheid van meningsuiting te steunen.

De liberalen wilden door het waarborgen van persvrijheid een platform creëren waarop een actieve burgerij vrij kon opereren en deel kon nemen aan het politieke proces. Door verschillende beschermingsmechanismen te bieden voor vrijheden zoals vergadering, onderwijs, eredienst en bovenal de vrijheid van drukpers, wilden de liberalen de openbare sfeer beschermen. Het waarborgen van een pluralistisch debat was ook een garantie dat het overheidsbeleid grondig door het publiek zou worden beoordeeld. Voor hen was kritiek, zowel binnen als buiten het parlement, een essentieel element van de rechtsstaat.³⁰⁴

De beweegredenen van de katholieken lagen elders. Zij wilden zo goed mogelijk elke staatsinmenging bannen die de uitoefening van hun geloof en eredienst zou belemmeren. Ze beschouwden geestelijke vrijheden als cruciaal voor het volledige potentieel van het katholicisme en zagen de publieke opinie als belangrijk. Hun steun aan het liberale project kwam voort uit het strategisch begrip van de voordelen die een dergelijk bestuursmodel bood, vooral met betrekking tot de vrijheid van meningsuiting en pers. Ze geloofden dat ze, gezien de overwegend katholieke publieke opinie, ideaal gepositioneerd waren om de formele structuren van de Belgische staat te beïnvloeden. Deze strategie berustte op het idee dat de informele publieke sfeer bijzonder toegankelijk was voor organisatiekatholicisme.³⁰⁵

De benadering verschilde dan wel tussen liberalen en katholieken, maar beide groepen erkenden het belang van persvrijheid binnen het bredere kader van een liberale burgerstaat. Hun standpunten werden gemaskeerd door een gezamenlijk discours dat de lange traditie van vrijheid van de Belgische natie benadrukte en deze als essentieel voor het constitutionele project van het land beschouwde.

127. De wens van liberalen en katholieken om de vrijheid van meningsuiting in al haar facetten effectief te waarborgen, leidde ertoe dat de beleidsmakers van de prille Belgische staat al hiervoor snel de nodige stappen ondernamen. Reeds op 16 oktober 1830, nog geen twee weken na de Belgische onafhankelijkheid, vaardigde het Hoofdbewind een algemeen besluit uit dat de vrijheid van drukpers, van het woord en van de erediensten instelde.³⁰⁶ Uiteindelijk waarborgde artikel 14 Grondwet de vrijheid van eredienst en de vrijheid van meningsuiting in eenzelfde artikel: “*De vryheyd der godsdiensten, degene hunner openbare belyding, gelykmede de vryheyd om zyne gevoelens op alle stoffen openlyk te uyten worden gewaerborgd [...]*”. Er werd uitdrukkelijk gestipuleerd dat dit geen vrijbrief was om het gemene strafrecht te schenden en dat desgevallend

³⁰³ Vrij vertaald: ‘een meesterwerk van constitutionele camouflage’. DIPPEL, “Modern constitutionalism”, 164.

³⁰⁴ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 59.

³⁰⁵ *Ibid.*, 60.

³⁰⁶ Besluit Hoofdbewind 16 oktober 1830, *Bull.off.* 1830, vol. 1, nr. 12, 11.

bestraffend opgetreden zou worden “[...] *behoudens de beteugeling der misdryven ter gelegenheid van het gebruik dezer vryheden begaen*”.

128. Met de onafhankelijkheid van België kwam er de gelegenheid om een einde te maken aan de onderdrukking van de pers. De vrijheid van drukpers moest daarom zo ingericht worden dat een herhaling van het Hollandse persregime niet meer mogelijk zou zijn. Meer zelfs, het Hollandse persregime fungeerde als een anti-model.³⁰⁷ De vage strafbepalingen, de weinig onafhankelijke positie van de beroepsmagistratuur, de voorhechtenis, enzovoort, kregen daarom bij de Belgische revolutionairen het etiket ‘te mijden’ opgekleefd. Die keuze was vanzelfsprekend, want onder de Volksraadleden zaten heel wat journalisten, publicisten en advocaten die de persvervolgingen van dichtbij hadden meegemaakt.³⁰⁸

129. Men zocht naar een zo adequaat mogelijke bescherming van de vrijheid van drukpers, en hoe kon dat in de eerste plaats beter dan naast de vrijheid van meningsuiting ook de vrijheid van drukpers uitdrukkelijk te vermelden? Dit werd voorgesteld door artikel 23 van het ontwerp van de grondwetscommissie: “*La presse est libre. [...]*”.³⁰⁹ Men was het er echter over eens dat het onvoldoende zou zijn louter te stellen dat de pers vrij moest zijn. Het expliciteren van extra waarborgen was noodzakelijk. In navolging van de Franse *Charte Constitutionnelle* van 1830 stelde de ontwerp tekst zo ook dat de censuur nooit meer ingevoerd kon worden: “[...] *La censure ne pourra jamais être établie [...]*”.³¹⁰ Daar werd aan toegevoegd dat inzake de pers geen borg geëist kon worden: “[...] *et il ne peut être exigé de cautionnement des écrivains, éditeurs ou imprimeurs*”.³¹¹

Het inschrijven van een algemeen verbod op preventieve maatregelen met een absolute formulering “*aucune [...] mesure préventive*”³¹² werd als niet wenselijk bevonden. Dergelijk verbod kon immers het zegelrecht onderuit halen; een maatregel met een gemengd karakter, zowel preventief als fiscaal.³¹³ Daarnaast zou elke maatregel uiteindelijk toch tot een bepaalde vorm van censuur of borgtocht kunnen worden herleid.³¹⁴

130. Een tweede discussiepunt was de passage over de verantwoordelijkheid voor geschriften. De toepassing van de gemeenrechtelijke strafregels had er immers in het verleden toe geleid dat drukkers en uitgevers samen met de auteurs van de gewraakte stukken vervolgd werden. Van Maanens rigoureuze toepassing van de gemeenrechtelijke principes van mededaderschap en

³⁰⁷ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 63.

³⁰⁸ X, “Persvrijheid: historische verdieping”,

³⁰⁹ HUYTTENS, *Discussion du Congrès national*, IV, 44.

³¹⁰ Art. 7 *Charte Constitutionnelle* 14 augustus 1830; HUYTTENS, *Discussion du Congrès national*, IV, 44.

³¹¹ HUYTTENS, *Discussion du Congrès national*, IV, 44.

³¹² *Ibid.*, 61

³¹³ HUYTTENS, *Discussions du Congrès national*, I, 654.

³¹⁴ *Ibid.*, 656-657.

medeplichtigheid lag nog vers in het geheugen.³¹⁵ Zo werd benadrukt hoe nefast de invloed van drukkers kon zijn, wanneer zij vreesden vervolgd te worden voor de door hun gedrukte stukken.³¹⁶

Er werd een uitzondering op de gemeenrechtelijke beginselen van medeplichtigheid en mededaderschap voorzien. De opvatting heerste dat het bij opiniedelicten vooral loonde de eigenlijke opiniemaker aan te pakken.³¹⁷ De consensus over het principe was vrijwel algemeen, maar de precieze formulering had wel nog wat voeten in de aarde.³¹⁸

131. Op 26 december 1830 werd de tekst aangenomen, zodat de definitieve versie van artikel 18 Grondwet de volgende was:

“De drukpers is vry. De keuring van ambtswege zal nimmer kunnen ingesteld worden. Er kan van de schryvers, uytgevers of drukkers geen en borgtocht geveerd worden.

*Wanneer den schryver bekend en in België gehuysvest is, den uytgever of den uytdeler zyn tegen vervolging veylig.”*³¹⁹

132. De bekommernis om de persvrijheid niet aan preventieve maatregelen te onderwerpen betekende geenszins dat de pers een absolute vrijbrief kreeg. De Volksraad was er zich terdege van bewust dat de vrijheid van drukpers wel degelijk tot misbruiken kon leiden, maar verkoos enkel *a posteriori* maatregelen te nemen. Om ook bij deze repressieve maatregelen misbruik tegen te gaan, wou de Volksraad dat deze maatregelen zo goed mogelijk het belang van de natie beschermden en wou het willekeurige vervolgingen zo veel mogelijk uitsluiten. Een herhaling van het Hollandse regime, met zijn uitzonderingsrechtbanken en de strenge aanpak door de beroepsrechters moest zeker vermeden worden.

133. De grondwetgevende vergadering koos voor de exclusieve verantwoordelijkheid van de volksjury om over misbruiken van de vrijheid van drukpers te oordelen. De recente ervaringen leerden dat de regering – waarbij uiteraard aan Van Maanen werd gedacht – in dergelijke zaken heel wat druk durfde uit te oefenen op de magistratuur. Oordelen waar de grens lag tussen een rechtmatig en een onrechtmatig gebruik van de vrijheid van drukpers kon dan ook niet (terug) overgelaten worden aan een beroepsrechter.

De roep om de restauratie van de jury was eveneens een duidelijke echo van de opvattingen die het toenmalige Franse liberalisme huldigde.³²⁰ Willems weigerachtige houding tegenover de juryrechtspraak had tot veel ongenoegen geleid. Het is weinig overdreven te stellen dat in de ogen

³¹⁵ *Ibid.*, 652

³¹⁶ *Ibid.*, 654.

³¹⁷ *Ibid.*, 65 en 656.

³¹⁸ Zo wouden enkele leden bijvoorbeeld een preciezere omschrijving met extra waarborgen, zoals een verplichte waarborg om de uitvoering van veroordelingen te verzekeren. Dit zou er echter tot kunnen leiden dat enerzijds drukkers en uitgevers er opnieuw alle belang bij hebben om vooraf de teksten te onderzoeken, anderzijds zou het knappe publicaties van financieel zwakkere schrijvers tegenhouden. Andere leden wouden bijvoorbeeld een nog liberaler regime, waarbij de medeplichtigheid van de drukker slechts onderzocht mocht worden nadat de auteur definitief veroordeeld was. Zie DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 68-69.

³¹⁹ Huidig art. 25 Gw.

³²⁰ *Ibid.*, 45-47.

van de grondwetgever de juryrechtspraak een gerechtelijke vanzelfsprekendheid behoorde te zijn.³²¹ Het enthousiasme voor de restauratie van de lekenrechtspraak was in de eerste plaats gebaseerd op de ervaringen van het verleden. Tijdens de bijna twee decennia durende Franse overheersing had de publieke opinie van de Zuidelijke Nederlanden meermaals ervaren dat de juryrechtspraak een belangrijk correctief kon zijn wanneer de wetgever te streng of de parketten te ijverig waren.³²²

134. Een snelle invoering van de jury droeg de algemene goedkeuring van de Volksraad. Men koos bewust niet voor een *jury populaire*, maar voor een *jury capacitaire*. Enkel burgers uit de bovenlaag van de samenleving werden voldoende in staat geacht om op voldoende bekwame wijze de publieke opinie te kunnen inschatten. Slechts wie een bepaald vermogen had, universitaire studies gedaan had of een belangrijke professionele functie bekleedde, mocht lid zijn van de jury.³²³

135. De idee dat de volksjury de beste waarborg was tegen gerechtelijke willekeur was in de eerste plaats gebaseerd op de onafhankelijkheid van de juryleden ten opzichte van de regering. De jury was bijgevolg in de eerste plaats een negatieve waarborg, want ze beoogde te vermijden dat de regering zich te veel zou kunnen inlaten met de gerechtelijke besluitvorming. In de ogen van de grondwetgever waren persmisdrijven tegen het vigerend regime gericht en kon men niet om het feit heen dat de regering – ‘de Koning’ – de rechters benoemde.³²⁴ Om zeker te zijn dat de overheid bij persmisdrijven geen druk zou uitoefenen op de rechterlijke macht, voorzag ze met de restauratie van de juryrechtspraak een extra garantie voor onafhankelijkheid.³²⁵

In de tweede plaats vormde de jury een positieve garantie. Het gezag van de jury was evenzeer gebaseerd op het feit dat zij de toetssteen van de Belgische opinie vormde. Door lekenrechters in te schakelen werd geprobeerd de rechtspraak zoveel mogelijk met de nationale zeden en gewoonten te laten overeenstemmen. Zij konden in hun oordeel de opvattingen vertolken die bij het volk leefden. De bedoeling van de grondwetgever was dan ook niet zozeer het garanderen van een zo objectief mogelijk oordeel. Integendeel, de Volksraad beoogde met het inzetten van juryleden als vertegenwoordigers van de publieke opinie een wezenlijk subjectief oordeel. Om persmisdrijven te beoordelen moest men meer doen dan het wetboek erbij halen; men moest ze beoordelen in hun relatie tot de publieke opinie.³²⁶

136. Aan de grondslagen en motieven voor de wederinvoering van de jury werd door het gros van de Volksraadleden duidelijk niet getwijfeld. Hoewel de hedendaagse praktijk anders doet vermoeden, werd de volksjury in België niet zozeer ingevoerd om ‘zware’ misdadigers te berechten. Integendeel, de Belgische grondwetgever wou de jurywaarborg eerst alleen instellen voor

³²¹ VELAERS, *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, 133-135.

³²² DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 73.

³²³ Volgens art. 2 Jurydecreet konden Belgische staatsburgers slechts jurylid zijn als ze behoorden tot één van de vijf volgende categorieën: 1/ cijskiezers die in elke provincie de belasting bepaald voor de hoofdplaats betalen; 2/ de onbezoldigde ambtenaren; 3/ doctors en licentiaten in de rechten, geneeskunde, chirurgie, wetenschappen en letteren; 4/ notarissen en pleitbezorgers; 5/ de land- en zeeofficieren die van een staatspensioen genieten.

³²⁴ Toenmalig art. 99 (huidig art. 150) Gw.

³²⁵ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 75-76.

³²⁶ *Ibid.*, 76-78.

persmisdrijven en politieke misdrijven. Pas toen het debat bijna voorbij was, opperde een lid van de constituanten (Alexandre de Robaulx)³²⁷ dat moordenaars en verkrachters eigenlijk ook voor de jury moesten worden gebracht. Als de dader van een persdelict, dat slechts met een boete of kleine gevangenisstraf bestraft werd, het privilege van de juryrechtspraak mocht genieten, dan moesten daders van misdaden van wie de vrijheid voor lange duur bedreigd werd, of wiens leven toen zelfs nog op het spel stond,³²⁸ zeker dezelfde garantie op een volksjury kunnen krijgen.³²⁹ Die suggestie werd gevolgd, zodat artikel 98 Grondwet als volgt kwam te luiden: “*Den Jury wordt ingesteld voor alle criminele zaken, voor de politieke misdryven en voor degene begaen by middel der drukpers*”.³³⁰

137. Het typisch negentiende-eeuwse geloof in de kracht van woord en wederwoord bracht de Volksraad tot een nog andere constitutionele waarborg voor persmisdrijven: de openbaarheid van terechtzittingen. Het Hoofdbewind had al bij besluit van 7 oktober 1831 bepaald dat het onderzoek en het getuigenverhoor in criminele zaken en correctionele zaken openbaar moesten zijn.³³¹ Bij terechtzittingen van de rechtbanken konden de deuren maar gesloten worden als de rechtbank bij vonnis besliste dat de orde of de goede zeden bedreigd waren. In het commissieontwerp stond bovendien gestipuleerd dat de rechtbank deze beslissing unaniem moest nemen.³³² Toen bleek dat de unanimiteitsvereiste niet werd overgenomen door de middenafdeling, ontstond er enige consternatie in de Volksraad. Men was van mening dat die unanimiteit op zijn minst noodzakelijk was bij persmisdrijven, waarna het ingediende amendement met handgeklap werd aangenomen. Artikel 96 Grondwet bepaalde uiteindelijk: “[...] *In zake van politieke misdryven of van misdryven by middel der drukpers, kan de geheyme beoordeeling maer by algemeenheid van stemmen uytgesproken worden*”.³³³

3.4 DE UITWERKING VAN DE EERSTE PERSWETGEVING

138. De grondwetgever wou meteen werk (laten) maken van een meer concrete formele bescherming van de expressievrijheid. Met name inzake de persvrijheid moesten er zo snel mogelijk specifieke regels komen, als uitvoering van en bijkomende bescherming bovenop de constitutionele bepalingen. De Grondwet voorzag in artikel 139 zelfs uitdrukkelijk een *to do list* voor de wetgever, dat oplegde zo snel mogelijk een afzonderlijke wettelijke regeling te voorzien voor een aantal

³²⁷ Alexandre de Robaulx (1798-1861) was een Belgisch advocaat, volksvertegenwoordiger en lid van de Volksraad.

³²⁸ Toen bestond de doodstraf nog immers. De doodstraf werd in België formeel afgeschaft door de wet van 11 juli 1996, BS 1 augustus 1996. De grondwettelijke afschaffing van de doodstraf volgde in 2005 (grondwetsherziening van 2 februari 2005, BS 17 februari 2005).

³²⁹ HUYTTENS, *Discussions du Congrès national*, II, 230-232 en IV, 101; DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 79.

³³⁰ Huidig art. 150 Gw.

³³¹ Besluit Hoofdbewind 7 oktober 1830, *Bull.off* 1830, vol. 1, nr. 6, 8.

³³² Art. 106 ontwerp grondwetscommissie: “*Les audiences des tribunaux sont publiques, à moins que cette publicité ne soit dangereuse pour l’ordre et les mœurs, et, dans ce cas, le tribunal le déclare, à l’unanimité, par un jugement*” en vrij vertaald: “*De zittingen van de rechtbank zijn openbaar, tenzij deze openbaarheid gevaar oplevert voor de openbare orde en goede zeden; in dat geval verklaart de rechtbank dit met eenparigheid van stemmen in een vonnis*”. HUYTTENS, *Discussion du Congrès national*, IV, 48.

³³³ Huidig art. 148 Gw.

materies.³³⁴ Het was betekenisvol dat de pers en de jury op de eerste en tweede plaats van de lijst stonden. Het zouden ook meteen de enige twee zaken zijn die nog door de Volksraad zelf zouden worden geregeld. Vlak voor zijn verdaging maakte het werk van de opdracht uit artikel 139 Grondwet, door enerzijds een decreet uit te vaardigen inzake de pers en anderzijds inzake haar ‘rechter’: de jury.

139. Wat het jurydecreet van 19 juli 1831 betrof, was vooral het achtste artikel belangrijk voor drukpersmisdrijven. Dit bepaalde dat bij persmisdrijven het onderzoek en de rechtsgang zouden verlopen zoals in strafzaken.³³⁵ Op dit gemeenrechtelijke principe waren er evenwel een paar uitzonderingen. Zo werd bepaald dat, in tegenstelling tot wat artikel 133 van het Wetboek van Strafvordering bepaalde, de raadkamer de verdachte buiten vervolging kon stellen als de meerderheid van de rechters hiermee akkoord ging. Unanimiteit was niet vereist.³³⁶ Bovendien zou de beschuldigde in de assisenzaal niet moeten plaatsnemen op het bankje voor de beschuldigten van gemeenrechtelijke misdaden, maar zou het een niet nader bepaalde, bijzondere plaats – *une place distincte* – krijgen.³³⁷ Deze regel beïnvloedde de eigenlijke procedure geenszins en had een louter symbolische functie. Beschuldigten die niet verschenen, zouden bij weerspanningheid aan de wet worden veroordeeld.³³⁸ Daaruit volgde dat het arrest definitief was, tenzij de veroordeelde zich alsnog aangaf. In dat geval werd het proces overgedaan.³³⁹ De laatste regel had een veel grotere impact op de strafprocedure: voor perswanbedrijven kon nooit voorlopige hechtenis worden opgelegd.³⁴⁰ De beschuldigde mocht bijgevolg pas gevangen genomen worden wanneer het arrest in kracht van gewijsde was getreden.

140. Op 20 juli 1831, de dag na de goedkeuring van het Jurydecreet, werd ook het Persdecreet besproken en gestemd.³⁴¹ Het decreet vormde de eerste uitwerking van een eigen, nieuwe

³³⁴ Art. 139 Gw. (opgeheven). De tekst luidde: “*Den Volksraad verklaert dat het noodzakelyk is door afzonderlyke wetten, en binnen den kortst mogelyken tyd, in het volgende te voorzien: ten 1ste de drukpers; ten 2de de inrigting van den jury; ten 3de de finantien; ten 4de de inrigting van het provinciael en gemeentelyk Bewind; ten 5de de verantwoordelykheyd der Ministers en andere dienaers van het openbaer gezag; ten 6de de regterlyke organisatie; ten 7de de herziening van de lyst der pensioenen; ten 8ste de geschikte maetregelen ter vermyding van de vereeniging der ambten in denzelfden persoon; ten 9de de herziening der wetgeving op de bankroeten en de verschuivingen; ten 10de de organisatie van het leger, de aenspraek op vervoordering of het rustgeld, en het militair strafboek; ten 11de de herziening der wetboeken. Het uytvoerend bewind wordt belast met de uytvoering der tegenwoordige wet*”.

³³⁵ Artikel 8, eerste lid Jurydecreet: “*Wanneer het zal zaeke wezen van staetkundige of drukpers-misdryven, zal er tot de instructie en de vonnissing als in criminele zaeken overgegaen worden*”.

³³⁶ Art. 8, tweede lid Jurydecreet: “*Evenwel, by afwyking van art. 133 van het meerberoepene wetboek, zal de raedkamer den verdagten van verder vervolg bevryden, indien de meerderheyd der regters ten zynen voordeele uytpraak doet*”. Dit was een uitzondering op de unanimiteitsvereiste van artikel 133 Sv. HUYTTENS, *Discussions du Congrès national*, III, 596.

³³⁷ Art. 8, derde lid Jurydecreet: “*Indien den beschuldigten voor het criminele gerechtshof verzonden word, hy zal voor hetzelve in persoon moeten verschynen; en hy zal eene, van de beschuldigten voor euveldaeden (crimes) afgezonderde, plaets hebben*”. Omdat geen specifieke plaats aangegeven werd, moest de voorzitter van het assisenhof dit doen, op grond van zijn bevoegdheid om de orde in de rechtszaal te handhaven die hij aan artikel 267 Sv. ontleende.

³³⁸ Art. 8, vierde lid Jurydecreet: “*Indien den beschuldigten niet verschynt, hy zal by verstek geoordeeld worden*”.

³³⁹ Art. 465-478 Sv.

³⁴⁰ Art. 8, vijfde lid Jurydecreet: “*De voorloopige gevangenzetting zal, voor enkele politieke misdryven of misdryven by middel der drukpers, nimmer kunnen plaets hebben*”. Zie ook art. 9 Persdecreet.

³⁴¹ Decreet 20 juli 1831 op de drukpers, *Bull.off.*, vol. 3, nr. 185.

perswetten. Er werden verschillende bijkomende beschermmaatregelen voor de persvrijheid in naar voren geschoven. Zo regelde artikel 9 het verbod op voorlopige hechtenis bij persmisdrijven dat het Jurydecreet van de vorige dag ingesteld had.³⁴² De persdelicten werden verder overwegend als klachtmisdrijven geconcipieerd, waardoor er een formele klacht vereist was voor het opstarten van de strafvervolgning. Ambtshalve vervolging was bijgevolg enkel mogelijk wanneer de koning, zijn familie, of zij die met openbaar gezag bekleed waren gelasterd of beledigd werden.³⁴³ Artikel 12 voorzag speciale verkorte verjaringstermijnen voor persmisdrijven: drie maanden of een jaar.³⁴⁴ In lijn met het uitgangspunt dat debat en discussie de voorkeur verdienen boven repressie, werd tot slot in een recht op antwoord voorzien,³⁴⁵ opdat burgers niet weerloos zouden zijn ten gevolge van de hoge bescherming die de uitsprakenvrijheid in de nieuwe Grondwet genoot.³⁴⁶ Elke krant moest ook krachtens artikel 14 de naam en het adres van de drukker vermelden; een zogenaamde colofonplicht.³⁴⁷ Tot slot volgden nog enkele overgangsregels. Artikel 16 schafte de Hollandse perswetten van 16 mei 1829 en 1 juni 1830 af.³⁴⁸ Het maakte zo een eind aan de discussie of de Hollandse wetten al impliciet door de besluiten van het Hoofdbewind of door de grondwettelijke bepalingen afgeschaft waren. Artikel 17 gaf aan dat in de ogen van de Volksraad het Persdecreet slechts een voorlopige regeling was.³⁴⁹ Daarom bepaalde het dat de komende legislatuur het Persdecreet voor het eind van de volgende zitting moest worden herzien. Dit zou echter nooit gebeuren.³⁵⁰

³⁴² Het preciseerde dat wanneer iemand ervan verdacht werd een persmisdrijf gepleegd te hebben waarop niet meer dan een gevangenisstraf stond, en men in België gedomicilieerd was, men niet in voorlopige hechtenis kon genomen worden vooraleer men veroordeeld was; een maatregel die correleerde met de getrapte verantwoordelijkheid. Het luidde: *“Den beschuldigen van een door de drukpers begaene misdryf, welk alleenlyk tot eene opsluyting aenleyding geeft zal, indien hy in België gehuysvest is, vóór zyne verwyzyng niet kunnen gevangen gezet worden. Den regter zal in dit geval zich bepaalen tot de uytveerdiging van een bevel tot verschyning, hetwelk in bevel tot opleyding zal kunnen veranderd worden, indien hy in gebrek blyft te verschynen”*.

³⁴³ Art. 10 Persdecreet: *“De misdryven van uytshelding of lastering, begaen door de drukpers, zullen maer kunnen vervolgd worden op de aenklaag van den gelasterden of uytgeschelden. Niettemin de misdryven van uytshelding of lastering jegens den Koning, de leden van zyn stamhuys, jegens de personen of korpsen, bezitters of bedienden van het openbaer gezag in hunne hoedanigheid of ter reden hunner functien, zullen van ambtswege kunnen vervolgd worden”*.

³⁴⁴ De gemeenrechtelijke verjaringstermijn waren respectievelijk tien, drie en één jaar oor misdaden, wanbedrijven en overtredingen (art. 637, 638 en 640 Sv.). Artikel 12 Persdecreet luidde: *“Het vervolg der misdryven voorzien by de art. 2, 3 en 4 der tegenwoordige wet, zal verjaerd zyn na verloop van dry maenden, te rekenen van den dag waerop het misdryf is begaen, of te rekenen van de laetste geregelyke acte. Hetgene der misdryven voorzien by het eerste artikel zal verjaerd zyn na twaelf maenden”*.

³⁴⁵ Art. 13 Persdecreet: *“Allen persoon van wien by naem of onregtstreeks in een dagblad zal gesproken zyn, zal het regt hebben in hetzelfde een antwoord te doen drukken, vermits het geene duyzend schryffletters bevatte, of niet meer dan tweemaal de plaets van het artikel welk het antwoord verwerkt heeft besla. Dit antwoord zal, ten langste, den derden dag na de inlevering by het bewind des dagblads, ingevoegd worden, op straf van twintig gl. Boete voor elken dag verwyl, tegen den uytgever”*.

³⁴⁶ VRIELINK, Van haat gesproken, 71-72.

³⁴⁷ Art. 14 Persdecreet: *“Elk afdruksel van het dagblad zal, behalve den naem van den drukker, de aenwyzing van zyne woonplaerts in België bevatten, op straf van honderd gulden boete voor elk nummer van het dagblad”*.

³⁴⁸ Art. 16 Persdecreet: *“De wetten van den 16 mey 1829 en 1 juny 1830 worden ingetrokken”*.

³⁴⁹ Art. 17 Persdecreet: *“De tegenwoordige wet zal in de toekomende zitting der wetgevende kamers aen haere herziening onderworpen worden”*.

³⁵⁰ De wetgever van de eerste zitting liet, evenals zijn opvolgers, na om het Persdecreet te herzien. De politieke zorgen van de dag - de Hollandse inval in het bijzonder - bleken dringender. Wel heeft de wetgever het Persdecreet verlengd

4. BESLUIT: HET BELGISCH PERSREGIME VERKLAARD

141. De Belgische grondwetgever toonde een sterke toewijding aan persvrijheid als reactie op Van Maanens perspolitiek tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Deze aandacht was echter niet louter een reactie op het verleden, maar vloeide voort uit een bredere politieke visie. De persvrijheid vormde een sleutelelement van een coherent politieke ideeëngoed, dat grotendeels aan de denkers van de Franse Restauratie ontleend was. De publieke opinie als grondslag van de politieke macht stond hierbij centraal; het was erop gericht overheidsverantwoording te waarborgen en despotisme te voorkomen.

142. Om ervoor te zorgen dat de pers haar rol als politieke waakhond in de constitutionele parlementaire monarchie ten volle zou kunnen vervullen, werd ze in de Grondwet bijzonder goed beschermd. Ze werd met een dubbel waarborgsysteem bedacht. Door preventieve maatregelen te verbieden wou de grondwetgever de pers zoveel mogelijk vrije baan geven. Anderzijds was de vervolging van het misbruik van deze persvrijheid op liberale leest geschoeid, want het kwam enkel aan de volksjury toe te bepalen of de publieke opinie een bepaalde uitlating kon dulden. Dat de Volksraad net voor haar ontbinding nog werk maakte van een jury- en een persdecreet met daarin extra waarborgen, was een extra uitdrukking van de toenmalige bezorgdheid ten aanzien van de persvrijheid.

143. Ondanks lof voor de Volksraad, bleek de politieke visie op persvrijheid niet zonder gebreken. Door de politieke pers en haar bestuurskritiek zoveel mogelijk vrije baan te willen laten, heeft de grondwetgever verzuimd principieel te erkennen dat de pers vele gedaantes had. Enigszins paradoxaal kan de bescherming van de vrije pers daarom weloverwogen haastwerk genoemd worden. Het liberale politieke project dat de vrije pers omarmde was doordacht en intellectueel sterk onderbouwd, maar door tijdsnood geplaagd heeft de grondwetgever zich voor de constitutionele uitwerking ervan tevreden moeten stellen met een pragmatische aanpak. Dat kan niet alleen gezegd worden van de desbetreffende grondwetsartikelen, maar evenzeer van het jury- en het persdecreet, ook al waren die provisoir bedoeld. Dit resulteerde in tekortkomingen en ambiguïteiten in de perswetgeving. Uit de politieke conceptie van de persvrijheid zou in de loop van de Belgische geschiedenis dan ook haar achilleshiel blijken.³⁵¹

tot 1 mei 1833 bij wet van 19 juli 1832. Nadat het vervallen was, werd het door de Wet van 6 juli 1833 opnieuw van kracht, ditmaal voor onbepaalde tijd.

³⁵¹ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 95-96.

DEEL 4: PERSMISDRIJVEN VOOR DE JURY IN DE 19DE EN 20STE EEUW

144. De gebeurtenissen van 1830-1831 draaiden uit op een constitutionele triomf van een ambitieuze garde juristen en publicisten. De vrije pers werd sindsdien beschouwd als waakhond en spreekbuis van de publieke opinie, teneinde te vermijden dat het regime terug zou corrumperen tot een despotisch bewind. De verwantschap tussen persmisdrijven en politieke misdrijven lijkt vanzelfsprekend. Beide werden immers aan het oordeel van de jury onderworpen.³⁵²

145. Het verdient de aandacht om na te gaan in welke mate die natuurlijk geachte band in de gerechtelijke praxis weerspiegeld werd. Het hoeft geen betoog dat de Belgische staat sinds zijn bestaan een aantal politieke conflicten heeft gekend. Deze politieke twisten werden niet alleen in het parlement, maar ook in de krantenkolommen uitgevochten. Heel wat bladen hadden een duidelijk ideologisch en politiek profiel en ijverden vaak op scherpe toon voor de eigen zaak. Zij deinsden er niet voor terug om het denken en doen van de politieke tegenstander(s) op de korrel te nemen.³⁵³

146. Dit vierde deel gaat na welk beleid de Belgische overheden ten aanzien van de pers hebben gevoerd en in welke mate hun houding de politieke conflicten weerspiegelden die het land beroerden. Het is interessant om na te gaan wat volgens hen als een misbruik van de persvrijheid werd beschouwd. Een overzicht van de persprocessen die voor de hoven van assisen zijn gekomen, moet daarom een antwoord bieden op de vraag in welke mate zij de toenmalige politieke actualiteit weerspiegelden.³⁵⁴

1. PERSMISDRIJVEN IN DE LANGE NEGENTIENDE EEUW (1830-1914)

147. Bram Delbecke zijn doctoraatsonderzoek over persmisdrijven resulteerde in een proefschrift dat hij op 10 mei 2010 succesvol verdedigde in Kortrijk. In 2012 verscheen de commerciële uitgave, *De lange schaduw van de grondwetgever*. Hierin analyseerde hij onder andere de toepassing van de perswetgeving in de negentiende-eeuwse rechtspraktijk, aan de hand van een onderzoek naar persprocessen uit die periode. Tussen de Belgische onafhankelijkheid en de vooravond van de Eerste Wereldoorlog rapporteert hij over meer dan tweehonderd persprocessen die in België hebben plaatsgevonden.³⁵⁵ Zijn bevindingen worden uitgebreid in dit deel besproken.

1.1 MALCONTENTEN OMTRENT DE BELGISCHE ONAFHANKELIJKHEID (1831-1847)

148. De onafhankelijkheid van de Belgische staat en haar constitutionele uitwerking werden niet door iedereen aanvaard. Verschillende antipatriottische bewegingen weigerden mee te gaan in het enthousiasme rondom het jonge België. De orangisten, bijvoorbeeld, hadden de scheiding van Noord en Zuid slecht verteerd en ijverden voor een terugkeer naar het huis van Oranje. Daarnaast

³⁵² DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 99.

³⁵³ *Ibid.*

³⁵⁴ *Ibid.*

³⁵⁵ DELBECKE rapporteert over 214 persprocessen. Zie DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*. Echter, DELBECKE kreeg tijdens zijn onderzoek geen toegang tot een deel van het archief van het assisenhof in Luik, waar er nog mogelijk te vinden zijn. X. “Gevonden: 214 vergeten pers- en politieke assisenprocessen”.

waren er de rattachisten, een minderheid die de Zuidelijke Nederlanden liever opnieuw onder het gezag van Parijs zag ressorteren. Overigens was er nog een groep radicale democraten die de onafhankelijkheid van België wel een warm hart toedroeg, maar die de elitaire uitwerking van de Belgische staatsstructuren bekritiseerde.³⁵⁶

149. De drukpersvrijheid vormde voor deze critici van het Belgisch regime één van de belangrijkste wapens in hun politieke strijd. De antipatriottische pers volgde de moeizame uitbouw van de Belgische staat met argusogen en leedvermaak. Het jonge België kende uiteraard zijn groeipijnen. Berichtgeving over wanbeheer, mistoestanden en kritiek op het beleid waren dan ook schering en inslag.

Het allereerste persproces in de geschiedenis van België kaderde precies in deze context van postrevolutionair gekrakeel. De inkt van het Persdecreet was amper droog of er verscheen in augustus 1831 een artikel dat de orangisten aanviel. Op 30 augustus 1831 stond er in de *Courrier de l'Escaut*, een unionistische krant uit Doornik, een tekst die erg scherp was voor de houding van het plaatselijke stadsbestuur tijdens de Tiendaagse Veldtocht.³⁵⁷ Het stuk verweet dat het Oranjegezinde stadsbestuur de Doornikse troepen had aangezet tot lafheid, overgave en ongehoorzaamheid. Het stadsbestuur reageerde met een klacht wegens laster. Uitgever-drukker Jacques Blancquart verscheen op 7 januari 1832 voor het hof van assisen van Henegouwen, maar werd – veelbetekenend voor dit allereerste persproces – vrijgesproken.³⁵⁸

150. In vergelijking met de golf aan persprocessen die zich voordeed aan de vooravond van de Belgische onafhankelijkheid, hebben antipatriottische bladen zich weinig voor de jury moeten verantwoorden. Processen van de rattachistische pers – die op zichzelf al een marginaal fenomeen was – zijn er zelfs helemaal niet geweest. De incidentele persprocessen van de orangistische pers en hun radicale collega's vertoonden wel een aantal parallellen.³⁵⁹

151. De persprocessen van deze groepen van politiek ontevreden waren bij uitstek een hoofdstedelijk fenomeen. De meeste persprocessen speelden zich af voor de Brabantse jury, wat voor de radicale pers niet verwonderlijk was aangezien haar zwaartepunt in Brussel lag.

Diverse radicaaldemocratische publicaties hadden een satirische insteek, waarbij *Méphistophélès* uitblonk als het voornaamste spotblad. Door zijn franke toon en scherpe pen liep het blad uit de hoofdstad meermaals tegen de gerechtelijke lamp, vooral vanwege lastercampagnes.³⁶⁰ Een opmerkelijk incident deed zich voor toen drukker Lelong en de voornaamste figuur achter *Méphistophélès*, René Spitaels, voor de Brabantse volksjury moesten verschijnen wegens laster jegens Baptiste Marie Vallienne, een Franse hooggeplaatste functionaris bij het Belgische leger. Tussen april en juni 1835 publiceerde *Méphistophélès* artikelen waarin Vallienne werd beschuldigd van corruptie als burgemeester van Saint-Cloud en het aannemen van smeergeld binnen het ministerie van Oorlog. Vallienne diende een klacht in, maar het parket slaagde er niet in de jury te overtuigen van Spitaels' betrokkenheid, waardoor Lelong alleen voor de rechtbank kwam te staan en een zenuwinzinking kreeg. Vallienne, die het onrechtvaardig vond dat een arme stroman zou opdraaien voor de feiten, trok zijn klacht

³⁵⁶ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 101.

³⁵⁷ De Tiendaagse Veldtocht (2 augustus 1831-12 augustus 1831) was een veldtocht van koning Willem om de Belgische Opstand met wapengeweld te onderdrukken. Hoewel die opzet slaagde, dreigde Frankrijk in te grijpen en een leger van 40.000 man naar het Zuiden te sturen. Hierop trok Willem zijn leger terug.

³⁵⁸ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 104.

³⁵⁹ *Ibid.*, 148.

³⁶⁰ *Ibid.*, 140-148.

in.³⁶¹ De opmerkelijke afloop van dit proces moedigde *Méphistophélès* aan om door te gaan met het koeioneren van de legertop.³⁶²

Het orangistische bolwerk bij uitstek lag in Gent.³⁶³ Het belangrijkste persorgaan van de Arteveldestad, de *Messenger de Gand*, verdedigde er jarenlang de kleuren van Oranje. Het blad genoot zelfs financiële steun uit Den Haag.³⁶⁴ De antipatriottische commentaren brachten het blad evenzeer meerdere keren in aanvaring met het gerecht.³⁶⁵ Hoe de autoriteiten de persvrijheid naleefden, bleek in deze zaken met hoogtes en laagtes te gebeuren.

De *Messenger* trok al vanaf het begin van de Belgische staat de aandacht van het parket. Desondanks werd de vervolging uitgesteld tot na de afkondiging van het Jurydecreet en het Persdecreet, wat volledig in lijn was met de geest van onafhankelijkheid om een eerlijke berechting van drukpersmisdrijven te waarborgen.³⁶⁶

De zaken veranderden evenwel toen op 22 oktober 1831 de staat van beleg werd afgekondigd in Gent, wat generaal Niellon aanleiding gaf om de Grondwet met de voeten te treden.³⁶⁷ Op 14 januari 1831 vaardigde hij een bevel uit dat geen enkele publicatie in Gent mocht verschijnen zonder zijn voorafgaande goedkeuring, waarmee preventieve censuur opnieuw werd ingevoerd.³⁶⁸ De *Messenger* moest het bekopen: uitgever André Benoit Stéven werd zonder aanhoudingsbevel aangehouden,³⁶⁹ en moest voor zijn persproces verschijnen voor de krijgsraad.³⁷⁰ Nadat Stéven werd veroordeeld, was er gelukkig nog de uitspraak van het hoger militair gerechtshof, die hem vrijsprak en de persvrijheid van een zekere ondergang redde.

De vrijspraak van Stéven leek de redactie van de *Messenger* zelfvertrouwen te geven, waarna het regelmatig verscheen met franke stukken die de Belgische staat in al zijn gedaantes ervan langs gaven. Bij volgende persprocessen voor het Oost-Vlaams assisenhof werd de Grondwet echter nauwgezet nageleefd. Deze processen hadden niet altijd een grote politieke betekenis; vaak gingen ze over laster, die niet op initiatief van het parket, maar na een particuliere klacht werden behandeld.³⁷¹ De medewerkers van de *Messenger* werden hierbij geen enkele keer veroordeeld. De vermeende orangistische sympathieën van de Oost-Vlaamse jury ergerden het gerecht mateloos.

152. De orangisten en radicalen kozen vaak dezelfde doelwitten om hun ongenoegen te luchten. Het geliefkoosd thema, wat de Belgische overheid nog vaak in verlegenheid zou brengen, was dat van het Belgisch leger. Met de regelmaat van de klok verschenen er allerlei bijdrages waarin schandalen

³⁶¹ In deze zaak ging het duidelijk om een aanval op de goede naam en eer, wat een klachtmisdrijf vormt. Een klachtmisdrijf kan enkel worden vervolgd na formele klacht van de benadeelde persoon. Artikel 10 Persdecreet wees in dit verband: “*De misdryven van uytshelding of lastering, begaen door de drukpers, zullen maer kunnen vervolgd worden op de aenklagt van den gelasterden of uytgeschelden. [...]*”. Gezien de klager *in casu* zijn klacht introk, was er geen grondslag meer voorhanden om de procedure verder te zetten.

³⁶² *Ibid.*, 142-143.

³⁶³ BALTHAZAR, “De Gentse brandhaard”, 71-80.

³⁶⁴ VAN DER MEERSCH, *Le Messenger de Gand*, 64-72.

³⁶⁵ BUYASSE, *De persprocessen van de orangistische krant*, 23-134; DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 109-132.

³⁶⁶ BUYASSE, “*De persprocessen van de orangistische krant*”, 3-4 en 135.

³⁶⁷ De staat van beleg vormt een vergelijkbare buitengewone rechtstoestand als bij de noodtoestand. Het betreft een uitzonderingsregime met een militair gezag dat bijzondere bevoegdheden krijgt. Dit kan zelfs zo ver gaan dat een tijdelijke en gedeeltelijke opschorting van grondwettelijke waarborgen mogelijk is.

³⁶⁸ X, “*Régime de la presse*”, kol. 864.

³⁶⁹ Inbreuk op art. 7 (thans art. 12) Grondwet en art. 9 Persdecreet.

³⁷⁰ Inbreuk op de art. 8 (thans art. 13) en 98 Grondwet.

³⁷¹ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 113.

bij het leger aan de kaak werden gesteld of de draak werd gestoken met de vele Fransen binnen de legerstaf.

Het was niet verrassend dat het Belgische leger scherp bekritiseerd werd, aangezien het een van de instellingen was die een moeilijke (door)start maakte. Het leger was een gemakkelijk doelwit voor critici van de Belgische staat, gezien zij moeizaam gegroeid was vanuit een strijdmacht uit de woelige jaren 1830-1831. Het leger bestond uit een samenraapsel van deels onervaren officieren, huurlingen en opstandelingen. Hoewel ze erin slaagden prins Frederik en zijn leger in september 1830 te verdrijven,³⁷² bleek al snel dat dit bonte gezelschap niet in staat was om de kwetsbare natie effectief te verdedigen. De ontnuchterende ervaring van de Tiendaagse Veldtocht leidde, op bevel van koning Leopold, tot een schoonmaakoperatie. Dit was noodzaak, maar oogstte misnoegen. Naast kritiek op het feit dat de benodigde werving van buitenlandse militairen in strijd was met de Grondwet,³⁷³ bood de antipatriottische pers maar al te graag een forum waar uitgerangeerde militairen hun gal konden spuwen.³⁷⁴

153. De persprocessen van de antipatriotten illustreren hoe de autoriteiten manoeuvreerden tussen machteloosheid, onverschilligheid en pragmatisch opportunisme.³⁷⁵ Allereerst was het niet eenvoudig om juridische stappen te ondernemen tegen scherpe kritiek op het staatsbestuur. Het Persdecreet bestrafte namelijk alleen aanvallen op de vorst, het koningshuis of het parlement.³⁷⁶ Alleen wanneer personen ten onrechte werden belasterd, kon er ingegrepen worden. In dat geval kon de beledigde een klacht indienen, waarna het gerecht pas kon optreden.³⁷⁷ Het parket stond dus relatief machteloos, wat verklaart waarom de meeste incidentele persprocessen over lasterklachten gingen.³⁷⁸

Dat de orangisten en radicalen ten volle gebruik konden maken van de vrijheden die de Grondwet hen bood, betekende niet dat de autoriteiten weerloos toekeken. De administratie was weinig behulpzaam voor de orangistische pers, onder meer door soms te weigeren om de krant per post te verspreiden.³⁷⁹ Het betekende evenmin dat de autoriteiten niet waakzaam waren. Op 1 augustus 1834 vaardigde minister van Justitie Lebeau³⁸⁰ een omzendbrief uit om de orangisten nauwlettend in de gaten te houden. Hij droeg daarbij alle procureurs-generaal op om een abonnement te nemen op de orangistische kranten uit hun rechtsgebied.³⁸¹ Dit getuigde van een zekere alertheid.

Er bleek ook een terughoudendheid om grootschalige persprocessen aan te spannen. Dergelijk proces waarbij de orangistische of radicale idealen ter discussie zouden komen te staan, leek de

³⁷² In september 1830 probeerde Prins Frederik der Nederlanden de stad Brussel te bezetten. Na drie dagen straatgevechten trok hij zich met zijn verslagen troepen terug.

³⁷³ Art. 6 (thans art. 10) Grondwet.

³⁷⁴ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 105.

³⁷⁵ *Ibid.*, 148.

³⁷⁶ Art. 3 Persdecreet.

³⁷⁷ Art. 10 Persdecreet.

³⁷⁸ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 103-104.

³⁷⁹ VAN DER MEERSCH, *Le Messenger de Gand*, 20 en 32.

³⁸⁰ Jean Lebeau (1794-1865) was tijdens de regering-Goblet-Lebeau tussen 1832 en 1834 minister van Justitie.

³⁸¹ Omz. 1 augustus 1834 betreffende orangistische demonstraties, *Min.just.circ. (1830-1835)*, 399.

autoriteiten wellicht niet opportuun. De vrees voor beroering die dat teweeg zou kunnen brengen was erg groot.³⁸²

Een kritisch stuk ten aanzien van de ordediensten dat in meerdere bladen verscheen, vormde de ideale gelegenheid om het radicale milieu eens te doorkammen. Een stuk dat verscheen in de *Eclaireur de Namur*, de *Méphistophélès* en *De Volksvriend*, hekelde de dubbelzinnige houding van de ordediensten ten overstaan van radicale bijeenkomsten, waarna een politiecommissaris klacht neerlegde. Het gerecht splitste de affaire in drie verschillende dossiers en verwees ze elk naar het hof van assisen van Brabant. Door de zaken niet samen te voegen, konden de straffen hoger oplopen. Op 22 juni 1840 ging het eerste proces van de *Méphistophélès* van start, waar vier kopstukken werden veroordeeld tot een maximumstraf van zes maanden gevangenisstraf, een boete van tweeduizend frank en de ontzetting gedurende vijf jaar.³⁸³ Eén van de veroordeelden was Jacob Kats, de spilfiguur van de toenmalige sociaaldemocratie. Na een vergeefs cassatieberoep escorteerden meer dan tweehonderd joelende sympathisanten Kats toen hij naar de gevangenis trok. Nadat hun leider achter slot en grendel zat, bedaarden de gemoederen niet; diezelfde avond liep een bijeenkomst in een kroeg uit de hand toen de politie er binnenviel. Eén van de agenten kreeg een messteek in de borst en bezweek aan zijn verwondingen. Het voorval leidde tot giftige commentaren in de radicale pers, waar het parket poogde de proteststemmen meteen het zwijgen op te leggen. Minister van Justitie Leclercq³⁸⁴ wou de situatie niet laten escaleren en maande tot kalmte aan. De overige twee zaken van *L'Eclaireur* en van *De Volksvriend* stierven een stille dood, want tot een proces kwam het niet meer.³⁸⁵

154. De onderdrukking van de orangisten werd liever overgelaten aan patriottische heethoofden die regelmatig het heft in eigen handen namen. Zij werden opgehitst door de orangistische sneren richting de Belgische staat. Orangistische drukkerijen en redactielokalen waren bijgevolg meermaals het voorwerp van aanslagen. Uit welbegrepen eigenbelang gedoogden de ordediensten en het gerecht de spontane reacties vanuit het volk. Pas toen bij de aprilrellen van 1834³⁸⁶ het geweld escaleerde, schoot het gerecht in actie.

De uitlokkers van de aprilrellen moesten worden vervolgd. Het parket meende dat een anoniem pamflet één van de hoofdoorzaken van de onlusten was. Het pamflet betrof een algemene oproep aan het Belgische volk; dat wanneer de Belgische autoriteiten verzuimden de orangisten aan te pakken, het volk het heft in eigen handen moest nemen. De op dat moment nog jonge substituut bij het Brusselse parket, Charles-Victor De Bavay, wou verantwoordelijken treffen.³⁸⁷ De zaak werd op 15 juli 1834 voor het hof van assisen van Henegouwen gebracht en betrof een heus monsterproces: vier personen verdacht van het opstellen van het pamflet en 74 plundersaars stonden terecht. De jury sprak iedereen vrij. De Brusselse patriotten onthaalden de collectieve vrijspraak met gejuich en organiseerden een feestelijk diner.³⁸⁸

Na de aprilrellen voelden de regering en wetgever zich genoodzaakt om in te grijpen. Heel wat orangistische boegbeelden kregen op 12 april 1834 het bevel om het land te verlaten; een onhandige

³⁸² DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 149.

³⁸³ *Ibid.*, 138-139.

³⁸⁴ Mathieu Leclercq (1796-1889) was tijdens de regering-Lebeau tussen 1840 en 1841 minister van Justitie.

³⁸⁵ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 139-140.

³⁸⁶ Op 5 en 6 april 1834 vochten jonge aanhangers van beide kampen op straat hun meningsverschil uit. Rellen braken uit en orangistische eigendommen werden geplunderd en verwoest. Zie JUDO, "De lange aanloop naar de aprilrellen", 85-103.

³⁸⁷ PASSEMIERS, *Charles-Victor De Bavay*, 22-24.

³⁸⁸ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 116-120.

reactie die met heel wat polemiek werd onthaald.³⁸⁹ Daarnaast werd een verbod op orangistische propaganda door de gelegenheidswet van 25 juli 1834 ingesteld,³⁹⁰ teneinde nieuwe patriottische onlusten te vermijden.³⁹¹ De anti-orangistische wet was streng. Afhankelijk van de kwalificatie riskeerde een uiting van orangistische sympathie een gevangenisstraf van één maand tot vijf jaar en een boete van vijftig tot tienduizend frank.³⁹² Pas wanneer er een definitief verdrag tussen Nederland en België zou zijn, zou de wet worden opgeheven.³⁹³ De liberale geest van de jaren 1830-1831 was ver te zoeken; unionistisch pragmatisme resulteerde in een wet die – net zoals in de Hollandse periode – ruime delictsomschrijvingen aan strenge straffen paarde.³⁹⁴

155. De antipatriotische pers verdween vanaf de jaren 1840 naar de achtergrond. De ondertekening van het verdrag van de XXIV artikelen door Willem der Nederlanden op 19 april 1839 betekende de doodsteek voor de orangisten. Met het verdrag werd de Belgische onafhankelijkheid erkend, wat betekende dat de Anti-orangistische wet werd opgeheven.³⁹⁵ Het betekende het ideologisch failliet van het orangisme, want het was voor de meesten duidelijk dat ze hun politieke dromen beter konden opbergen. Toch bleef een harde kern hardnekkig geloven in een terugdraai van de klok, wat nog tot enkele persprocessen leidde. Deze zaken wekten echter nog nauwelijks belangstelling.³⁹⁶ Met een laatste persproces in juli 1842 viel uiteindelijk het doek over een opmerkelijke reeks processen tegen orangistische agitators. Vanaf de jaren 1840 nam ook het radicale discours geleidelijk af in intensiteit en ambitie. De radicale beweging bleek vooralsnog een marginaal fenomeen, dat weinig mensen wist te mobiliseren. Bovendien kregen vele radicale idealisten het met elkaar aan de stok: ze vochten onderling duels uit, vernielden elkaars redactie burelen en smeerden elkaar klachten wegens laster aan.

1.2 DE CLERICO-LIBERALE STRIJD IN DE PERS

156. De politieke alliantie tussen de liberalen en katholieken begon in het midden van de jaren 1840 haar grenzen te bereiken. Nadat Willem I in 1839 het Verdrag der XXIV artikelen ondertekende, was de dreiging uit het Noorden grotendeels geweken. Beide ideologische fracties verloren niet alleen hun gemeenschappelijke vijand, maar ook de drijvende kracht achter hun samenwerking.³⁹⁷ Bovendien wisten beiden hun eigen machtspositie steeds beter te verstevigen, waardoor er minder noodzaak was voor samenwerking. De tegenstelling tussen het katholieke platteland en de stedelijke liberale beweging werd ook een steeds duidelijkere politieke scheidingslijn. Toen in het midden van de jaren 1840 de eerste generaties liberale politici aantraden die de Belgische Omwenteling en de

³⁸⁹ JUDO, “De lange aanloop naar de aprilrellen”, 99.

³⁹⁰ Wet 25 juli 1834 sur les démonstrations orangistes et le port public des insignes distinctifs d'une nation étrangère, *Bull. Off.* 1834, 790-794, hierna “Anti-orangistische wet”.

³⁹¹ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 120-121.

³⁹² Art 1-3 Anti-orangistische wet.

³⁹³ Art. 10 Anti-orangistische wet.

³⁹⁴ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 122.

³⁹⁵ Art. 10 Anti-orangistische wet.

³⁹⁶ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 127-130.

³⁹⁷ *Ibid.*, 153.

gloriedagen van het unionisme niet persoonlijk hadden meegemaakt, werd een verschuiving in discours merkbaar. Hun toon werd compromislozer en antiklerikaler.³⁹⁸

De liberale pers nam een steeds scherpere antiklerikale toon aan, zoals bleek uit een persproces in 1845. Pierre-Théodore Verhaegen, een prominente figuur in het toenmalige antiklerikale liberalisme, werd voor de jury gedaagd vanwege een opvallend artikel in *L'Observateur*, het liberale blad dat met zijn antiklerikale kritiek dé spreekbuis vormde van de tegenstanders van het unionisme. Het artikel behandelde een geliefd onderwerp onder antiklerikalen, namelijk de vermeende actieve pogingen van ziekenhuiszusters om patiënten te bekeren tot het katholicisme. Religieuzen werden verweten de zwakke toestand van hun patiënten te misbruiken voor religieuze doeleinden. Het artikel besloot daarom bitter dat de grondwettelijk gewaarborgde godsdienstvrijheid met de voeten werd getreden. De Ziekenhuisraad van Brussel diende een klacht in wegens laster en beledigingen, waarbij alles erop wees dat Verhaegen de auteur van het artikel was. Om een strafrechtelijke vervolging in te stellen, moest echter de parlementaire onschendbaarheid van Verhaegen worden opgeheven door de Kamer.³⁹⁹ Procureur-generaal De Bavay zette druk, waarna de toppoliticus naar het hof van assisen van Brabant werd verwezen. De vervolging van Verhaegen tijdens verkiezingstijd trok veel publieke belangstelling. Het proces leek een spektakelstuk te vormen, want de verdediging wilde bijna honderd getuigen aan bod laten komen om te illustreren dat het artikel niet gelogen was. Echter, het proces nam een verrassende wending; de strafvordering werd onontvankelijk verklaard omdat de bestuursleden die de klacht hadden ingediend niet expliciet genoemd werden in de publicatie, waardoor zij niet het recht hadden om te klagen als derden. Verhaegen werd bijgevolg vrijgesproken van verdere vervolging, wat gemengde gevoelens opriep. De verdediging had immers graag de excessen van de bekeringsijverige zusters blootgelegd.⁴⁰⁰ Ook De Bavay wist niet goed of hij ontgoocheld moest zijn: het parket leed weliswaar enig gezichtsverlies omdat de strafvordering niet onvankelijk werd geacht, maar een gevreesde vrijspraak door de jury bleef zo ook uit.

157. Hoewel de aanhoudende agitatie tussen katholieken en liberalen in het post-unionistische België als één van de belangrijkste conflicten van de negentiende-eeuwse Belgische politiek aangemerkt kan worden, zijn er slechts een handvol persprocessen geweest die de levensbeschouwelijke breuklijn illustreerden. Desalniettemin maakten zowel de klerikale als de antiklerikale zijde gebruik van de pers om hun ideologische standpunten te benadrukken en hun achterban te beïnvloeden.⁴⁰¹ De weinige persprocessen die er geweest zijn, lijken deze vaststelling ook te bevestigen. Op één zaak na, ging het zelden fundamenteel over de problematische verhouding tussen de katholieken en liberalen.⁴⁰²

Het bleef wachten op de zaak-Houba uit 1882 waarin deze politieke context perfect aanwijsbaar was. De zaak die voor de Naamse volksjury kwam, had alles te maken met het hete politieke hangijzer van de schoolstrijd. De liberalen hadden gelaïciseerd onderwijs immers tot een speerpunt van hun politieke agenda gemaakt. Aangezien tot dan toe het onderwijs voornamelijk in handen was van katholieke instellingen, vreesden katholieken dat de overheid steeds meer taken zou overnemen die traditioneel door geestelijken werden uitgevoerd, wat hun invloed op de religieuze vorming van de jeugd zou kunnen ondermijnen. Deze controverse escaleerde tot een langdurig debat en polarisatie tussen de twee kampen.⁴⁰³ In dit verhit klimaat noemde Charles Houba, deken van Dinant, in een preek de inspecteurs en onderwijzers van het openbaar onderwijs 'krapuul' en 'bandieten'. Deze opmerking werd niet goed ontvangen; onderwijsinspecteur Pétry getuigde over Houba's uitlatingen voor de

³⁹⁸ *Ibid.*, 154.

³⁹⁹ Art. 45 (thans 59) Gw.

⁴⁰⁰ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 156-161.

⁴⁰¹ LUYKX, *Politieke geschiedenis van België*, 121-127.

⁴⁰² DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 164.

⁴⁰³ X, "Onderwijsvrijheid: historische verdieping".

onderwijscommissie, wat leidde tot een tegenreactie van Houba. Op 1 mei 1881 verscheen in de katholieke krant *L'Union* een brief waarin de inspecteur werd beschuldigd van meened voor de commissie. Pétry diende hierop een klacht in wegens laster en beledigingen. Houba reageerde op zijn beurt en diende een klacht in tegen Pétry wegens meened. Hoewel enkele maanden later de correctionele rechtbank de inspecteur vrijspak en Houba's veroordeling voor de volksjury onafwendbaar leek, werd hij toch vrijgesproken. De vermoedelijke katholieke sympathieën van de juryleden in een katholieke provinciestad wogen waarschijnlijk in tijden van ideologische spanning zwaarder door.⁴⁰⁴

158. Dat het clerico-liberaal conflict zich zelden in persprocessen manifesteerde, suggereert in de eerste plaats dat de rechterlijke macht zich liever niet mengde in politieke twisten. Kort na het proces-Verhaegen besliste het Hof van Cassatie immers dat het niet binnen zijn bevoegdheid lag om de grondwettigheid van wetten te beoordelen.⁴⁰⁵ Dit handhaafde niet alleen de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, maar voorkwam ook spraakmakende rechtszaken die de stabiliteit van de Belgische staat konden bedreigen. De zeldzame persprocessen met een ideologische inslag werden bovendien zelden geïnitieerd door de rechtbank zelf, maar ontstonden meestal na een klacht wegens laster of belediging.⁴⁰⁶

159. Ten tweede waren zowel clerus als politici terughoudend om juridische stappen te ondernemen. Een juridische reden hiervoor was het ontbreken van wettelijke gronden om aanvallen op religie te vervolgen. Het Persdecreet bevatte namelijk geen dergelijke bepalingen, en de gelegenheidswet van Willem van 23 september 1814, die publicaties "*strekken den godsdienst belachelijk te maken*" strafbaar stelde, was afgeschaft.⁴⁰⁷ Het gerecht kon daarom moeilijk ambtshalve optreden, al bood de schending van de goede zeden soms een alternatieve strafbepaling om in te grijpen op spot en satire die seksueel getint was.⁴⁰⁸ Daarnaast betekende dit niet dat de andere rechtsinstanties zich nooit over dergelijke zaken hebben gebogen. Zaken omtrent antiklerikale spotprenten werden voor de correctionele rechtbanken gebracht, omdat zij volgens de jurisprudentie geen mening vertolkten.⁴⁰⁹

160. Ten slotte kon de antiklerikale pers ook op andere manieren worden aangepakt. Deze bladen, vaak verbonden met radicale kringen, deinsden er allerminst voor terug heilige huisjes aan te vallen. Hun uitgesproken rebels karakter leidde niet alleen tot kritiek op de katholieken. Deze kranten schopten in hun kolommen wild om zich heen en schoffeerden evengoed de dynastie, buitenlandse vorsten en het parlement, waarbij ze vaak de perswetgeving overtraden. Men koos er duidelijk voor dergelijke overtredingen op grond van deze laatste publicaties aan te pakken, zonder dat het gevoelig

⁴⁰⁴ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 179-181.

⁴⁰⁵ Cass. 23 juli 1849, *Pas.* 1849, 443.

⁴⁰⁶ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 182.

⁴⁰⁷ Het besluit was nooit uitdrukkelijk afgeschaft, maar men nam aan dat het was afgeschaft door het besluit van 16 oktober 1830 van het Hoofdbewind, dat bepaalde dat elke wet of beschikking die de vrije meningsuiting belemmerde afgeschaft was (besluit Hoofdbewind 16 oktober 1830, *Bull.off.* 1830, vol. 1, nr. 12, 11). Toch waren er zaken van eind de jaren 1850 en begin de jaren 1860 bekend, waarbij vervolging werd ingesteld op grond van het besluit van 23 september 1814. Het Hof van Cassatie kwam uiteindelijk tussen: het besliste dat het besluit een afgeschaft gelegenheidswet was (Cass. 3 november 1863, *BJ* 1863, kol. 1581-1583). Zie DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 167-170.

⁴⁰⁸ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 182.

⁴⁰⁹ *Ibid.*, 166.

liggende levensbeschouwelijke thema in het geding moest komen. Hetzelfde gold voor de ondeugende illustraties en pikante verhalen waar deze pers mee uitpakte; de vervolging wegens schending van de goede zeden kon op brede steun van het establishment rekenen, los van ideologische overtuigingen.⁴¹⁰

1.3 DE EUROPESE LENTE: ECHO'S VAN (CONTRA)REVOLUTIE (1848-1858)

161. Vanaf het midden van de jaren 1840 slaagde de jonge Belgische staat erin haar interne organisatie te verstevigen. Veel rust lag er echter niet in het verschiep, want de periode van 1848 tot 1858 vormde een turbulente episode in de Europese geschiedenis. Het continent werd opgeschrikt door een revolutiegolf, waarbij burgers in opstand kwamen en ingrijpende politieke en sociale hervormingen eisten.⁴¹¹ In een land met een ruime persvrijheid en een centrale ligging, zoals België, was de impact van deze gebeurtenissen op het internationale toneel niet te onderschatten. Echo's van wat er zich op het internationale plan voltrok, speelden een steeds grotere rol bij het bepalen van de grenzen van de persvrijheid. Tegelijkertijd zorgden binnenlandse sociaaleconomische factoren, zoals honger en protest, voor een actieve perspolitiek.

162. Terwijl de Belgische overheid erin slaagde de industrie in Henegouwen en Luik uit te bouwen tot een wereldwijde economische sector, verliep de overgang van een landbouw- naar een industrienatie minder soepel in de agrarische sector. Vooral op het Vlaamse platteland leidde dit tot schrijnende situaties, waarbij de uitbraak van aardappelziekte en het gebrek aan industriële werkgelegenheid zoals in Wallonië resulteerde in economische crisis, armoede en migratie naar stedelijke gebieden.⁴¹²

Gedreven door honger en armoede vonden deze ontwikkelingen weerklank in de pers. De publicaties die in de persprocessen ter discussie stonden kregen een andere aanschijn. Het ging niet meer zozeer om kritiek ingegeven door politieke idealen, maar om harde sociaaleconomische eisen.⁴¹³ Opvallend is echter dat dit zelden resulteerde in persprocessen. Eén van de weinige persprocessen die van de landbouwcrisis en de plattelandsvlucht getuigde, was het proces tegen het Kortrijkse weekblad *De Hoop van België*, dat verschillende keren frank reageerde op de toenmalige voedselrellen en de subsidiepolitiek van de regering.⁴¹⁴

In het begin van mei 1847 besloot de regering subsidies toe te kennen om nieuwe aardappelplanten aan te kopen van de noodlijdende boeren, met als doel de gevolgen van de mislukte aardappeloogst te verzachten. Voor West-Vlaanderen werd hiervoor 50.000 frank gereserveerd. *De Hoop van België* oordeelde echter dat deze steunmaatregel ontoereikend was om de bevolking er bovenop te helpen. Het blad bracht dit op scherpe wijze onder de aandacht en waarschuwde de regering voor het risico van massaal protest dat zou kunnen uitbreken. In het midden van mei richtte het blad zijn kritiek op de Gentse voedselrellen, waarbij het stelde dat de verantwoordelijkheid voor de hoge broodprijzen niet bij de speculerende graanhandelaars lag, maar bij de lakse houding van de regering. De onlusten en de steeds frequenter wordende voedselrellen maakten het gerecht

⁴¹⁰ *Ibid.*, 182-183.

⁴¹¹ SPERBER, *The European Revolutions 1848-1851*.

⁴¹² DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 185-186.

⁴¹³ *Ibid.*, 186.

⁴¹⁴ *Ibid.*, 192-193

bijzonder ongerust. De toenemende onrust en frequentie van voedselrellen baarden het gerecht grote zorgen. Om te voorkomen dat de situatie zou escaleren, besloot het gerecht eind mei om actie te ondernemen tegen uitgever Napoleon Arlequeeuw. Hij werd gearresteerd op beschuldiging van het aanzetten tot plundering, vernieling en weerspanningheid. Arlequeeuw werd voor het West-Vlaams hof van assisen gebracht, waar de volksjury hem vrijspak.⁴¹⁵

163. Hoewel de sociaaleconomische malaise van de jaren 1845-1848 nauwelijks tot persprocessen heeft geleid, was het toch opmerkelijk dat de weinige processen een verandering in het discours van de radicaal-democraten weerspiegelden. Interessant genoeg koos het gerecht voor een andere juridische basis voor vervolging dan voorheen. Waar voorheen zowel orangisten als radicalen vaak werden beschuldigd van laster en beledigingen in de postrevolutionaire kritiek,⁴¹⁶ richtte het parket zich nu op artikel 2 van het Persdecreet voor vervolging.⁴¹⁷ Deze strafbepaling, met zijn beduidend strengere straffen, illustreerde de algemene bezorgdheid van het gerecht over de mogelijkheid dat enkele agitatoren de crisis zouden gebruiken om arme en hongerige mensen tegen het regime op te zetten. In het licht van dit dreigende gevaar wilde het gerecht niet afhankelijk zijn van klachten van individuen. Artikel 2 van het Persdecreet bood daarentegen de mogelijkheid voor actief optreden door het gerecht zelf.

164. In diezelfde periode vond de satirische pers haar tweede adem. Naarmate de druk van de agrarische crisis zich meer en meer deed voelen in stedelijke gebieden, nam de scherpte van de satire toe. De bladen begonnen zich opnieuw nadrukkelijker in politieke zaken te mengen. Vooral in Brussel nam de satirische pers het op voor de kleine man. Veeleer dan het leed van de kleine paupers zelf te beklagen, richtte het haar pijlen op diegenen die ze verantwoordelijk achtte voor de sociale wantoestanden. Vooral Leopold I was regelmatig het doelwit van kritiek vanwege zijn weelderige levensstijl, wat een bron van ergernis was voor degenen die moeite hadden om rond te komen.⁴¹⁸ Een proces wegens het beledigen van zijn persoon zou uiteindelijk zelfs leiden tot een opmerkelijke aanpassing van de perswetgeving.⁴¹⁹

Het gerecht aarzelde evenwel om in te grijpen tegen de spotcampagne jegens de vorst, gezien de kritiek niet alleen gericht was op Leopolds extravagante levensstijl, maar ook op zijn huwelijksethiek.⁴²⁰ Het was een publiek geheim dat de vorst zijn vertier buiten het huwelijk zocht toen koningin Louise-Marie steeds zieker werd.⁴²¹ Vervolging zou de schandalen alleen maar vergroten.

In november 1846 besloot minister van Justitie d'Anethan een gerechtelijk onderzoek in te stellen naar de lastercampagne tegen de vorst. Hoewel de grappenmakers beweerden dat ze nooit de bedoeling hadden gehad de vorst te beledigen, werden acht van hen toch naar het Brabantse hof van assisen verwezen wegens

⁴¹⁵ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 193-194.

⁴¹⁶ *Supra* 67-72, nr. 148-155.

⁴¹⁷ Art. 2 Persdecreet luidde: “*Alwie met kwaeden opzet en in het openbaer de uytvoerbaere kracht der wet zal hebben tegengesproken of opgehitst om dezelve te ongehoorzaemen, zal gestraft worden met zes maenden tot drie jaeren gevangenis. [...]*”.

⁴¹⁸ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 196-198.

⁴¹⁹ *Ibid.*, 195-196. Zie DELBECKE, “Verlekkerd op geitenmelk en een kalkoenhoedster”.

⁴²⁰ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 197.

⁴²¹ CLAESSENS, *Leven en liefdes van Leopold I*, 245-249.

kwaadwillige belediging en laster van de koning.⁴²² Het gerecht wou zo min mogelijk ruchtbaarheid aan het proces geven, waardoor het achter gesloten deuren plaatsvond; een maatregel die normaal gesproken alleen werd genomen in zedenzaken. De jury sprak iedereen vrij, tot leedvermaak van de satirische pers.⁴²³

De confrontatie met satire, laster en roddel omtrent de vorst leidde tot pragmatisch ingrijpen van de wetgever. Het Persdecreet bleek onvoldoende bescherming te bieden tegen laster en beledigingen gericht op het koningshuis. Met het recent gerechtelijk fiasco in gedachten, diende toenmalig minister van Justitie d'Anethan⁴²⁴ op 18 februari 1847 een wetsontwerp in,⁴²⁵ wat uiteindelijk leidde tot de wet van 6 april 1847.⁴²⁶ Sindsdien kon elke openbare belediging van de koning of zijn familie bestraft worden met een gevangenisstraf tot drie jaar en een geldboete tot drieduizend frank.⁴²⁷ Het misdrijf bleef onderworpen aan het oordeel van de jury. Toch werd de wet in de daaropvolgende jaren nauwelijks toegepast, omdat procureurs pas tot vervolging konden overgaan na positief advies van de regering.⁴²⁸ De nieuwe wet kon de vrees voor een ophefmakend assisenproces niet wegnemen.⁴²⁹

165. Het spotten met de vorst bleek een onvoldoende uitlaatklep om de revolutionaire agitatie te doen wegebben. De radicalen bleven streven naar een meer democratisch België. Toen eind februari 1848 opstandelingen in Frankrijk een einde maakten aan de monarchie en de republiek uitriepen, waren de Belgische autoriteiten uiterst gespannen. Procureur-generaal De Bavay was bijzonder waakzaam en hield de radicalen nauwlettend in de gaten, gereed om in te grijpen bij het minste teken van revolutionaire gedachten. Achteraf bleek deze bezorgdheid echter ongegrond, aangezien de regering al voorzorgsmaatregelen had genomen die effectief bleken te zijn. De poging om in België een republiek te vestigen was al mislukt voordat ze zelfs maar begonnen was.⁴³⁰

Toen de eerste berichten uit Frankrijk binnenkwamen over de val van de Julimonarchie van Louis-Philippe als gevolg van straatprotesten in Parijs, nam de Belgische overheid verschillende maatregelen om te voorkomen dat een vergelijkbare situatie zich in België zou voordoen. Enkele potentiële oproerkraaiers, zoals Karl Marx,⁴³¹ werden het land uitgezet. Bovendien koos men voor een pragmatische benadering om de middenklasse politiek aan zich te binden en de radicalen de wind uit de zeilen te nemen. Anno 1848 vonden de radicalen weinig steun onder de arbeidersmassa. Het was daarom cruciaal om het stemrecht te democratiseren. De verlaging van de kiesdrempel werd vergezeld van de afschaffing van het dagbladzegel, een maatregel die vooral de pers ten goede

⁴²² Inbreuk art. 3 Persdecreet.

⁴²³ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 199-201.

⁴²⁴ Jules Joseph d'Anethan (1803-1888) was minister van Justitie tussen 1843 en 1847.

⁴²⁵ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 202-204.

⁴²⁶ Wet 6 april 1847 tot bestraffing van de beledigingen aan den Koning, *BS* 8 april 1847, hierna "wet d'Anethan".

⁴²⁷ Art. 1-2 wet d'Anethan.

⁴²⁸ Art. 3 wet d'Anethan.

⁴²⁹ Omz. 10 november 1842, *Min.just.circ.* 1847-1849, 110.

⁴³⁰ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 206-207.

⁴³¹ Karl Marx (1818-1883) was een Duits denker en centraal figuur in de geschiedenis van het socialisme en het communisme. Hij was grondlegger van de arbeidersbeweging. Op het werk en de denkbeelden van Karl Marx is het marxisme gebaseerd.

kwam.⁴³² Hoewel de afschaffing van het dagbladzegel juridisch gezien de persvrijheid niet direct beïnvloedde, had het *de facto* een bijzondere betekenis. De heffing, die al sinds 1797 van kracht was in de Zuidelijke Nederlanden, had de prijs van kranten jarenlang hoog gehouden, waardoor ze voor velen een luxeartikel waren.⁴³³ De wet van 25 mei 1848 tot afschaffing van het dagbladzegel was een Europese primeur.⁴³⁴

Hoewel de onrust van 1848 in België amper leidde tot sociale agitatie, kan worden gesteld dat de afschaffing van het dagbladzegel als preventieve maatregel effectief bleek te zijn. Het verminderde de invloed van de radicalen aanzienlijk. Toch leidde het niet tot een feitelijke veralgemening van de drukpersvrijheid. Ondanks een toename van het aantal kranten, bleef de pers grotendeels ontoegankelijk voor de arbeidersklasse, vanwege analfabetisme, materiële zorgen en politieke onwetendheid, die het volk nog vele jaren weerhielden van regelmatige krantenlectuur.⁴³⁵

166. De nasleep van de staatsgreep van Napoleon III in Frankrijk illustreerde de significante repercussies die een politieke restauratie met zich mee kon brengen. In deze periode werd het duidelijk dat Parijs de determinerende factor was voor de houding van de Belgische overheid ten aanzien van de pers en haar vrijheid. De vermeende ambities van Lodewijk-Napoleon zaaiden vrees in Brussel voor een herhaling van het napoleontische scenario. De territoriale expansiedrift van Lodewijk-Napoleon zou potentieel het einde kunnen betekenen van de Belgische staat en haar liberaal persregime. In navolging van zijn oom legde Lodewijk-Napoleon via verschillende decreten een regime op dat de politieke pers in Frankrijk aan banden legde. Het vormt een treffende illustratie van het spanningsveld tussen constitutionele idealen en politiek-pragmatische overwegingen dat kenmerkend was voor de negentiende-eeuwse perswetgeving.⁴³⁶

167. Lodewijk-Napoleon verdreef duizenden politieke tegenstanders. Velen van hen vonden hun toevlucht in België, waaronder schrijvers en journalisten. Brussel werd het centrum van de antibonapartistische pers, wat de Belgische regering aanzienlijke zorgen baarde. Franse diplomaten uitten regelmatig hun ongenoegen en drongen aan op maatregelen.

Het *Bulletin français*, onder leiding van d'Haussonville en Alexandre-Gérard Thomas, fungeerde als het belangrijkste orgaan voor de Franse *émigrés*. Hun bijtende kritiek bereikte snel het nieuwe Franse regime, dat de Belgische regering aanspoorde om maatregelen te treffen. Middels verschillende onderduikadressen en schuilnamen was het duo de veiligheidsdiensten te slim af. De Belgische autoriteiten besloten daarom de verspreiders van hun publicaties te vervolgen, gebruikmakend van de Hollandse wet van 28 september 1816, die het beledigen van buitenlandse staatshoofden bestraft.⁴³⁷ Een officiële klacht van het buitenlandse staatshoofd was vereist voor vervolging,⁴³⁸ dus lobbyde de Belgische regering bij haar ambassadeur in Parijs om deze te verkrijgen. Toen de klacht eind januari 1852 in Brussel aankwam, startte het parket een uitgebreid onderzoek en

⁴³² Wet 25 mei 1848 tot afschaffing van het zegelrecht op gedrukte stukken en advertenties in nieuwspapieren, BS 26 mei 1848; LUYKX, “De zegelbelasting op de Belgische kranten”; LUYKX, *Een halve eeuw zegelbelasting*, 3-29.

⁴³³ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 208.

⁴³⁴ LUYKX, “De zegelbelasting op de Belgische kranten”, 373-374; LUYKX, *Een halve eeuw zegelbelasting*, 4.

⁴³⁵ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 211.

⁴³⁶ *Ibid.*, 211-212.

⁴³⁷ Wet 28 september 1816 tot vaststelling van straffen voor hen die vreemde Mogendheden beledigen, *Pasin.* 1816, 426-427, hierna “wet 28 september 1816”.

⁴³⁸ Art. 4 wet 28 september 1816.

confisqueerde zoveel mogelijk exemplaren van de publicaties. Op 17 februari 1852 werd de schuilplaats van d'Haussonville en Thomas ontdekt, en werden zij samen met twee verspreiders naar het hof van assisen van Brabant verwezen. Het proces, dat op 20 maart begon, trok veel aandacht vanwege de diplomatieke spanningen. De jury beschouwde alleen d'Haussonville en Thomas als schrijvers, waardoor de anderen buiten de zaak werden gehouden. Uiteindelijk werden zij ook vrijgesproken.⁴³⁹

Lodewijk-Napoleon was niet opgezet met de aanhoudende kritiek uit Brussel. In Parijs ontstond een golf van anti-Belgische propaganda, waarin openlijk werd gepleit voor een annexatie van België. De Belgische regering zat dan ook verveeld met de vrijspraken. Met economische en diplomatieke dreigementen wist de Franse regering een aanpassing van de perswetgeving af te dwingen. Minister van Justitie Charles Faider diende een wetsontwerp in, wat leidde tot de wet van 20 december 1852 op het beledigen van buitenlandse staatshoofden.⁴⁴⁰ Hoewel de Belgische diplomaten positieve reacties ontvingen, verdeelde de wet de meningen in de Belgische pers, waarin velen het zagen als een knieval voor de machtige Franse buur.⁴⁴¹

168. De wet-Faider bracht weinig verandering in de praktijk. Tal van antibonapartistische publicaties bleven van de Brusselse persen rollen en werden zoals gewoonlijk Frankrijk binnengesmokkeld. De regering stond machteloos, omdat de wet geen ambtshalve vervolging toestond. Daarnaast adviseerden Belgische diplomaten hun Franse collega's om geen klacht in te dienen vanwege de geringe weerklank van de bladen, de ongewenste publiciteit van een assisenproces en de geringe kans op een veroordeling.⁴⁴² Om de antibonapartistische pers toch tegen te werken, werden andere tactieken toegepast, zoals een verbod op distributie op openbare plaatsen of het aanbieden van smeergeld aan kranten voor probonapartistische commentaren of een gematigdere toon.⁴⁴³

De aarzelende houding van de Belgische overheid om de antibonapartisten aan te pakken, leidde tot toenemende irritatie in Parijs en resulteerde uiteindelijk in een diplomatiek conflict. De Franse minister van Buitenlandse Zaken, Alexandre Walewski,⁴⁴⁴ bekritiseerde openlijk de Belgische pers en de onmacht van de regering. Deze uitval zorgde voor grote ongerustheid bij de Belgische regering, die de plooiën snel wou glad strijken. Men was bereid de perswetgeving aan te passen, maar niet de Grondwet.⁴⁴⁵

De zaken-*Le Drapeau* en *Le Crocodile* werden de eerste persprocessen op basis van de wet-Faider.⁴⁴⁶ Beide radicaal-satirische bladen kwamen in het nauw toen ze de mislukte aanslag van de Italiaanse nationalist Felice Orsini op Napoleon III in 1858 verheerlijkten. De Franse regering diende formeel klacht in, waarna het gerecht

⁴³⁹ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 214-217.

⁴⁴⁰ Wet 20 december 1852 tot bestraffing van de beledigingen aan de hoofden van vreemde staatsbesturen, BS 21 december 1852, hierna 'Wet-Faider'.

⁴⁴¹ *Ibid.*, 221.

⁴⁴² *Ibid.*, 223.

⁴⁴³ *Ibid.*, 222.

⁴⁴⁴ Alexandre Walewski (1810-1868) was een Pools-Frans politicus en diplomaat. Hij was de zoon van Napoleon Bonaparte en diens minnares Maria Walewska.

⁴⁴⁵ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 224.

⁴⁴⁶ Assisen Brabant 9 februari-9 maart 1858, BJ 1858, kol. 609-624; Zie PASSEMIERS, *De Brusselse satirische pers en Napoleon III*, 105-110.

snel optrad. Schrijver Louis Labarre van *Le Drapeau* en auteur Victor Hallaux van *Le Crocodile* werden naar het Brabantse hof van assisen verwezen. De zaken kwamen begin maart 1858 voor de jury, waarbij de binnen- en buitenlandse belangstelling groot was. Beide werden schuldig bevonden: Labarre kreeg dertien maanden gevangenisstraf en twaalfhonderd frank boete, terwijl Hallaux bij verstek veroordeeld werd tot vijftien maanden gevangenisstraf en duizend frank boete.⁴⁴⁷

169. Tijdens de lopende persprocessen en onder hun invloed werd in het Belgisch parlement de wet-Tesch aangenomen,⁴⁴⁸ die volgens de wensen van Frankrijk beledigingen aan buitenlandse staatshoofden ambtshalve zou vervolgen. Hierin werden de eerste twee artikelen van de wet-Faider overgenomen, maar het derde artikel, dat de voorgeschreven klachtprocedure regelde, niet. Dit betekende dat ambtshalve vervolging mogelijk zou worden. De wet werd op 12 maart 1858 van kracht. De volgende dag gaf toenmalig minister van Justitie Tesch⁴⁴⁹ een circulaire uit waarin procureurs werden opgedragen verdachte publicaties te melden, maar geen actie te ondernemen zonder eerst advies van de regering te vragen.⁴⁵⁰ Parijs was tevreden, maar in perskringen overheerste het gevoel dat in België de persvrijheid slechts bestond voor zover ze door de internationale mogendheden geduld werd.⁴⁵¹

170. De internationale gebeurtenissen dwongen de Belgische overheid voor het eerst tot een grondige evaluatie van de persvrijheid in een internationaal perspectief. De reactie van de Belgische wetgever kan worden gezien als een proces van slaan en zalven. Enerzijds zorgde de afschaffing van het dagbladzegel voor een feitelijke veralgemening van de persvrijheid, maar anderzijds legden de wetten-d'Anethan, -Faider en -Tesch belangrijke beperkingen op.

De deliberalisering van de perswetgeving in deze periode kan illustreren hoe een klein landje als België soms node moet buigen voor een grote buur als Frankrijk. Desondanks verdient het de aandacht dat de Belgische regering erin slaagde om de grenzen van de persvrijheid pragmatisch aan te passen aan binnen- en buitenlandse behoeften, zonder afbreuk te doen aan haar eigen idealen. Het echte struikelblok lag voor Frankrijk niet zozeer in de vereiste klachtprocedure, maar eerder in het verbod op preventieve maatregelen en de grondwettelijke jurywaarborg voor persmisdrijven. Belgische autoriteiten wisten dit te omzeilen door op strategische momenten toe te geven aan de diplomatieke eisen van Parijs. Het opheffen van het verbod op preventieve maatregelen en de afschaffing van de juryrechtspraak zou echter een grondwetswijziging vereisen, wat de Belgische regering koste wat het kost wilde vermijden. Het zou immers een vermindering van één van de hoekstenen van de Belgische nationale identiteit betekenen. Het feit dat de opeenvolgende regeringen erin slaagden de juryrechtspraak te behouden en de grondwet ongewijzigd te houden, nuanceert het klassieke beeld van een klein land dat gedwee naar de pijpen van Napoleon III danste.

⁴⁴⁷ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 226-228.

⁴⁴⁸ Wet 12 maart 1858 betreffende de misdaden en wanbedrijven die afbreuk doen aan de internationale betrekkingen, BS 14 maart 1858, hierna 'wet-Tesch'.

⁴⁴⁹ Victor Tesch (1812-1892) was een Belgisch liberaal politicus. Hij was minister van Justitie tussen 1850 en 1852 én 1857-1865.

⁴⁵⁰ Omz. 13 november 1858, *Min.just.circ.* 1858-1860, 19.

⁴⁵¹ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 230.

171. Tot slot wezen de actoren en persprocessen al de weg naar wat komen zou. Hoewel Napoleon III actief bleef op het internationale toneel na 1858, en de antibonapartistische pers evenzeer, hadden de gelegenheidswetten niet meteen tot nieuwe persprocessen geleid. Het was pas toen de Eerste Internationale opgang maakte in het midden van de jaren 1860 en er opgeroepen werd tot koningsmoord, dat de wetten-Faider en Tesch opnieuw werden gebruikt.⁴⁵²

1.4 BRUTALE DROMEN TEN TIJDE VAN DE EERSTE INTERNATIONALE (1864-1879)

172. In de periode van de jaren 1850-1870 ontwikkelde het kleine België, vooral dankzij zijn Waalse industriële productie, zich tot een belangrijke industriële natie. Echter, ondanks deze vooruitgang werd het land geleidelijk geconfronteerd met de wet van de remmende voorsprong,⁴⁵³ waarbij de economische voorsprong van België ten opzichte van zijn buurlanden steeds kleiner werd. Rond 1870 werden de eerste tekenen van een zware economische malaise zichtbaar, die bijna een kwarteeuw zou aanhouden.⁴⁵⁴ Dit had een zware sociale impact, waarbij duizenden arbeiders werkloos werden en tegelijkertijd de lonen daalden. De levensomstandigheden van de arbeiders en hun gezinnen werden hierdoor aanzienlijk verslechterd.

173. De ideologische bewegingen slaagden er nauwelijks in om hun boodschap effectief over te brengen naar het werkvolk. Afgezien van enkele geïsoleerde sympathisanten uit de arbeidersmiddens, bleven hun ideeën voornamelijk circuleren binnen hun eigen kringen. Dit patroon begon echter te veranderen aan het einde van de jaren 1860, vooral dankzij de opkomst van de Internationale Arbeidsassociatie, ook wel bekend als de Eerste Internationale.

Opgericht in 1864 in Londen met de steun van Karl Marx, genoot de Eerste Internationale al snel brede belangstelling voor haar geschriften en ideeën, ook onder de Belgische arbeidersbevolking. Haar aanhangers voerden een succesvolle communicatiestrategie, waarbij ze de arbeiders bereikten via redevoeringen, bijeenkomsten én een toegankelijke pers. Desalniettemin slaagde de Internationale in België er niet in om op politiek vlak potten te breken. Niettemin mag de impact van de Internationale op lange termijn niet worden onderschat. Met een steeds assertiever discours pleitten haar aanhangers voor een nieuwe, sociaal rechtvaardige samenleving. Het feit dat dit discours werd gepresenteerd aan een groeiend zelfbewust arbeiderspubliek baarde de overheid zorgen. De periode tussen de jaren 1850 en 1870 markeerde dan ook in België een cruciale overgangperiode in het denken over de grenzen van de vrijheid van meningsuiting.⁴⁵⁵

174. In de opkomstperiode van de Internationale kwam de vervolging van het beledigen van buitenlandse staatshoofden opnieuw op de voorgrond. In tegenstelling tot de jaren 1850 lag de focus niet langer op individuele figuren zoals Napoleon III, maar werd de kritiek uitgebreid naar de

⁴⁵² *Infra* 81-84, nr. 172-178.

⁴⁵³ Deze wet stelt dat een voorsprong op een bepaald domein er vaak toe leidt dat er weinig stimulans is om verdere verbetering of vooruitgang op te zoeken, zodat men vroeg of laat wordt voorbijgestreefd. Door te berusten in een voorsprong wordt men geremd om nog verder te gaan.

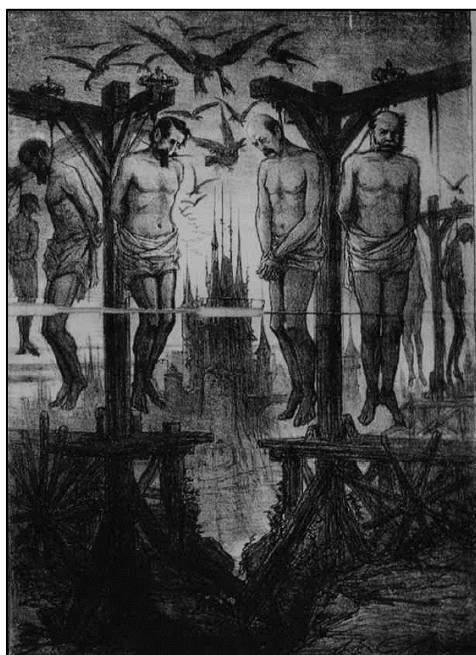
⁴⁵⁴ De Grote Depressie (niet te verwarren met de gelijknamige crisis van 1929) was een wereldwijde economische crisis van 1873 tot 1896, die volgde op de sterke economische groei die in gang was gezet door de tweede industriële revolutie. De crisis was voornamelijk te wijten aan overproductie.

⁴⁵⁵ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 234.

monarchie als politiek instituut. Het koningschap werd sterk bekritiseerd als symbool van maatschappelijke onrechtvaardigheid. Deze anti-monarchistische gevoelens vonden specifiek hun uitdrukking in het idee van een algemene koningsmoord. Hoewel dit weinig concrete vormen aannam, werd een Europese regicide in naam van de revolutie als het ultieme einde van de klassenmaatschappij gezien.⁴⁵⁶

175. Hoewel de autoriteiten in deze turbulente periode vreesden voor een internationaal antikapitalistisch complot, was de invloed van de Internationale, haar netwerk en financiële slagkracht overroepen. Toch werden de militante radicale groepen nauwlettend in de gaten gehouden, evenals de satirische pers in de hoofdsteden. Deze pers spotte scherp met de vorsten en regeringsleiders die hun bevolking onderdrukten. België moest zich eens te meer bewijzen als een loyale partner met een eigen nationaal profiel op het internationale toneel.

Klachten vanuit Parijs kwamen al snel nadat het satirische *L'Espiègle* in juni 1886 uitpakte met een schokkende prent waarop een galgenveld te zien was met de lichamen van Napoleon III, de Italiaanse koning Victor-Emmanuel, de Franse keizer Frans Josef en de Pruisische kanselier Bismarck. Het blad stelde dat hun executie de Europese vrede zou verzekeren. Na overleg tussen minister van Justitie Bara⁴⁵⁷ en procureur-generaal De Bavay werd vervolging ingesteld. Voor het eerst sinds de wet-Tesch werd ambtshalve vervolging ingesteld op grond van de wet-Faider. Hoofdredacteur Odilon Delimal nam alle verantwoordelijkheid op zich en werd door het Brabantse assisenhof veroordeeld tot één jaar gevangenisstraf en duizend frank boete. De Belgische regering reageerde opgelucht en informeerde de Belgische diplomaten.⁴⁵⁸

Illustratie 3: Galgenveld waar (van links naar rechts) Victor Emmanuel II, Napoleon III, Otto von Bismarck en Frans Josef I hangen. Prent uit Delbeckes *De lange schaduw van de grondwetgever*, 239.

⁴⁵⁶ *Ibid.*, 235-236.

⁴⁵⁷ Jules Bara (1835-1900) was een Belgisch liberaal volksvertegenwoordiger, senator en minister. Hij was Minister van Justitie tussen 1865 en 1870 én 1878 en 1884.

⁴⁵⁸ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 238-242.

176. In het voorjaar van 1871 greep een groep radicale arbeiders in Parijs de politieke zwakte van de Franse regering aan om in de Franse hoofdstad de macht te grijpen en een radicaal politiek experiment te beginnen. De Parijse Commune was echter van korte duur. Na slechts twee maanden maakte het Franse leger een einde aan dit revolutionaire experiment. Tienduizenden *communards* verloren hun leven, maar de opstand van de stedelijke arbeiders zorgde voor onrust in heel Europa. Het illustreerde dat subversieve idealen, die al lang door een kleine, maar radicale middenklasse werden verkondigd, realiteit konden worden als de arbeidersklasse ze omarmde.⁴⁵⁹

Na de val van de Commune vluchtten veel *communards* naar het buitenland, waaronder België, waar ze aansluiting zochten bij de Internationale. Hoewel het snel duidelijk werd dat de Commune niet zou leiden tot vergelijkbare gebeurtenissen in België, had deze gebeurtenis toch invloed op de pers in de jaren 1870. Sommige uitgeweken *communards* bleven actief in de journalistiek, maar dit resulteerde niet in een golf van persprocessen. Desondanks bleven de Belgische autoriteiten alert op de activiteiten van de voormalige revolutionairen.⁴⁶⁰

Ondanks de ophef over de Commune slaagde de Internationale er niet in om in de jaren 1870 een bredere aanhang in België te verwerven. Met het verdwijnen van de dreiging van de Internationale bleef het aantal persprocessen in deze periode relatief laag. Toch bleef een anarchistische minderheidsstroming vasthouden aan het utopische ideaal van een klasseloze samenleving, waarbij de algemene koningsmoord nog lange tijd een terugkerend thema was in hun discours.⁴⁶¹ De aanslagen op Bismarck en de Russische tsaar aan het einde van de jaren 1870 veroorzaakten hernieuwde opschudding, ook in België.

Vanaf 1872 groeide Verviers uit tot het centrum van de Belgische afdeling van de Internationale. Een socialistische krant uit Verviers, *Le Cri du Peuple*, beschreef verschillende buitenlandse aanslagen op staatshoofden als heldendaden, maar betreunde het feit dat zij zelden effectief slachtoffers maakten. Het blad maakte daarom uitgebreid evaluatie van de verschillende methodes om een aanslag te plegen, waarvan het pistoolschot de meest efficiënte bleek. De gewelddadige toon wekte ongerustheid bij het gerecht, waarna het initiatief tot vervolging nam. De uitgever-redacteur Toussaint Malempré werd beschuldigd van het schenden van de wet-Faïder en artikel 2 Persdecreet, en moest voor het hof van assisen van Luik verschijnen. Hij werd bij verstek veroordeeld tot twaalf keer drie maanden gevangenisstraf wegens weerspanningheid. Het betekende eveneens de doodsteek voor *Le Cri du Peuple*, dat van meet af aan met chronisch geldgebrek kampte.⁴⁶²

177. Hoewel de Internationale in België weinig concrete successen kon boeken, was haar invloed op lange termijn niet te onderschatten. De beweging slaagde erin om rechtstreeks contact te leggen met de arbeiders en hen te enthousiasmeren voor een radicaal nieuw sociaal model, gesteund door sterke theoretische grondslagen. De sociale problematiek van de volgende decennia kan niet begrepen worden zonder de gebeurtenissen tussen 1867 en 1872 in acht te nemen. Deze periode van opkomend collectief bewustzijn versterkte het gevoel van saamhorigheid onder de arbeiders en deed hen beseffen dat zij, ondanks hun politieke onmondigheid door gebrek aan stemrecht, via

⁴⁵⁹ *Ibid.*, 247.

⁴⁶⁰ *Ibid.*, 247-248.

⁴⁶¹ *Ibid.*, 250-251.

⁴⁶² *Ibid.*, 253-254.

buitenparlementaire middelen hun stem konden laten horen in het politieke debat. Stakingen, betogingen en manifestaties werden belangrijke instrumenten om gehoord te worden. Deze ontwikkeling kwam ook centraal te staan in de persprocessen en perswetgeving van de laatste decennia van de negentiende eeuw. De autoriteiten waren bezorgd over het groeiende klassenbewustzijn en vreesden dat agitatoren de ontevreden massa zouden mobiliseren om het burgerlijk liberale staatsmodel omver te werpen.⁴⁶³

De bezorgdheid over persmisdrijven en andere misbruiken van de vrijheid van meningsuiting straalde zich af op een specifiek strafrechtelijk thema: de provocatie van een misdrijf, ook wel uitlokking genoemd. De Belgische overheden zochten naar geschikte juridische instrumenten om agitatoren en hun subversieve boodschappen aan te pakken, vooral op het gebied van collectieve uitlokkingen zonder gevolg.⁴⁶⁴

178. De persprocessen in de jaren 1860-1870 vertoonden op het eerste gezicht geen duidelijk profiel. Ze markeren eerder de overgangsfase van de arbeidersbeweging, zoals blijkt uit de verschillende gronden waarop de publicaties werden vervolgd. Sommige processen waren gebaseerd op de wet-Faider, waardoor ze in het verlengde van de persprocessen van de jaren 1850 lagen. Met hun pleidooi voor regicide waren dit voorlopig de laatste persprocessen waarbij de wet-Faider toegepast werd. Andere zaken op basis van artikel 2 Persdecreet kondigden een nieuwe periode aan, waarbij de aandacht werd gevestigd op de problematiek van collectieve uitlokkingen, die het einde van de negentiende eeuw ging domineren.⁴⁶⁵

1.5 SOCIALE ONRUST EN DE UITLOKKINGSPROBLEMATIEK (1886-1914)

179. Tijdens het laatste kwart van de negentiende eeuw bleef de economische crisis aanhouden, wat resulteerde in een toenemend sociaal protest. Omdat het arbeidersprotest uitgroeide tot een massabeweging, groeide ook de angst en het wantrouwen van de autoriteiten. Het jaar 1886 markeert het begin van een overheids campagne waarbij de angst voor de massa leidde tot een stelselmatige opvolging van subversieve boodschappen.⁴⁶⁶ De uitlokking van misdrijven werd daarbij het voornaamste onderwerp van strafrechtelijke aandacht. Aan de ene kant voerde het parlement daarom de bestraffing van uitlokking zonder gevolg in, terwijl aan de andere kant het openbaar ministerie talloze vervolgingen instelde op basis van deze strafgrond.

180. Het toenemende proletarisch geweld bracht bij de autoriteiten een hernieuwde aandacht voor de problematiek van uitlokking teweeg.⁴⁶⁷ Met als doel het voorkomen van toekomstige

⁴⁶³ *Ibid.*, 254-255.

⁴⁶⁴ *Ibid.*, 255.

⁴⁶⁵ *Ibid.*, 269-270.

⁴⁶⁶ *Ibid.*, 273

⁴⁶⁷ De herziening van het strafwetboek vormde een belangrijke aanleiding om het vraagstuk van uitlokking te onderzoeken. Ondanks dat de napoleontische wetgeving over uitlokking al bijna vier decennia van kracht was, bleef deze beperkt in haar reikwijdte. Minister van Justitie Lebeau bracht het onderwerp al ter sprake in 1834 bij zijn ontwerp voor een nieuw strafwetboek. Het bleef een terugkerend thema bij daaropvolgende ontwerpen, maar uiteindelijk werden slechts enkele specifieke vormen van uitlokking zonder gevolg opgenomen in het definitieve strafwetboek van 1867, zonder een algemene strafbaarstelling van het vruchteloos collectief uitlokken van misdrijven. De discussie over het

gewelddadige straatagitatie, streefde men naar een strenge bestraffing van elke vorm van uitlokking. De Belgische strafwetgeving ontbeerde op dat moment bepalingen die het uitlokken van misdrijven bestraffen indien er geen daadwerkelijk gevolg aan die uitlokking werd gegeven.⁴⁶⁸ Dit leidde tot de indiening van een ontwerptekst door Minister van Justitie Devolder op 16 april 1886. Deze ontwerptekst, hoewel aanvankelijk stringent, onderging enkele wijzigingen tijdens discussies om de scherpe randjes ervan af te vijlen.⁴⁶⁹ Uiteindelijk werd het ontwerp aangenomen als de wet van 23 augustus 1887, bekend als de wet-Devolder, die voor een periode van drie jaar van kracht werd.⁴⁷⁰

De wet voorzag in gevangenisstraffen van acht dagen tot drie jaar en boetes van vijftig tot drieduizend frank voor het vruchteloos uitlokken van misdaden.⁴⁷¹ Specifieke handelingen zoals het vruchteloos uitlokken van een staking, de verstoring van markten, diefstal of de vernieling van onroerend goed konden worden bestraft met gevangenisstraffen van acht dagen tot drie maanden en boetes variërend van 26 tot duizend frank.⁴⁷² Het laatste artikel van de wet-Devolder bepaalde dat deze slechts voor een periode van drie jaar van kracht zou zijn.⁴⁷³ Toen deze periode afliep, nam Lejeune,⁴⁷⁴ de opvolger van Devolder, het initiatief om de wet voor onbepaalde tijd te vernieuwen.⁴⁷⁵

181. Het bestraffen van uitlokkingen zonder gevolg manifesteerde zich in een specifiek thema. Opvallend was het aantal persprocessen dat handelde over oproepen aan soldaten om niet op stakers of betogers te schieten.⁴⁷⁶ De socialisten waren actief betrokken bij het debat over de militaire kwestie, waarbij ze het leger beschouwden als een steunpilaar van de klassenmaatschappij en als het ultieme machtsinstrument van de burgerlijke elite. De brutale aanpak van de stakingsgolf in de Waalse industriebeekens versterkte hun overtuiging dat kazernes dienden om het proletariaat te

aanzetten tot ongehoorzaamheid aan de wetten als zelfstandig misdrijf kreeg na de invoering van het nieuwe strafwetboek nieuw leven, vooral vanwege sociale onrust die in de late jaren 1860 opkwam. Het ontbrak zowel in het Persdecreet als in het strafwetboek aan bepalingen om vruchteloze provocaties te bestraffen, waardoor de wetgever snel moest ingrijpen om deze lacune op te vullen. De discussie rondom dit onderwerp ebde echter weg in de tweede helft van de jaren 1870, toen de sociale onrust afnam in omvang en geweld. Het was pas met de ongekende stakingsgolf in de Waalse industriebeekens in het voorjaar van 1886, samen met de strijd voor algemeen stemrecht, dat de aandacht van regering, parlement en gerecht opnieuw werd gevestigd op de problematiek van uitlokking. *Ibid.*, 256-269.

⁴⁶⁸ *Ibid.*, 289.

⁴⁶⁹ Zo werd provocatie door middel van prenten of zinnebeelden uit het eerste ontwerpartikel geschrapt, en werd een expliciete kwaadwilligheidsvereiste toegevoegd. Bovendien werd besloten om alleen het uitlokken van misdaden te bestraffen, terwijl het uitlokken van wanbedrijven niet werd beoogd te penaliseren. Het tweede ontwerpartikel werd geschrapt vanwege de mogelijke tegenstrijdigheid met betrekking tot het gunstregime inzake voorlopige hechtenis. Een punt van kritiek was dat sommige provocaties mogelijk strenger bestraft zouden worden dan de daadwerkelijk uitgelokte misdrijven zelf. *Ibid.*, 290-292.

⁴⁷⁰ Wet 23 augustus 1887 tegen het aanzetten tot misdaden en overtredingen, *Pasin.* 1887, 387-388, hierna 'wet-Devolder'.

⁴⁷¹ Art. 1 wet-Devolder.

⁴⁷² Art. 1, tweede lid wet-Devolder.

⁴⁷³ Art. 4 wet-Devolder.

⁴⁷⁴ Jules Lejeune (1828-1911) was een Belgisch politicus voor de Katholieke Partij. Hij was Minister van Justitie tussen 1887 en 1894. Als minister lag hij in 1888 aan de basis van de wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling, beter bekend als de Wet-Lejeune.

⁴⁷⁵ Wet 25 maart 1891 tegen het aanzetten tot misdaden en overtredingen, *Pasin.* 1891, 141.

⁴⁷⁶ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 312.

disciplineren, en de nationale legerorganisatie om de internationale solidariteit onder arbeiders te breken. Toch mag de antimilitaristische ideologie van de socialisten niet als een coherent gedachtegoed gezien worden; het was eerder een verzameling van klachten en grieven, waarvan sommige gedeeld door katholieken en liberalen.⁴⁷⁷

Binnen het leger was de klassentegenstelling duidelijk zichtbaar, met soldaten voornamelijk afkomstig uit het arbeidersmilieu. Dit leidde tot kritiek op het controversiële systeem van plaatsvervanging, waarbij de rijken anderen betaalden om hun dienstplicht te vervullen.⁴⁷⁸ De socialisten bekritiseerden een paradoxale situatie. Hun stakingen, manifestaties en betogingen werden immers *de facto* beteugeld door de klassegenoten. De socialistische propaganda richtte daarom steeds nadrukkelijker het woord tot de vele soldaten: wanneer zij tegen hun stakende kameraden moesten optreden, moesten zij de orders van de ‘bourgeois’-officieren niet gehoorzamen. Dergelijke oproepen tot insubordinatie vormden een militair delict.⁴⁷⁹ De invloed van de antimilitaristische propaganda bleek in de realiteit echter beperkt, want er waren weinig gevallen van politiek gemotiveerde desertie of insubordinatie bekend.⁴⁸⁰

De meest uitgesproken antimilitaristen onder de socialisten waren de jongeren; zij waren immers betrokken partij bij het lotelingenstelsel. De *Socialistische Jonge Wacht* (SJW), opgericht in Brussel eind 1886, trachtte via een eigen blad, *Le Conscriit*, rekruten te bereiken met een radicaal antimilitarisme. Dit leidde tot verschillende persprocessen, waaronder die tegen Louis de Brouckère en Jules Lekeu wegens het beledigen van het leger (art. 4 Persdecreet) en het aanzetten tot insubordinatie (art. 2 Persdecreet).⁴⁸¹ Ze hadden niet alleen een duidelijk “*Tu ne tueras pas!*”⁴⁸² gepubliceerd, maar ook de vervangers van zij die ingeloot waren met hoeren vergeleken. Hun advocaat, Emile Vandervelde,⁴⁸³ wees er in zijn pleidooi voor de Brabantse jury op dat hij in dezelfde editie van *Le Conscriit* ook een stuk geplaatst had, dat de rekruten evenzeer aanmaande niet te schieten op de stakers. Hij concludeerde dat hij enkel niet vervolgd werd omdat hij als parlementslid onschendbaarheid genoot. Vanderveldes beet het parket een eenvoudige conclusie toe: indien aan de repressie van de antimilitaristische pers geen einde zou komen, zou hij *Le Conscriit* voortaan laten volschrijven door BWP-parlementsleden.⁴⁸⁴ Zijn manoeuvre haalde echter weinig uit: beiden werden schuldig bevonden aan de twee tenlasteleggingen en ze werden beiden veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf. Opmerkelijk is wel dat het parket nadien de Brusselse SJW’ers niet meer verontrust heeft, hoewel hun antimilitaristische campagne na 1897 nog toenam. Misschien heeft het dreigement van Vandervelde toch enig effect gehad?

⁴⁷⁷ *Ibid.*, 313.

⁴⁷⁸ DE VOS, *Het effectief van de Belgische krijgsmacht*, 39-73 en 179-190.

⁴⁷⁹ Art. 28 Mil. Sw.

⁴⁸⁰ VANSCHOENBEEK, “Leger en Socialisme”, 237-239.

⁴⁸¹ De Brouckère (1870-1951) en Lekeu (1862-1933) waren Belgische socialistische politici. Ze waren beiden lid van de Belgische Werkliedenpartij (BWP).

⁴⁸² Vrij vertaald: “*Gij zult niet doden!*”

⁴⁸³ Emile Vandervelde (1866-1938) was een Belgische advocaat (balie Brussel) en politicus. Hij was de onbetwistbare ‘patron’ van de BWP, de voorloper van de Belgische Socialistische Partij (BSP), waarvan hij in 1933 de voorzitter zou worden.

⁴⁸⁴ X, *Le "conscriit" aux assises*, 15-33.

182. Van alle perszaken uit het laat negentiende-eeuwse tijdperk zijn het vooral de processen tegen de socialistische kopstukken Alfred Defuisseaux⁴⁸⁵ en Edward Anseele⁴⁸⁶ die een stevige faam verworven hebben.⁴⁸⁷ Hoewel er al diverse figuren aan de linkerkant van het politieke spectrum in die tijd werden vervolgd, richtten de autoriteiten zich voor het eerst op prominente figuren die een brede aanhang hadden onder de arbeidersklasse.

In maart 1886 publiceerde Defuisseaux zijn befaamde *Catéchisme du Peuple*. Naast een pleidooi voor algemeen stemrecht, bevatte dit pamflet een oproep aan de arbeiders om op Pinkstermaandag 13 juni 1886 massaal in Brussel te demonstreren. Het pamflet, gedrukt door Eduard Maheu, kende een enorme verspreiding, met aanvankelijk ongeveer twaalfduizend exemplaren in omloop, wat tijdens de stakingsgolf toenam tot meer dan tweehonderdduizend Franstalige en zestigduizend Nederlandstalige exemplaren. Hoewel de autoriteiten terughoudend waren om tot vervolging over te gaan uit vrees voor verdere onrust, werd Defuisseaux toch vervolgd op basis van een driedubbele beschuldiging.⁴⁸⁸ Terwijl Defuisseaux werd vervolgd, hadden de autoriteiten ondertussen ook hun pijlen gericht op Edward Anseele, nadat hij aan de lokalen van *Vooruit* opriep tot kalmte onder arbeiders, zijn steun betuigde aan het idee van een algemene staking en een publieke oproep deed aan de soldaten om niet op hun stakende klasiegenoten te schieten. In de krant *Vooruit* verscheen in diezelfde dagen gedurende drie dagen een anonieme oproep van gelijkaardige strekking. Zowel voor wat Anseele tijdens zijn toespraak gezegd had als voor wat erin *Vooruit* verschenen was, werd hij vervolgd.⁴⁸⁹ Samen met drukker Van Gyseghem,⁴⁹⁰ werd hij naar het Oost-Vlaams hof van assisen verwezen. Zoals te verwachten viel, was de belangstelling voor de processen groot, laaide de kritiek hoog op in de socialistische pers en waren de veiligheidsmaatregelen navenant.

Beide leiders verschenen op dezelfde dag, op 4 juni 1886, voor de jury, waarbij de drukkers buiten beschouwing werden gelaten. De Brabantse jury achtte Defuisseaux schuldig aan twee van de drie beschuldigingen. Hij kreeg een gevangenisstraf van zes maanden opgelegd, samen met een boete en de verbeurdverklaring van alle exemplaren van de *Catéchisme*. Tijdens de beraadslaging wist Defuisseaux echter te ontsnappen uit de rechtszaal en vluchtte naar het buitenland.⁴⁹¹ Anseele werd alleen schuldig bevonden aan het persmisdrijf met betrekking tot zijn oproep aan soldaten om niet te schieten op stakers, en kreeg een gevangenisstraf van zes maanden opgelegd.

⁴⁸⁵ Alfred Defuisseaux (1843-1901) was een Belgische advocaat, schrijver, journalist en socialistische politicus. Het was vooral door zijn strijd voor het algemeen kiesrecht dat we de invoering van deze stemmethode in België vanaf 1893 te danken hebben.

⁴⁸⁶ Edward Anseele (1856-1938) was een Belgische socialistische politicus en journalist. Hij groeide uit tot het socialistische boegbeeld van de belangrijke Vlaamse industriestad Gent, en van de BWP.

⁴⁸⁷ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 276-284.

⁴⁸⁸ In de eerste plaats vormde de *Catéchisme* een kwaadwillige en publieke aanval op het gebiedend gezag van de wetten of een provocatie om ze niet te gehoorzamen (art. 2 Persdecreet). Daarnaast was het een kwaadwillige aanval op het grondwettelijk gezag van de koning of op de onschendbaarheid van zijn persoon (art. 3 Persdecreet). Tot slot meende het gerecht dat de wet-d'Anethan geschonden was, omdat Defuisseaux de persoon van de koning beledigd had (Art. 1 wet 6 april 1847). Hoewel voor deze perswanbedrijven geen voorlopige hechtenis toegelaten was (art. 8, lid 5 Jurydecreet en art. 9 Persdecreet), werd Defuisseaux toch aangehouden.

⁴⁸⁹ Anseeles redevoering was volgens het parket een politiek misdrijf omdat hij de persoon van de koning beledigd had. De stukken in *Vooruit* waren dan weer een kwaadwillige aanval op het gebiedend gezag van de wetten of een aanzetten er niet aan te gehoorzamen (art. 2 Persdecreet).

⁴⁹⁰ Drukker Van Gyseghem weigerde de schrijver aanvankelijk bekend te maken en werd alleen naar het hof van assisen van Oost-Vlaanderen verwezen. Anseele maakte zich evenwel ten overstaan van de voorzitter van het hof als schrijver bekend, zodat de twee zaken werden samengevoegd.

⁴⁹¹ DELATTRE, *Alfred Defuisseaux*, 99-101.

Beide leiders tekenden cassatieberoep aan, waarbij ze onder meer kritiek uitten op de toepassing van artikel 2 Persdecreet. Zij betoogden dat de voorzitter het disjunctieve ‘of’ had moeten vervangen door het verbindende ‘en’, omdat het per vergissing was opgenomen in het Persdecreet. Gezien een gelijkaardige kritiek in de rechtsleer op deze formulering, probeerden de verzoekers het Hof ervan te overtuigen dat het om twee cumulatieve voorwaarden ging. Het Hof van Cassatie ontweek echter de kwestie door te stellen dat het preciseren van de wetten waarop de beschuldiging betrekking had, de aard van de beschuldiging niet veranderde.⁴⁹² Het was niet de taak van de voorzitter om een wettekst te wijzigen die door de wetgever was opgesteld. Desalniettemin werd het arrest van Defuisseaux vernietigd vanwege een procedurefout: een verkeerde samenstelling van de jury, waarbij bleek dat een van de juryleden een Fransman was. Hierdoor verwees het Hof de zaak naar het hof van assisen van Antwerpen. Defuisseaux, die ondertussen een toevluchtsoord in Frankrijk had gezocht, bleef afwezig tijdens het proces. Op 4 januari 1887 werd hij bij verstek veroordeeld tot dezelfde straf wegens weerspanning aan de wet.

Ondanks de veroordelingen kwam de arbeidersbeweging versterkt uit het avontuur. De processen werden strategisch gerecupereerd en de veroordeelden kregen massale steunbetuigingen, wat hun status als martelaars versterkte. Defuisseaux verwierf zelfs een legendarische faam door zijn vlucht naar het buitenland, terwijl Anseele weigerde om een genadeverzoek in te dienen om zijn martelaarsstatus te behouden.⁴⁹³

183. De *causes célèbres* van Defuisseaux en Anseele mogen niet doen vergeten dat ook anarchistische publicaties werden aangepakt.⁴⁹⁴ Anarchisten bleven vasthouden aan een revolutionair scenario waarin geweld werd gebruikt om een klasseloze samenleving te bewerkstelligen. Voor hen was de algemene staking de onontbeerlijke opmaat naar een algemene revolte. Anarchisten gaven daarom de voorkeur aan de zogenaamde ‘propaganda van de daad’, een radicale vorm van oppositie buiten het parlement om, gebaseerd op het idee dat gewelddadige acties de revolutie konden ontketen. De lofzangen aan het adres van terroristen en de voortdurende propaganda voor revolutionair optreden leidden meermaals tot vervolging.

Een voorbeeld hiervan was de zaak van Charles Reniers, een slager die na zijn werkuren diverse kranten vulde met militante commentaren en enthousiaste oproepen. Na zijn bijdragen aan *L'En dehors* en *La Révolte* werd hij eind 1892 vervolgd. Hij beschreef brandstichting als een uitstekende methode, verheerlijkte anarchistische terroristen en beschouwde bomaanslagen als gerechtvaardigd. Hij werd voor zes stukken voor het Brabantse hof van assisen gebracht wegens het rechtstreeks en zonder gevolg aanzetten tot misdaden, met name misdaden tegen de binnenlandse veiligheid van de staat en brandstichting.⁴⁹⁵ Op 20 januari 1893 werd hij veroordeeld tot drie maanden gevangenisstraf en drie boetes van vijftig frank.

Na 1896 waren er gedurende lange tijd geen opmerkelijke rechtszaken tegen anarchisten, afgezien van een proces in 1899 wegens het beledigen van een parketmagistraat. Dit kan worden toegeschreven aan een zekere verslapping binnen de anarchistische beweging. Belgische anarchisten ontbeerden een duidelijk leidersfiguur en ondanks aanslagen en voortdurende

⁴⁹² Cass. 3 augustus 1886, *Pas* 1886, I, 326.

⁴⁹³ KENIS, *Het leven van Edward Anseele*, 164.

⁴⁹⁴ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 285.

⁴⁹⁵ Uitlokking van art. 124-125 en 510 Sw.

propaganda leek de gedroomde revolutie ver weg. Dit had ook invloed op de anarchistische pers, die zowel in aanbod als in inhoud afnam.⁴⁹⁶

184. Het beledigen van de koning en het aanvallen van buitenlandse staatshoofden en regeringsleiders vormde altijd al een belangrijk onderdeel van het linkse discours. De Belgische wetgever beschikte sinds 1847 (wet-d'Anethan) en 1852 (wet-Faider) over juridische instrumenten om dergelijke uitingen aan te pakken, maar er werd zelden vervolging ingesteld op deze gronden. Na de zaken van Defuisseaux en Anseele waren er geen persprocessen meer waarbij de wet-d'Anethan werd toegepast, hoewel Leopold II nog genoeg het onderwerp was van kritiek in de pers.

Toen in 1909 met Albert I een vorst op de troon kwam met een ander profiel dan Leopold II, verminderde de satire op de Belgische koning aanzienlijk.⁴⁹⁷ Het is belangrijk op te merken dat de kritiek op Leopold II vaak een persoonlijk karakter had en dat antimonarchisme vaak synoniem stond voor antileopoldisme.⁴⁹⁸ Het initiëren van een persproces tegen dergelijke uitingen zou veel aandacht trekken, en gezien de geringe populariteit van Leopold II bij het publiek was het allerminst zeker of de jury tot een schuldigverklaring zou komen.

Ook buitenlandse vorsten en regeringsleiders werden regelmatig bekritiseerd in socialistische en anarchistische kranten. Hoewel er sinds de wet-Tesch geen officiële klacht van de beledigde vorst of regeringsleider meer nodig was, waren de autoriteiten terughoudend om zelf het initiatief tot vervolging te nemen. Elke vervolging in perszaken was afhankelijk van een ministerieel fiat, waarbij diplomatieke overwegingen een belangrijke rol speelden.

185. De strijd van de arbeidersklasse voor inspraak en politieke macht vond zijn weerslag in de rechtszaal. Hoewel algemeen meervoudig stemrecht en evenredige vertegenwoordiging waren ingevoerd in respectievelijk 1893 en 1899,⁴⁹⁹ bleef de jury nog steeds gedomineerd door de gegoede klasse. Velen van hen voelden zich bedreigd door de zelfverzekerde optredens van socialisten en anarchisten, uit angst dat een escalatie van het sociaal conflict hun welvaart zou aantasten. Het parket speelde handig in op deze angst door een schrikbeeld van opstand en revolte te schetsen, wat resulteerde in een hoog aantal veroordelingen in die periode.⁵⁰⁰ Het rechtssysteem behield dan ook sterk het karakter van klassenjustitie.

Pas na de Eerste Wereldoorlog, onder Emile Vandervelde als minister van Justitie, kwam er actie om de jury te democratiseren. Het wetsontwerp dat Vandervelde in 1919 indiende, gaf gewone

⁴⁹⁶ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 310.

⁴⁹⁷ VAN YPERSELE, "L'image du roi", 135 en 146.

⁴⁹⁸ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 333.

⁴⁹⁹ Door een grondwetswijziging kwam er in 1893 algemeen meervoudig stemrecht. Alle mannen mochten voortaan stemmen en sommigen kregen twee of drie stemmen. Bij wet van 29 december 1899 werd het proportionaliteitsbeginsel of de evenredige vertegenwoordiging ingevoerd voor wetgevende verkiezingen. Dit principe houdt in dat de zetels verdeeld worden in verhouding tot het aantal behaalde stemmen. België was het eerste land dat voor de verkiezing van zijn parlement de evenredige vertegenwoordiging invoerde.

⁵⁰⁰ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 343.

burgers ook een stem in de assisenjury's. Uiteindelijk werd dit in 1930 wetgeving,⁵⁰¹ waarmee de samenstelling van de jury niet langer alleen een ideaalbeeld weerspiegelde, maar een concrete afspiegeling werd van de diversiteit van de samenleving.⁵⁰²

1.6 STRIJD TEGEN ZEDELIIK VERVAL: ONZEDIGE PUBLICATIES VOOR DE JURY

186. Hoewel de persprocessen rond de eeuwwisseling vooral het toenmalige socio-politieke spanningsveld illustreerden, waren het niet alleen oproerkraaiers en agitatoren die voor de jury moesten verschijnen. Heel wat schrijvers, uitgevers, drukkers en verspreiders moesten zich immers voor de volksjury verantwoorden wegens schending van de goede zeden.

Het eerste bekende persproces wegens schending van de goede zeden dateert uit 1836 en draaide om Alfred Motte's publicatie *Messaline, chronique galante de la ville de Gand pour l'année de grâce 1836*. Deze brochure, gevuld met schunnige verhalen en pikante discussies over verschillende inwoners van Gent, veroorzaakte enige ophef. Het gerecht startte vervolging op basis van schending van de goede zeden door middel van pers. Toch ging het niet zozeer om een geschrift dat strijdig was met de goede zeden, maar eerder om een kroniek die enkele plaatselijke bekenden op ludieke wijze in hun hemd zette. Ongetwijfeld was ook vervolging wegens laster of beledigingen mogelijk, maar aangezien er niemand klacht neerlegde, moest het parket zich node tot deze strafgrond beperken. Motte werd naar het hof van assisen van Oost-Vlaanderen verwezen en werd veroordeeld tot een maand gevangenisstraf, een boete van vijftig frank en de verbeurdverklaring van alle exemplaren van de brochure. Dit proces bleef decennialang het enige voorbeeld waarin een jury moest oordelen over de zedelijkheid van een publicatie.⁵⁰³

187. De onderdrukking van publicaties wegens schending van de goede zeden weerspiegelde de burgerlijke bezorgdheid over het behoud van de negentiende-eeuwse seksuele normen.⁵⁰⁴ Het openbaar ministerie toonde niet alleen angst voor algemene morele achteruitgang, maar bracht ook interessante juridische kwesties aan het licht.⁵⁰⁵ Terwijl de Volksraad persvrijheid uitgebreid beschermde met het oog op de rol van journalisten als politieke waakhonden, vielen erotica buiten de focus van de grondwetgever. Het vroeg juridische debat betrof de vraag of schendingen van de goede zeden door middel van publicaties ook als persmisdrijven konden worden beschouwd en daarmee onder de bevoegdheid van de volksjury vielen.

188. In de jaren 1850 koos het parket voor een correctionele benadering van onzedige publicaties vanwege de ophef van een assisenzaak en de wispelturigheid van de jury. Echter, de zittende magistratuur bleef de bevoegdheid van de jury verdedigen, waardoor steeds de exceptie van onbevoegdheid werd aanvaard. Toch vond het idee dat onzedige publicaties niet het voorwerp van een persmisdrijf konden zijn ook steun in de rechtsleer.⁵⁰⁶ Het principe dat onzedige geschriften als

⁵⁰¹ Wet 21 december 1930 tot wijziging van sommige bepalingen van de wet op de rechterlijke inrichting, het Wetboek van Strafvordering en de wet van 3 mei 1889, BS 18 maart 1931. Hiermee werd een *jury populaire* ingesteld en kon elke burger, die op de kieslijst voorkwam en kon lezen en schrijven, geselecteerd worden om als jurylid te zetelen.

⁵⁰² DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 342.

⁵⁰³ *Ibid.*, 347-348.

⁵⁰⁴ STEVENS, *Strafrecht en seksualiteit*, 21-25.

⁵⁰⁵ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 345.

⁵⁰⁶ Zo hanteerde Schuermans in de eerste editie van zijn *Code de la Presse* uit 1861 het '*abus d'opinion*' als constitutief element van het persmisdrijf. In zijn ogen was een persmisdrijf steeds de schuldige uiting van een opinie; iets waar

meningsuitingen werden beschouwd, kreeg uiteindelijk steun van het Hof van Cassatie in 1864 na een zaak waarin de veroordeelden de jurybevoegdheid betwistten.

De zaak die leidde tot dit arrest betrof deze van Joostens en consoorten. Aan het begin van 1863 stelde het Brusselse parket vervolging in tegen zes Brusselse boekhandelaars voor het verkopen van obscene boekjes. De verdediging betoogde dat de correctionele rechtbank onbevoegd was omdat het om een persmisdrijf ging. Het Brusselse hof van beroep verwierp echter dit standpunt en sloot zich aan bij de visie van Schuermans. Het arrest van 19 september 1863 stelde dat de boekjes geen politieke opinie bevatten en dus geen persmisdrijf was.⁵⁰⁷ Joostens tekende verzet aan tegen het arrest, en op 24 december 1864 oordeelde het hof van beroep dat de jury wel bevoegd was.⁵⁰⁸ Het openbaar ministerie ging in cassatieberoep, maar het Hof verwierp hun stelling op 22 februari 1864. Volgens het Hof vielen alle teksten onder de bevoegdheid van de jury, ongeacht of ze een mening bevatten.⁵⁰⁹ De doctrine erkende naderhand dat onzedige geschriften als meningsuitingen werden beschouwd.⁵¹⁰

189. Het debat over de bevoegdheid van de jury strekte zich uit tot afbeeldingen en prenten.⁵¹¹ Zo was er onduidelijkheid of ook zij onder de jurisdictie van de jury vielen. In 1864 oordeelde het Hof van Cassatie dat alle teksten, inclusief afbeeldingen, onder de jurybevoegdheid vielen. Deze uitspraak werd later bevestigd in 1886, hoewel de rechtspraak afbeeldingen zonder begeleidende tekst niet als persmisdrijven beschouwde.

Het debat ontstond voor het eerst in 1837, toen de correctionele rechtbank van Brussel aanvankelijk weigerde de exceptie van onbevoegdheid te aanvaarden. Ze betoogde dat de grondleggers niet bedoelden om de jurywaarborg uit te breiden naar wat niet als geschreven materiaal werd beschouwd.⁵¹² Een jaar later aanvaardde dezelfde rechtbank echter wel de exceptie van onbevoegdheid. Het Brusselse hof van beroep maakte toen ook geen onderscheid "*entre la pensée qui se traduit en lettres et celle qui se traduit en images gravées ou lithographiées*".⁵¹³ Cassatie vernietigde dit arrest op 28 maart 1839, waarbij gesteld werd dat een afbeelding nooit de rechtstreekse uitdrukking van een mening of gedachte kon zijn, waardoor het geen persmisdrijf kon uitmaken.⁵¹⁴ De lagere rechtspraak volgde daarna dit standpunt. Erotische prenten werden niet beschouwd als persmisdrijven die onder de bevoegdheid van de jury vielen. Het bleef echter onduidelijk of dit kwam door het feit dat het afbeeldingen waren of vanwege de schending van de goede zeden. Gedurende de daaropvolgende jaren waren er geen voorbeelden van vervolgingen wegens het schenden van de goede zeden, wat de kwestie open liet. Het principiële arrest in 1864 in de zaak Joostens zette de gevestigde rechtspraak echter op de helling. De doctrine was er immers van overtuigd dat prenten en afbeeldingen wel het voorwerp van een persmisdrijf

pornografische publicaties geen uitstaans mee hadden. SCHUERMANS, *Code de la presse* (1861), 230-231, 395-401 en 405-408.

⁵⁰⁷ Brussel 19 september 1863, *Pas.* 1864, II, 52-54.

⁵⁰⁸ Brussel 26 december 1863, *Pas.* 1864, II, 54-57.

⁵⁰⁹ Cass. 24 mei 1864, *Pas.* 1864, I, 365.

⁵¹⁰ Schuermans stelde in de tweede editie van zijn *Code de la presse* (1881) dat er van een persmisdrijf sprake kan zijn indien het louter een gepubliceerde gedachte betrof. SCHUERMANS, *Code de la presse* (1881), 276.

⁵¹¹ Zowel art. 287 CP (vrij vertaald: "*Elke tentoonstelling of verspreiding van liederen, pamfletten, figuren of afbeeldingen die in strijd zijn met de goede zeden, wordt gestraft [...]*") als art. 383 Sw. ("*Hij die liederen, vlugschriften of andere geschriften, al dan niet gedrukt, afbeeldingen of prenten, die strijdig zijn met de goede zeden, tentoonstelt, verkoopt of verspreidt, wordt gestraft [...]*") maakten uitdrukkelijk melding van afbeeldingen en prenten.

⁵¹² Corr. Brussel, s.d. 1837, *Pas.* 1838, II, 278.

⁵¹³ Vrij vertaald: "*tussen gedachten uitgedrukt in letters en gedachten uitgedrukt in gegraveerde of gelithografeerde afbeeldingen*". Corr. Brussel, 27 december 1838, *Pas.* 1838, II, 279.

⁵¹⁴ Cass. 28 maart 1839, *Pas.* 1839, I, 55.

konden zijn, gezien het hoogste rechtscollege had besloten dat elke menselijke gedachte onder de bevoegdheid van de jury viel.⁵¹⁵

Het Hof besliste over deze kwestie in zijn arrest van 11 januari 1886 in de zaak van Alphonse Stocquart. Toen hij werd vervolgd voor het verspreiden van '*images obscènes*', tekende hij cassatieberoep aan. Het Hof wees echter zijn eis af en bevestigde zo de bestaande jurisprudentie.⁵¹⁶ Sindsdien heeft de rechtspraak dit standpunt aangehouden. Zelfs wanneer de prenten werden vergezeld van een korte beschrijving of commentaar, werden ze niet beschouwd als persmisdrijven.

Deze situatie was alvast paradoxaal te noemen. Sinds de zaak-Joostens werden pikante of erotische geschriften onderworpen aan het juryoordeel. Echter, wanneer dezelfde erotische gedachte werden afgebeeld in de vorm van een prent, beschouwde de jurisprudentie dit als een kwestie van louter materiële feiten, die niet als een persmisdrijf werden beschouwd. Deze tegenstrijdigheid werd niet over het hoofd gezien door de rechtsleer. Toch werd deze jurisprudentie node aanvaard. Na verloop van tijd verminderde de relevantie van dit vraagstuk aangezien het parket steeds minder vervolgingen instelde in perszaken.

190. De vervolging van publicaties die strijdig waren met de goede zeden was een opmerkelijk fenomeen. Tijdens de eerste decennia na de Belgische onafhankelijkheid was de beteugeling van onzedige publicaties amper aan de orde. Dit veranderde echter drastisch tijdens het laatste kwart van de negentiende eeuw, toen het gerecht een systematische vervolgingspolitiek begon te voeren. Hoewel de schending van de goede zeden al sinds de Belgische onafhankelijkheid deel uitmaakte van het Belgische strafrecht,⁵¹⁷ bleek dit voornamelijk een aangelegenheid van het laatste kwart van de negentiende eeuw.

191. De eerste halve eeuw na de Belgische onafhankelijkheid was misschien niet alleen een zedige tijd, maar ook de periode van een berustende overheid. Dat het aantal processen tegen onzedige publicaties vanaf het eind van de jaren 1870 plots in een stroomversnelling kwam, is opmerkelijk en heeft meerdere verklaringen.

In de eerste plaats droeg de opkomst van een grootschalige verspreiding van goedkope edities van eenvoudige pornografische werken en een artistiek discours dat zich afzette tegen elke vorm van morele bevoogding, parallel aan de opkomst van een generatie uitgevers en boekhandelaars die voornamelijk gericht waren op snel geldgewin, bij aan de plotselinge toename van persvervolgingen wegens schending van de goede zeden rond 1880.⁵¹⁸ Bovendien speelde de terugkeer van de katholieken aan de macht vanaf 1884 een rol, aangezien de verschillende ministers van Justitie onder

⁵¹⁵ SCHUERMANS, *Code de la presse* (1881), 491-497.

⁵¹⁶ Cass. 11 januari 1886, *Pas.* 1886, I, 43.

⁵¹⁷ De strafbaarstelling van het schenden van de goede zeden door middel van de pers was altijd al een onderdeel geweest van het Belgische rechtssysteem. Het napoleontisch strafwetboek verbood expliciet alle publicaties die in strijd waren met de goede zeden (art 287 CP, *supra* 91, vn. 511). Onder het besluit van Willem I van 23 september 1814 werd deze strafbepaling uitgebreid tot godsdienstschennis. Het Belgische strafwetboek van 1867 handhaafde de strafrechtelijke beteugeling van de schending van de goede zeden door middel van de pers (art. 383 Sw., *supra* 91, vn. 511)

⁵¹⁸ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 355.

invloed van de kerkelijke seksuele orthodoxie een actievere houding aannamen.⁵¹⁹ Internationale druk vanuit media zoals *Le Voltaire* en *Le Figaro*, die verontwaardigd waren over de vele pornografische, naturalistische en modernistische werken die vanuit België naar Frankrijk werden geëxporteerd, droeg ook bij aan de verhoogde vervolgingsactiviteit. Deze bezorgdheid van de Belgische overheid over de vermeende verloedering van de zeden leidde tot diverse initiatieven,⁵²⁰ waaronder het verbod op transport van onzedige publicaties per spoor of post door minister Jules Vandenpeereboom. Hoewel de maatregel op gespannen voet stond met het grondwettelijk verbod op preventieve maatregelen,⁵²¹ kon men zo *de facto* de invoer van onzedige publicaties voorkomen.⁵²²

192. In het licht van de persprocessen die plaatsvonden vanaf 1831, leek de vervolging van onzedige publicaties een opvallende afwijking te zijn van de algemene trend. In tegenstelling tot de persprocessen die in eerdere hoofdstukken zijn behandeld, leken deze processen op het eerste gezicht weinig te maken te hebben met de toenmalige sociaal-politieke actualiteit. Dit bleek echter slechts oppervlakkig, omdat de politieke achtergrond van de betrokken personen wel degelijk van belang was. Velen van hen bevonden zich duidelijk aan de linkerkant van het politieke spectrum, waarbij hun libertijnse en vaak antiklerikale opvattingen botsten met de heersende burgerlijke moraal. Henry Kistemaeckers, de vooraanstaande uitgever die het doelwit was van een voortdurende gerechtelijke campagne, was hiervan wellicht het meest sprekende voorbeeld.⁵²³

Henry Kistemaeckers, een centrale figuur in de Brusselse boekenwereld, was meer dan alleen een uitgever van naturalistische en erotische literatuur. In eerste instantie profileerde hij zich als een linkse figuur en bracht hij verschillende socialistische publicaties uit. Zonder zijn politieke overtuigingen te verzaken, richtte Kistemaeckers zich vanaf het begin van de jaren 1880 meer op de uitgave van bibliofiele literaire werken. Met durf en overtuigingskracht wist hij tal van Franse modernistische en naturalistische schrijvers te bewegen om hun werk bij hem uit te geven. Zijn uitgaven waren zeer succesvol, tot halverwege de jaren 1880, toen artistieke meningsverschillen, persoonlijke vetes en talrijke vervolgingen zijn onderneming begonnen te ondermijnen, waarbij internationale druk een rol speelde.⁵²⁴

In 1878 raakte Kistemaeckers betrokken bij de zaak-*Mystères du Confessionnal*, een kwestie rond een biechtboek met enkele expliciete passages. Na deze zaak duurde het enkele jaren voordat hij opnieuw met het Belgische gerecht in aanraking kwam, maar zijn betrokkenheid bij enkele Franse persprocessen resulteerden in een sterke daling van zijn verkoop. Kistemaeckers concentreerde zich vervolgens op de Belgische markt, wat echter niet veel beter verliep. Hoewel een vervolging voor het Brusselse gerecht voor *Autour d'un clocher* nog eindigde met een buitenvervolginstelling, bracht de verspreiding van een naturalistische roman hem in nauwere schoentjes.

⁵¹⁹ Na de verkiezingsoverwinning van 1884 werd Charles Woeste (1837-1922), een prominent lid van de katholieke partij, benoemd als minister van Justitie, ter vervanging van de liberale Jules Bara. Als voorstander van het conservatief katholicisme was Woeste een fervent pleitbezorger van het katholieke restauratieproject, waarbij een rigoureuze bewaking en bescherming van de katholieke zedelijke moraal als vanzelfsprekend werden beschouwd. Deze inzet voor het behoud van de katholieke waarden bleef prominent aanwezig in het Belgische ministerie van Justitie tot 1918. Onder de opeenvolgende ministers van Justitie na Woeste bevonden zich Joseph Devolder, Jules Lejeune, Victor Begerem, Jules van den Heuvel, Jules Renkin, Léon de Lantsheere en Henri Carton de Wiart.

⁵²⁰ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 356 en 397.

⁵²¹ Art. 18 thans 25 Grondwet.

⁵²² DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 398.

⁵²³ *Ibid.*, 398.

⁵²⁴ *Ibid.*, 368

Kistemaeckers werd voor het verhaal over het leven vol zelfbevrediging van een jongeman naar het hof van assisen van Brabant verwezen, ondanks dat de Franse schrijver in Frankrijk werd vrijgesproken. Ondertussen raakte hij verwickeld in een nieuwe zaak, waarbij de Brusselse politie in augustus 1885 tientallen onzedige geschriften aantrof in een winkel en de magazijnen van een Brusselse boekverkoper, waaronder twee boekjes die door hem waren uitgegeven. Zowel in deze laatste zaak, als in die van de Franse roman, werd hij vrijgesproken.⁵²⁵

Na deze zaken verdween Kistemaeckers enkele jaren uit het vizier van het gerecht, maar in 1890 moest hij opnieuw voor de jury verschijnen vanwege een heruitgave van een achttiende-eeuwse seksuele avonturenroman, waarvoor hij uiteindelijk werd vrijgesproken op 26 april 1890. De vele en langdurige inbeslagnames hadden echter een zware tol geëist van zijn commerciële succes.⁵²⁶ Het Brusselse parket bleef zijn activiteiten nauwlettend volgen, maar vanwege de vele vrijspraken was men terughoudend om opnieuw vervolgingen in te stellen. Dit veranderde echter in 1892, toen Kistemaeckers opnieuw werd vervolgd voor de verspreiding van een naturalistische roman. Hij werd naar het hof van assisen van Brabant verwezen, maar werd wederom buiten de zaak gesteld als uitgever.⁵²⁷ Niettemin leidde de lancering van een goedkoop blaadje vol schunnigheden, *Le Flirt*, tot een assisenproces in 1896, waarbij het Brusselse gerecht ingreep vanwege een stuk over de geslachtsziekte van een officier, het relaas van een dubbelzinnig telefoongesprek en het verslag over de amoreuze dromen van een oude man. De Brabantse jury sprak hem echter opnieuw vrij. In 1900 was Kistemaeckers nog betrokken bij de zaak-De Reyghere, waar hij buiten vervolging werd gesteld bij gebrek aan bewijslast.⁵²⁸

Hoewel geen enkele jury hem ooit schuldig bevond, was Kistemaeckers uiteindelijk totaal geruïneerd door de aanhoudende gerechtelijke vervolgingen en inbeslagnames. Hij was ongetwijfeld de meest geviseerde uitgever in de periode 1884-1893. Hoewel hij nooit werd vervolgd voor zijn politieke publicaties, was hij ervan overtuigd dat zijn socialistische en republikeinse sympathieën de reden waren voor zijn vervolgingen. In zijn memoires schreef hij: “*J'affirme toutefois, [...], que des rancunes politiques s'y mêlèrent; représailles contre l'ancien éditeur des proscrits de la Commune ou des réfugiés français de toute opinion; aussi, et par ricochet, contre le défenseur de la littérature et des idées d'avant)garde, de la pensée républicaine*”.⁵²⁹

193. De vervolging van onzedige publicaties was voornamelijk een hoofdstedelijk fenomeen: van de vijftig processen werden er 36 behandeld voor het hof van assisen van Brabant. Met enkele uitzonderingen daargelaten, betrof het telkens boekhandelaars, uitgevers en drukkers die in Brussel actief waren. De opkomst van Brussel als het epicentrum van persvervolgingen wegens schending van de goede zeden in deze periode was geen toeval. Deze verontrustende stedelijke invloed moest worden beteugeld, maar speelde ook een rol in de rechtszaal zelf. Opmerkelijk was het aantal vrijspraken: van de vijftig persprocessen wegens schending van de goede zeden eindigden er 24 met vrijspraak, terwijl dertien van de 26 veroordelingen werden uitgesproken in procedures bij weerspanningheid.⁵³⁰

⁵²⁵ *Ibid.*, 369.

⁵²⁶ *Ibid.*, 370.

⁵²⁷ *Ibid.*, 370.

⁵²⁸ *Ibid.*

⁵²⁹ KISTEMAECKERS, “Mes procès littéraires”, 672.

⁵³⁰ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 397.

1.7 BEZORGDHEID OVER NAAM EN FAAM: LASTERPRAATJES VOOR ASSISEN

194. De persprocessen die eerder werden behandeld, hadden allemaal in meer of mindere mate een politieke inslag, waarbij ze de inherente verbondenheid belichtten die de grondwetgever zag tussen persmisdrijven en politieke misdrijven. Niettemin waren niet alle persprocessen representatief voor de spanningen die kenmerkend waren voor de Belgische negentiende-eeuwse politiek. Persoonlijke conflicten, burenruzies en andere kleine twistpunten die in de pers werden uitgespeeld, werden eveneens voorgelegd aan de assisenjury. Veel van deze aanvallen op de eer en reputatie waren banaal.⁵³¹ Desalniettemin zijn ook deze gebeurtenissen het vermelden waard; vanuit een mentaliteitshistorisch perspectief dienen ze als een interessante bron voor de socio-culturele geschiedschrijving. Dergelijke processen kunnen inzicht bieden in wat eer en reputatie betekenden voor de negentiende-eeuwse burger.⁵³² Er blijft echter voorzichtigheid geboden bij het trekken van conclusies. Hoewel dergelijke processen indicatief kunnen zijn, zijn ze onvoldoende om een volledig beeld te construeren van de negentiende-eeuwse moraal en de toenmalige bezorgdheid over eer en reputatie, gezien hun beperkte aantal. Voor een grondiger begrip moeten ook de zaken die voor andere gerechtshoven en burgerlijke rechtbanken zijn behandeld, worden meegenomen, maar dat vereist een apart onderzoek.⁵³³

Binnen dit diverse spectrum van beschuldigingen en roddels heeft Delbecke enkele trends waargenomen. Enerzijds vonden deze persprocessen vaak plaats tegen een specifieke sociaalgeografische achtergrond, anderzijds waren er enkele terugkerende thema's te bespeuren.⁵³⁴

195. Een aanzienlijk deel van de persprocessen met betrekking tot laster en smaad vond plaats in dorpen en kleinere steden. Terwijl de gerechtelijke procedures met betrekking tot de grootstedelijke pers een goed inzicht boden in de prominente kwesties van de nationale politiek, behandelden de provinciale persprocessen zaken van een andere omvang. De kern van de geschillen waarbij de lokale pers betrokken was, lag vaak in de context van de plaatselijke politiek.⁵³⁵ Deze processen hadden meestal betrekking op 'kleinere' incidenten die zich afspeelden binnen een dorps- of provinciale setting. De socio-politieke en culturele kloof tussen stedelijke en landelijke gebieden manifesteerde zich dus ook in de aard van de persprocessen.

Bovendien was er een duidelijke correlatie tussen de mate van verstedelijking en industrialisatie van een provincie enerzijds en het relatieve aantal persprocessen wegens laster en smaad anderzijds. Dit wordt ondersteund door het feit dat journalistieke activiteiten het meest uitgesproken waren in stedelijke gebieden, waardoor er ook meer verslag werd gedaan van stedelijke kwesties. Minder verstedelijkte en minder geïndustrialiseerde provincies vertoonden daarentegen minder persactiviteit, wat resulteerde in een lagere kans op persprocessen.

⁵³¹ Delbecke rapporteert dat van de 214 gedocumenteerde persprocessen, ongeveer 96 zaken kunnen worden geclassificeerd onder deze categorie. *Ibid.*, 401.

⁵³² *Ibid.*; VELLE, "De strafrechtelijke betuigeling van smaad en beledigingen".

⁵³³ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 412.

⁵³⁴ *Ibid.*, 405.

⁵³⁵ *Ibid.*

Hof van assisen	Aantal persprocessen	Waarvan zaken van aanvallen op de goede naam en eer	Verhouding in percenten
Brabant	114	39	34%
Oost-Vlaanderen	21	13	62%
Antwerpen	21	7	33%
West-Vlaanderen	19	13	68%
Luik	17	12	71%
Henegouwen	15	5	33%
Namen	5	5	100%
Limburg	1	1	100%
Luxemburg	1	1	100%

Figuur 2: De verhouding tussen het aantal lasterzaken en het totaal aantal persprocessen per assisenhof. Cijfers uit Delbeckes *De lange schaduw van de grondwetgever*, 406.

Opmerkelijk is dat de hoven van assisen in Limburg en Luxemburg elk slechts één persproces hebben behandeld, beide vanwege laster en smaad.⁵³⁶ De persprocessen in provincies met een overwegend landelijk karakter vertoonden bovendien een ander patroon. Deze zaken waren vaker het gevolg van persoonlijke vetes en weerspiegelden hoogstens lokale kwesties, zelden nationale politieke thema's.⁵³⁷

196. Hoewel de variëteit aan zaken aanzienlijk was, kwamen twee overkoepelende thema's prominent naar voren: kritiek op lokale machthebbers en satire over klassieke ondeugden.

Een opvallende trend betrof de overvloed aan persprocessen gericht tegen publicaties die de wanpraktijken van lokale gezagsdragers aan het licht wilden brengen. Lokale notabelen waren frequent doelwitten voor de plaatselijke pers. De zichtbare welstand van de plaatselijke elite was vaak een bron van afgunst binnen kleinschalige gemeenschappen. Burgemeesters, schepenen, politiecommissarissen, rechters, en geestelijken werden met argusogen gevolgd, en geruchten over hun vermeende misdragingen belandden snel in het plaatselijke blad.

In 1839 resulteerde de wrok over een reeks onsuccesvolle rechtszaken in een publieke aanval in de pers. Na het verlies van verschillende rechtszaken binnen een kort tijdsbestek, publiceerde A. Bruyninckx een beschuldigend artikel in de lokale krant, waarin hij zijn advocaat beschuldigde van bedrog en dubieuze praktijken. Deze actie leidde er echter toe dat hij opnieuw een gerechtelijke procedure verloor, want hij werd door de Brabantse volksjury wegens laster veroordeeld tot een maand gevangenisstraf en een boete van vijftig frank.⁵³⁸

⁵³⁶ Beide persprocessen kwamen er na een klacht van een burgemeester die van onfrisse praktijken beschuldigd werd. *Ibid.*, 407.

⁵³⁷ *Ibid.*, 407.

⁵³⁸ *Ibid.*, 408.

Veelal concentreerden persprocessen zich op prominenten die beschuldigd werden van machtsmisbruik en vriendjespolitiek, zoals de voorzitter van het plaatselijke armenhuis die werd beschuldigd van het verduisteren van fondsen, een stadsbibliothecaris die werd beschuldigd van verwaarlozing van zijn gezin naast zijn collectie, kritiek op de plaatselijke rijkswachtcommandant ... de voorbeelden zijn legio.⁵³⁹ Deze kritiek werd gedreven door persoonlijke wrok en morele verontwaardiging, maar ook door commerciële motieven om de verkoopcijfers te stimuleren door sensatie en ophef. Hierdoor konden uitgevers zich onderscheiden binnen het uitgebreide scala aan satirische publicaties of zelfs noodzakelijk overleven als kleinere uitgeverij.⁵⁴⁰

197. Niet alle persprocessen richtten zich op het gebrek aan fatsoen van lokale prominenten; soms draaiden ze ook om laag-bij-de-grondse roddels en kwaadsprekerij zonder aanwijsbare reden. Seksualiteit en overspel waren prominente thema's, waarbij de strenge burgerlijke moraal weinig tolerantie kende voor afwijkend gedrag. Er zijn verschillende voorbeelden van vooraanstaande figuren uit een dorpsgemeenschap wiens weinig koosjere seksualiteitsbeleving geopenbaard werd.⁵⁴¹

Het waren niet altijd leden van de plaatselijke elite die het slachtoffer werden van laster, eerroof of beledigingen. Een illustratief voorbeeld hiervan wordt gevonden in enkele *klugliedekens* uit 1843, waarin op joviale wijze de amoureuze escapades van een boerendochter uit O.L.V.-Waver worden bezongen. Deze liederen gaven het relaas van een zekere Trees, die na de kermis met verschillende minnaars gestoeid had. Uiteindelijk bleek dat deze teksten werden geschreven door een oude huisbaas als wraakactie voor een oude ruzie. Hij werd veroordeeld tot zes weken gevangenisstraf.⁵⁴²

198. Hedendaags worden persprocessen wegens laster en smaad voor een volksjury als grotesk aangevoeld. De assisenprocedure vertoonde namelijk aanzienlijke tekortkomingen, met name het contraproductieve karakter ervan en de onvoorspelbaarheid van het juryoordeel. In minder dan de helft van de gevallen van laster en smaad, namelijk 43 van de 96 processen,⁵⁴³ resulteerde dit in een veroordeling. Deze realiteit leidde in de juridische praktijk al snel tot het zoeken naar een gerechtelijk alternatief.

Hoewel de klassieke principes van burgerlijke foutaansprakelijkheid als een vanzelfsprekendheid werden beschouwd, werden ze slechts aarzelend erkend als een alternatief voor strafrechtelijke vervolging. Desalniettemin leidde deze ontwikkeling ertoe dat personen die zich aangevallen voelden door bepaalde publicaties steeds terughoudender werden om een strafrechtelijke klacht in te dienen, en in plaats daarvan steeds vaker hun toevlucht zochten tot de burgerlijke rechter.⁵⁴⁴

⁵³⁹ *Ibid.*

⁵⁴⁰ *Ibid.*, 411.

⁵⁴¹ *Ibid.*, 410.

⁵⁴² *Ibid.*

⁵⁴³ In percenten: 48%.

⁵⁴⁴ *Ibid.*, 412.

2. OOST-VLAAMSE PERSMISDRIJVEN TIJDENS HET INTERBELLUM (1914-1939)

199. Sinds het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog vonden er slechts drie assisenprocessen plaats voor het Oost-Vlaamse hof van assisen. Deze perszaken speelden zich allen af gedurende het interbellum, de periode tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog.

2.1 DE STRIJD TEGEN ZEDELIIK VERVAL VOORTGEZET: DE ZAAK-REYNAERT (1930)

200. Op 24 mei 1929 werden door de Aalsterse politiecommissaris Jules Van de Winckel twee schunnige brochures, getiteld '*De zonde van Adam en Eva*' en '*Eene naakte waarheid*', opgemerkt in de etalage van de winkel van Gaston De Bruecker. De pamfletten maakten deel uit van een serie genaamd '*Reintjes uitgaven*'. Na een inspectie van de winkel constateerde Van de Winckel een aanzienlijke hoeveelheid van dergelijk drukwerk. De Bruecker informeerde de commissaris dat de boekjes voornamelijk werden verkocht aan jongeren. Hierop verzocht Van de Winckel de dagbladverkoper om de pamfletten uit de etalage te verwijderen, ze uit het zicht te plaatsen en geen verdere verkoop ervan te faciliteren. Vervolgens nam Van de Winckel twee exemplaren mee om de inhoud ervan te inspecteren.⁵⁴⁵

Op 26 mei 1929 bestudeerde Van de Winckel de twee pamfletten en verklaarde dat ze immoreel en schadelijk waren voor de jeugd. Hij keerde terug naar de winkel van De Bruecker, waar hij constateerde dat de boekjes opnieuw in de etalage lagen. De verkoper werd hierop aangesproken, maar verklaarde dat hij dit deed om zijn voorraad te verkopen. Hij had inmiddels de uitgever-drukkers uit Borgerhout, Reynaert en Adriaenssens, laten weten van de verkoop af te zien. Daarnaast meldde hij dat dergelijke geschriften te vinden waren in de etalage van een concurrent, Cyriel Coppens. Van de Winckel bezocht deze winkel, maar zag daar geen tentoongestelde boekjes liggen. Hij liet de pamfletten zien aan de nicht van Coppens, die het magazijn beheerde. Zij bevestigde dat zij dezelfde boekjes in het magazijn had liggen, maar beweerde ze niet te verkopen aan kinderen, aangezien ze bedoeld waren voor '*grote mensen*'. Van de Winckel stelde echter vast dat er onder de toonbank van Coppens een honderdtal van die pamfletten lagen. De twee brochures van De Bruecker werden voorlopig in beslag genomen en overgedragen aan de gerechtelijke autoriteiten.⁵⁴⁶

201. Een juridische procedure werd aangespannen tegen de twee dagbladverkopers wegens schending van de goede zeden (art. 383 Sw.).⁵⁴⁷ Onder leiding van onderzoeksrechter Alfred Pardoën⁵⁴⁸ werd er een gerechtelijk onderzoek gestart naar de verkoop en herkomst van de pamfletten. Tijdens dit onderzoek verklaarde Coppens dat hij wekelijks *Reintjes uitgaven* ontving, zelfs zonder hier specifiek om te vragen. Hij verkocht de pamfletten voor één frank per stuk en ontving daarvoor 25 cent commissie. Coppens was van mening dat dergelijke brochures mochten worden verkocht, zij het zonder ze tentoon te stellen. Ook de vader van De Bruecker werd ondervraagd, aangezien zijn zoon niet thuis was. Hij herhaalde dat er werd afgezien van de verkoop

⁵⁴⁵ PV politie Aalst, 24 mei 1929, HA OOST 1891-1958 (hierna 'HA OOST'), 889/8268, bewijsstuk 1.

⁵⁴⁶ *Ibid.*

⁵⁴⁷ Rechtsvordering 5 juni 1929, HA OOST, 889/8268, bewijsstuk 3.

⁵⁴⁸ Alfred Pardoën was meer dan dertig jaar onderzoeksrechter. De eerste vijf jaar bekleedde hij deze functie in Veurne, daarna in Dendermonde, waar hij in 1931 werd bevorderd tot ondervoorzitter.

om geen problemen met de politie te krijgen. Verder werd de dagbladwinkel van Constant De Winne bezocht, maar daar werden geen *Reintjes uitgaven* aangetroffen; de dagbladhandelaar was er ook niet mee bekend.⁵⁴⁹ Ten slotte werd er een inventaris opgemaakt van de in beslag genomen pamfletten in de boekwinkel van Coppens, waarvan het aantal opliep tot 550 stuks.⁵⁵⁰

202. Het onderzoek breidde snel uit: verscheidene huiszoekingen werden uitgevoerd in boekhandels te Sint Nicolaas Waes (het hedendaagse Sint-Niklaas) en Dendermonde, waarbij de handelaren werden ondervraagd over de pamfletten. Drie handelaren bleken geen weet te hebben van het bestaan van *Reintjes uitgaven*, terwijl zes verklaarden benaderd te zijn door een individu uit Antwerpen om ze te verkopen, waarvan vier daadwerkelijk tot verkoop overgingen. De aangetroffen pamfletten werden in beslag genomen.⁵⁵¹ Vervolgens werden de dagbladhandelaars die betrappt werden op de verkoop van *Reintjes uitgaven* ondervraagd door de onderzoeksrechter. Allen verklaarden dat ze de pamfletten toegestuurd kregen, soms op verzoek en soms ongevraagd. Ze verkochten de pamfletten met commissie, voornamelijk aan jongeren, maar hadden ze nooit zelf ingekeken en waren niet op de hoogte van de exacte inhoud ervan.⁵⁵² Met deze handelingen trachtte Pardoën een beter inzicht te verkrijgen in de verkooppraktijken binnen zijn rechtsgebied van Dendermonde. Hij gelastte verschillende politiezones om bij kranten- en boekhandelaars na te gaan of er *Reintjes uitgaven* werden verkocht. Echter, alle aangeschreven politiezones meldden dat hun onderzoek geen vruchten afwierp.⁵⁵³

203. Toen Reynaert en Adriaenssens vernamen dat hun boekjes door het parket van Dendermonde in beslag werden genomen, schreven zij Cyriel Coppens aan.⁵⁵⁴ In een brief van 20 juli 1929, bestrijkend over drie bladzijden, benadrukten zij dat vergelijkbare incidenten in Antwerpen, Gent en Brugge eerder werden geseponneerd en dat hetzelfde zou moeten gebeuren in deze zaak. Ze wezen op het recht op persvrijheid en bekritiseerden het verbod van de pamfletten. De beschuldiging van onzedelijkheid werd eveneens geminimaliseerd, en Coppens werd verzekerd dat hij de pamfletten met een gerust geweten kon blijven verkopen. Een vergelijkbare, zij het minder uitgebreide brief, was eerder aan De Breuckere gestuurd, ongeveer een maand voor deze correspondentie.

⁵⁴⁹ PV van onderzoek, 8 juni 1929, HA OOST, 889/8268, bewijsstuk 4.

⁵⁵⁰ Inventaris van in beslag genomen boekjes, 8 juni 1929, HA OOST, 889/8268, bewijsstuk 6.

⁵⁵¹ PV's van huiszoekingen en onderhoor, 11 en 15 juni 1929, HA OOST, 889/8268, bewijsstukken 7 en 8.

⁵⁵² PV's van onderhoor, 10 juli 1929, bewijsstukken 13-16.

⁵⁵³ Brieven aan en PV's van politie Temsche, Zele, Stekene, Lede, Lokeren, Beveren Waes, Wetteren en Sint Gillis Waes, 10 juli 1929, HA OOST, 889/8268, bewijsstukken 18-32.

⁵⁵⁴ Brief aan Coppens, 20 juli 1929, HA OOST, 889/8268, bewijsstuk 34.

REINTJE'S UITGAVEN

BUKKELEN EN MAGAZIJNEN

148¹, HELMSTRAAT, 148¹

BORGERHOUT

ANTWERPEN

Borgerhout-Antwerpen,

31 Mei 1929.

C⁵

Don Hoof De Bruycker.

Aulst.

Mijnheer,

Wij zijn in het bezit van Uw schrijven aangaande het verbod van het verkoopen van onze uitgave. Ter documentatie en ten titel van inlichting kunnen wij U mede deelen, dat het college en nog minder de politiekommissaris van Aulst deze uitgave kan verbieden verkocht te worden.

We hebben hier in onze stad hetzelfde geval gehad en men heeft ons moeten toelaten met den verkoop voort te gaan. Zoolang deze boekjes niet veroordeeld zijn door de rechtbank (en daar is in de verste verte ^{verboden} geen denken aan) kunnen ze niet ~~verkeerd~~ worden.

Al wat een burgemeester van eene gemeente kan verbieden is ze ten toon te stellen op den openbaren weg of in openbare lokalen. Maar aan den verkoop heeft hij niets te zeggen. Die zaak hangt af van het parket en dit kan enkel optreden na een vonnis. En van een vonnis is er en zal er nooit geen sprake zijn.

Ge kunt ze dus gerust verkoopen zooals men hier en in elke stad gemeente en dorp van Vlaanderen doet.

Met onze beste en vriendschappelijke groeten.

97 = 550.

Illustratie 4: Brief van Reintjes uitgaven aan De Bruecker, 31 mei 1929, HA OOST, 889/8268, bewijsstuk 5.

204. Er werd intussen gerechtelijke vervolging ingesteld tegen Reynaert en Adriaenssens wegens het schenden van de goede zeden (art. 383 Sw.).⁵⁵⁵ Zij erkenden onmiddellijk aan de autoriteiten dat zij de verantwoordelijke uitgevers van de pamfletten waren. Niettemin brachten zij naar voor dat de pamfletten al meer dan twee jaar werden gepubliceerd, met in totaal negentig Vlaamse en 23 Franse uitgaven, zonder dat zij eerder het onderwerp waren van gerechtelijke vervolging. Bovendien wezen zij erop dat de pamfletten over gans het land werden verspreid.⁵⁵⁶

205. Een deskundige werd aangesteld om de zedelijkheid van de *Reintjes uitgaven* te onderzoeken. Jozef Muls,⁵⁵⁷ conservator van het Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen, nam deze taak op zich.⁵⁵⁸ Echter, het opstellen van het verslag werd vertraagd vanwege drukte rondom een tentoonstelling, waarvoor Muls tijdelijk naar het buitenland moest. Muls verzocht herhaaldelijk om uitstel,⁵⁵⁹ wat tot frustratie leidde bij de onderzoeksrechter, omdat de zaak van Reynaert en Adriaenssens op 12 juni 1930 zou verjaren. In een brief van 14 april 1930 eiste Pardoën dat het verslag vóór de 25e van diezelfde maand moest worden ingediend, anders zou er een klacht worden ingediend tegen Muls.⁵⁶⁰ Het verslag werd uiteindelijk op 20 april neergelegd.⁵⁶¹

⁵⁵⁵ Rechtsvordering, 3 augustus 1929, HA OOST, 889/8268, bewijsstuk 37.

⁵⁵⁶ PV politie Borgerhout, 20 augustus 1929, HA OOST, 889/8268, ongenummerd stuk.

⁵⁵⁷ Jozef Muls (1882-1961) was een Belgische kunstcriticus en auteur. Na een korte loopbaan als advocaat te Antwerpen, wijdde hij zich volledig aan (het doceren van) de kunstgeschiedenis. Zie SIMONS, “Muls, Jozef”.

⁵⁵⁸ PV van eedaflegging van deskundige, 29 december 1929, HA OOST, 889/8268, bewijsstuk 72.

⁵⁵⁹ Brieven aan onderzoeksrechter Pardoën, 3 februari en 16 maart 1930, HA OOST, 889/8268, bewijsstukken 85 en 97.

⁵⁶⁰ Brief aan deskundige Muls, 14 april 1930, HA OOST, 889/8268, bewijsstuk 99.

⁵⁶¹ Deskundigenverslag, 20 april 1930, HA OOST, 889/8268, bewijsstuk 101.

B E S L U I T

De beklaagde brochuren hebben geen litteraire waarde. Zij kunnen niet anders dan de geslachtsdriften prikkelen, de onzedelykheid bevorderen en de harten der lezers verderven. De auteur zoowel als de uitgever speculeeren op de erotische verlangens van hun byzonder publiek. Het valt te betreuren dat in een tyd waarop er door regeering van Staat , Provincie en Stad, millioenen worden uitgegeven aan bibliotheken om goede en gezonde lectuur te verspreiden dat er dag aan dag zulke nietswaardige en schunnige geschriften op groote schaal onder het volk verspreid worden. Evenals een reiziger in een trein-coupé door de wet beschermd wordt tegen onzedelijken praat van medereizigers heeft de maatschappij het recht en den plicht zich te verdedigen tegen het verderf van aanzienlyke volkslagen door onzedelykbedoelde geschriften .

Wanneer de productie en de verspreiding van dergelyke geschriften wordt stop gezet, zal het volk naar waarachtige litteratuur gaan verlangen en het beschavingswerk van de Volksbibliotheken niet meer worden tegen gewerkt.

Antwerpen 20 April 1930

⁵⁶³ Het ging onder meer om vier nummers van *Flirt* en een nummer van *De Volksgazet*, *De Snuiver* en *Thybaert de Kater*, HA OOST, 889/8268, bewijsstukken 107-113.

VADER SNUIJ' VERTELT GRAPPIG

Onze Pikanterietjes

voor Menschen met Verstand

GOEDE VOORZORG

De kleine Nini Frimousse is aan haar toltel bezig. Hare medel komt haar melden dat hare vriendin er is.

— Ge hadt ze niet moeten laten binnenkomen, d...me lijn.

Daarop komt hare vriendin Nana binnen.

— Oh! maar ik deranger u! Ge zit juist bezig u aan te kleeden.

— Ja, ik ga van avond naar een verkleed bal en ik zou me gaarne onkennelijk maken.

Na wat prutsen en doen langs hier en daar, is ze eindelijk gereed.

— Ben ik goed zoo? Zou men mij herkennen?

— Gansch onkennelijk, liefste. Hoe is 't mogelijk!

Doch als ze gereed zijn om uit te gaan roept ze:

— 'k Heb het wel gedacht dat ik iets vergeten had, en meteen begon ze een verdoken plaatsje te zwarten. — Ge moet weten Nana, dat er mannen zijn die toch zoo'n goed geheugen hebben.

SIMPEL MIDDEL

Het was een tijdig vrouwen, dat haar man veel last andeed en ten slotte was het zoover gekomen dat hij van haar wou scheiden, daar haar humeur werkelijk onuitstaanbaar werd. Toen zon ze op wraak en ze poogde hem te vergeven met vergift.

De man begon te braken en een bijgeroepen geneesheer sprak van vergiftiging.

Ze kwam voor 't tribunaal en ontkende de poging.

— Het is gelogen! riep ze, ik ben onschuldig.

— Wie zal dat bewijzen? spotte de rechter.

— Hat is simpel, sprak ze en op haar gansch herstelden echtgenoot wijzend:

— Dat men de lijkschouwning doe.

O! DIE VROUW

Zij zijn een paar jaar getrouwd en op een avond hebben zij een kaartlegster laten komen. Nadat deze vertrokken is, buldert de man:

— De kaarten wijzen het uit!.. Ge bedriegt me... Ik vermoedde het al lang...

— Nu... antwoordt zijn vrouw lakoniek... als ge het toch al vermoedde, waarom zet ge er dan zoo'n grooten bek voor open...

VERSCHRIKKELIJK

— Het is toch bar met dien armen Gerard... Eergisteren was hij nog zoo vrolijk...

— En nu?... Is hij ziek?...

— Erger... hij is van morgen getrouwd...

DE MOETE NIET WAARD

Een schilder had pas een groot doek: «Het oordeel van Paris», voltooid. Het stond in al zijn glorie in zijn atelier, en werd aan vrienden en verwanten getoond. Tot die verwanten behoorde ook een jong nichtje, aan wie hij de betekenissen uitlegde van het doek: de geschiedenis van de drie godinnen, twistend om een appel, en overeenkomend, dat zij zich allen, in niets anders dan hun natuurlijke schoonheid gekleed, zouden onderwerpen aan 't oordeel van Paris, die den appel zou geven aan wie hij de schoonste van het drietal vond. Het meisje luisterde aandachtig en zei, na een oogenblik te hebben nagedacht:

— Wel om zoo'n appel zou ik me niet uitgekleeft hebben!

AAN DENZELFEN PRIJS

De oude madam Dingemans had tot in haar ouden dag altijd een zottin geweest, en ze had door 'r rijkdom 't middel gevonden om van een jonge boer nog eenige vriendschapsbetuigingen te krijgen.

De oude Madame Dingemans stierf en in het testament stond de jonge boer voor een schoon stuk land.

Een jong schoon nichtje van de oude dame was woedend toen zij die bepaling van 't testament hoorde voorlezen, en zei tot den blozenden boerenjongen:

— Ge zult met mij bekennen, mijnheer, dat ge dat stuk land geodkoop gekregen hebt.

— Dat wel uffa, zee de slimme boerenjongen, doch ik wil het u wel afstaan.

— Aan wat prijs?

— Aan... aan denzelfden prijs, lieve uffa!

ANNEMIE GAAT BIECHTEN

Annemie was jong.

Annemie was ferm, en de Lente joeg 't bloed door haar aderen zooals 't sap door de boomen.

Annemie was heel kristelijk, en toen ze nu zekeren avond, hoe het gekomen was wist ze zelf niet, met een jongen een wandelingetje in 't bosch had gedaan, kreeg ze berouw en angst.

Ze had gezondigd en moest gaan biechten.

Ze was wel niet diep in 't bosch geweest, maar enfin, diep of niet diep, de zonde was er.

En ze blechte.

— Wel kind, zei de pastoor, pas op... Ge zijt jong, ongehuwd en 't is menscheijk. Doch voor uw penitentie zult ge een rozenkrans lezen.

— Goed, zei Annemie zacht... maar als ik er nu eens twee lees, mag ik dan nog eens terug gaan?

DE MUIS

EEN KOK KREEG 6 MAANDEN GEVANG OM ZIJN KLIENT IN PLAATS VAN VISCH EEN MUIS TE HEBBEN OPGEDIEND

MUIZENMOPPEN

— Zou die het verschil niet gekend hebben tusschen 'n visch en een muis?

— Ja, die zullen allebei stinken misschien.

— Maar die kok moest toch gezien hebben dat er aan een visch geen haar staat en bij die muis wel.

— 't Zal misschien een jonge muis geweest zijn.

— Muisjes! Muisjes! wat hebt gij de wereld al verdriet aangedaan.

— Ja, maar veel plezier ook, hé?

— Neen, maar serieus gesproken.

— Awel, ik meen het ook serieus; b.v.: als er een hoop wezens bij elkaar zit, en daar komt een muisje binnen gelopen, dan moet ge ze zien springen, boven op stoelen en banken.

— Dat is waar... maar van twee vanten zijn ze tegenwoordig niet meer bang, hé?

— Och! muis! Waarom zijn ze toch zoo bang van u?

— Bang? bang? Ik durf die met mijn handen pakken.

— Is de muis een gevaarlijk dier?

— Als ze ziek zijn wel, zulle!

— Zijn er veel soorten van muiszen?

— Vaneigens, men heeft er heel groote en kleine en...

— En... gevaarlijke ook?

— Zeker... als ge daar een beet van krijgt en 't is er door, zijt dan maar zeker dat het zweert!

— Die kok gaf een muis om op te eten... Hoe zou dat gemaakt hebben?

— Het schijnt dat, als ge daar eens van geproefd hebt, ge er niet meer kunt afblijven.

— Wanneer ziet men de meeste muizen lopen?

— 's Avonds met den donkeren.

— Met wat voeden zich de muizen het meest?

— Met alles wat maar in hun mull kan.

— Drinken de muizen veel?

— Het zal ook al gaan gelijk bij de ander dieren... d'een veel en d'ander weinig.

— Waarom zijn de muizen er nu eigenlijk noodig op den aardbol?

— Spieg dat er geen muizen zijn die kunnen klappen of ik zou het eens vragen.

— Hebt ge dat gelezen?... Zes maanden voor één muis.

— Dat is nogal iets, de Oost heeft zich zelfincord voor zijn lief.

Alle Twee juist hetzelfde

Een naamlooze brief valt als 'n bom in het rustig huishouden.

Madam verneemt dat de keukenmeid zwanger is.

Toevallig is madame — die haar man anders ook wel eens bedriegt — ook zwanger.

Madame valt bovenarms op de meld.

— Sofie! zei madame, 't is een schande... zoo iets had ik nooit van u verwacht.

— Bah, Madame! zei Sofie, ik zit er niet veel mee in... en daarbij, ik ben toch maar gelijk als u, Madame.

— Ja maar! riep Madame, ik werd zoo door mijnheer, m'n man!

— Ik ook, Madame!

Illustratie 6: Enkele door Adriaenssens aangeduide erotische verhalen uit *De Snuiver*, HA OOST, 889/8268, bewijsstuk 112.

Hun verweer mocht niet baten: Reynaert en Adriaenssens werden doorverwezen naar het hof van assisen van Oost-Vlaanderen.⁵⁶⁴ De twee dagbladhandelaars, De Breuckere en Coppens, werden uitgesloten van de zaak.

Reynaert en Adriaenssens werden beschuldigd van het tentoonstellen, verkopen of verspreiden van geschriften die in strijd waren met de goede zeden. De brochures in kwestie hadden de titels *'De zonde van Adam en Eva'*; *'Eene naakte waarheid'*; *'Erin en Eruit of de verstrooide minnaar'*; *'Zoo ik een vrouw ware'*; *'Fientje gaat naar den Noordpool'*; *'De kunst van den kus'*; *'Boerenliefde en stadsliefde'*; *'Jonge spuiters in de bars'*; *'De moderne vrouwen bedrieger'*; *'Artistenliefde'*; *'Eene ingewikkelde familieliefde'*; *'Welke minnaar is de mijne Buiten spoor loopende huwelijken'*; *'De avonturen van een lief meisje'*; *'De geschiedenis eener nachtmeid'*; *'De minnaar van mijn vrouw'*; *'Blijf kalm me mannetje'*; *'De eerste zonde van Coulette'*; *'Tinne zegt altijd neen'*; *'De jager op vrouwenharten of de Ezel van den Apocalypites'*; *'De reis om de wereld in een gesloten huis'*; *'De zoete kus van Trinettek'*; *'De vrouw met de honderd mannen'*; *'De dactylo maakt overuren'*; *'De roman van eenen schoonen jongen'*; *'Liefde aan 80 kilometers per uur'*; *'Pipo de naakte danseres'*; *'Ze wilde van de liefde niet meer weten'* en *'De nachtvlinders in staking'*, en waren verspreid in de regio's van Aalst, Dendermonde en Gent.

207. Reynaert en Adriaenssens gingen tegen het verwijzingsarrest in cassatieberoep, maar dat werd op 22 juli 1930 afgewezen.⁵⁶⁵

208. Op 22 september 1930 begon het proces onder voorzitterschap van raadsheer Louis Minnens, waarbij advocaat-generaal Joseph de Bie de rol van het openbaar ministerie op zich nam. Aan de zijde van de verdediging bevond zich meester René Victor.⁵⁶⁶ Het proces vond achter gesloten deuren plaats vanwege de bezorgdheid over de goede zeden.⁵⁶⁷ Aangezien Reynaert en Adriaenssens erkenden verantwoordelijk te zijn voor de publicatie van Reintjes-uitgaven, en de jury hen na kort beraad als zodanig beschouwde, kon het onderzoek ten gronde onmiddellijk worden voortgezet.⁵⁶⁸ Meester Victor betoogde echter dat de vervolging reeds verjaard was,⁵⁶⁹ waardoor beide verdachten buiten de zaak gesteld zouden moeten worden. Victors besluiten werden echter verworpen door het Hof.⁵⁷⁰

⁵⁶⁴ KI Gent 27 mei 1930, HA OOST, 889/8268, stuk 2.

⁵⁶⁵ Afschrift Cass. 22 juli 1930, HA OOST, 889/8268, ongenummerd stuk.

⁵⁶⁶ René Victor (1897-1984) behoorde tot de vooraanstaande Vlaamse advocaten van zijn tijd. Gedurende het interbellum verwierf hij snel aanzien binnen de Antwerpse advocatuur. Hij trad toe als advocaat aan de balie van Antwerpen in 1921 en werd herhaaldelijk verkozen als lid van de Raad der Orde. Tussen 1952 en 1954 bekleedde hij de functie van stafhouder van de balie van Antwerpen. Daarnaast bouwde hij een succesvolle carrière op als rechtsgeleerde en academicus. In 1931 richtte hij het *Rechtskundig Weekblad* op, waarvan hij tot aan zijn overlijden hoofdredacteur bleef. Zie ERDMAN e.a., "Herdenking René Victor".

⁵⁶⁷ PV van terechtzitting, 22 september 1930, HA OOST 1891-1958, stuk 15.

⁵⁶⁸ PV vragenlijst jury, 22 september 1930, HA OOST, 918/8369, stuk 16.

⁵⁶⁹ Besluiten, 22 september 1930, HA OOST, 889/8268, ongenummerd stuk.

⁵⁷⁰ PV van terechtzitting, 22 september 1930, HA OOST 1891-1958, stuk 15.

Daarna werden de getuigen, waaronder onderzoeksrechter Pardoën, deskundige Muls en verschillende dagbladhandelaars achtereenvolgens gehoord. De hoofdcommissaris te Antwerpen, een agent van de gerechtelijke politie en een bestuurder werden gehoord in het voordeel van de beklaagden. Procureur De Bie eiste de veroordeling van de beklaagden tot de wettelijk bepaalde straffen en tot het betalen van de proceskosten. Reynaert en Adriaenssens kregen de gelegenheid om een laatste woord te uiten. Uiteindelijk oordeelde de jury dat de brochures als ontuchtig moesten worden beschouwd en dat het duo hiervoor verantwoordelijk was.⁵⁷¹ Adriaenssens en Reynaert werden elk veroordeeld tot een boete van tweehonderd frank, en hoofdelijk tot het betalen van de proceskosten, die werden vastgesteld op 7.073 franken en 35 centiemmen.⁵⁷² De boete werd verhoogd met zestig opdecimien, wat neerkwam op een gezamenlijke boete van veertienhonderd frank. Daarnaast werden de in beslag genomen brochures verbeurd verklaard.⁵⁷³

209. De zaak-Reynaert illustreert dat de bescherming van de goede zeden onverminderd belangrijk bleef gedurende het interbellum. Deze bezorgdheid voor de openbare zedelijkheid werd ook in het Parlement gedeeld. Men observeerde een vermeende toename van moreel verval na het einde van de Eerste Wereldoorlog en achtte het daarom noodzakelijk om de openbare zedelijkheid beter te waarborgen. Dit leidde tot diverse wetgevende initiatieven gedurende het interbellum.⁵⁷⁴ Zo ondertekende België in 1924 de Internationale Conventie ter bestrijding van de verspreiding en handel van obscene publicaties.⁵⁷⁵ In 1923 en 1926 werden voorwerpen die in strijd waren met de goede zeden aangemerkt als dragers van een gekwalificeerde inhoud, waardoor meer handelingen met betrekking tot onzedige teksten, afbeeldingen of voorwerpen verboden werden.⁵⁷⁶ In 1932 werd middellijke zedenschennis door oneerbare afbeeldingen of voorwerpen strafbaar gesteld,⁵⁷⁷ en vier jaar later werd het ruimtelijk toepassingsgebied van dit misdrijf uitgebreid.⁵⁷⁸ Deze ontwikkelingen benadrukken de voortdurende inspanningen in de strijd tegen zedelijk verval.

2.2 LIEVER REVOLUTIE DAN OORLOG: SOCIALISME EN ANTIMILITARISME HAND IN HAND

210. Toen hij in *Vooruit* de moeders van soldaten smeekte hun zonen aan te manen het bevel van hun oversten te negeren en niet te schieten op de stakende arbeidersmassa, had Edward Anseele de toon gezet.⁵⁷⁹ De ervaring van de Eerste Wereldoorlog bracht een diepgewortelde afkeer van oorlog

⁵⁷¹ PV vragenlijst jury, 22 september 1930, HA OOST, 918/8369, stuk 17.

⁵⁷² Staat van kosten, 22 september 1930, HA OOST, 918/8369, stuk 18.

⁵⁷³ Assisen Oost-Vlaanderen, 22 september 1930, HA OOST 1891-1958, 918/8369, stuk 15.

⁵⁷⁴ Zie STEVENS, *Strafrecht en seksualiteit*, 261-350.

⁵⁷⁵ Internationale Overeenkomst van Genève 12 september 1923 voor de beteugeling van het verspreiden van en den handel in zedeloze uitgaven, BS 3 september 1926.

⁵⁷⁶ Wet 20 juni 1923 tot wijziging der artikelen 383 en 384 van het Strafwetboek en tot beteugeling der aanzetting tot vruchtafdrijving en der propaganda tot het voorkomen van zwangerschap, BS 25 juni 1923 en wet 14 juni 1926 tot wijziging van artikel 1, lid 1, der wet van 20 juni 1923 en van artikel 384 van het Strafwetboek, BS 21 juni 1926.

⁵⁷⁷ Wet 18 mei 1932 betreffende de morele bescherming van de jeugd, BS 27 mei 1932.

⁵⁷⁸ Wet 31 maart 1936 tot wijziging van art. 386bis van het Wetboek van Strafrecht, BS 19 april 1936.

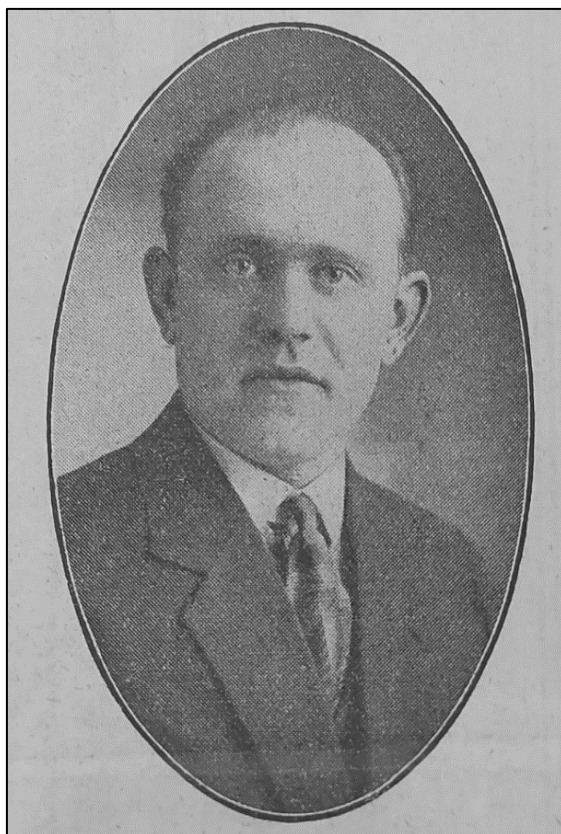
⁵⁷⁹ *Supra* 87-88, nr. 182.

met zich mee, wat leidde tot een blijvende betrokkenheid van socialisten bij het debat over het leger en defensie.

211. In lijn met dit socialistische antimilitarisme ontstond begin 1931 in Antwerpen de Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (ISAOL of Liga). Hoewel voortgekomen uit socialistische kringen, werd ze nooit aanvaard door de Belgische Werkliedenpartij, zoals de socialistische partij destijds werd genoemd. Tussen 1931 en 1939 probeerde de Liga de bevolking aan te zetten zich tegen het militarisme te verzetten.⁵⁸⁰ Binnen deze context deden zich de laatste twee perszaken in Oost-Vlaanderen voor.

2.2.1 DE ZAAK-DEPREZ (1932)

212. Anno 1932 was Eugène Henri Deprez de centrale figuur van de afdeling Aalst van de Liga. Het was één van de eerste afdelingen van de ISAOL, die werd gesticht op 18 november 1931. De activiteiten van de Liga in Aalst waren in 1932 nog beperkt: er werden bijeenkomsten gehouden, er werd geprobeerd leden te werven door huis-aan-huis campagnes, en incidenteel werden er feesten georganiseerd.⁵⁸¹ Echter, na een gerechtelijke actie tegen hun voorzitter, Deprez, kende de Aalsterse afdeling een aanzienlijke groei.

Illustratie 7: ‘Deprez, de leider der Liga te Aalst’. Foto uit *NEEN!*, 1 november 1932, HA OOST, 918/8316, bijgevoegd stuk.

⁵⁸⁰ Voor een uitgebreid historisch verslag: zie BRUIJNS, *Liever revolutie dan oorlog*.

⁵⁸¹ VAN LERBERGE, *De Internationale socialistische anti-oorlogsliga*, 128.

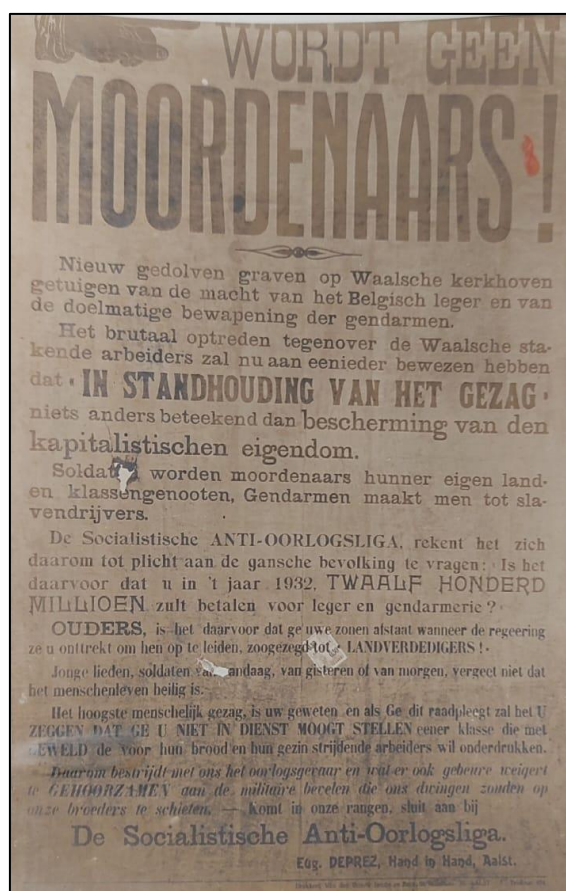
213. De feiten speelden zich af aan het einde van juli 1932 in Aalst. Op 24 juli 1932 werden door een groep leden van de Liga affiches opgehangen met een krachtige boodschap in zwart op rood: een oproep aan alle soldaten om niet in te grijpen tegen de stakende arbeiders in de Borinage.⁵⁸²

Illustratie 8: Plakbrief 'Wordt geen moordenaars!', 24 juli 1932, HA OOST, 918/8316, bijgevoegd stuk.

⁵⁸² In diezelfde maand vonden er in het Waalse kolenbekken hevige stakingen plaats als reactie op de voortdurende loonsverlagingen. De arbeiders legden massaal het werk neer, wat resulteerde in een omvangrijke stakingsgolf waarbij meer dan 250.000 arbeiders betrokken waren. De spanningen escaleerden toen het kasteel van een directeur, bekend om zijn harde optreden tegen de mijnwerkers, in vlammen opging. Deze acties veroorzaakten onrust onder de burgerij, wat resulteerde in de mobilisatie van vrijwel de gehele Rijkswacht naar de provincie Henegouwen. Hoewel de staat van beleg niet officieel werd afgekondigd, werd er een harde repressie uitgeoefend op de arbeiders. Betogingen werden met geweld onderdrukt, waarbij twee arbeiders het leven lieten en tientallen gewond raakten. Zie DEMEESTER, "De zomer van oproer".

214. Op 8 augustus 1932 werd vervolging ingesteld tegen Deprez wegens schending van artikel 2 Persdecreet.⁵⁸³ Diezelfde dag begaf de onderzoeksrechter, Albert Maillet,⁵⁸⁴ zich naar de woning van Deprez, maar kwam daar voor een gesloten deur te staan. Vervolgens begaf hij zich naar de drukkerij *Vanden Broeck* in een poging het originele exemplaar van de affiche te vinden. Daar vond hij echter slechts één exemplaar van de affiche, dat in beslag werd genomen. De drukker, Henri Van den Broeck, verklaarde dat Deprez hem ongeveer acht dagen eerder op een zaterdag had bezocht om 75 affiches te laten drukken, die diezelfde avond nog zouden worden verspreid. Deprez overhandigde hierbij een getypte tekst. De affiches werden in de vooravond afgeleverd, waarvoor een bedrag van 75 frank werd betaald. Hoewel de drukker geen fan was van de inhoud van de affiches en zich gebruikt voelde door de socialisten, die alleen aanklopten wanneer hun gebruikelijke drukker niet beschikbaar was, accepteerde hij de opdracht vanwege het gebrek aan ander werk op dat moment.⁵⁸⁵

Illustratie 9: Lichtdruk van de plakbrief 'Wordt geen moordenaars!',⁵⁸⁶ HA OOST, 918/8316, bijgevoegd stuk.

⁵⁸³ Rechtsvordering, 8 augustus 1932, HA OOST, 918/8316, bijgevoegd stuk.

⁵⁸⁴ Albert Maillet was onderzoeksrechter in Dendermonde. Later werd hij benoemd tot ondervoorzitter van de rechtbank in Dendermonde.

⁵⁸⁵ PV verplaatsing magistraten, 8 augustus 1932, HA OOST, 918/8316, bijgevoegd stuk.

⁵⁸⁶ Een lichtdruk is een lichtgevoelig papier waarop een afdruk wordt gevormd door een fotochemische reactie.

215. Op 11 augustus 1932 werd Deprez ondervraagd door de onderzoeksrechter. Daar verklaarde Deprez als enige verantwoordelijk te zijn voor de tekst alsook het openbaar maken ervan. Hij wenste zijn antwoord voor te behouden op de vraag of hij het inzicht had om hiermee de wet te overtreden.⁵⁸⁷

216. Aangezien er genoeg bezwaren bestonden, werd Deprez naar het hof van assisen van Oost-Vlaanderen verwezen.⁵⁸⁸ De verwijzing wekte aanzienlijke ongeloof binnen de (antimilitaristische) socialistische kringen. Tijdens hun jaarlijkse optocht op 11 november in Aalst werden spandoeken gedragen met slogans als *'Wij zijn het eens met de antimilitaristische daad gepleegd door partijgenoot Deprez'* en *'Liever revolutie dan oorlog'*.⁵⁸⁹ Ook in de periodiek *NEEN!* van de Liga werd Deprez' verwijzing naar het assisenhof fel bekritiseerd. Men had het over 'klassejustitie', en er werd opgeroepen om lid te worden van de Liga ter ondersteuning van hun kameraad.⁵⁹⁰

Kameraad DEPREZ uit Aalst zei :

„De zult niet doden!”

De klassejustitie sleept hem daarom voor het Assisenhof van Oost-Vlaanderen.

Wie meiden hier reeds beknopt wat onze kameraad is overkomen. Nochtans niemand verwachtte te zien eran dat de zaken een dusdanige keer zouden nemen.

Wat is eigenlijk nu de ware toedracht der zaak?

In Juli j.l. gingen duizenden en duizenden carven en uitgehoorde proletariërs uit het zwarte Walonië, over tot staking.

De Belgische bourgeoisie, in plaats van met kalmit te overloopen wat aanleiding kon zijn van deze spontane gebeurtenis, doet zoalsoe ze in de grond van haar zwarte ziel eigenlijk niet anders kan, ze zendt haar kerkliken, die niets begripen van de psychologie der Waalse arbeiders, naar toe. Het duurt niet lang of er worden er een paar meergelooi. Arbeidersbloed had nog niet genoeg gevloeid. De Belgische uithengeraarsgeering had nieuwe slechtotlers doen vallen, zou verder gaan en riep de soldaten op, om desnoeds de noodzakelijkheid der landverdediging aan de « roeden » zijt het mislerenden kamp, duidelijk te maken, door de soldaten te doen optreden als strijdleiders van de voor brood vechtende kameraden.

Evensals bij duizenden klassegenooten, ontstond bij onzen kameraad Deprez een gevoel van misplaten voor het optreden der Belgische wasbonden der bourgeoisie en vreesende dat het bloedbad een grotere uitbreiding zou nemen, liet hij, met een zwerm klootse « Anti-Oorlogs-Liga »-mannen de affiche — verspreiden — in het voorgespande nummer versmeed — aan de muren der oude Wouste stad aanhangen.

De politie-commissaris op het toneel

Onze kintden te Aalst, bezitten de eer van een man aan 't hoofd der stedelijke politie te hebben die, er nog steeds klein burgerlijke opvattingen op na houdt, die veel beter passen zouden in een midden van de meest achterlijke bevolking.

De politie-commissaris vond hier een gelegenheid om zijn groote vaderlandsliefde in een flinke daad om te zetten. Hij had immers reeds met kameraad Deprez ontnemen bij stakingtrekkingen maar tel nu was het hem niet mogelijk geweest hem voor het Belgische gerecht te sleuren. Het parket te Dendermonde wordt er bij getrokken, komt huiszinking doen bij kameraad Deprez, en staat er met den neus voor een gesloten deur.

Enkele dagen daaropvolgend begint het spelletje. De onderzoeksrechter zendt hem voor de Kamer van in beschuldigingstelling. Daar wordt gevraagd door het openbaar ministerie om deze « burgerlijke misdaad » voor het Assisenhof te verzoeken, te Gent komt de zaak voor de Kamer van het Beropshof, die eigenlijk dan ook van mening is, dat de « misdaad » van zoo verdragenden (!?) aard is, dat alleen het Assisenhof van Oost-Vlaanderen bevoegd is om het al dan niet schuldige tegenover onzen kameraad Deprez uit te spreken. De zaak zal naar alle waarschijnlijkheid voorkomen in de maand November of December. Kameraad Deprez wordt bijstaan door Mr. Lede Craybecke.

DEPREZ, de leider der Liga te Aalst

Tot daar nu de zaak.

Zal hier gestraft worden?...

Wat er van zij : honderden klassegenooten voelen mee met onzen kameraad Deprez.

Vrijheid ! klinkt het in het midden waar onze vriend zoo gekleefd is door de Liga-mannen van Aalst !

Vrijheid ! klinkt het bij de Liga-mannen van Gent.

Vrijheid ! klinkt het bij de 15,000 aangesloten leden van het arr. Aalst.

Gemede wordt hier voorafgaandelijk geweigd door onzen vervolgden kameraad.

Wat de uitpraak zij van de heeren van het Assisenhof, holder dan ooit zal het bij ieder van ons klinken :

NEEN ! NEEN ! NEEN !

Onder geen voorwendsel doen we nog mee !

Diep buigen we voor karakters zoals kameraad Van der Kette !

Diep buigen we voor idealisten zoals Sincens, die uit anti-militaristische overtuiging tot sterfde in ons aller overtuiging bereid was zijn jonge leven te offeren !

Diep buigen we voor mannen als Deprez, die in

Wij weigeren !

Wij weigeren oorlogsdienst. Wij weigeren de wapens op te nemen, wij weigeren gelijk welke dienst aan het militarisme. Wij weigeren strijdend soldaat, onbepaald, gebonden of onafhankelijk te worden. Wij weigeren alles, wij weigeren oorlog !

Dat is geen fraai, geen hol gevoel. Dat is een vast besluit, genomen in koele bloede, beredeneerd en heldhaftig. Dat is een besluit genomen omdat er voor een alrijds anti-militarist geen ander besluit meer blijft.

Het streven van ieder waardig mensche is : de oorlog verhellen. Velen willen dat, iedereen wil dat. Wij meenen tegena, de gewone menschheid veralschort oorlog en loch blijft het gewone bestaan. Hoe komt het dat hetgeen miljoenen en miljoenen menschen over ganse de wereld huten, zoo machtig en zoo vreesachtig blijft ? Hoe komt het dat na enkele jaren na het verrijstte besluit dat ooit de wereld, tot het militarisme machtiger dan ooit de wolven betersacht ?

Is de menschheid haar lijden vergeten ? Zijn de wonden geneest ? Zijn de volkeren bereid om opnieuw de slachting te accepteren ?

Werp een blik over ons en de ons oorlogende landen en wat zien wij ? Elende, armoede overal ! Zoogenet bij de overwinnaars als wij de overwonnenen. Niet alleen armoede en nood, maar dwang, geweld, schrik !

En toch staat in elk land het militaire apparaat klaar, meer, nog sterker dan ooit. De oorlogsmachine staat gereed voorzet van al wat de modernste techniek naar het vernietigen van de rijkste groeten kan bezorgen. Het militarisme staat parak, bewoerd en gebelgd door een kleine minderheid van behagelohende en herenloose compariers, te midden van een zoo van vredelevende en oorlogsvreesende massa.

De oorzaak daarvan is zoo gewoon simpel dat de massa haar niet ziet. Trouwen werden de groeten niet overtuiging optimaal bevoerd ? Werden niet generaties en generaties voorgevoerd in een oorlog, in een dogmatisch volgen voor dit gevelg, voor hun gewone verstand onbegrijpelijk maar broodnodige nationale militarisme ?

De meest tragische omstandigheden beroep doet op zijn kameraden uit de kazerne, en tegen alle vormen van de tekten van de burgerlijke wetgeving in, zegt :

GE ZULT NIET DOODEN !

WEGERT MOORDENAARS TE WORDEN !

Het eenige dat ieder van hun zoo kunnen of willen vergen, dit is : dat honderden nieuwe instuivingen volgen voor de int. Socialistische Anti-Oorlogs-Liga. Ze zouden — ieder van hun — zich gecerd gevoelen, als we hun zouden kunnen melden dat tank zij hun kranige houding een paar duizend

Schiet ze vanden de zoo kranig gevoelen teceden, bekleit van angst de herenloze overwin en ge niet vaststellen dat die proclamerende overwinde oorlog instelling niet anders is dan de instelling van den velen vintijger landstet en een vintijger daartvoor menscheel instandhouding.

Die machts overwinde is het kapitalisme sijn deviesie wapen uit de handen slaan. De oorlog, jubeltrout van alle gebeluden, bevesten is de eerste en hoogstmenscheelike plicht van ieder de ruken van menscheel waardig.

Maar dat gaat niet op de manier die zij zelf geoordeelt hebben. Dat gaat niet met wat geiten of met jorlenlange konferenties aaden. Dat kan slechts door DE DAAD.

En die daad stellen wij. De machine staat gereed. Ze zal onze handen niet knippen en haar te bederven. Wij weigeren. Hoe, waarom, wanneer, het kan ons niet rietel schelen. Wij gebruiken het eenigste middel dat oorlog kan bevesten. Wij weigeren.

De oorlog is dood als zij niet met de oorlog doodt. Weigert niet ons. Weigert wat er ook gebeurt !

K. S.

RUTGER SIMONS
de lid van de Anti-Oorlogs-Liga
aan te het achteraan

Wij overtuigde en meevachtende Liga-mannen zijn ingeschreven.

MANNEN ! VROUWEN !

Stelt heden nog de daad : Wordt lid !

AALST.

AARZEL GEEN OOGENBLIK !

Geef U aan 'als lid der Liga !

Illustratie 10: Bladzijde 4-5 uit *NEEN!* 1 november 1932, HA OOST, 918/8316, bijgevoegd stuk.

⁵⁸⁷ PV van onderhoor, 11 augustus 1932, HA OOST, 918/8316, bijgevoegd stuk.

⁵⁸⁸ KI Gent 29 september 1932, HA OOST, 918/8316, stuk 1.

⁵⁸⁹ Brief aan het parket, 11 november 1932, HA OOST, 918/8316, bijgevoegd stuk.

⁵⁹⁰ *Neen!* 1 november 1932, HA OOST, 918/8316, bijgevoegd stuk.

217. Op 27 december 1930 ging het proces van start onder voorzitterschap van Julien Poll. Robert de Smet nam de rol van het openbaar ministerie op zich. Deprez werd verdedigd door de Antwerpse advocaat Lode Craeybeckx.⁵⁹¹ Na het horen van onderzoeksrechter Maillet,⁵⁹² werd Deprez door de jury als verantwoordelijke opsteller van de affiche geacht.⁵⁹³ Vervolgens kon de grond van de zaak worden aangepakt. De volgende getuigen werden gehoord: onderzoeksrechter Maillet en politiecommissaris Van de Winckel. De getuigen ter ontlasting waren allemaal politici: Alfred Nichels,⁵⁹⁴ Louis Piérard,⁵⁹⁵ Henri Dewaele⁵⁹⁶ én – een terugkerend gezicht in de Oost-Vlaamse assisenzaal – Edward Anseele.⁵⁹⁷ Nadat meester Craeybeckx en Deprez aan het woord kwamen en procureur-generaal de Smet een gepaste straf en een veroordeling tot de proceskosten vorderde, trok de jury zich terug ter beraadslaging.⁵⁹⁸ De jury achtte het echter als bewezen dat Deprez kwaadwillig en openbaar de verplichtende kracht der wetten heeft aangevallen of er rechtstreeks toe had aangezet om er niet aan te gehoorzamen.⁵⁹⁹ Deprez werd veroordeeld tot een voorwaardelijke gevangenisstraf van vijf maanden en tot de proceskosten, begroot op 250 franken en 91 centiemen.

218. In de nasleep van het assisenproces beleefde de Aalsterse afdeling van de Liga een periode van bloei tot juni 1933. Het jaar daarop daalde het aantal leden echter fors, waarbij verslagen van die periode gewag maken van een op sterven na dode Liga Aalst. Desalniettemin steeg het aantal leden vanaf 1934 aanzienlijk, waarbij het aandeel van Albert Van Hoorick, die in het begin van 1934 lid werd van de Liga en een centrale rol speelde in het laatste persproces in Oost-Vlaanderen,⁶⁰⁰ daarin niet kan ontkend worden.

Deprez toonde zich een bijzonder geëngageerd persoon. Hij richtte eigenhandig een afdeling op in Gijzegem (16 maart 1933), een deelgemeente van Aalst,⁶⁰¹ en werd in 1933 verkozen tot gemeenteraadslid in Aalst, een functie die hij bekleedde tot 1946. Tijdens de Duitse bezetting werd hij in 1940 benoemd tot waarnemend burgemeester van Aalst.

2.2.2 DE ZAAK-VAN HOORICK (1935)

219. Het verhaal van Albert, ‘Bert’, Van Hoorick vertoonde verschillende gelijkenissen met dat van Deprez. Hoewel opgegroeid in een flamingantisch milieu,⁶⁰² raakte hij op jonge leeftijd geëngageerd in de socialistische en, nadien, communistische beweging. Hij was niet alleen één van de oprichters

⁵⁹¹ Lode Craeybeckx (1897-1976) was een Belgisch socialistisch politicus en advocaat. Hij was volksvertegenwoordiger (1932-1968) en burgemeester van Deurne (1933-1937) en Antwerpen (1947-1976).

⁵⁹² PV van terechtzitting, 27 december 1932, HA OOST 1891-1958, 918/8369, stuk 12.

⁵⁹³ PV vragenlijst jury, 27 HA OOST 1891-1958, 918/8369, stuk 13.

⁵⁹⁴ Alfred Nichels (1873-1949) was een Belgisch politicus voor de BWP. Hij was volksvertegenwoordiger in het arrondissement Aalst.

⁵⁹⁵ Louis Piérard (1886-1951) was een Belgisch volksvertegenwoordiger, burgemeester en letterkundige.

⁵⁹⁶ Henri Dewaele (1872-1942) was een Belgisch senator.

⁵⁹⁷ *Supra* 87-88, nr. 182. Tijdens het proces van Deprez was hij intussen 73 jaar oud en diende hij als schepen van de stad Gent.

⁵⁹⁸ PV van terechtzitting, 27 december 1932, HA OOST 1891-1958, 918/8369, stuk 12.

⁵⁹⁹ PV vragenlijst jury, 27 HA OOST 1891-1958, 918/8369, stuk 14.

⁶⁰⁰ *Infra* 110-114, nr. 219-225.

⁶⁰¹ VAN LERBERGE, *De Internationale socialistische anti-oorlogsliga*, 123.

⁶⁰² MERGAN, *Stalinisme als bevrijding*, 10 en 23.

van de scholierenbewegingen *Iweinkeerlen* en de *Vlaamse Arbeidersjeugd*,⁶⁰³ maar gaf ook blijk van een groot talent als schrijver en redenaar. Van Hoorick groeide al snel uit tot een boegbeeld van de ISAOL en *Kommunistische Partij* (KP).⁶⁰⁴ Voor zijn engagementen in deze bewegingen moesten zijn studies aan de Gentse Universiteit ondertussen het onderspit delven. Na een jaar in de rechten, wist hij ook zijn eerste jaar staatswetenschappen te verkwanselen. Van Hoorick liet daaromtrent optekenen in zijn memoires: *“De morele verontwaardiging over het onrecht waaronder het proletariaat gebukt ging, het fascistisch gevaar en de oorlogsdreiging deden mij ten onrechte denken dat de universiteit nutteloos was en je er puur uit het hoofd moest leren. Ik wilde beroepsrevolutionair worden, net zoals Lenin.”*⁶⁰⁵ Anno 1935 was de twintigjarige Van Hoorick niet bang om zich in het gekrakeel en strijdgewoel te werpen: in januari 1935 deelde hij met een dertigtal communistische kameraden zwaar in de klappen na het verstoren van een bijeenkomst van Rexisten in Aalst.⁶⁰⁶ Hij kreeg met een politiematrak een zware tik toebedeeld en moest afdruipten met een verwonding aan de neus.⁶⁰⁷

Illustratie 11: een jonge Bert Van Hoorick. Prent uit Mergans *Stalinisme als bevrijding*.

220. Zijn beruchtheid kreeg een ferm zetje in de rug toen hij in november 1934 bij de autoriteiten in de kijker liep. Op 11 november 1934 werd een pamflet verspreid waarop Van Hoorick werd aangeduid als verantwoordelijke uitgever. Het drukwerk dat door leden van de ISAOL werd verspreid,⁶⁰⁸ viel heftig uit tegen het fascisme, het bewapeningskapitalisme, oorlog en militarisme. Daarnaast riep het arbeiders en soldaten op om in geval van mobilisatie dienst te weigeren en te staken. Ook intellectuelen, zoals ingenieurs en artsen, werden aangespoord om hun wetenschap niet in dienst te stellen voor moord en vernieling. Verder maakte het druksel propaganda voor de socialistische rangen en de Liga.

⁶⁰³ *Ibid.*, 14.

⁶⁰⁴ *Ibid.*, 44.

⁶⁰⁵ *Ibid.*, 45.

⁶⁰⁶ Het rexisme was een Belgische fascistische beweging die actief was tussen 1930 en 1945.

⁶⁰⁷ MERGAN, *Stalinisme als bevrijding*, 45.

⁶⁰⁸ PV commissaris Van de Winkel, 3 december 1934, HA OOST 1891-1958, 918/8369.

11 NOVEMBER....

1918 : 15 Miljoen Doden !

1934 : 40 Miljoen werklozen!

Moord

● Nimmer sedert 1914 was de internationale toestand zoo ernstig als op dit oogenblik. **OORLOG en FACISME** bedreigen het mensdom met massale vernietiging. Het blinde nationalisme, dat in 1914 de volkeren in den afgrond heeft gestort, grijpt als een waanzin om zich heen.

HET FACISME, dat — internationaal gefinancierd door het bewapeningskapitalisme — op weg is Europa te overwoekeren, openbaart zich als een duivelse lust om te kwellen en te moorden. De laagste instincten in de mens worden ontketend en botgevierd.

WAAR MOET DAT HEEN ? Moet Europa, moet de wereld ondergaan in nieuwe krijg? Moet opnieuw de jeugd verbloeden op de slagvelden? Moeten opnieuw miljoenen jonge mensen elkander verminken en schenden? Moeten de volkeren vanuit de lucht elkanders steden uitbranden, elkanders vrouwen en kinderen doen stikken in gifgas? Zal dat opnieuw de openbaring zijn van het hoogste streven en de heiligste gevoelens, die de volkeren bezielen : van hun godsdienst, hun heldhaftigheid en beschaving.

Jonge Kerels! Mannen! Vrouwen! Bezint u! Vòòr het te laat is!

Beseft dat het imperialisme, dat de wereldoorlog ontketende, tevens de oorzaak is van de werkloosheid en de ellende, die u wanhopig maken.

Beseft, dat bij een oorlog niemand iets te winnen heeft, behalve de bewapeningskapitalisten en de levensmiddelenwoekeraars. De moderne luchtgasoorlog tegen weerloze vrouwen en kinderen, tegen zuigelingen en grijsaards is weergaloos laf, wreed en verachtelijk. Leent u niet tot die lafhartige moord.

ARBEIDERS! SOLDATEN! Beseft uw macht en uw verantwoordelijkheid.

BIJ MOBILISATIE : organiseert de oorlogsdienstweigering, organiseert de algemene werkstaking, organiseert het verzet, **zet de oorlogsbedrijven stop, NU DADELIK.**

INTELLEKTUELEN, ARTSEN, INGENIEURS! Stelt uw wetenschap niet in dienst van moord en vernieling. Stelt u te weer vòòr het te laat is. Gebruikt uw kennis, uw invloed, uw beschaving om de oorlogsroes te keren.

Verenigt u tot de daad! Op tegen fascisme en oorlog! Op tegen het voortwoekerende militarisme! Op tegen de bloedige internationale der bewapeningsindustrie - Ontmaskert het begrip van landsverdediging en het rode kruis - 11 November is de inzet van onze mobilisatie voor de vrede - Op voor de internationale solidariteit der volkeren - Op voor **LEVEN, BESCHAVING, VRIJHEID en RECHT**. Op voor het **SOCIALISME**.

Wordt nog vòòr te laat lid van de Internationale Socialistische Anti-Oorlogs-Liga.
STELT EEN DAAD

Ver. uitg. : Bert Van Hoorick.

Drukk. G. Keymeulen-Verbestel, Aalst.

Illustratie 12: Strooibriefje '11 november...', HA OOST, 918/8369, bijgevoegd stuk 2.

221. De politie ging poolshoogte nemen bij de student staatswetenschappen. Van Hoorick verklaarde meteen de verantwoordelijke uitgever van het drukwerk te zijn. Hij meende evenwel niet de strafwet te hebben overtreden; de tekst was immers gesteund op de voorwaarde van mobilisatie. Het betrof dan ook een loutere principiële verklaring; dat als men lid wordt van de ISAOL, men zich verbond in oorlogstijd de dienst te weigeren.⁶⁰⁹ Echter, het parket vond het pamflet wel strafbaar en stelde de vervolging in wegens inbreuk op artikel 2 Persdecreet. Van Hoorick werd beschuldigd kwaadwillig en met opzet in het openbaar, door middel van drukwerken, de bindende kracht van de wetten te hebben aangevallen, of er rechtstreeks toe te hebben aangezet om ze niet na te komen.⁶¹⁰ Van Hoorick werd opnieuw verhoord, maar hield voet bij stuk en bepleitte met vernuft zijn onschuld. Zo stelde hij niet aan te zetten tot legerdienstweigering, maar enkel tot oorlogsdienstweigering. Daarnaast merkte hij op dat de wet niet werd overtreden door arbeiders aan te zetten de oorlogsbedrijven stop te zetten, daar het volgens Van Hoorick een recht was van arbeiders om te staken.⁶¹¹

222. Op zoek naar het origineel beval de onderzoeksrechter vervolgens een huiszoeking in de woning van de drukker van het werk, Keymeulen-Verbestel.⁶¹² En met succes: het origineel werd teruggevonden, overhandigd en de drukker bevestigde dat Van Hoorick de opdracht gaf, de tekst zelf schreef en het drukwerk betaalde.⁶¹³ Genoeg bezwaren om Van Hoorick naar het Oost-Vlaams hof van assisen te verwijzen.⁶¹⁴

⁶⁰⁹ PV commissaris Van de Winckel, 3 december 1934, HA OOST 1891-1958, 918/8369, bijgevoegd stuk 1.

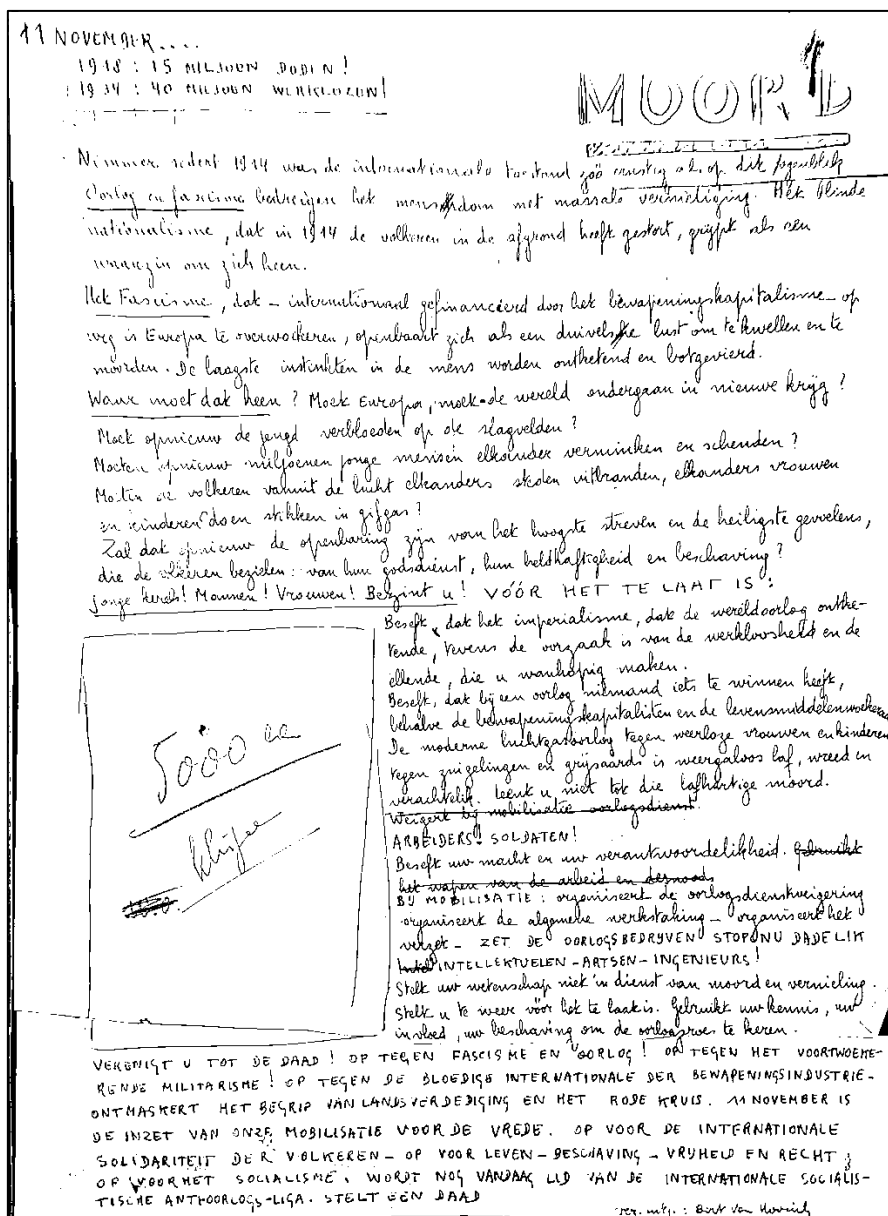
⁶¹⁰ Rechtsvordering 28 december 1934, HA OOST 1891-1958, 918/8369, bijgevoegd stuk 3.

⁶¹¹ PV onderzoeksrechter Maillet, 4 januari 1935, HA OOST 1891-1958, 918/8369, bijgevoegd stuk 4.

⁶¹² Aanzoeksbijlage tot huiszoeking, 31 januari 1935, HA OOST 1891-1958, 918/8369, bijgevoegd stuk 7.

⁶¹³ PV huiszoeking, 1 februari 1935, HA OOST 1891-1958, 918/8369, bijgevoegd stuk 8.

⁶¹⁴ KI Gent, 2 april 1935, HA OOST 1891-1958, 918/8369, stuk 2.

Illustratie 13: Origineel van het strooibriefje '11 november', HA OOST 1891-1958, 918/8369, bijgevoegd stuk 9.

223. De belangstelling voor het proces was groot. Door het hele land vonden manifestaties plaats ten voordele van Van Hoorick. Spandoeken met "Van Hoorick Vrij!" werden daarbij door menig manifestant gehanteerd. Ook in Gent stond de universiteit op zijn kop.⁶¹⁵ Een buitengewoon strenge ordedienst werd opgesteld; meer dan veertig gendarmen bevonden zich in en om het gerechtshof.⁶¹⁶

224. Het verloop van het proces zelf werd haarfijn beschreven in *Het Laatste Nieuws* van dinsdag 15 oktober 1935.⁶¹⁷

⁶¹⁵ MERGAN, *Stalinisme als bevrijding*, 47.

⁶¹⁶ Bevel aan de gendarmerie, 14 oktober 1935, HA OOST 1891-1958, 918/8369, stuk 19.

⁶¹⁷ X, "Een Persmisdrijf te Aalst", *HLN* 15 oktober 1935, 9 (16).

De grond van de zaak kon al snel worden aangepakt: Van Hoorick bekende opnieuw het pamflet te hebben geschreven, waarna de jury na korte beraadslaging hem aanwees als verantwoordelijke opsteller.⁶¹⁸ Vervolgens ondervroeg de voorzitter Van Hoorick andermaal, waarna hij gedurende een kwartier de zaal toesprak over antikapitalisme en antimilitarisme. Daarna was het de beurt aan de getuigen. Hoewel politiecommissaris Van de Winckel de beschuldigde beschreef als een te hevige propagandist,⁶¹⁹ hadden de getuigen ten gunste niets dan goeds te vertellen over Van Hoorick.⁶²⁰ Ook Van Hooricks advocaten, Pierre Vermeylen en Willem Verougstraete,⁶²¹ betoogden dat de student had gehandeld naar zijn geweten om een goede daad te stellen. Als openbaar ministerie trad advocaat-generaal Robert De Smet op. Hij betoogde dat voor de jury een politiek misdadiger zat. Opdat een voorbeeldige straf zou worden toegepast, vroeg hij de jury bevestigend te antwoorden op de vraag aangaande het kwaadwillig inzicht en de aanstichting tot verzet tegen de wet. Na korte beraadslaging antwoordde de jury evenwel ontkennend op de gestelde vraag.⁶²² Van Hoorick werd bijgevolg vrijgesproken.⁶²³

225. Hoewel het proces enorme publiciteit voor de KP opleverde, ontving de partijleiding Van Hoorick naderhand bijzonder koel: hij had immers de kans laten liggen om van het proces gebruik te maken om op te roepen tot een volksfront tegen het fascisme.⁶²⁴

Het is moeilijk vast te stellen of de heisa rond Van Hoorick een belangrijke invloed had op de parlementsverkiezingen van 1936. Het is evenwel een feit dat de KP er gevoelig op vooruitging met een winst van zes Kamerleden.⁶²⁵ De winst situeerde zich echter vooral in het zuiden van het land, terwijl in Vlaanderen de invloed beperkt bleef. Toch steeg de KP in Aalst spectaculair van 1% naar 4,29% van de stemmen. Een opvallende uitslag, want Van Hoorick was zelf nergens te vinden op de lijsten, daar hij nog geen 25 lentes telde en zich zodoende geen kandidaat kon stellen. Toch was het duidelijk dat in Aalst de factor ‘Bertje’ wel degelijk een belangrijke rol invulde.⁶²⁶

⁶¹⁸ PV vragenlijst jury, 14 oktober 1934, HA OOST 1891-1958, 918/8369, stuk 20.

⁶¹⁹ PV verhoor Van de Winckel, 31 januari 1935, HA OOST 1891-1958, 918/8369, bijgevoegd stuk 5.

⁶²⁰ De getuigen ten gunste waren: de burgemeester van Aalst (Alfred Nichels), een oud-leraar, een hoogleraar (Frans Daels), een ISAOL-kopstuk, een volksvertegenwoordiger (Joseph Jacquemotte) en een senator (Henri Rolin). PV terechtzitting, 14 oktober 1935, HA OOST 1891-1958, 918/8369, stuk 18.

⁶²¹ Piet, ‘Pierre’ in Franse middens, Vermeylen (1904-1991) was een Belgische advocaat (1927-1963) en socialistisch politicus. Willem Verougstraete (1908-2003) was een Belgische advocaat (1932-1970), assessor bij de Raad van State (1965-1970) en voorzitter van het Brusselse arbeidshof (1970-1978). In 1933 werd Verougstraete bestuurslid van het Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie te Brussel, dat hij in 1948-1949 voorzat. Beiden kenden een academische carrière als hoogleraar aan de ULB. Zie TYSENS, “Vermeylen, Piet” en “Verougstraete, Willem”.

⁶²² PV vragenlijst jury, 14 oktober 1934, HA OOST 1891-1958, 918/8369, stuk 21.

⁶²³ Assisen Oost-Vlaanderen, 14 oktober 1934, HA OOST 1891-1958, 918/8369.

⁶²⁴ MERGAN, *Stalinisme als bevrijding*, 49.

⁶²⁵ In procenten: van 3% naar 6% van de stemmen.

⁶²⁶ MERGAN, *Stalinisme als bevrijding*, 50.

3. PERSMISDRIJVEN IN DE NAOORLOGSE PERIODE (1914-2024)

226. Sinds het eind van de Tweede Wereldoorlog blijkt het uitzonderlijk te zijn voorgekomen dat een persmisdrijf voor de volksjury verscheen. De media en de wetenschappelijke literatuur spreken over slechts drie gevallen: in 1994 (Bergen), in 2011 (Brussel) en 2021 (Luik). In Bergen ging het om racistische pamfletten, terwijl het in Brussel ging om een boek waarin een oud-premier in verband werd gebracht met zedenfeiten. Relatief recent diende een man in Luik zich te verantwoorden voor online haatberichten jegens vrouwen.⁶²⁷

3.1 RACISTISCHE PAMFLETEN IN TUBEKE

227. In april 1989 en augustus 1990 werden verschillende wijken van Tubeke overspoeld met pamfletten, getiteld “*Pologne 1939 – Bruyères 1989? Immigration = Invasion*”⁶²⁸ en “*Belges, Européens, réveillez-vous!*”.⁶²⁹ In het eerste pamflet werd een vergelijking gemaakt tussen de ‘kolonisatie’ van de Bruyères-gebouwen en de invasie van Polen door nazi-Duitsland in 1939. Het tweede pamflet stelde de immigranten verantwoordelijk voor de achteruitgang van de huisvesting, criminaliteit, drugs, enzovoort.⁶³⁰ De pamfletten vielen klaarblijkelijk onder toepassing van de Antiracismewet. Twee militanten van de voormalige *Parti des Forces Nouvelles* (PFN)⁶³¹ werden vervolgd.

228. De zaak werd aanhangig gemaakt bij de rechtbank van eerste aanleg van Nijvel. Die oordeelde op 22 juni 1992 dat er een persmisdrijf was gepleegd. Er werden drie tenlasteleggingen geformuleerd:

- aanzetten tot discriminatie (inbreuk toenmalig artikel 1, 2°);⁶³²
- bekendheid geven aan een voornemen tot discriminatie (inbreuk toenmalig artikel 1, 3°);⁶³³ én
- deel uitmaken van een groep die rassendiscriminatie en segregatie bedrijft of aanbeveelt (inbreuk toenmalig artikel 3).⁶³⁴

229. De beschikking van de raadsafdeling werd evenwel vernietigd door de kamer van inbeschuldigingstelling (KI) van het hof van beroep van Brussel. Het legde een restrictieve uitlegging van de Antiracismewet aan de dag: de KI oordeelde dat de grenzen van het recht op vrije meningsuiting *in casu* niet overschreden waren; van zo’n overschrijding kon slechts sprake zijn in

⁶²⁷ X, “Voor de derde keer sinds WOII”.

⁶²⁸ Vrij vertaald: “*Polen 1939 – Bruyères 1989? Immigratie = invasie*”.

⁶²⁹ Vrij vertaald: “*Belgen, Europeanen, wakker worden!*”.

⁶³⁰ VANDENDRIES, “MISES EN ACCUSATION”.

⁶³¹ De PFN was een extreemrechtse Belgische nationalistische politieke partij die in 1983 werd opgericht door voormalige leden van het *Front de la Jeunesse*, een activistische beweging die in 1983 werd opgeheven, nadat de harde kern ervan werd veroordeeld wegens lidmaatschap aan privé-militie. In 1991 werd de PFN ontbonden na haar integratie in het Belgische *Front National*.

⁶³² Opgeheven bij wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (BS 30 mei 2007, hierna ‘wet 10 mei 2007’), thans artikel 20, 1° en 4° Antiracismewet.

⁶³³ Opgeheven bij wet 10 mei 2007, thans artikel 21 Antiracismewet.

⁶³⁴ Opgeheven bij wet 10 mei 2007, thans artikel 22 Antiracismewet.

geval van oproep tot concrete, bepaalde en bepaalbare daden.⁶³⁵ Deze restrictieve uitlegging werd dan weer teruggefloten door het Hof van Cassatie. Door de strafbaarstelling afhankelijk te maken van een vereiste tot aanzetting van bepaalde daden van racisme of xenofobie, werd immers een voorwaarde aan de wet toegevoegd die zij niet bevatte.⁶³⁶ De zaak werd vervolgens terugverwezen naar het hof van beroep van Bergen. Daar meende de procureur des Konings dat er enkel voldoende bezwaren waren om de derde aanklacht te vervolgen; hij stelde bijgevolg voor de zaak naar de correctionele rechtbank te verwijzen. De KI achtte echter voldoende bewijs voor de drie tenlasteleggingen en kondigde een vijfde episode in de zaak aan: een proces voor het hof van assisen van Bergen.⁶³⁷

230. Het mag duidelijk zijn dat de bereidheid om dergelijke zaken voor het assisenhof te brengen vrijwel onbestaande was. Een mooi voorbeeld vormt het requisitoir van de procureur in Bergen. Daar was het geen toeval dat hij de eerste aanklachten niet wou vervolgen; deze zouden immers als persmisdrijven klasseren en bijgevolg leiden tot een verwijzing naar de volksjury. Dergelijke oefening vormde immers een alternatief die reeds in de rechtspraktijk was ontwikkeld in een poging om de assisenprocedure te vermijden. Door de auteurs van racistische drukperswerken uitsluitend te vervolgen via artikel 3 Antiracismewet, diende de rechtbank – zo werd althans gehoopt – de geschriften niet te bestuderen als zijnde het voorwerp van de tenlastelegging zelf, maar wel louter als bewijsmateriaal om het racistisch karakter van de groep aan te duiden.⁶³⁸ De rechtbank kan evenwel de voorgelegde feiten herkwaltificeren tot overtredingen van artikel 3 én artikel 1 Antiracismewet, waarvan deze laatste onvermijdelijk tot de kwalificatie van een persmisdrijf leidden. Aangaande de overtreding van artikel 3 Antiracismewet diende dan te worden verwezen naar de vaste cassatierechtspraak op dit punt, volgens welke alleen het hof van assisen bevoegd is om te oordelen over feiten waarvan er tenminste één een persmisdrijf uitmaakt en de andere ermee samenhangen.⁶³⁹

231. Dat voor het eerst sinds 1941 een persmisdrijf nog eens daadwerkelijk naar het hof van assisen werd verwezen, riep in de rechtsleer gemengde gevoelens op. Enerzijds werd de uitspraak positief onthaald, omdat reeds genoeg werd betreurd dat de grondwettelijke eis van artikel 150 Grondwet dode letter was geworden en dat elke strafrechtelijke aansprakelijkheid van de pers nog onmogelijk leek in België. Anderzijds heerste er onzekerheid of het assisenproces over deze zaak wel betekenisvol kon zijn voor de bescherming van de waarden die door de Antiracismewet werden gewaarborgd. Het risico bestond immers dat de geschriften ruime publiciteit kregen, hoewel die dat niet verdienden. Daarnaast kon de vrijspraak – of elke uitspraak die als mild zou worden beschouwd – door de beschuldigten en degenen die hen steunden worden geïnterpreteerd als een vrijbrief voor hun ideeën en strijd. In een tijd waarin extreemrechts in opmars was, kon het assisenproces wel eens

⁶³⁵ FRANCIS, “Bedenkingen”, 382.

⁶³⁶ Cass. 19 mei 1993, AR P.93.0110.F, *Arr.Cass.* 1993, 514.

⁶³⁷ Bergen 14 januari 1994, *JLMB* 1994, 506.

⁶³⁸ FRANCIS, “Bedenkingen”, 381.

⁶³⁹ Cass. 28 mei 1985, AR 9508, *Arr.Cass.* 1985, 1343; Zie ook VOORHOOF, “Het proces van de liga”, 12-13.

een vergiftigd geschenk betekenen voor de burgerlijke partijen⁶⁴⁰ en, in bredere zin, alle democraten.⁶⁴¹

232. Het hof van assisen van Bergen sprak de beklaagden uiteindelijk vrij voor het persmisdrijf. Op 28 juni 1994 werden zij evenwel krachtens de Antiracismewet veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf wegens lidmaatschap van een racistische groep.⁶⁴²

DE NASLEEP: DE ‘CORRECTIONALISERING VAN RACISTISCHE PERSMISDRIJVEN’

234. Vóór de doorverwijzing naar het hof van assisen, waren er reeds drie arresten in de zaak die elk een probleem aan de orde stelden met betrekking tot de toepassing van de Antiracismewet. Het basisknelpunt naar de praktijk toe was dat de vervolging op basis van de Antiracismewet problematisch was wanneer het ging om racistische uitingen via gedrukte publicaties. De bevoegdheid van de volksjury zorgde in de praktijk immers voor een al te hoge drempel; zelfs in die mate dat reeds sedert vijftig jaar het inzetten van een assisenproces voor dergelijk misdrijf in onbruik was geraakt. Daarentegen werden racistische uitingen in het raam van mondelinge beledigingen dan wel weer effectief vervolgd.⁶⁴³

235. Deze onhoudbare situatie mondde tijdens de zittingsperiode 1995-1999 uit in een aantal parlementaire initiatieven om een uitzondering in te stellen op de jurisdictie van de volksjury met betrekking tot door racisme of xenofobie ingegeven persmisdrijven. Met uitzondering van extreemrechts,⁶⁴⁴ waren alle partijen voorstander van een dergelijke grondwetswijziging.⁶⁴⁵ Het grondwetsartikel werd opgenomen in de verklaring tot herziening van de Grondwet van 12 april 1995,⁶⁴⁶ zodat de grondwetgever het artikel kon wijzigen overeenkomstig de procedure bepaald in artikel 195 Grondwet. Uiteindelijk werd een herziening goedgekeurd door de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 25 maart 1998 en door de Senaat op 30 april 1999. Vanaf 7 mei 1999 bepaalt artikel 150 Grondwet voortaan dat de jury nog wordt ingesteld voor alle drukpersmisdrijven, behalve voor deze die door racisme of xenofobie ingegeven zijn’.⁶⁴⁷ De (grond)wetgever effende hierdoor het pad voor een effectieve vervolging van racistische drukpersmisdrijven voor de correctionele rechtbank.

⁶⁴⁰ De eisers waren een honderdtal inwoners van Tubize, de gemeente en twee verenigingen (de *Ligue des droits de l’homme* en de *Mouvement contre le racisme, l’antisémitisme et la xénophobie*).

⁶⁴¹ JONGEN, “Un délit de presse”, 520.

⁶⁴² Kopie van het arrest van het hof van assisen van Bergen, 28 juni 1994, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/hof-van-assisen-van-bergen-28-juni-1994>.

⁶⁴³ VOORHOOF, “De bestraffing van het aanzetten tot racisme en vreemdelingenhaat”, 58 en 61-65.

⁶⁴⁴ Dat extreemrechts niet wou volgen, mag niet verwonderen. Hoewel het Vlaams Blok een politiek discours voerde dat minstens op een aantal punten in strijd kon worden geacht met de Antiracismewet, gaven de publicaties van deze partij nooit aanleiding tot een strafrechtelijke veroordeling op basis van de wet. Zij konden aldus rekenen op een feitelijke straffeloosheid. Zie bijvoorbeeld Corr. Brussel 6 september 1994, *AJT*, 1994-1995, 50; VOORHOOF, “Het proces van de liga”.

⁶⁴⁵ BIARD, “La lutte contre l’extrême droite”, 25-26.

⁶⁴⁶ Verklaring tot herziening van de Grondwet, *BS* 12 april 1995.

⁶⁴⁷ Grondwetswijziging van 7 mei 1999, *BS* 29 mei 1999.

3.2 EEN SCHANDAALBOEK TE BRUSSEL

236. In de zomer van 1996 werd Marc Dutroux gearresteerd.⁶⁴⁸ Toen bleek wat voor gruweldaden hij op zijn kerfstok had, ging er een schokgolf door het hele land. Hij werd door het gerecht afgeschilderd als een geïsoleerd roofdier, maar dat werd vijf jaar later betwist door Jean Nicolas en Frédéric Lavachery.⁶⁴⁹ Hun boek *Dossier pédophilie: le scandale de l'affaire Dutroux*, dat in september 2001 verscheen, deed veel stof opwaaien. Zich baserend op nieuwe getuigenissen en uitgelekte stukken brachten zij in verschillende passages onder meer koning Albert II⁶⁵⁰ en oud-premier Paul Vanden Boeynants⁶⁵¹ in verband met seksfeiten met minderjarigen.

237. In reactie hierop spanden het Paleis en de Belgische regering een kort geding aan tegen de Franse uitgeverij van het omstreden boek, *Flammarion*.⁶⁵² De Parijse rechter verplichtte het uitgeversbedrijf op 18 oktober 2001 in elk exemplaar een rechtzetting te plaatsen.⁶⁵³ Daarnaast werd de koning een schadevergoeding toegekend in de bodemprocedure. Relevanter voor het onderzoeksvraagstuk was het feit dat de familie van de in januari 2001 overleden Vanden Boeynants een klacht indiende bij de Brusselse onderzoeksrechter wegens laster en eerroof. Dat zij hun gelijk probeerde te halen via een strafklacht was opmerkelijk; wie zich door publicaties beledigd voelt, probeert doorgaans schadevergoeding of een publicatieverbod te verkrijgen via de burgerlijke rechtbank. Dit maakte de zaak de tweede poging (sinds de Tweede Wereldoorlog) om in de assisenprocedure nieuw leven te blazen voor persmisdrijven.

238. Op 9 september 2009 verklaarde de KI dat er sprake was van een persmisdrijf: de lasterlijke uitspraken waren geformaliseerd in een geschrift die openbaar werd gemaakt en verkregen werd door een proces van reproductie in meerdere exemplaren (in de vorm van een commercieel verspreid

⁶⁴⁸ Marc Dutroux (°1956) is een Belgische seriemoordenaar en serieverkrachter. Hij werd in 2004 veroordeeld tot levenslang voor ontvoering, gijzeling, verkrachting, moord en illegale handel. De zaak legde vele pijnpunten en mankementen bij politie en justitie bloot, wat zorgde voor enkele zeer belangrijke hervormingen in het juridisch landschap.

⁶⁴⁹ Jean Nicolas (°1951) is een onafhankelijke onderzoeksjournalist en redacteur uit Luxemburg. Frédéric Lavachery (°1946) is een Frans opgeleide timmerman en voormalig lid van de zogenaamde '*Witte Comités*'. Dit waren spontane groepen die in de nasleep van de Dutroux-affaire werden opgericht en actief waren rond het tekort schieten van politie en gerecht bij misbruik en verdwijning van kinderen.

⁶⁵⁰ Albert (°1934) was tussen 9 augustus 1993 en 21 juli 2013 de zesde koning der Belgen. Hij is de jongste zoon van koning Leopold III en koningin Astrid. Hij volgde zijn broer Boudewijn op na diens dood in 1993. Op 21 juli 2013, de nationale feestdag van België, trad hij af ten gunste van zijn zoon Filip van België.

⁶⁵¹ Paul Vanden Boeynants (1919-2001) was Belgisch volksvertegenwoordiger, minister en premier. Als ondernemer was hij actief in de vleesindustrie. Schandalen kenmerkten de christendemocraat zijn loopbaan: zo stond in 1982 een gerechtelijk onderzoek naar fiscale fraude zijn benoeming als Brusselse burgemeester in de weg. In 1986 werd hij uiteindelijk veroordeeld wegens belastingontduiking. Er doken regelmatig verhalen op in de pers over Roze Balletten en De Bende van Nijvel, criminele feiten waar 'VDB' bij betrokken zou zijn. Op 14 januari 1989 werd hij ontvoerd en vastgehouden door de bende Haemers-Lacroix. Pas na een maand, na betaling van losgeld, werd hij vrijgelaten.

⁶⁵² Toen bekend werd dat de regering opdracht gegeven had juridische stappen te ondernemen, ging het boek als warme broodjes over de toonbank in de boekwinkels waar het te koop was. Men wist immers dat het boek het risico liep verboden te worden. SERONT, "On s'arrache le livre scandaleux de Jean Nicolas".

⁶⁵³ Bij niet-naleving van het vonnis werd een dwangsom opgelegd van 1.537 frank of 38 euro per overtreding. Zie TIMMERMAN, "Parijse rechter geeft Belgische staat en koning Albert gelijk".

boek). Echter, de feiten werden als verjaard verklaard.⁶⁵⁴ Dit oordeel was gebaseerd op het feit dat Vanden Boeynants minister van Staat was en dus viel onder de verkorte verjaringstermijn van drie maanden zoals bepaald in artikel 12 Persdecreet.⁶⁵⁵ Toch procedeerden Vanden Boeynants' erfgenamen voort. Zij meenden dat ministers geen openbaar ambtenaar zijn in de zin van artikel 4 Persdecreet en dat de verkorte verjaringstermijn bijgevolg niet van toepassing was.

Het Hof van Cassatie gaf hen gelijk in zijn arrest van 3 februari 2010, waarin werd gesteld dat de eretitel van staatsminister iemand niet automatisch tot een openbaar ambtenaar maakt. Daarnaast werd geoordeeld dat men zich moet plaatsen op het tijdstip waarop het tenlaste gelegde feit heeft plaatsgevonden om te bepalen of de laster een persoon bedoeld in artikel 4 Persdecreet trof. Het doet er niet toe of de ambtenaar, op het ogenblik van de laster, geen ambtenaar meer is.⁶⁵⁶ De zaak werd teruggestuurd naar een nieuwe KI. Het Openbaar Ministerie hervatte zijn zaak, waar het van mening was dat er onvoldoende bewijs was van schuld van de verdachten. Het verzocht de KI bijgevolg om te oordelen dat er geen gronden waren om verder te gaan. Echter, de KI benaderde de situatie anders. Los van de controverse over de aard van het ambt van Vanden Boeynants, oordeelde de KI dat de verkorte verjaringstermijn alleen van toepassing was als de lasterlijke handelingen verband hielden met het publieke ambt van de verdachte. Wanneer ze echter betrekking hadden op zijn privéleven, zoals in dit geval, was het gemeen recht van toepassing. Op 22 januari 2011 verwees de KI de zaak door naar het hof van assisen.⁶⁵⁷

Nicolas tekende cassatieberoep aan tegen deze beslissing,⁶⁵⁸ waarbij enige kans op succes leek te bestaan omdat artikel 4 van het Persdecreet niet specificeert dat laster of belediging gerelateerd moet zijn aan publieke ambtsuitoefening. Het beroep werd echter verworpen op 27 april 2011, waarbij werd geoordeeld dat de artikelen 4 en 12 van het Persdecreet niet van toepassing zijn wanneer misdrijven gericht zijn tegen ambtenaren vanwege feiten uit hun privéleven.⁶⁵⁹ De advocaat van Nicolas, Cédric Lefebvre,⁶⁶⁰ hield het hoofd koel. Op het einde van het jaar trad de verjaring in en gezien de overvolle agenda van het assisenhof in Brussel zag hij de zaak niet meer op tijd voorkomen.⁶⁶¹

⁶⁵⁴ ENGLEBERT, "Vers un retour du délit de presse en cour d'assises?".

⁶⁵⁵ Art. 12 Persdecreet (oorspronkelijke tekst).

⁶⁵⁶ Cass. 3 februari 2010, AR P.09.1476.F, *Arr.Cass.* 2011, 339.

⁶⁵⁷ ENGLEBERT, "Vers un retour du délit de presse en cour d'assises?".

⁶⁵⁸ Lavachery ging niet in cassatieberoep tegen de verwijzing. Hij was immers in zijn nopjes met de eer die hem te beurt viel: hij kreeg zo mogelijk de gelegenheid om voor een volksjury zijn boodschap te verkonden. Zo liet hij weten een stem aan de slachtoffers van seksuele wanpraktijken te geven en niets te verbergen hebben.

⁶⁵⁹ Cass. 27 april 2011, AR P.11.0288.F, *Arr.Cass.* 2011, 1091.

⁶⁶⁰ Cédric Lefebvre behaalde zijn diploma in de rechten aan de ULB in 1999. Hij schreef zich in op de balie van Brussel hetzelfde jaar. Hij is voormalige lid van de Franstalig Raad van de orde van de advocaten van de balie van Brussel, <https://linklaw.be/cedric-lefebvre?lawyer=yes&lang=fr>.

⁶⁶¹ X, "Tweede assisenproces voor persmisdrijf mogelijk sinds WOII", <https://www.hln.be/binnenland/tweede-assisenproces-voor-persmisdrijf-mogelijk-sinds-woii~a81f7485/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>.

239. Op 20 juni 2014 ging het proces van start.⁶⁶² Net zoals Lefebvre verwachtte, kon het assisenproces zich beperken tot het vaststellen van de verjaring.⁶⁶³ De zaak doofde aan de strafrechtelijke kant uit.

3.3 HAATBERICHTEN JEGENS VROUWEN OP FACEBOOK

240. De antifeministische ideologie lag aan de basis van het derde, en tot op heden laatste, persproces in België. Op 20 oktober 2020 stuitte de politie op aanzienlijke weerstand bij het uitvoeren van een huiszoeking in de slaapkamer van Sami Haenen in het Waalse Flémalle. De aanleiding hiervoor was een tekst die hij enkele dagen eerder had geplaatst in een Facebookgroep. Hierin besprak hij een incident waarbij een jonge vrouw in Frankrijk was vermoord door een verkrachter. Haenen beweerde dat de jonge vrouw daar zelf schuld aan had door haar provocerende kledingkeuze. Sami Haenen was een zelfverklaarde ‘Incel’⁶⁶⁴ of ‘onvrijwillige vrijgezel’. Zijn bericht werd 80.000 keer gelezen, wat resulteerde in een golf van haatberichten naar zijn adres. Haenen voelde zich bedreigd en plaatste een nieuwe video op Facebook, waarin hij gewapend met een baseballknuppel zijn critici beantwoordde met de woorden: *“Hou op met mij te bekritisieren of het zal slecht aflopen”*. Hij dreigde namelijk met een aanslag tegen vrouwen, verwijzend naar Elliot Rodger, die in 2014 in Californië, gedreven door vrouwenhaat, zes mensen vermoordde en veertien anderen verwondde. Daarnaast gaf hij te kennen dat hij de strijd wilde aangaan met het feminisme en dat hij bereid was zijn leven te geven om ‘de feministische plaag’ neer te slaan. Het was deze video die de aandacht trok van Interpol, wat leidde tot zijn arrestatie.⁶⁶⁵

241. Haenen werd vervolgd voor drie verschillende misdrijven: het mondeling bedreigen van personen,⁶⁶⁶ het aanzetten tot haat en geweld tegenover vrouwen⁶⁶⁷ en het dreigen met een aanslag.⁶⁶⁸ Omdat hij die bedreigingen op sociale media uitte, ging het om een persmisdrijf, waardoor hij naar het hof van assisen werd verwezen.

242. De jury bevond Haenen schuldig aan een drukpersmisdrijf en bedreiging, maar sprak hem vrij van het aanzetten tot haat. De jury was van mening dat de videoboodschap op Facebook waarmee Haenen vrouwen en feministen bedreigde niet kon worden beschouwd als het aanzetten tot haat of geweld tegen vrouwen, zoals strafbaar gesteld in artikel 27, 4° Genderwet.

⁶⁶² Dat de zaak er zo lang over heeft gedaan – dertien jaar – zou voornamelijk als reden hebben gehad dat de twee mededaders niet in België gevestigd waren. Dat maakte de vervolging en het vaststellen van de procedures en verantwoordelijkheden ingewikkelder.

⁶⁶³ In de tweede plaats had de redelijke termijn van het strafproces kunnen worden ingeroepen (art. 6 EVRM en art. 21ter Sv.).

⁶⁶⁴ Van het Engels ‘*involuntarily celibate*’. Dit zijn overwegend mannen die wel seks willen, maar er niet slagen om een seksuele relatie aan te gaan met een vrouw. Om die discrepantie te verklaren, grijpen incels terug naar een radicaal vrouwenhatende ‘ideologie’. Incels zijn er immers rotsvast van overtuigd dat de reden voor hun celibaat bij vrouwen ligt.

⁶⁶⁵ X, “Voor de derde keer sinds WOII belandt een ‘persmisdrijf’ voor assisen”.

⁶⁶⁶ Art. 327, lid 1 Sw.

⁶⁶⁷ Art. 22, 4° Wet 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen, BS 30 mei 2007.

⁶⁶⁸ Art. 327, lid 2 Sw.

Het arrest van het hof van assisen bevestigde de bevindingen van de jury en sprak de Haenen vrij voor het aanzetten tot haat of geweld tegen personen omwille van hun geslacht. Het bevestigde wel de veroordeling wegens het bedreigen met een aanslag tegen vrouwen en feministen via mondelingen uitingen en via teksten op Facebook. Haenen kreeg een voorwaardelijke gevangenisstraf van twaalf maanden, met probatie-uitstel voor een periode van twee jaar voor het restant van de al uitgezeten voorlopige hechtenis. In de praktijk kwam dat neer op een voorwaardelijke gevangenisstraf van één maand, aangezien de man al zes maanden in de gevangenis en vijf maanden met enkelbandtoezicht in voorlopige hechtenis zat. Deze voorlopige hechtenis werd gerechtvaardigd vanwege het risico dat zijn bedreigingen zouden worden uitgevoerd, vooral gezien zijn eerdere veroordelingen voor bedreiging en belaging. Het hof legde de veroordeelde verschillende voorwaarden op, waaronder het niet plegen van nieuwe misdrijven, verblijven op een vast adres, beschikbaar zijn voor de probatiecommissie, het voltooien van zijn studies of het vinden van vast werk, het ondergaan van psychologische therapie om zijn emoties te beheersen, en regelmatige deelname aan sportactiviteiten. Hoewel de advocaat-generaal een verbod op het plaatsen van berichten op Facebook en andere sociale media had gevraagd, werd dit niet aan Haenen opgelegd. Hij behoudt het recht om te publiceren op sociale media, maar binnen de grenzen die tijdens zijn proces zijn vastgesteld.⁶⁶⁹

EEN GEVAARLIJK PRECEDENT OF EEN UITZONDERING?

243. Het was de eerste keer dat een assisenhof, in toepassing van artikel 150 Grondwet, het strafbaar karakter beoordeelde van online bedreigingen en het aanzetten tot haat of geweld tegen vrouwen. Voorheen werden bedreigingen of het aanzetten tot haat, geweld of discriminatie via internetteksten of verspreid via sociale media niet doorverwezen naar het assisenhof. Sinds de grondwetswijzing van 1999 komen evenwel enkel drukpersmisdrijven die zijn ingegeven door racisme of xenofobie in aanmerking voor vervolging voor de correctionele rechtbank. Dit leidde echter al meer dan twintig jaar tot een probleem: het aanzetten tot haat, geweld of discriminatie via teksten in de media of op internet dat ingegeven is door andere drijfveren dan racisme of vreemdelingenhaat, zoals geloof, levensbeschouwing, politieke overtuiging, geslacht of seksuele geaardheid, is blijven behoren tot de exclusieve bevoegdheid van de assisenjury. Dit resulteerde in een feitelijke straffeloosheid.⁶⁷⁰

244. Dat de KI van het hof van beroep in Luik en het assisenhof in Luik voor één keer een uitzondering maakten op de straffeloosheid van online bedreigingen verdiende bijzondere aandacht. De advocaat van Haenen, Alexandre Wilmotte,⁶⁷¹ noemde het alvast een riskant precedent: *“In een tijd waarin iedereen op zijn smartphone leeft en heel veel mensen op sociale media impulsieve*

⁶⁶⁹ VOORHOOF, “Luiks hof van assisen bestraft online bedreigingen”.

⁶⁷⁰ VOORHOOF, “Online haatspraak blijft (voorlopig) onbestraft”.

⁶⁷¹ Wilmotte is ingeschreven bij de balies van Luik-Huy, Namen en Brussel. Hij behaalde een diploma rechten met onderscheiding aan de UCL. Naast een specialisatie in het fiscaal recht, heeft hij de titel van specialist in het strafrecht gekregen van de Raad van de Orde. Wilmotte heeft meer dan 50 assisenzaken op zijn naam staan, waarin hij tussenkwam voor zowel daders als slachtoffers van dramatische gebeurtenissen, <https://www.proelium.be/associe/alexandre-wilmotte/>.

reacties posten, riskeer je heel veel mensen te moeten vervolgen voor het assisenhof. De sociale media staan vol haatberichten".⁶⁷² Echter, professor Verstraeten⁶⁷³ denkt dat deze zaak een uitzondering zal blijven, omdat het parket geen ander vervolgingsbeleid zal ontwikkelen zodat dergelijke misdrijven om de haverklap voor assisen moeten komen. Persoonlijk vindt hij het wel betreurenswaardig dat er door de huidige wetgeving rond persmisdrijven een feitelijke straffeloosheid is voor het overgrote deel van dat soort misdrijven.⁶⁷⁴

245. Er zijn reeds voorstellen ingediend in zowel de Senaat als de Kamer om via een grondwetswijziging van artikel 150 Grondwet alle soorten haatmisdrijven die een drukpersmisdrijf zijn aan de bevoegdheid van het assisenjury te onttrekken. De minister van Justitie kondigde in de beleidsverklaring Justitie van 4 november 2020 aan dat de ongelijke vervolging van verschillende soorten haatmisdrijven zou worden aangepakt.⁶⁷⁵ Ook een brede coalitie van gelijkekansenorganisaties pleit al geruime tijd voor een aanpassing van artikel 150 Grondwet.⁶⁷⁶ Bovendien wordt op Europees niveau aangedrongen op een gelijke behandeling van alle haatmisdrijven op het internet. Het Comité van Ministers van de Raad van Europa heeft hieromtrent reeds aanbevelingen gedaan.⁶⁷⁷ Daarnaast heeft het EHRM gewezen op de verplichtingen van lidstaten om niet alleen racistische uitingsmisdrijven effectief te vervolgen en te bestraffen, maar ook andere vormen van haatmisdrijven.⁶⁷⁸ Het is duidelijk dat er zowel juridisch als maatschappelijk een grote behoefte bestaat aan het effectief vervolgen van een bredere categorie van uitingsmisdrijven die opzettelijk aanzetten tot haat, geweld of discriminatie.

4. BESLUIT: EEN ANALYSE VAN PERSZAKEN VOOR DE VOLKSJURY IN BELGIË

246. Bij de onafhankelijkheid van België werd het land geacht een vrijhaven van persvrijheid te worden, maar in de praktijk bleek dit idealisme niet altijd overeen te komen met de realiteit. In tegenstelling tot de heersende opvattingen vonden er wel degelijk assisenprocessen plaats voor persmisdrijven in België. Delbecke documenteerde reeds meer dan tweehonderd perszaken in de periode tussen 1830 en 1914.⁶⁷⁹ Echter, na de Eerste Wereldoorlog veranderde deze dynamiek aanzienlijk. Deze studie onthulde dat er voor gans Oost-Vlaanderen slechts drie persprocessen

⁶⁷² X, "Man moet voor assisen verschijnen na haatberichten op Facebook".

⁶⁷³ Raf Verstraeten (°1960) doceerde aan de KUL met een proefschrift over de rechtspositie van het slachtoffer tijdens het gerechtelijk onderzoek. Hij is tevens houder van een *diplôme d'études approfondies 'Théorie et pratique du droit pénal'* van de universiteit van Parijs. Verstraeten is gewoon hoogleraar aan de KUL. Hij trad op als expert voor de parlementaire onderzoekscommissie inzake het onderzoek naar de misdaden van de bende van Nijvel (1996-97). Tevens was hij co-voorzitter van de ministeriële werkgroep tot oprichting van een federaal parket (1998-99) en co-voorzitter van de ministeriële werkgroep Hervorming van het hof van assisen (2005-2006). Hij was coördinator van de Commissies tot hervorming van het strafrecht en het strafprocesrecht (2016-2020) en is vandaag lid van de Commissie tot hervorming van het strafprocesrecht.

⁶⁷⁴ X, "Man moet voor assisen verschijnen na haatberichten op Facebook".

⁶⁷⁵ Algemene beleidsnota Justitie, *Parl.St.* Kamer, 2020-2021, nr. 55-1580/016, 15.

⁶⁷⁶ KEYTSMAN, "Bestraf seksistische, homofobe of transfobe haatspraak correctioneel"; UNIA, "Persvrijheid en haatmisdrijven".

⁶⁷⁷ Aanbeveling (Comité van Ministers) over het voorkomen en bestrijd van seksisme, 27 maart 2019, CM/REC(2019)1.

⁶⁷⁸ EHRM 9 februari 2012, nr. 1813/07, *Vejdeland e.a./Zweden*; EHRM 24 januari 2020, nr. 41288/15, *Beizaras&Levickas/Litouwen*.

⁶⁷⁹ Zie Bijlage C, 151-160.

plaatsvonden sinds de Eerste Wereldoorlog, allen tijdens het interbellum. Bovendien zijn er sinds de Tweede Wereldoorlog slechts drie persprocessen bekend in heel België.

247. In de Belgische geschiedenis werden talrijke persprocessen gevoerd en vonden er aanzienlijke aanpassingen plaats in de perswetgeving. Hoewel persmisdrijven vaak geassocieerd werden met politieke misdrijven, blijkt dat deze veronderstelling slechts gedeeltelijk waar is. Naast de veelvuldige rechtszaken wegens laster en eerroof, weerspiegelden de persprocessen hoofdzakelijk de sociaal-politieke context van die tijd. Ze werden voornamelijk ingezet tegen critici van de negentiende-eeuwse liberale natiestaat. De hoofdrolspelers in deze processen behoorden doorgaans tot de tegenstanders van het politieke model dat de grondleggers van de Belgische staat destijds uitgetekend hadden. Deze diverse groepen omvatten zowel orangisten als radicale republikeinen, socialisten en anarchisten. Zelfs zaken die op het eerste gezicht geen direct politieke inslag hadden, zoals beledigingen gericht aan buitenlandse staatshoofden, droegen politieke implicaties omdat zij het neutrale imago van België op internationaal niveau beïnvloedden. Kortom, de persprocessen van die periode illustreerden voornamelijk de sociaal-politieke breuklijnen en werden gebruikt om het politieke model van de staat te verdedigen tegen zijn critici.

248. Ondanks de sociale onrust die België in zijn geschiedenis gekend heeft, werd er geen systematische vervolging ingesteld tegen agitatoren, oproerkraaiers en andere voortrekkers van de sociale strijd. De terughoudendheid van de autoriteiten was aanzienlijk, waarbij hun handelen niet alleen gebaseerd was op de strafbare boodschap van publicaties, maar ook op de mogelijke impact en ophef die een rechtszaak zou veroorzaken. Het optreden van de autoriteiten was voornamelijk gericht op het beschermen van de samenleving tegen bepaalde publicaties, eerder dan op de bestraffing van de overtreders. Deze pragmatische benadering was eveneens terug te vinden bij de wetgever, die niet aarzelde om de perswetgeving aan te passen wanneer dit nodig werd geacht, zodat een efficiëntere en doeltreffendere vervolging van deze misdrijven mogelijk werd. Voorbeelden hiervan zijn onder meer de wet betreffende orangistische propaganda, de wetten betreffende beledigingen aan staatshoofden, en zelfs de beperkte grondwetswijziging in 1999 van artikel 150, die ongetwijfeld voortkwam uit de maatschappelijke noodzaak om racistische drukpersmisdrijven te beteugelen.

249. Er bestond een duidelijke correlatie tussen de sociaal-politieke breuklijnen en de tegenstellingen tussen stedelijke en landelijke gebieden. Deze relatie kwam tot uiting in de verdeling van persprocessen over verschillende assisenhoven. Steden en industriële regio's, waar de persontwikkeling en arbeidersstrijd het meest intens waren, werden vaker geconfronteerd met persprocessen dan landelijke gebieden. Assisenhoven in stedelijke gebieden (Brabant, Oost-Vlaanderen en Antwerpen) behandelden significant meer perszaken dan hun landelijke tegenhangers.

De jury van het Brabantse assisenhof heeft zich gebogen over meer dan de helft van alle persprocessen (115). De andere assisenhoven hebben beduidend minder perszaken behandeld. Zo waren er 24 persprocessen voor de assisenhoven van Oost-Vlaanderen en 21 in Antwerpen. In de provincies Luik en Henegouwen, beide gekenmerkt door industrialisatie, waren er respectievelijk 18 en 16 persprocessen. In provincies met een

overwegend landelijk karakter waren er slechts enkele perszaken: 5 in Namen en slechts 1 in Limburg en Luxemburg. Opmerkelijk is dat het assisenhof van West-Vlaanderen, ondanks zijn landelijke karakter, relatief veel persprocessen heeft behandeld, namelijk 19.⁶⁸⁰

De processen die plaatsvonden in stedelijke gebieden hadden doorgaans een directe band met nationale of internationale politieke vraagstukken, terwijl die in landelijke gebieden veelal gerelateerd waren aan lokale (politieke) conflicten.

250. De opvatting dat de jury in perszaken bijzonder mild was, lijkt grotendeels te kloppen. Een analyse van de gedocumenteerde persprocessen wijst op een aanzienlijk aantal vrijspraken. In iets meer dan de helft van de gevallen, namelijk 118 van de 220, sprak de jury een schuldigverklaring uit. Dit beeld van een genadige jury werd vooral gevormd door processen wegens aanvallen op de goede naam en eer, waar vrijspraken overheersten. Slechts 43 van de 97 zaken resulteerden in een veroordeling. Een belangrijke uitzondering hierop waren de persprocessen tegen socialistische, communistische en anarchistische agitators aan het einde van de negentiende eeuw, waarbij juryleden, die doorgaans tot de hogere klassen behoorden, minder genadig waren ten opzichte van hun subversieve publicaties.

De voornaamste reden voor de eerder toegeeflijke houding moet waarschijnlijk worden gezocht in de aard van de assisenprocedure. Jury's werden immers lang per trimester samengesteld om vervolgens over verschillende assisenzaken te oordelen. Juryleden die eerder al uitspraken hadden gedaan over ernstige misdaden zoals moord, brandstichting, diefstal of verkrachting, waren wellicht sneller geneigd tot meer genade wanneer ze vervolgens werden geconfronteerd met een pennenridder die een brutaal stuk geschreven had. Bovendien had de assisenprocedure een contraproductief effect. Een assisenzaak wekte vaak ophef, terwijl men aan de bestreden publicatie net zo min mogelijk ruchtbaarheid wou geven. Daarom liet men vaak liever de zaak in stilte betijen.

251. De bevindingen uit de analyse van de Oost-Vlaamse persprocessen tijdens het interbellum lijken in grote mate voort te bouwen op de eerdere vaststellingen van DELBECKE over de perszaken in de periode tussen 1831 en 1914.

Allereerst bleek Delbecke correct in zijn observatie dat de bezorgdheid over de bescherming van de goede zeden in het interbellum onverminderd van kracht zou blijven.⁶⁸¹ Dit werd onderstreept door de zaak-Reynaert (1930), die aantoonde dat er nog steeds aandacht was voor de vervolging van onzedige publicaties, wat een duidelijke invloed had op de werkwijze van het gerecht. Het parket toonde opmerkelijke ijver en vastberadenheid wanneer het daadwerkelijk tot vervolging overging. In de fase van het onderzoek maakte het gerecht in deze kwestie veelvuldig gebruik van de mogelijkheden van de beslagprocedure om de handel in onzedige publicaties te controleren. Bovendien richtte het gerecht zich niet primair op de auteur of schrijver als opinievormer, maar eerder op de verkopers, met als doel een beter inzicht te krijgen over de verspreiding van onzedige stukken. Bij dergelijk onderzoek ging men echter niet in de eerste plaats op zoek naar de auteur of

⁶⁸⁰ De verstrekte cijfers betreffen alle bekende persprocessen, zoals gedocumenteerd in zowel het onderzoek van Delbecke als het huidige onderzoek.

⁶⁸¹ DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 399.

schrijver als opinievormer, maar naar de verkopers. Op die manier poogde het gerecht een betere kijk en controle te verwerven op de nationale en internationale trafiek in onzedige publicaties. Ook in de vonnisfase speelde de beschermings- en preventiegedachte. Wanneer het effectief tot een assisenproces kwam, werd het persproces wegens schending van de goede zeden achter gesloten deuren gevoerd, iets wat de unanieme instemming van het hof van assisen vereiste.

De zaken van Deprez (1932) en Van Hoorick (1935) vertoonden dan weer opvallende gelijkenissen met die van Defuisseaux (1886) en Anseele (1886): allen waren socialistische figuren die zich tegen het militarisme keerden. Het is dan ook geen toeval dat Anseele getuigde ten gunste van Deprez tijdens diens zaak.

252. Het opmerkelijke feit dat bijna een halve eeuw na de Tweede Wereldoorlog geen perszaak meer voor de volksjury werd gebracht (tot 1994), en in Oost-Vlaanderen zelfs helemaal niet meer. Dit brengt de aanleiding voor dit onderzoek in herinnering: de zoektocht naar een antwoord op de vraag waarom er vandaag de dag geen persprocessen meer voor de jury komen.

Een mogelijke verklaring hiervoor ligt in de veranderende dynamiek van de instituties tegen het einde van de negentiende eeuw. Na de Eerste Wereldoorlog, waarbij de socialisten deel gingen uitmaken van de regering en het algemeen enkelvoudig mannenstemrecht werd geïntroduceerd, werd het elitaire politieke regime van de negentiende eeuw geleidelijk aan vervangen. De arbeidersklasse verkreeg vanaf dat moment haar eigen politieke vertegenwoordiging en toegang tot de hoogste politieke en besluitvormende instanties. Dit proces van democratisering leidde tot de opkomst van een politiek consensusmodel, waarbij extraparllementair protest steeds minder noodzakelijk werd. Het schrijven van provocerende artikelen was niet langer de enige methode om invloed uit te oefenen op de politieke agenda. Bovendien werd vanuit politiek perspectief de vervolging van mogelijke misbruiken van persvrijheid steeds minder wenselijk geacht. Het is daarom niet verrassend dat er na de Eerste Wereldoorlog aanzienlijk minder perszaken voor de jury zijn verschenen. In gevallen waarbij een publicatie toch voor de rechter werd gebracht, gaf men vaak de voorkeur aan de burgerrechtelijke piste, waardoor de meeste perszaken sindsdien werden behandeld als ‘gewone’ aansprakelijkheidszaken.

DEEL 5: ALGEMEEN BESLUIT

253. Een algemeen besluit over de perswetgeving en persmisdrijven in België sinds zijn onafhankelijkheid vertrekt vanuit de vaststellingen die in drie afzonderlijke delen van deze studie zijn uiteengezet.

254. Het tweede deel toonde aan dat de pers in de Belgische grondwet een bijzondere bescherming geniet. Door censuur en borgtocht expliciet te verbieden en door een getrapte verantwoordelijkheid voor uitgevers, drukkers en verspreiders te implementeren, wordt beoogd om preventieve maatregelen tegen de pers zoveel mogelijk te vermijden. Bovendien ligt de beoordeling van eventuele misbruiken in handen van de jury, met de mogelijkheid van een besloten zitting indien het hof unaniem instemt. Deze waarborgen zijn vrij uniek in vergelijking met andere (buur)landen.

Echter, het deel onthulde evenzeer dat de grondwettelijke waarborgen in de praktijk minder absoluut zijn dan de Grondwet laat uitschijnen. Jurisprudentiële ontwikkelingen hebben er namelijk toe geleid dat deze waarborgen soms systematisch werden uitgehold. Men probeerde het hof van assisen zoveel mogelijk te mijden, wat in de eerste plaats leidde tot een restrictieve invulling van het begrip persmisdrijf, waarbij alleen geschreven publicaties strikt werden erkend. Bovendien heeft de erkenning van de bevoegdheid van de burgerlijke rechter op basis van de burgerlijke foutaansprakelijkheid een flexibel alternatief geboden voor aanvallen op de goede naam en eer. Als gevolg hiervan wordt artikel 150 van de Grondwet en de bevoegdheid van de jury steeds vaker als verouderd beschouwd, en rijst – mijns inziens – terecht de vraag of het grondwettelijke kader voor de pers in de hedendaagse context nog wel adequaat is.

255. Het derde deel van de studie gaf aan dat de Belgische grondwetgever in de periode 1830-1831 aanzienlijke inspanningen heeft geleverd om de persvrijheid te waarborgen. Dat was niet alleen een reactie op de strenge repressie waarmee de zuidelijke oppositiepers tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden werd geconfronteerd. De persvrijheid werd beschouwd als een essentieel element van een politiek model dat grotendeels was geïnspireerd door denkers uit de Franse Restauratie, waarbij de publieke opinie als fundament van politieke macht werd erkend.

Met als doel om ervoor te zorgen dat de pers haar rol als politieke waakhond in de nieuwe Belgische staat volledig kon vervullen, werd zij in de Grondwet bijzonder goed beschermd. De inspanningen van de Volksraad om vlak voor haar ontbinding nog extra waarborgen vast te leggen in een jury- en persdecreet, getuigden van de toenmalige bezorgdheid over de persvrijheid.

256. In het vierde deel werd duidelijk dat de constitutionele idealen met betrekking tot persvrijheid niet altijd even werkbaar waren. Dit werd snel duidelijk na de Belgische onafhankelijkheid. Naast het feit dat de pers vaak werd gebruikt voor roddel en achterklap, waren het vooral critici van de constitutionele liberale natiestaat die de grenzen van persvrijheid opzochten. De hoofdrolspelers in de geschiedenis van persprocessen waren voornamelijk tegenstanders van het politieke model dat in 1830-1831 werd geïnstalleerd. Bovendien werd het overwicht van sociaal-politiek gekleurde persprocessen duidelijk in de verschillen tussen de verschillende hoven van assisen. De tegenstelling tussen stad en platteland was hierbij merkbaar. De hoven van assisen in gebieden met grote steden of industriële regio's behandelden aanzienlijk meer perszaken, met het hof van assisen van Brabant als koploper. Daarentegen waren er in de hoven van assisen in gebieden met een meer landelijk karakter nauwelijks persprocessen, en onthulden deze zaken meestal louter lokale politieke spanningen.

De wetgever greep strategisch in wanneer de bestaande wetgeving ontoereikend bleek om critici op effectieve wijze aan te pakken. De autoriteiten aarzelden niet om de wetgeving aan te passen wanneer deze niet voldoende was om bepaalde subversieve of kritische stromingen en bewegingen de kop in te drukken. Gelegenheidswetten moesten telkens een oplossing bieden voor wat plotseling werd ervaren als een lacune in het Belgische persrecht. Dit pragmatisme kenmerkte ook de vervolgingspraktijk, waarbij niet zozeer de inhoud van het geschrift doorslaggevend was, maar eerder het vermeende effect van de publicatie op de publieke opinie. De bescherming van de samenleving kreeg voorrang. Dit had veel te maken met de grondwettelijke jurywaarborg, waarbij het oordeel van de jury in de praktijk de persvrijheid bevorderde. De genadige houding van de jury en het contraproductieve effect van geruchtmakende assisenprocedures zorgden zowel bij het gerecht als bij de gewone burgers voor terughoudendheid om respectievelijk vervolging in te stellen of klacht neer te leggen.

257. Het samenbrengen van deze vaststellingen, leidt op het eerste gezicht tot een opmerkelijke conclusie. Er kan worden gesteld dat het succes van de juryprocedure inzake persmisdrijven tevens heeft geleid tot zijn (feitelijke) teloorgang. De aanzienlijke kosten en de ruchtbaarheid die gepaard gaan met een assisenproces zorgden ervoor dat er terughoudendheid was om zaken in te stellen, en dit gold ook voor het feit dat de procedure relatief vaak resulteerde in vrijspraken. Hoewel dit in lijn was met de intenties van de grondwetgever, werd het in de praktijk door sommigen als ongewenst of zelfs onwerkbaar beschouwd. Het duurde dan ook niet lang voordat de waarborg van de jury voor persmisdrijven zowel werd uitgehold als omzeild. Wat de omzeiling van de juryprocedure betreft, werd deze route al vanaf het einde van de jaren 1830 gevolgd door perszaken voor te leggen aan de burgerlijke rechter en daar een schadevergoeding te eisen. Hoewel dit niet in lijn was met de idealen van de grondwetgever, erkende het Hof van Cassatie deze aanpak in 1863. De uitholling van de jurywaarborg betrof ook de beperkende interpretatie die het Hof van Cassatie gaf aan het begrip 'persmisdrijf'. Deze interpretatie was gebaseerd op het begrip '(druk)pers', waarbij het Hof dit begrip, tot voor kort, alleen in verband bracht met geschreven teksten die waren vermenigvuldigd via de drukpers of een vergelijkbare methode. Teneinde in aanmerking te komen voor de

kwalificatie persmisdrijf, moest het dus gaan om fysiek ‘gedrukte’ teksten. Latere media, waaronder zowel audio- als audiovisuele media, vielen volgens deze jurisprudentie niet onder deze definitie, hoewel er blijvende verdeeldheid over bestond (en bestaat). Ten slotte kregen persmisdrijven bij vervolging voor assisen steeds minder prioriteit ten gunste van ernstige misdaden. In combinatie zorgde dit alles ervoor dat er, zeker in de tweede helft van de twintigste eeuw, eigenlijk nooit meer persmisdrijven voor assisen gebracht werden. Het laatste geval dateert van 2021, en dit zal waarschijnlijk een uitzondering blijven, aangezien het parket geen ander vervolgingsbeleid zal ontwikkelen om dergelijke misdrijven vaker voor assisen te brengen. Hierdoor is er sinds de Tweede Wereldoorlog feitelijk sprake van straffeloosheid op het gebied van persmisdrijven.

258. Dat de meeste drukpersmisdrijven momenteel aan elke effectieve vervolging ontsnappen omdat een twaalfkoppige jury zou moeten oordelen over de schuldvraag, doet de vraag rijzen of 150 Grondwet nog steeds relevant is. Deze kwestie kent diverse standpunten.

Enerzijds wordt betoogd dat de procedure van het hof van assisen voor persmisdrijven, met zijn de facto immuniteit tegen strafrechtelijke vervolging, verouderd is en niet meer aansluit bij hedendaagse maatschappelijke behoeften. Het voorstel om het uitzonderingsstatuut van de drukpers uit de Grondwet te schrappen, opent de weg naar correctionele vervolging van delicten met betrekking tot de expressievrijheid, met mogelijkheid tot beroep. Niettemin, een volledige afschaffing brengt risico's met zich mee, zoals een toename van strafrechtelijke procedures tegen de pers en media, vooral gericht op kritische onderzoeksjournalistiek. Het wegnemen van een fundament van de constitutionele bescherming van persvrijheid vormt een aanzienlijke uitdaging.

Anderzijds wordt gesteld dat het gebrek aan vervolging van persmisdrijven juist aantoont dat onze samenleving geen strafrechtelijke ingrepen tegen de pers nodig heeft, en dat het strafrecht een laatste redmiddel moet zijn. De veronderstelling dat straffeloosheid heerst omdat er geen strafrechtelijke vervolging plaatsvindt, is bovendien niet in lijn met de realiteit. Journalisten worden namelijk regelmatig geconfronteerd met juridische procedures als gevolg van mogelijke fouten die zij maken, zij het in civiele zaken die ook een aanzienlijke omvang kunnen hebben. Slachtoffers blijven dus niet verstoken van rechtsmiddelen, maar trachten hun recht te halen door middel van vorderingen tot schadevergoeding.

Er bestaat ook een tussenpositie die stelt dat het hof van assisen in principe de persvrijheid beschermt, maar dat er uitzonderingen moeten zijn voor bepaalde misdrijven die maatschappelijk onaanvaardbaar zijn. Dit heeft geleid tot enkele wetswijzigingen, zoals de correctionalisering van racistische drukpersmisdrijven in 1999. Momenteel wordt gezocht naar verdere uitzonderingen, vooral met betrekking tot de nieuwe media, vanwege hun groeiende belang als informatiebron. Echter, bij het innemen van deze tussenpositie rijst de vraag waar de grens getrokken moet worden. Welke zaken vallen nog onder het hof van assisen en welke niet? Voorgestelde aanpassingen variëren van het beperken van de bevoegdheid van het hof van assisen tot bepaalde media of actoren, tot het depenaliseren van specifieke misdrijven in alle contexten. Deze discussie toont de complexiteit van het balanceren tussen persvrijheid en andere rechtsbelangen in een snel veranderend medialandschap.

259. Het moge duidelijk zijn dat de jurywaarborg inzake persmisdrijven een gerechtelijk fossiel vormt binnen een grondwet die dringend eens afgestoft dient te worden. Welk standpunt de grondwetgever zou moeten innemen, indien hij ervoor kiest om paal en perk te stellen aan het – mijns inziens – onaangepaste persregime van vandaag, laat ik terzijde. Met het oog op een nieuwe fase in de staatshervorming zal het parlement na de aanstaande federale verkiezingen op 9 juni 2024 waarschijnlijk opnieuw de bevoegdheid krijgen om de Grondwet te herzien; een gelegenheid om de relevante artikelen in de herzieningsverklaring op te nemen. Het is duidelijk dat er momenteel een momentum is voor een aanpassing van het constitutionele persregime.

BRONNEN EN BIBLIOGRAFIE

1. NIET-UITGEGEVEN BRONNEN

Rijksarchief Gent

Archief van het Hof van Assisen van Oost-Vlaanderen (HA OOST 1891-1958):

- nr. 889/8268
- nr. 902/8316
- nr. 918/8369.

2. UITGEGEVEN BRONNEN

2.1 WETGEVING

2.1.1 INTERNATIONALE NORMEN

EVRM

BUPO-Verdrag

Internationale Overeenkomst van Genève 12 september 1923 voor de beteugeling van het verspreiden van en den handel in zedeloze uitgaven, *BS* 3 september 1926.

Aanbeveling (Comité van Ministers) over het voorkomen en bestrijd van seksisme, 27 maart 2019, CM/REC(2019)1.

INTERNE NORMEN

Grondwet 7 februari 1831.

Gecoördineerde Grondwet 17 februari 1994, *BS* 17 februari 1994, 4054.

Grondwetsherziening 2 februari 2005 om er een nieuw artikel in te voegen betreffende de afschaffing van de doodstraf, *BS* 17 februari 2005.

Besluit Hoofdbewind 4 oktober 1830, *Bull.off.* 1830, vol. 1, nr. 4.

Besluit Hoofdbewind 7 oktober 1830, *Bull.off.* 1830, vol. 1, nr. 6, 8.

Besluit Hoofdbewind 16 oktober 1830, *Bull.off.* 1830, vol. 1, nr. 12, 11.

Decreet 19 juli 1831 welke den Jury wederdaerstelt, *Bull.off.*, vol. 3, nr. 183.

Decreet 20 juli 1831 op de drukpers, *Bull.off.*, vol. 3, nr. 185.

Strafwetboek 8 juni 1867, *BS* 9 juni 1867, 3133.

Militair Strafwetboek 27 mei 1870, *BS* 4 juni 1870.

Wet 25 juli 1834 sur les démonstrations orangistes et le port public des insignes distinctifs d'une nation étrangère, *Bull Off.* 1834, 790-794.

Wet 6 april 1847 tot bestraffing van de beleedigen aan den Koning, *BS* 8 april 1847, 869.

Wet 25 mei 1848 tot afschaffing van het zegelrecht op gedrukte stukken en advertenties in nieuwspapieren, *BS* 26 mei 1848.

Wet 20 december 1852 tot bestraffing van de beledigen aan de hoofden van vreemde staatsbesturen, *BS* 21 december 1852.

Wet 12 maart 1858 betreffende de misdaden en wanbedrijven die afbreuk doen aan de internationale betrekkingen, *BS* 14 maart 1858

Wet 20 april 1874 betreffende de voorlopige hechtenis, *BS* 22 april 1874, 1165.

Wet 23 augustus 1887 tegen het aanzetten tot misdaden en overtredingen, *Pasin.* 1887, 387-388.

Wet 25 maart 1891 tegen het aanzetten tot misdaden en overtredingen, *Pasin.* 1891, 141.

Wet 20 juni 1923 tot wijziging der artikelen 383 en 384 van het Strafwetboek en tot beteugeling der aanzetting tot vruchtafdrijving en der propaganda tot het voorkomen van zwangerschap, *BS* 25 juni 1923, 3.146.

Wet 14 juni 1926 tot wijziging van artikel 1, lid 1, der wet van 20 juni 1923 en van artikel 384 van het Strafwetboek, *BS* 21 juni 1926, 3.329.

Wet 18 mei 1932 betreffende de morele bescherming van de jeugd, *BS* 27 mei 1932.

Wet 31 maart 1936 tot wijziging van art. 386*bis* van het Wetboek van Strafrecht, *BS* 19 april 1936.

Wet 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden, *BS* 8 augustus 1981, 9.928.

Wet 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, *BS* 14 augustus 1990, 15779.

Wet van 23 maart 1995 tot bestraffing van het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de Tweede Wereldoorlog door het Duitse nationaalsocialistische regime is gepleegd, *BS* 30 maart 1995, 7.996.

Wet 10 juli 1996 tot afschaffing van de doodstraf en tot wijziging van de criminele straffen, *BS* 1 augustus 1996, 20598.

Wet 7 mei 1999 tot wijziging aan de Grondwet, *BS* 29 mei 1999, 19310.

Wet 13 juni 2005 betreffende de elektronische communicatie, *BS* 20 juni 2005, 28070.

Wet 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen, *BS* 30 mei 2007, 29.016.

Wet 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden, *BS* 30 mei 2007, 29.031.

Wet 9 april 2024 strafprocesrecht I, *BS* 18 april 2024, 43.755.

KB 25 november 1925, *BS* 19 december 1925.

Omz. 1 augustus 1834 betreffende orangistische demonstraties, *Min.just.circ.* (1830-1835), 399.

Omz. 10 november 1842, *Min.just.circ.* 1847-1849, 110.

Omz. 13 november 1858, *Min.just.circ.* 1858-1860, 19.

Algemene beleidsnota Justitie, *Parl.St.* Kamer, 2020-2021, nr. 55-1580/016.

Voorstel tot herziening van artikel 150 van de Grondwet, *Parl.St.* Kamer, 2020-21, nr. 55-1760/001.

Voorstel tot herziening van artikel 150 van de Grondwet teneinde de grondwettelijke waarborgen voor de drukpers uit te breiden tot alle informatiemedia en met het oog op een gelijke vervolging van alle strafbare uitingen die aanzetten tot haat, geweld en discriminatie, *Parl.St.* Kamer, 2020-2021, nr. 55-1791/001

Voorstel van verklaring tot herziening van diverse bepalingen van de Grondwet met betrekking tot de federale staatsstructuur, de rechtsstaat en de grondwettelijke rechten en vrijheden, en de werking van de instellingen, *Parl.St.* Kamer, 2022-2024, nr. 55-3874/001.

2.2 BUITENLANDSE NORMEN

2.2.1 Frankrijk

Déclaration des droits de l'homme et du citoyen, 26 augustus 1789, <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/droit-national-en-vigueur/constitution/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>.

Constitution du 5 fructidor an III, 22 augustus 1795, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-du-5-fructidor-an-iii>.

Charte Constitutionnelle 14 augustus 1830, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/charte-constitutionnelle-du-4-juin-1814>.

Code pénal 1810, <https://ledroitcriminel.fr/la-legislation-criminelle/anciens-textes/code-penal-de-1810.htm>

Loi n° 0206 29 juli 1881 sur la liberté de presse, *JORF* 30 juli 1881, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006070722>.

Loi n° 72-546 1 juli 1972 relative à la lutte contre le racisme, *JORF* 2 juli 1972, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000864827>.

Loi n° 90-615 13 juli 1990 tendant à réprimer tout acte raciste, antisémite ou xénophobe, *JORF* 14 juli 1990, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000532990>.

Loi n° 2004-204 9 maart 2004 portant adaptation de la justice aux évolutions de la criminalité, *JORF* 10 maart 2004, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000249995>.

Loi n° 2013-711 5 augustus 2013 portant diverses dispositions d'adaptation dans le domaine de la justice en application du droit de l'Union européenne et des engagements internationaux de la France, *JORF* 6 augustus 2013, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000027806778/2013-08-07/>.

Ordonnance 6 mei 1944 relative à la répression des délits de presse, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006070729/2024-03-11>.

Décret-loi 29 juli 1939 portant codification des dispositions relatives aux crimes et délits contre la sûreté extérieure de l'Etat, *JORF* 30 juli 1939, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000305299#:~:text=D%C3%A9cret%2Dloi%20du%2029%20juillet,EXTERIEURE%20DE%20L'ETAT%20%2D%20L%C3%A9gifrance>.

Décret Impérial 3 augustus 1810 relative aux Journaux des Départemens, *Bull.*, 1810, 617-618.

Décret Impérial 14 december 1810 qui autorise la publication de Feuilles d'annonces et de Journaux de littérature, sciences et arts, dans divers villes de l'Empire, *Bull.*, 1810, 623-626.

2.2.2 Verenigd Koninkrijk der Nederlanden/Nederland

Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden 24 augustus 1815, <https://www.denederlandsegrondwet.nl/>.

Besluit 24 januari 1814 houdende bepalingen omtrent den Boekhandel en den eigendom van Letterkundige Werken, *Stb.* 1814, nr. 17.

Besluit 23 september 1814 betreffende de persvrijheid en reglementen voor de drukpers, boekhandel en journalisten, *Pasin.* 1814-1815, 275-276.

Besluit 3 augustus 1814 houdende de publicatie in de verenigde departementen van het besluit van 24 september 1814 betreffende de boekdrukkunst en de bibliotheken., *Pasin.* 1815, 283.

Besluit 6 november 1814 die de instelling van de jury afschaft, *Pasin.* 1814-1815, 348.

Wet 10 april 1815 houdende voorschriften tot spoedige en krachtdadige beteugeling van onrust en kwaadwilligheid, *Stb.* 1815, nr. 32.

Wet 28 september 1816 tot vaststelling van straffen voor hen die vreemde Mogendheden beleedigen, *Pasin.* 1816, 426-427.

Wet 6 maart 1818 houdende afschaffing van de buitengewone regtsmagt en wijze van rechtspleging ingevoerd bij de wet van 10 en het besluit van 20 April 1815, *Stb.* 1818, nr. 11, *Pasin.* 1817-1818, 331-333.

Wet 16 mei 1829 houdende aanvulling van eenige gapingen in het wetboek van strafregt, *Stb.* 1829, nr. 34, *Pasin.* 1829, 282-290.

Wet 1 juni 1830 tot beteugeling van hoon en laster en andere vergrijpen tegen het openbaar gezag en de algemeene rust, *Stb.* 1830, nr. 15.

Besluit 11 oktober 1830 met repressieve maatregelen tegen de daders en verspreiders van de opstand, *Pasin.* 1827-1830, 498.

Wetboek van Strafrecht 3 maart 1881, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2024-01-01>.

Burgerlijk Wetboek Boek 6, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0005289/2024-01-01>.

Wet 29 december 2008 tot vaststelling van een nieuwe Mediawet, *Stb.* 30 december 2008,
<https://wetten.overheid.nl/BWBR0025028/2024-01-01>.

2.3 RECHTSPRAAK

- EHRM 7 december 1967, nr. 5493/72, Handyside/Verenigd Koninkrijk.
EHRM 18 mei 2004, nr. 58148/00, Éditions Plon/Frankrijk.
EHRM 24 juni 2004, nr. 59320/00, Von Hannover/Duitsland.
EHRM 17 december 2004, nr. 33348/96, Cumpana en Mazare/Roemenië.
EHRM 22 oktober 2007, nrs. 21279/02 en 36448/02, Lindon, Otchakovsky-Laurens en July/Frankrijk.
EHRM 29 maart 2011, nr. 50084/06, RTBF/België.
EHRM 9 februari 2012, nr. 1813/07, Vejdeland e.a./Zweden.
EHRM 14 december 2012, nr. 10520/02, Verlagsgruppe News GMBH/Oostenrijk
EHRM 24 januari 2020, nr. 41288/15, Beizaras&Levickas/Litouwen.
Cass. 28 maart 1839, *Pas.* 1839, I, 55.
Cass. 23 juli 1849, *Pas.* 1849, I, 443.
Cass. 24 januari 1863, *Pas.* 1864, I, 116.
Cass. 3 november 1863, *BJ* 1863, kol. 1581-1583.
Cass. 22 februari 1864, *Pas.* 1864, I, 109.
Cass. 24 mei 1864, *Pas.* 1864, I, 365.
Cass. 10 juli 1871, *Pas.* 1872, I, 17.
Cass. 11 januari 1886, *Pas.* 1886, I, 43.
Cass. 3 augustus 1886, *Pas.* 1886, I, 326.
Cass. 10 oktober 1887, *Pas.* 1887, I, 368.
Cass. 17 maart 1890, *Pas.* 1890, I, 117.
Cass. 25 oktober 1909, *Pas.* 1909, I, 416.
Cass. 20 maart 1950, *Arr.Cass.* 1950, 475, *Pas.* 1950, I, 508.
Cass. 4 april 1955, *Pas.* 1955, I, 868.
Cass. 2 maart 1964, *Pas.* 1964, I, 697.
Cass. 20 juli 1966, *Pas.* 1966, I, 1405.
Cass. 11 december 1979, *Arr.Cass.* 1979, 452 en *Pas.* 1979, I, 452.
Cass. 28 mei 1985, AR 9508, *Arr.Cass.* 1985, 1343.
Cass. 13 april 1988, AR 6401, *Arr.Cass.* 1988, 1018, *Pas.* 1988, 942.
Cass. 17 januari 1990, AR 7768, *Arr.Cass.* 1990, 648, *Pas.* 1990, I, 582 en *JLMB* 1990, 412, noot F. JONGEN.
Cass. 19 mei 1993, AR P.93.0110.F, *Arr.Cass.* 1993, 514.
Cass. 7 februari 1995, AR P.93.1260.N, *Arr.Cass.* 1995, 144, *Pas.* 1995, I, 146, en *AJT* 1995-1996, 248, noot D. VOORHOOF.
Cass. 28 juni 2004, AR C.02.0412.F, *Arr.Cass.* 2004, 1238 en *AM* 2005, afl. 1, 73.
Cass. 18 januari 2006, AR P051459F, *Arr. Cass.* 2006, 172.
Cass. 2 juni 2006, AR C.03.0211.F, *Arr. Cass.* 2006, 1297, *Pas.* 2006, 1302, concl. P. DE KOSTER.
Cass. 3 februari 2010, AR P.09.1476.F, *Arr.Cass.* 2011, 339.
Cass. 27 april 2011, AR P.11.0288.F, *Arr.Cass.* 2011, 1091.
Cass., 6 maart 2012, AR P.11.0855.N, *NJW* 2012, 342; *RDTI* 2013, afl. 50, 82, noot R. DEBILIO.
Cass. 6 maart 2012, AR P.11.1374.N, *Arr.Cass.* 2012, 558, *AM* 2012, 253, noot D. VOORHOOF, *NJW* 2012, 341, noot E. BREWAEYS, *NC* 2012, 223, concl. M. DE SWAEF, *RABG* 2012, 877, concl. M. DE SWAEF, *RDTI* 2013, afl. 50, 82, noot R. DEBILIO, *RW* 2012-13, 144, concl. M. DE SWAEF.

Cass. 29 oktober 2013, AR P.13.1270.N, Arr.Cass. 2013, 2260, *JT* 2014, 391, noot Q. VAN ENIS, *T.Strafr.* 2014, 142, noot J. VRIELINK.

Antwerpen 9 februari 2006, *AM* 2006, 204.

Bergen 14 januari 1994, *JLMB* 1994, 506.

Brussel 16 januari 1839, *Pas.* 1839, II, 7-8.

Brussel 8 juli 1839, *Pas.* 1839, II, 132-133.

Brussel, 12 augustus 1844, *Pas.* 1844, II, 282.

Brussel 19 september 1863, *Pas.* 1864, II, 52-54.

Brussel 26 december 1863, *Pas.* 1864, II, 54-57.

Brussel 1 april 1982, *JT* 1982, 636.

Brussel 25 mei 1993, *JT* 1994, 104, noot F. JONGEN.

Brussel 17 maart 2010, *JT* 2010, 506, noot Q. VAN ENIS, *T.Strafr.* 2011, 447, noot E. BREWAEYS.

Brussel 10 januari 2018, *AM* 2018, 128, noot J. VRIELINK.

Gent 21 juni 1972, *RW* 1973-74, kol. 103, noot A. VANDEPLAS.

Assisen Brabant 9 februari-9 maart 1958, *BJ* 1858, kol. 609-624.

Corr. Antwerp 30 maart 2012, *NC* 2012, 254.

Corr. Bergen 13 februari 2007, *AM* 2007, 177, noot D. VOORHOOF.

Corr. Brussel, s.d. 1837, *Pas.* 1838, II, 278.

Corr. Brussel, 27 december 1838, *Pas.* 1838, II, 279.

Corr. Brussel 16 maart 1854, *BJ* 1854, kol. 426-427.

Corr. Brussel 16 december 1936, *Pas.* 1936, III, 163.

Corr. Brussel 6 september 1994, *AJT*, 1994-1995, 50.

Corr. Brussel 22 december 1999, *AM* 2000, 134, noot D. VOORHOOF.

Rb. Brussel 18 maart 1839, *Pas.* 1839, II, 130-131

Buitenlandse rechtspraak

HR (NL) 7 november 1892, *W* 6259.

HR (NL) 13 november 1933, *NJ* 1936, 292.

HR (NL) 23 mei 1961, *NJ* 1961, 427.

HR (NL) 4 oktober 1977, *NJ* 1978, 521.

HR (NL) 17 november 1987, *NJ* 1988, 394.

HR (NL) 18 september 1989, *NJ* 1990, 94.

HR 21 maart 2000, *ECLI:NL:HR:2000:AA5201*, *NJ* 2000, 482.

2.4 LITERATUUR

- ANDERSON, W., *A Dictionary of Law consisting of Judicial Definitions and Explanations of Words, Phrases and Maxims and an Exposition of the Principles of Law: comprising a Dictionary and Compendium of American and English Jurisprudence*, Chicago, T.H. Flood, 1893, 1140 p.
- BAEKELAND, C., “De hervorming van de juryrechtspraak van het hof van assisen en artikel 150 Gw.: een zinvolle stap voorwaarts of een slag in het water?”, *CDPK* 2009, 393-418.
- BALTHAZAR, H., “De Gentse brandhaard. Orangisme en vrijmetselarij” in TYSENS, J. (ed.), *Van wijsheid met vreugd gepaard. Twee eeuwen vrijmetselarij in Gent en Antwerpen*, Gent, Tijdsbeeld, 2003, 71-90.
- BLIN, H., CHAVANNE, A. en DRAGO, R., *Traité du droit de la presse: ancien code de la presse de Babier*, Parijs, Librairies Techniques, 1969, 671 p.
- BOLAND, A., *Le procès de la révolution belge: Adolphe Bartels (1802-1862)*, Namen, PUN, 1977, 316 p.
- BRUIJNS, R., *Liever revolutie dan oorlog: De Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, Antwerpen, Uitgeverij Vrijdag, 333 p.
- BUYSSE, L., *De persprocessen van de orangistische krant “Le Messenger de Gand” (10 december 1830 – 13 december 1856)*, Licentiaatsverhandeling UGent, 1968, 138 p., <https://lib.ugent.be/catalog/rug01:000518009>.
- CANNIE, H., “Getrapte verantwoordelijkheid in perszaken: een stand van zaken”, *AM* 2009, 192-201.
- CEULEERS, J., “De begrippen ‘pers’ en ‘persmisdrijf’” (noot onder Brussel 19 februari 1985), *RW* 1985-1986, kol. 810-812.
- CEULEERS, J., “Hoogst wenselijk: een herkeuring van het Belgisch persrecht”, *AM* 2006, 407-410.
- CLAESSENS, *Leven en liefdes van Leopold I*, Tielt, Lannoo, 2002, 433 p.
- CONSTANT, B., *De la liberté des brochures, des pamphlets et des journaux considérée sous le rapport de l'intérêt du gouvernement*, Parijs, A. Belin, 1814, 48 p.
- CONSTANT, J., *Traité élémentaire de Droit Pénal. Principes généraux de droit pénal positif belge*, I, Luik, Imprimeries Nationales, 1965, 606 p.
- CRAMER, N., *Parlement en pers in verhouding tot de overheid*, Leiden, Stenfert Kroese, 1958, 264 p.
- DEBAENST, B. en DELBECKE B., *Vangnet of springplank? Het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht in een moderne samenleving (1804-heden)*, Brugge, Die Keure, 2014, 201 p.
- DEBEUCKELAERE, H., “Youtuber Acid gedagvaard wegens video over Reuzegommers”, *De Standaard* 22 juni 2023, https://www.standaard.be/cnt/dmf20230622_96473311.
- DE KEERSMAECKER, R., RUTTEN, J. en PICCU-VAN SPEYBROUCK, P., “Misbruik elektronisch communicatienetwerk is geen drukpersmisdrijf”, *Juristenkrant* 2018, afl. 370, 12-13.
- DELATTRE, A., *Alfred Defuisseaux. Un homme une période*, Brussel, EIV, 1959, 191 p.
- DELBECKE, B., “Ambitieuze verdedigers van het eigen vrije woord. Advocaten en de ijver voor persvrijheid in de Belgische grondwet (1814-1830)”, *PM* 2009, 137-158.
- DELBECKE, B., *De lange schaduw van de grondwetgever. Perswetgeving en persmisdrijven in België (1831-1914)*, Gent, Academia Press, 2012, 531 p.

- DELBECKE, B., “Justitie en pers. Voor altijd les freres ennemis?”, in DE KOSTER, M., HEIRBAUT, D. en ROUSSEAUX, X. (eds.), *Tweehonderd jaar justitie. Historische encyclopedie van de Belgische justitie*, Brugge, Die Keure, 2015, 454-476.
- DELBECKE, B., “Verlekkerd op geitenmelk en een kalkoenhoedster. Over de ontstaansgeschiedenis van de wet van 6 april 1847”, *PM* 2005, 115-131
- DELPÉRÉE, F., *Le droit constitutionnel de la Belgique*, Brussel, Bruylant, 2000, 1048 p.
- DEMEESTER, E., “De zomer van oproer – de mijnwerkersstaking van 1932”, Vonk, 2012, <https://www.vonk.org/Geschiedenis/de-zomer-van-oproer-de-mijnwerkersstaking-van-1932.html>.
- DE MEIJ, J., HINS, A., NIEUWENHUIS, A. en SCHUIJT, G., *Uitingsvrijheid. De vrije informatiestroom in grondwettelijk perspectief*, Amsterdam: Cramwinckel 2000, 359 p.
- DE POTTER, L., *Révolution belge 1828 à 1839: souvenirs personnels*, Brussel, Meline, 1839, 371 p.
- DE VOS, L., *Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving (1830-1914)*, Brussel, Koninklijk Legermuseum, 1985, 480 p.
- DIPPEL, H. “Modern constitutionalism, an introduction to a history in need of writing”, *TRG* 2005, 153-170.
- DUCHAINÉ, G., *Du délit de presse*, Brussel, Bruylant-Christophe, 1866, 182 p.
- ENGLEBERT, J., “Le statut de la presse: du ‘droit de la presse’ au ‘droit de l’information’”, *Rev.dr.ULB* 2007, afl. 1, 229-288.
- ENGLEBERT, J., “Vers un retour du délit de presse en cour d'assises?”, *AM* 2012, 102-103.
- ERDMAN, F., VANDEPUTTE, R., STORME, M. en STEVENS, J., “Herdenking René Victor”, *RW* 1985, 2865-2888.
- FRANCIS, E., “Bedenkingen bij de correctionalisering van racistisch geïnspireerde drukpersmisdrijven”, *RW* 1999-2000, 377-394.
- GILISSEN, J., “De Eerste Administratieve Organisatie Van België Ten Tijde Van De Tijdelijke Regering (September 1830-Februari 1831)”, *TRG* 1984, 301-342.
- GYSELAERS, L., “(Digitale) drukpersmisdrijven en de bevoegdheidsproblematiek - Tijd voor een wettelijke correctionalisatie?”, *Limb.Rechtsl.* 2013, 97-100.
- HAUS, J., *Principes généraux du droit pénal belge*, Gent, Hoste, 1869, 827 p.
- HOEBEKE, S. en MOUFFE, B., *Le droit de la presse: presse écrite, presse audiovisuelle, presse électronique*, Limal, Anthemis, 2012, 910 p.
- HULSTAERT, E., “Wat hangt Melissa Depraetere boven het hoofd na Vlaams Belang-aanklacht voor laster?”, *Knack* 26 februari 2024, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/wat-hangt-melissa-depraetere-boven-het-hoofd-na-aanklacht-voor-laster/>.
- HUYTTENS, E., *Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831*, I, Brussel, Société Typographique Belge, 1844, 771 p.
- HUYTTENS, E., *Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831*, II, Brussel, Société Typographique Belge, 1844, 690 p.
- HUYTTENS, E., *Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831*, III, Brussel, Société Typographique Belge, 1844, 636 p.
- HUYTTENS, E., *Discussions du Congrès national de Belgique 1830-1831*, IV, Brussel, Société Typographique Belge, 1844, 646 p.
- JANSSENS, A. en NIEUWENHUIS, A., *Uitingsdelicten*, Deventer, Kluwer, 2019, 476 p.
- JONGEN, F., “Un délit de presse devant la Cour d’assises” (noot onder Bergen 14 januari 1994), *JLMB* 1994, 516-520.

- JUDO, F., “De lange aanloop naar de aprilrellen van 1834. Een bijdrage tot de geschiedenis van het orangisme te Brussel, 1832-1834”, *BTNG* 1996, 85-103.
- KENIS, P., *Het leven van Edward Anseele*, Gent, De Vlam, 1930, 285 p.
- KERKHOF, A., “Een adequaat vervolgingssysteem inzake drukpersmisdrijven”, *NC* 2016, 64-96.
- KERKHOF, J. en VAN LINTHOUT, P., *Cybercrime*, Brussel, Politeia, 2013, 639 p.
- KEYTSMAN, E., “Bestraf seksistische, homofobe of transfobe haatspraak correctioneel, net zoals racistische haatspraak”, *De Standaard* 25 april 2024, https://www.standaard.be/cnt/dmf20240424_96665543.
- KISTEMAECKERS, H., “Mes procès littéraires. Souvenirs d’un éditeur”, *Mercure de France* 1923, 670-692.
- KLUIT, W., “Dagblad-vervolgingen in België 1815-1830”, *BVGO* 1892, 307-394.
- LAURENT, C., *Études sur les délits de presse*, Brussel, Bruylant-Christophe, 1871, 348 p.
- LEMMENS, K., “Het Arbitragehof oordeelt dat enkel de journalist aansprakelijk is voor zijn geschriften” (noot onder Arbitragehof 22 maart 2006), *AM* 2006, 291-295.
- LEMMENS, K., “Les publications sur la Toile peuvent-elles constituer des délits de presse?” (noot onder Rb. Brussel 19 februari 2004 en Paris 5 mei 2004), *RDTI* 2005, afl. 2, 77-87.
- LUYKX, T., “De gazetiers en hun octrooien tijdens het ancien régime”, *Handelingen XXVIe Vlaamse Filologencongres* 1961, 436-447.
- LUYKX, T., *Een halve eeuw zegelbelasting op de Belgische pers (sept. 1797-mei 1848)*, Brussel, Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone kunsten van België, 1956, 29 p.
- LUYKX, T., “De zegelbelasting op de Belgische kranten en haar afschaffing in 1848” *Handelingen van het XXIIe Vlaamse Filologencongres* 1955, 365-374.
- LUYKX, T., “Massamedia in democratische en totalitaire staten”, *Streven* 1964, 969-978.
- LUYKX, T., *Politieke geschiedenis van België*, Amsterdam, Elsevier, 1978, 765 p.
- MAMPAEY, S. en WERKERS, E., “Drukpersmisdrijven in de digitale informatiemaatschappij: tijd om te bezinnen over de toekomst van artikel 25 G.W.”, *AM* 2010, 147-160.
- NIEUWENHUIS, A., “Achtergrond en huidige betekenis van het verbod van voorafgaand verlof”, *NJCM* 2011, 24-43.
- PASSEMIERS, R., *Charles-Victor De Bavay: l’homme de tous les pouvoirs et de tous les ministères. Proeve tot biografie van een parketmagistraat uit de 19de eeuw*, licentiaatsverhandeling UGent, 1974, 204 p., <https://lib.ugent.be/catalog/rug01:000961724>.
- PASSEMIERS, R., *De Brusselse satirische pers en Napoleon III (1852-1858): de zaak Le crocodile*, licentiaatsverhandeling UGent, 1975, 114 p., <https://lib.ugent.be/catalog/rug01:000516145>.
- PIETERS, D. en DEMARSIN, B., *Rechtsvergelijking. Rechtsvergelijking: de uitdagende wereld van het recht*, Leuven, Acco, 2023, 392 p.
- POULAIN, M., “Censure et culture sous l’Ancien Régime”, *BBF* 1995, <https://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1995-06-0120-015>.
- PUTTEMANS, A., *La censure dans les Pays-Bas autrichiens*, Brussel, Palais des Académies, 1935, 375 p.
- RIMANQUE, K., *De Grondwet toegelicht, gewikt en gewogen*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 444 p.
- RIMANQUE, K., “De vrijheid van informatie en de vrijheid van mening van radio en televisie”, *RW* 1969-1970, kol. 1601-1660.
- RUZETTE, J., *J.B. Nothomb*, Brussel, La Renaissance du Livre, 1946, 133 p.

- SCHUERMANS, H., *Code de la presse ou commentaire du décret du 20 juillet 1831 et des lois complétives de ce décret*, Brussel, Larcier, 1861, 556 p.
- SCHUERMANS, H., *Code de la presse ou commentaire du décret du 20 juillet 1831 et des lois complétives de ce décret*, Brussel, Larcier, 1881, 610 p.
- SCHUIJT, G., “Het censuurverbod in de Nederlandse grondwet en de rechtspraak” in BERENBOOM, A. (ed.), *Censuur, Referaten van het colloquium van 16 mei 2003*, Brussel, Larcier, 125-154.
- SENAAT (ed.), *Persvrijheid in de 21ste Eeuw*, Brussel, Senaat, 2019, 72 p.
- SERONT, “On s'arrache le livre scandaleux de Jean Nicolas”, *La DH Les Sports+* 19 september 2001, <https://www.dhnet.be/actu/belgique/2001/09/19/on-sarrache-le-livre-scandaleux-de-jean-nicolas-6OZOWLWZOJAEJJR2IB5TZZZFOM/>.
- SIMON, J., *Handboek van het Belgisch strafrecht*, Brussel, Bruylant, 1943, 217 p.
- SPERBER, J., *The European Revolutions 1848-1851*, New York, Cambridge University Press, 1995, 336 p.
- STEVENS, L., *Strafrecht en seksualiteit: de misdrijven inzake aanranding van de eerbaarheid, verkrachting, ontucht, prostitutie, seksreclame, zedenschennis en overspel*, Antwerpen, Intersentia, 2002, 601 p.
- TIMMERMAN, G., “Parijse rechter geeft Belgische staat en koning Albert gelijk. Omstreden pedofilieboek van Jean Nicolas moet rechtzetting inlassen”, *De Morgen* 19 oktober 2001.
- TULKENS, F. en VERDUSSEN, M., “La radio et la télévision, le délit de presse et le droit de réponse”, *Ann.dr.Louvain* 1987, 53-93.
- UYTTENDAELE, C., “Bescherming van de communicatievrijheid in digitale omgevingen: verminderde bruikbaarheid van nationaal (grondwettelijk) recht?”, *Jb.Mens* 2000-2001, 11-44.
- VAN BERLAER, T., “Rousseau wist dat publicatieverbod ongrondwettig was”, *Knack* 3 april 2024, <https://www.knack.be/nieuws/belgie/conner-rousseau-wist-dat-rechterlijk-publicatieverbod-ongrondwettig-was/>.
- VAN DEN BROECK, K., “De president die België nooit had”, *De Morgen* 23 juli 2012, <https://www.demorgen.be/nieuws/de-president-die-belgie-nooit-had~bb6c83b8/>.
- VANDENDRIES, J., “MISES EN ACCUSATION TRACTS NON RACISTES A TUBIZE”, *Le Soir*, 15 december 1992, <https://www.lesoir.be/art/arret-de-la-chambre-des-mises-en-accusation-tracts-non-t-19921215-Z065GL.html>.
- VAN DEN WYNGAERT, C., *Criminal procedure systems in the European Community*, Londen, Butterworths, 1993, 408 p.
- VAN DEN WYNGAERT, C. en VANDROMME S., *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, I, Oud-Turnhout, Gompel&Svacina, 2019, 585 p.
- VANDEPLAS, A., noot onder Gent 21 juni 1972, RW 1973-1974, kol. 105-108.
- VAN DER JEUCHT, C., *De civiele doorwerking van artikel 25 van de Grondwet: een evaluatie*, masterproef UGent, 2016, 110 p., <https://lib.ugent.be/catalog/rug01:002272287>.
- VAN DER MEERSCH, A., *Le Messenger de Gand (10 december 1830 – 13 december 1856)*, Licentiaatsverhandeling UGent, 1965, 333 p., <https://lib.ugent.be/catalog/rug01:000365855>.
- VAN HOOIJDONK, C., “De literaire pers onder het ‘fransche juk’. Taal, meertaligheid en vertaling tijdens de Franse Tijd in België (1795-1814)”, *TNL*, 2023, 259-281.
- VANHOUDT, J. en CALEWAERT, W., *Belgisch strafrecht*, II, Gent, Story-Scientia, 1968, 684 p.

- VAN LERBERGE, R., *De Internationale socialistische anti-oorlogsliga (1931-1939)*, licentiaatsverhandeling UGent, 1976, 161 p, <https://lib.ugent.be/catalog/rug01:000385644>.
- VAN ORSHOVEN, P., “De begrippen ‘pers’ en ‘persmisdrijf’”, *RW* 1985-1986, kol. 1320-1322.
- VANSCHOENBEEK, G., “Leger en Socialisme voor de Eerste Wereldoorlog”, *Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis*, 1979, 219-262.
- VAN YPERSELE, L., “L’image du roi dans la caricature politique en Belgique de 1884 à 1914”, *BTNG* 1996, 133-164.
- VELAERS, J., *De beperkingen van de vrijheid van meningsuiting*, Antwerpen, Maklu, 1991, 907 p.
- VELLE, K., “De strafrechtelijke betugeling van smaad en beledigingen in Vlaanderen in de negentiende eeuw: een verkenning”, *Oostvlaamse Zanten* 1998, 191-214.
- VERMEULEN, B., “Artikel 7 – Vrijheid van meningsuiting”, <https://www.nederlandrechtsstaat.nl/grondwet/inleiding-bij-hoofdstuk-1-grondrechten/artikel-7-grondwet-vrijheid-van-meningsuiting/>
- VOORHOOF, D., “Brusselse rechtbank miskent essentie van karikatuur”, *Juristenkrant* 2008, afl. 171, 3.
- VOORHOOF, D., Coronascepticus Willem Engel verliest ook in beroep zaak tegen Marc van Ranst, maar was niet tergend en roekeloos”, *Juristenkrant* 2023, afl. 467, 3-4.
- VOORHOOF, D., “De bestraffing van het aanzetten tot racisme en vreemdelingenhaat in België: symboolwetgeving of effectieve betugeling?” in WALCKIERS, L. (ed.), *Racisme. Oude kwaal, nieuwe remedies*, Brussel, Wereldwijd, 2001, 57-71.
- VOORHOOF, D., “De notie drukpersmisdrijf van de 19de naar de 21ste eeuw: internetmedia, weblogs en websites zijn ook drukpers!”, *AM* 2012, 254-259.
- VOORHOOF, D., “De zaak Metro: een aanslag op de persvrijheid?”, *Panopticon* 1985, 225-237.
- VOORHOOF, D., “Het proces van de liga voor de mensenrechten tegen het Vlaams Blok”, *Journ.proc.* 1994, 12-13.
- VOORHOOF, D., “Luiks hof van assisen bestraft online bedreigingen”, *Juristenkrant* 2021, afl. 437, 6-7.
- VOORHOOF, D., “Online haatspraak blijft (voorlopig) onbestraft”, *Juristenkrant* 2020, afl. 420, 4-5.
- VOORHOOF, D., “Van Ranst vrijuit na tergend en roekeloos geding”, *Juristenkrant* 2021, afl. 440, 6-7.
- VOORHOOF, D., “Vrijheid van meningsuiting en persvrijheid” in VANDE LANOTTE, J., GOEDERTIER, G., HAECK, Y., GOOSSENS, J. en DE PELSMAEKER, T. (eds.), *Belgisch Publiek Recht*, I, Brugge, Die Keure, 577-613.
- VOORHOOF, D., “Weblogs en websites zijn voortaan ook ‘drukkers’”, *Juristenkrant* 2012, afl. 246, 4-5.
- VRIELINK, J., “De Grondwet gesmurft: jury omzeild bij internetbeledigingen”, *Juristenkrant* 2016, afl. 325, 11.
- VRIELINK, J., “Een drukpersmisdrijf met elke andere naam...” (noot onder Brussel 10 januari 2018), *AM* 2018-2019, 133-140.
- VRIELINK, J., “Een persmisdrijf is een persmisdrijf is een persmisdrijf”, *Juristenkrant* 2018, afl. 371, 12.
- VRIELINK, J., “Goed gesmurft: internetbelediging levert (toch) persmisdrijf op”, *Juristenkrant* 2018, afl. 366, 4-5.
- VRIELINK, J., “Internet: spreken is zilver, schrijven is goud? Drukpersmisdrijf (art. 150 Gw.), de audiovisuele media en de zaak Belkacem”, *T.Strafr.* 2014, 143-149.

- VRIELINK, J., Van haat gesproken? Een rechtsantropologisch onderzoek naar de bestrijding van rasgerelateerde uitingsdelicten in België, Antwerpen, Maklu, 2010, 770 p.
- WEBSTER, M., *Merriam-Webster's Dictionary of Law*, Merriam-Webster, Springfield, 1996, 634 p.
- WIGNY, P., *Droit Constitutionnel: principes et droit positif*, Brussel, Bruylant, 1952, 947 p.
- X, "Agent 'smurf' noemen op Facebook is cyberpesten", *De Standaard* 19 februari 2016, https://www.standaard.be/cnt/dmf20160218_02136590.
- X, "Celstraf voor man die agenten 'smurfen' noemt", *De Morgen* 19 februari 2016, <https://www.demorgen.be/nieuws/celstraf-voor-man-die-agenten-smurfen-noemt~b5850ffd/?referrer=https://www.google.com/>.
- X, "Coronascepticus Willem Engel verliest ook tweede lasterzaak tegen Marc Van Ranst", *De Morgen* 15 maart 2023, <https://www.demorgen.be/snelnieuws/coronascepticus-willem-engel-verliest-ook-tweede-lasterzaak-tegen-marc-van-ranst~b8434610/>.
- X, "Gevonden: 214 vergeten pers- en politieke assisenprocessen", *De Morgen*, 21 februari 2012, <https://www.demorgen.be/nieuws/gevonden-214-vergeten-pers-en-politieke-assisenprocessen~b88c2a19/>.
- X, *Le "conscrit" aux assises: le procès de Louis de Brouckère et Jules Lekeu*, Brussel, Le Peuple, 1896, 47 p.
- X, "Man moet voor assisen verschijnen na haatberichten op Facebook: een gevaarlijk precedent of een uitzondering?", *Het Nieuwsblad* 3 april 2021, https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20210402_96963842.
- X, "Op één dag kan het afgewerkt zijn, maar dat is niet de enige reden waarom advocaat wil dat zaak van Acid voor assisen komt", *Het Nieuwsblad* 18 januari 2024, https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20240118_97560901.
- X, "Régime de la presse, en 1832, à Gand", *BJ* 1897, kol. 864.
- X, "Tweede assisenproces voor persmisdrijf mogelijk sinds WOII", *HLN* 27 april 2011, <https://www.hln.be/binnenland/tweede-assisenproces-voor-persmisdrijf-mogelijk-sinds-woii~a81f7485/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>.
- X, "Un conflit entre la Haute Cour de La Haye et le ministre Van Maanen en 1818", *BJ* 1873, kol. 1262-1263.
- X, "Voor de derde keer sinds WOII belandt een 'persmisdrijf' voor assisen: Luikse Facebookgebruiker schuldig aan bedreiging", *HLN* 13 oktober 2021, <https://www.hln.be/binnenland/voor-de-derde-keer-sinds-woii-belandt-een-persmisdrijf-voor-assisen-luikse-facebookgebruiker-schuldig-aan-bedreiging~a491c0df/>.

2.5 WEBSITES

- KARLSSON, Å., “Tryckfrihetsförordningen”, <https://riksarkivet.se/tryckfrihetsforordningen>.
- SIMONS, L., “Muls, Jozef”, *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 1998, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/muls-jozef>.
- TYSSENS, J., “Vermeulen, Piet”, *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 1998, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/vermeulen-piet>.
- TYSSENS, J., “Verougstraete, Willem”, *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 1998, <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/verougstraete-willem>.
- UNIA, “Persvrijheid en haatmisdrijven: voor een parlementair debat over artikel 150 van de Grondwet”, <https://www.unia.be/nl/wetgeving-aanbevelingen/aanbevelingen-van-unia/persvrijheid-en-haatmisdrijven-voor-een-parlementair-debat-over-artikel-150-van-de-grondwet>.
- VRT, “1945-1970”, <https://www.vrt.be/nl/aanbod/historiek/tijdslijn/1945-1970/#1967>.
- X, “Benjamin Constant”, <https://www.belgischegrondwet.be/people/benjamin-constant>.
- X, “Onderwijsvrijheid: historische verdieping”, <https://www.belgischegrondwet.be/themas/onderwijsvrijheid/historische-verdieping-3>.
- X, “Persvrijheid: historische verdieping”, <https://www.belgischegrondwet.be/themas/persvrijheid/historische-verdieping-3>.
- X, “Vrijheid van meningsuiting: juridische duiding”, <https://www.belgischegrondwet.be/themas/vrijheid-van-meningsuiting/juridische-duiding>.

BIJLAGEN

1. BIJLAGE A: FICHE ‘DRIE OOST-VLAAMSE ARCHIEFDOSSIERS’

Bij de actoren van vervolging wordt onderscheid gemaakt tussen politie (P), onderzoeksgerecht (OR) en parket (OM). De opgegeven strafmaat correspondeert met de beschuldigde die op dezelfde hoogte vermeld is. Wanneer de veroordeling voorwaardelijk werd opgelegd, wordt dit met een (Vw.) na de strafmaat aangegeven.

Hof van assisen van Oost-Vlaanderen

Datum	Plaats	Beschuldigde(n)	Beschuldiging	Vervolging	Verdediging	Arrest
22 sept. 1930	Aalst Dendermonde Gent	- G. De Breucker - C. Coppens - M. Reynaert - J. Adriaenssens	Onzedige geschriften	- J. Van de Winckel (P) - A. Pardoën (OR) - J. de Bie (OM)	R. Victor	- Buiten de zaak - Buiten de zaak - 200 fr. + kosten - 200 fr. + kosten
27 dec. 1935	Aalst	E. Deprez	Aanval gezag wetten	- J. Van de Winckel (P) - A. Maillet (OR) - R. de Smet (OM)	L. Craeybeckx	5 mnd. (Vw.) + kosten
14 okt. 1935	Aalst	A. Van Hoorick	Aanval gezag wetten	- J. Van de Winckel (P) - A. Maillet (OR) - R. de Smet (OM)	- P. Vermeylen - W. Verougstraete	Vrijspraak

2. BIJLAGE B: FICHE ‘DRIE NAOORLOGSE PERSZAKEN’

De opgegeven strafmaat correspondeert met de beschuldigde die op dezelfde hoogte vermeld is. Wanneer de veroordeling voorwaardelijk werd opgelegd, wordt dit met een (Vw.) na de strafmaat aangegeven.

Datum	Hof van Assisen	Beschuldigde	Beschuldiging	Verdediging	Arrest
1994	Henegouwen	- X - X	Discriminerende geschriften	X	- Vrijspraak - Vrijspraak
2014	Brussel (voorheen Brabant)	- J. Nicolas - F. Lavachery	Laster	C. Lefebvre	Kwijting door verjaring
2021	Luik	- S. Haenen	Dreig- en haatboodschappen	A. Wilmotte	12 mnd. (Vw.) + voorwaarden

3. BIJLAGE C: OVERZICHT PERSPROCESSEN 1831-1914 uit DELBECKE, *De lange schaduw van de grondwetgever*, 481-491

De vermelde datum van het arrest is de datum van het laatste arrest dat in de zaak geveld is. Wanneer het een zaak betrof die na verbreking door het Hof van Cassatie aan een ander hof van assisen verwezen werd, werd de zaak ondergebracht in de lijst van dit laatste hof van assisen. De opgegeven strafmaat correspondeert met de beklaagde of beschuldigde die op dezelfde hoogte vermeld is. Wanneer de veroordeling bij weerspanningheid aan de wet gebeurde, wordt dit met een (W) na de strafmaat aangegeven.

Hof van assisen van Oost-Vlaanderen

	Datum	Beschuldigden/beklaagden	Beschuldiging	Arrest
1	04.07.1832	Albert Bernardin	Laster en beledigingen	Vrijspraak
2	05.05.1834	- Prudens Van Duyse - Francis Van Loocke - Gustave de Burbure	Laster en beledigingen	- Vrijspraak - Buiten de zaak - Vrijspraak
3	19.01.1833	Joseph Doussaint	Laster en beledigingen	Vrijspraak
4	10.08.1833	- Gerard Gys - Francis Van Loocke	Laster en beledigingen	- Vrijspraak - Buiten de zaak
5	02.03.1833	- Michel de Brialmont - Francis Van Loocke	Laster en beledigingen	- Vrijspraak - Buiten de zaak
6	01.05.1833	- Charles Froment - Francis Van Loocke	- Aanvallen gezag wetten - Aanvallen vorstelijk gezag	- Vrijspraak - Buiten de zaak
7	19.04.1836	Alfred Motte	Onzedige geschriften	1 mnd. + 50 fr.
8	31.07.1852	- Adrien Verbaere - Pieter De Wispeleere - Leopold Raes	Laster	- 6 mnd. + 50 fr. (W) - Vrijspraak - 6 mnd. + 100 fr.
9	25.11.1856	Pierre De Geest	Belachelijk maken gods-dienst	2 j. + 500 fr. (W)
10	18.06.1861	- Francis Bogjaerts - Paul Van Leo	Laster	- Buiten de zaak - 3 mnd. + 50 fr.
11	26.11.1866	Augustinus Grootjans	Laster	4 mnd. + 100 fr.
12	19.11.1868	Jean-Joseph Van Branteghem	Laster	Vrijspraak
13	18.05.1869	Romain Crockaert	Laster en beledigingen	Vrijspraak
14	22.05.1869	- Eugène Vander Haegen - Edouard Van Reninge - Auguste Daele	Laster	- Buiten de zaak - Vrijspraak - Buiten de zaak
15	16.07.1875	- Lodewijk Van Lierde - Clement Vandeputte	Laster	- Vrijspraak - Buiten de zaak
16	24.12.1880	- Constantin Van Massenhove - Pierre-Aimé Couwde - Henri Cnops	Laster	- Buiten de zaak - 8 mnd. + 100 fr. - Buiten de zaak
17	04.06.1886	- Edouard Anseele - Francis Van Gysegem	- Beledigen persoon koning - Aanvallen gezag wetten	- 6 mnd. - Buiten de zaak
18	14.07.1892	Marie Vernimmen	Onzedige geschriften	Vrijspraak
19	26.04.1905	- Josephus De Baekere - Eduard Staatemans - Amand Simoons	Collectief uitlokken zonder gevolg	- Buiten de zaak - Buiten de zaak - 1 mnd. + 200 fr.
20	27.04.1906	Johannes Thiery	Onzedige geschriften	5 mnd. + 50 fr.
21	18.03.1913	- Hippolyte Vandemeulebroucke - Karel Everling - Arthur Jauriaux	Collectief uitlokken zonder gevolg	- Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak

Hof van assisen van Luxemburg

	Datum	Beschuldigten/beklaagden	Beschuldiging	Arrest
1	08.07.1834	- Victor Leroux - Hubert Moreau-Deloyne	Laster	- Vrijspraak - Vrijspraak

Hof van assisen van Limburg

	Datum	Beschuldigten/beklaagden	Beschuldiging	Arrest
1	16.11.1857	- Victor Aerts - William Vlecken - Jean Pieters - Charles Dassen	Laster en beledigingen	- Buiten de zaak - Buiten de zaak - Vrijspraak - Vrijspraak

Hof van assisen van Namen

	Datum	Beschuldigten/beklaagden	Beschuldiging	Arrest
1	21.04.1836	- Joseph Moisson - Adolphe Bartels	Laster	- Buiten de zaak - Vrijspraak
2	07.12.1855	- Joachim Misson - Gustave Lebon - Antoine Lallement	Laster	- Buiten de zaak - 200 fr. - 100 fr.
3	18.08.1859	- Joseph Thiry - Jean Thiry - Joseph Dondils	Laster	- 6 mnd. + 50 fr. - 6 mnd. + 50 fr. - Buiten de zaak
4	09.06.1875	Louis Gilis	Laster en beledigingen	2 mnd. + 25 fr.
5	01.08.1882	- Charles Houba - Adrien Gerard	Laster en beledigingen	- Vrijspraak - Buiten de zaak

Hof van assisen van Brabant

	Datum	Beschuldigten/beklaagden	Beschuldiging	Arrest
1	-	Alexander Blandin	Laster	Klacht ingetrokken
2	29.01.1836	- René Spitaels - Albert Lelong	Laster	Klacht ingetrokken
3	-	Joseph Doussaint	Laster	Klacht ingetrokken
4	06.12.1838	Désiré Devos	Laster en beledigingen	1 mnd. + 100 fr.
5	01.08.1838	Philippe Michaëls	Beledigingen	Vrijspraak
6	05.12.1838	- Ferdinand Broglia - Pierre-Amand Parys	Beledigingen	- 200 fr. - Buiten de zaak
7	14.06.1838	Antoine Perrin-Paviot	Laster	6mnd. + 200 fr. (W)
8	14.04.1838	- Jean-Baptiste Koesela - Charles Vandenplas - Nicolas Grégoir	Laster	- 6 mnd. + 50 fr. - Buiten de zaak - Buiten de zaak
9	28.04.1838	- Bernard Wallop - Louis Schaeppen	Laster	- 3mnd. + 150 fr. - Buiten de zaak
10	03.12.1838	- Philippe Wuillot - Pierre-Amand Parys	Laster en beledigingen	- 500 fr. - 500 fr.
11	18.12.1839	- Antoine Bruyninckx - Nicolas Slingeneyer	Laster	- 1 mnd. + 50 fr. - Buiten de zaak
12	14.03.1839	- Ferdinand Broglia - Pierre-Amand Parys	Laster	- 6 mnd. + 100 fr. - Buiten de zaak
13	20.03.1838	- Ferdinand Broglia - Pierre-Amand Parys - Guillaume Colbert	Laster	- 6 mnd. + 2000 fr. - Buiten de zaak - Buiten de zaak
14	-	- Philibert Marschaux - André Jobard	Laster	Klacht ingetrokken

	Datum	Beschuldigden/beklaagden	Beschuldiging	Arrest
15	16.12.1839	Pierre-Amand Parys	Laster	3 mnd. + 1000 fr.
16	17.11.1840	- Pierre-Amand Parys - Charles Deschamps - Edgar Bridet	Laster	- Buiten de zaak - Vrijspraak - 3 mnd. + 1000 fr.
17	24.06.1840	- Jacob Kats - André Minkus - Jean-Baptiste Perrier - Pierre-Joseph Peeters - Arnold Bataille - Jean Bollen - Théodore Bruix - Ferdinand Dehou - Charles Minne - Jean-Baptiste Decoster - François Halleman - Joseph Cottiers - Jean-Henri Dehou - Jean Mulder - Léonard Vandenbempden - Josse Meskens - Jean-Baptiste Vandermeeren	Laster	- 6 mnd. + 2000 fr. - 6 mnd. + 2000 fr. - 6 mnd. + 2000 fr. - 4 mnd. + 100 fr. - 4 mnd. + 100 fr. - 4 mnd. + 100 fr. - 4 mnd. + 100 fr. - 4 mnd. + 100 fr. - 4 mnd. + 100 fr. - 4 mnd. + 100 fr. - 4 mnd. + 100 fr. - 4 mnd. + 100 fr. - 4 mnd. + 100 fr. - 4 mnd. + 100 fr. - 4 mnd. + 100 fr. - 6 mnd. + 2000 fr. - 4 mnd. + 100 fr.
18	28.11.1841	- Désiré Tack - Ferdinand Backeljou	Laster	- 6 mnd. + 2000 fr. - Buiten de zaak
19	13.03.1841	- Nicolas D'Herbigny - Ferdinand Backeljou	Aanval gezag vorst	- 2 j. - 2 j.
20	30.07.1842	- Jean-Jacques Parent - Philippe de Trietomson - Pierre-Charles Beugnies	Laster en beledigingen	- 3 j. + 200 fr. - Buiten de zaak - Buiten de zaak
21	18.12.1842	Olivier Vandenwyngaert	Laster	Vrijspraak
22	24.07.1844	- Victor Tiberghien - Constant Donneaux	Laster	- 100 fr. - Buiten de zaak
23	08.08.1845	- Pierre-Théodore Verhaegen - Jean-Jacques Coché-Mommens	Laster	- Ontslag vervolging - Ontslag vervolging
24	05.03.1846	- Emmanuel Voglet - Ferdinand Broglia	Laster	- Buiten de zaak - Vrijspraak
25	04.03.1846	- Emmanuel Voglet - Ferdinand Broglia	Laster	- Buiten de zaak - Vrijspraak
26	08.11.1846	- Jean Labiau - Jean Pellerin - Adrien Verbaere - Xavier Devenyns	Aanval gezag wetten	- 6 mnd. - 6 mnd. - Buiten de zaak - 6 mnd.
27	28.12.1846	Ferdinand Broglia	Beledigingen	50 fr.
28	16.02.1847	- Désiré Dejumme - Jean-Jacques Parent	Laster	- Vrijspraak - Buiten de zaak
29	-	- Ferdinand Broglia - Adolphe Serres	- Laster en beledigen. - Aanvallen gezag vorst	- Afdloop onbekend - Afdloop onbekend
30	10.02.1847	- Jean-Baptiste Dewallens - Pierre-Amand Parys - Philippe Wuillot - Charles Deschamps - Philippe Michiels - Charles Verassel - Josee Sacré - Pierre-Joseph Dudart	Aanvallen gezag vorst	- Buiten de zaak - Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak

	Datum	Beschuldigten/beklaagden	Beschuldiging	Arrest
31	09.06.1847	– Diedonné Maud'heux – Fort Bienes – Felix Wauters – Pierre-François Wauters	Laster en beledigingen	– Vrijspraak – Buiten de zaak – Buiten de zaak – Buiten de zaak
32	27.11.1847	– Pierre-Armand Parys – Renier Wauters	Laster	– Buiten de zaak – Vrijspraak
33	21.11.1850	Charles Coppin	Laster en beledigingen	15d. + 50 fr.
34	20.03.1852	– Joseph d'Haussonville – Alexandre-Gérard Thomas – Armand Tardieu – André-Louis Ard'huin – Auguste Decq	Beledigen buitenlands staats- hoofd	– Vrijspraak – Vrijspraak – Buiten de zaak – Buiten de zaak – Buiten de zaak
35	07.06.1852	– Charles Potvin – Louis Labarre	Beledigen buitenlands staats- hoofd	– Vrijspraak – Buiten de zaak
36	17.06.1856	Désiré Brismée	Beledigen lid koninklijke fa- milie	1 j. + 1000 fr.
37	01.03.1858	– Pierre-Armand Parys – Victor Hallaux	Beledigen buitenlands staats- hoofd	– Buiten de zaak – 15 m. + 1000 fr. (W)
38	08.03.1858	– Louis Labarre – Désiré Brismée	Beledigen buitenlands staats- hoofd	– 13 m. + 1200 fr. – Buiten de zaak
39	09.03.1858	– Nicolas Coulon – Anne Dejon	Beledigen buitenlands staats- hoofd	– 18 m. + 100 fr. – Buiten de zaak
40	20.08.1859	– Charles Brisson – Jean-Baptiste Descamps	Laster	– 6 mnd. + 2000 fr. (W) – Buiten de zaak
41	23.11.1866	– Alphonse Gillard – Charles Vanderauwera	Beledigen buitenlands staats- hoofd	– Vrijspraak – Buiten de zaak
42	01.08.1866	– Pierre-Joseph Desomer – Odilon Delimal	Beledigen buitenlands staats- hoofd	– Buiten de zaak – 1 j. + 1000 fr.
43	05.08.1866	– Charles Vanderauwera – Jean Roses – Pierre Vésinier	Beledigen buitenlands staats- hoofd	– Buiten de zaak – 18 m. + 1000 fr. – 18 m. + 1000 fr.
44	17.05.1867	– Joseph Dubois – Alexandre de Burlet	Laster en beledigingen + uit- lokken van duel	– 3 mnd. + 500 fr. – 15d. + 50 fr.
45	08.09.1868	– Pierre-Joseph Desomer – Odilon Delimal	Beledigen buitenlands staats- hoofd	– Buiten de zaak – Vrijspraak
46	09.09.1868	– Pierre-Joseph Desomer – Charles Otterbein	Beledigen buitenlands staats- hoofd	– Buiten de zaak – Vrijspraak
47	20.07.1869	Charles Bacheléry	Beledigen buitenlands staats- hoofd	6 mnd. + 200 fr.
48	25.05.1870	Armand Mandel	Laster en beledigingen	Vrijspraak
49	16.07.1874	– Ferdinand Broglia – Léopold Ancrau – Vital Puissant – Guillaume Tevissen – Jules Lemonnier – Auguste Terrin – Alexis Tassier – Alexandre Fischlin – Henri Ernest – Eustache Carlier – Charles Blanchard	Laster, ontroof en beledigingen	– 4x5 mnd. + 50 fr. + 5x24 d. + 40 fr. – 4x5 mnd. + 50 fr. + 4x1 mnd. + 50 fr. – 4x5 mnd. + 50 fr. + 4x1 mnd. + 50 fr. – Buiten de zaak – Buiten de zaak – Buiten de zaak – Buiten de zaak – Buiten de zaak – Buiten de zaak – Buiten de zaak

	Datum	Beschuldigten/beklaagden	Beschuldiging	Arrest
50	06.04.1875	- Guillaume Engelen - Ferdinand Broglia	Laster, eerroof en beledigingen	- Buiten de zaak - 1 j., + 100 fr. + 2 mnd. + 100 fr.
51	17.11.1875	- Eustache Carlier - Ferdinand Broglia - Charles Broglia	Laster en beledigingen	- Buiten de zaak - 1 j., + 100 fr. + 2 mnd. + 100 fr. - 6 mnd. + 100 fr. + 1 mnd. + 200 fr.
52	-	- Henri Ernest - Henri Posters - Ferdinand Broglia	Laster en beledigingen	- Afloop onbekend - Afloop onbekend - Afloop onbekend
53	17.03.1877	- Charles Lazenby - Edward Thomas	Onzedige geschriften	- 3x4 mnd. + 300 fr. (W) - 3x4 mnd. + 300 fr. (W)
54	06.06.1877	Jules Lemonnyer	Onzedige geschriften	6 mnd. + 500 fr.
55	05.02.1878	- Eustache Carlier - Adolphe Leclercq	Beledigingen	- Buiten de zaak - Vrijspraak
56	25.04.1878	Charles Sacré	Onzedige geschriften	Vrijspraak
57	27.04.1878	Jules Jean Gay	Onzedige geschriften	2 mnd. + 200 fr.
58	08.07.1878	Virginie Sluys	Onzedige geschriften	2x6 mnd. + 400 fr.
59	21.09.1878	- Eustache Carlier - Jules-Camille Claudel	- Beledigen buitenlands staatshoofd - Aanval gezag wetten	- Buiten de zaak - 2 j. + 2000 fr. (W)
60	13.05.1879	- Maurice Lachâtre - Eustache Carlier - Henry Kistemæckers	Onzedige geschriften	- Uitgesteld (W) - Vrijspraak - Buiten de zaak
61	30.10.1882	Léon Coppieiers 't Wallant	Laster en beledigingen	Vrijspraak
62	22.12.1885	- François Van Crombrugge - Alphonse Bourgoet - Alfred Lefèvre - Henry Kistemæckers	Onzedige geschriften	- Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak
63	06.11.1886	Auguste Brancart	Onzedige geschriften	6 mnd. + 700 fr. (W)
64	20.03.1886	- Gertrude Douci - Eustache Carlier - Jeanne Viennot - Elise Menning - Joseph Huot - Charles Gilliet - Arthur Stocquart - Frédéric Avondstondt - Emile L'Hoest - Alfred Lefèvre	Onzedige geschriften	- Buiten de zaak - Buiten de zaak - Buiten de zaak - 2 mnd. 300 fr. - 3 mnd. + 500 fr. - 2 mnd. + 300 fr. - Buiten de zaak - Buiten de zaak - Buiten de zaak - Buiten de zaak
65	12.11.1886	- Edward Mahieu - Ferdinand Monier	Aanval gezag wetten	- Buiten de zaak - 3 mnd.
66	29.12.1886	- Alfred Defuisseaux - Edward Mahieu - Séverin Plapied	- Aanval gezag wetten - Beledigen persoon koning	- 2 j. + 100 fr. + 2 j. (W) - Buiten de zaak - 2x1 mnd.
67	25.02.1887	Alphonse Stocquart	Onzedige geschriften	Vrijspraak
68	23.04.1888	- Irma-Loubry - Désiré Vittu - Gertrude Douci - Auguste Brancart	Onzedige geschriften	- 6 mnd. + 50 fr. (W) - 6 mnd. + 50 fr. (W) - 6 mnd. + 50 fr. (W) - 1 j. + 50 fr. (W)
69	18.05.1888	François Van Crombrugge	Onzedige geschriften	4 mnd. + 100 fr.
70	23.10.1888	Léopold Noël	Onzedige geschriften	6 mnd. + 500 fr. (W)
71	21.10.1889	Leopold Istace	Onzedige geschriften	Vrijspraak

	Datum	Beschuldigten/beklaagden	Beschuldiging	Arrest
72	16.12.1889	- Claude-Marie Morel - Jules Morel	Laster en eerroof	- 1 j. + 200 fr. (W) - 1 j. + 200 fr.
73	21.10.1889	Leopold Istace	Onzedige geschriften	Vrijspraak
74	20.01.1890	Leopold Istace	Onzedige geschriften	Vrijspraak
75	26.04.1890	- Henry Kistemaeckers - Floribert Van Buggenhoudt - Théodore Hannon - Georges-Henri Nizet - Guillaume Seveeyns	Onzedige geschriften	- Vrijspraak - Buiten de zaak - Vrijspraak - Vrijspraak - Buiten de zaak
76	26.04.1892	- Jean-François Elslander - Henry Kistemaeckers - Floribert Van Buggenhoudt	Onzedige geschriften	- Vrijspraak - Buiten de zaak - Buiten de zaak
77	29.04.1892	- Guillaume Bracke - Marie-Elisabeth De Buyger - Louis De Becker	- Aanval gezag wetten - Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 7 mnd. + 50 fr. - Buiten de zaak - Buiten de zaak
78	25.07.1892	- Angélique Lannoy - Marie Le Rôle	Onzedige geschriften	- 2x50 fr. - 2x30 fr.
79	26.07.1892	- Leopold Istace - Charles Cornelis - Marie Lenaers	Onzedige geschriften	- Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak
80	02.11.1892	- Albin Villeval - Charles Reniers - François Lanciers	- Aanval gezag wetten - Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 4x6 mnd. - Buiten de zaak - Buiten de zaak
81	07.12.1892	Jeanne Viennot	Onzedige geschriften	1 mnd. + 100 fr.
82	19.01.1893	Albin Villeval	Aanval gezag wetten	2 j. (W)
83	20.01.1893	Charles Reniers	Collectieve uitlokking zonder gevolg	3x1 mnd. + 50 fr.
84	21.04.1893	Jean-François Buelens	Collectieve uitlokking zonder gevolg	Vrijspraak
85	20.07.1893	- Joseph Milot - Jules Michotte - Paul L'Hoste - Isidore Lévesque - Victor Ernest	Aanval gezag wetten	- Buiten de zaak - Buiten de zaak - Buiten de zaak - Buiten de zaak - 6 mnd.
86	18.10.1893	Camille Lemonnier	Onzedige geschriften	Vrijspraak
87	19.10.1893	Henri Verrycken	Onzedige geschriften	15x5 d.
88	08.01.1894	- Louis Bertrand - Joseph Milot - Jean Volders	Collectieve uitlokking zonder gevolg	- Buiten de zaak - Buiten de zaak - Vrijspraak
89	18.06.1894	Victor Simonin	Collectieve uitlokking zonder gevolg	3 mnd. + 50 fr. (W)
90	14.01.1895	- Marie-Elisabeth De Buyger - Victor Ernest - Vincent Volckaert - Jules Michotte - Emile Gilles - François Logen	Aanval gezag wetten	- Buiten de zaak - Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak
91	19.04.1894	- Jean Tondeur - Henri Willems	- Aanvallen gezag wet - Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 2 j. + 1000 fr. (W) - 2 j. + 1000 fr. (W)
92	03.05.1895	- Charles Herschelbroeck - Henri Willems	- Aanvallen gezag wet - Collectieve uitlokking zonder gevolg	- Buiten de zaak - 6 mnd. + 100 fr.
93	15.05.1895	Charles Flor	Beledigen buitenlands staathoud	Vrijspraak

	Datum	Beschuldigde/beklaagde	Beschuldiging	Arrest
94	21.12.1895	- Marie-Elisabeth De Buyser - Vincent Volckaert - Jules Michotte - Emile Gilles - François Deboeck - Maurice Wilmet - Léon Trodet - Georges Rens	- Aanvallen gezag wet - Collectieve uitlokking zonder gevolg	- Buiten de zaak - 4 mnd. - 3 mnd. - 3 mnd. - 2 mnd. - 3 mnd. - 5 mnd. - 5 mnd.
95	23.03.1896	- Joseph Milot - Jules Leken - Louis De Brouckère	Aanvallen gezag wetten	- Buiten de zaak - Vrijspraak - Vrijspraak
96	30.03.1896	- Joseph Nalinne - François Lavols	Onzedige geschriften	- 2x6 mnd. + 50 fr. - 2x3 mnd. + 50 fr.
97	25.07.1896	- Georges Debehogne - Emile Chapelier - Ferdinand Monier	Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 2 mnd. + 50 fr. - Buiten de zaak - Buiten de zaak
98	05.07.1897	Joseph Appy	Onzedige geschriften	2x6 mnd. + 500 fr. (W)
99	07.12.1898	- Léon Rognes - Henry Kistemaeckers - Donat Janssens	Onzedige geschriften	- Vrijspraak - Buiten de zaak - Buiten de zaak
100	21.10.1898	Rodolphe Cobut	Onzedige geschriften	3 mnd. + 50 fr.
101	09.02.1899	Alfred Lefèvre	Onzedige geschriften	40 d. + 200 fr.
102	17.04.1899	- Claude Lafond - Emile-Philippe Javron	- Lasten en beledigingen - Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 2x2 j. + 100 fr. + 2x200 fr. (W) - 2x2 j. + 100 fr. (W)
103	17.04.1899	Alfred Van Dyck	Onzedige geschriften	1 j. + 500 fr. (W)
104	29.10.1900	- Louis Roman - Clémentine Guillemard - Henri Mattern - Jules Audiarte - Oscar Mayolez	Onzedige geschriften	- Vrijspraak - Buiten de zaak - Buiten de zaak - Buiten de zaak - Buiten de zaak
105	30.10.1900	- Charles Greuell - François Havermans - Marie Havermans - Jeanne Chemnitz	Onzedige geschriften	- Vrijspraak - Buiten de zaak - Buiten de zaak - Buiten de zaak
106	31.01.1901	Henri Mattern	Onzedige geschriften	1 mnd. + 200 fr.
107	02.02.1901	- Ignace Van Assche - Jules Marie Corneel	Onbekend	- Vrijspraak - Vrijspraak
108	04.02.1901	Victor-Polydore Minne	Beledigen buitenlands staats-hoofd	Vrijspraak
109	29.01.1903	Jules Mestag	Collectieve uitlokking zonder gevolg	6 mnd. + 100 fr.
110	30.01.1903	- Louis Roman - Ferdinand Pauly - Romain Robyn	Collectieve uitlokking zonder gevolg	- Buiten de zaak - 6 mnd. + 100 fr. - 4 mnd. + 100 fr.
111	06.02.1905	Louis Coenen	Onbekend	Vrijspraak
112	14.11.1905	- Auguste Brancart - Albert Berthel	Onzedige geschriften	- 12 mnd. + 2000 fr. (W) - 12 mnd. + 1000 fr. (W)
113	06.03.1907	Felix Van Renterghem	Onzedige geschriften	Vrijspraak
114	24.11.1908	Jeanne Viennot	Onzedige geschriften	6 mnd. + 500 fr. (W)

Hof van assisen van Antwerpen

	Datum	Beschuldigten/beklaagden	Beschuldiging	Arrest
1	13.01.1835	Delrue	Laster en beledigingen	Klacht ingetrokken
2	21.09.1836	- Louis Delestré - Maurice Bernard - Emile Delrue	Laster en beledigingen	- 1 mnd. + 300 fr. (W) - 1 mnd. + 300 fr. - Buiten de zaak
3	18.10.1843	- Willem Van Merlen - Karel Torfs	Laster en beledigingen	- Buiten de zaak - Vrijspraak
4	03.05.1844	- Johannes Van Zevendonck - Pierre Van Auwermeulen - Johannes Van Rompaey	Laster en beledigingen	- 1 mnd. - Buiten de zaak - 6 weken
5	18.08.1857	Cornelle Outendirck	Laster en beledigingen	Vrijspraak
6	04.01.1887	- Alfred Defuisseaux - Edward Maheu	- Aanvallen gezag wet - Aanvallen gezag vorst	- 2x6mnd. + 300 fr. (W) - Buiten de zaak
7	07.06.1888	- Oswald Kramp - Joseph Theunis	Laster en beledigingen	- 200 fr. - Buiten de zaak
8	06.06.1893	- Jan Welters - Jan Borré	- Aanvallen gezag wet - Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 10 mnd. + 50 fr. - Buiten de zaak
9	20.06.1893	- Jan Engels - Jan Borré - Augustin Pooters - Roeloff Smit - Lodewijk Foubert	- Aanvallen gezag wet - Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 10 mnd. + 50 fr. (W) - Uitgesteld - Uitgesteld - Uitgesteld - Uitgesteld
10	12.06.1893	- Constant Goetschalck - Karel Mortelmans - Gustaaf Van Fleteren	Collectieve uitlokking zonder gevolg	- Vrijspraak - Buiten de zaak - Buiten de zaak
11	29.06.1893	- Jan Engels - Jan Madou - Jan Welters - Lodewijk Foubert - Augustin Pooters - Jan Borré	- Collectieve uitlokking zonder gevolg - Aanvallen gezag wet	- 2x18 mnd.+ 50 fr. (W) - Uitgesteld - 1 j. + 50 fr. - 6 mnd.+ 50fr. (W) - Uitgesteld - Uitgesteld
12	30.06.1893	- Jan Engels - Marinus Anthonissen - Frans Wouters - Michiel Clauwaert - Jacques Fets	Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 3mnd + 50fr. (W) - Buiten de zaak - Buiten de zaak - Buiten de zaak - Buiten de zaak

	Datum	Beschuldigten/beklaagden	Beschuldiging	Arrest
14	29.01.1894	- Desiderius Lamarq - Emilia Claes - Jan Van den Bossche	Aanval gezag wetten	- 6 mnd. - Buiten de zaak - Buiten de zaak
15	10.05.1894	- Eugenius Lams - Hendrik Van Hoyweghen - Karel Van Hoyweghen	- Aanval gezag wetten - Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 1 mnd. + boete - Buiten de zaak - Buiten de zaak
16	15.05.1894	- Martinus Kocx - Marinus Antonissen - Frans Van Doeselaer	- Aanval gezag wetten - Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 6x2 mnd. + 6x50 fr. - 3x2 mnd.+ 3x50 fr. - Buiten de zaak
17	04.12.1895	- Henri Willems - Jean Tordeur	- Aanval gezag wetten - Collectieve uitlokking zonder gevolg	- Buiten de zaak - 1 jaar gevangenis + 100 fr. boete
18	13.07.1899	- Petrus Herleyn - Elisabeth Stuers - Gustave Wouters - Louis Moens - Alexis Moens - Alexandre Moens - Auguste Brancart	Onzedige geschriften	- Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak
19	06.03.1901	Lodewijk Kets	Laster en beledigingen	1 jaar + 2x2 mnd. (W)
20	03.06.1901	- Jaak Jans - Michel van Alphen - Frans Gilliams	Vrijheid werk en nijverheid krenken	- 1 mnd. + boete - Buiten de zaak - Buiten de zaak
21	09.03.1909	Charles Reith	Onzedige geschriften	Vrijspraak

Hof van assisen van West-Vlaanderen

	Datum	Beschuldigde/beklaagde	Beschuldiging	Arrest
1	30.06.1834	- Constant De Beil - Charles Van den Plas - Emile Delrue	Laster en beledigingen	- Vrijspraak - Buiten de zaak - Buiten de zaak
2	21.06.1836	- Théodore Aeben - François Arnoy	Laster en beledigingen	- Buiten de zaak - 6 mnd. + 1000 fr.

	Datum	Beschuldigde/beklaagde	Beschuldiging	Arrest
3	07.08.1839	- Pierre-Amand Parys - Jean Baptiste Perrier	Laster en beledigingen	Kwijting (décharge) door verjaring
4	25.06.1847	Napoleon Arlequeson	Aanvallen gezag wet	Vrijspraak
5	27.11.1848	- Julius Ferraillie - Lodewijk Claeyss	Laster en beledigingen	- Vrijspraak - Buiten de zaak
6	24.03.1853	- Benoît Beeckman - Philippe Popp	Laster en beledigingen	- Vrijspraak - Buiten de zaak
7		Adrien Verbaere	Laster en beledigingen	3 mnd + boete
8	06.06.1866	- Aloysius Vion - Petrus Vion	Laster en beledigingen	- Vrijspraak - Buiten de zaak
9	07.11.1873	- Adolphus De Brauwere - Eugénus Billiaert	Laster en beledigingen	- 100 fr. - Buiten de zaak
10	13.05.1873	- Robert Monteyne - Albert Billiaert - Eugén Billiaert	Laster en beledigingen	- Vrijspraak - Buiten de zaak - Buiten de zaak
11	31.07.1873	Eugén Billiaert	Laster en beledigingen	2x6 mnd (W)
12	03.02.1877	- Elodie Rigole - Karel Hoedt - Achilles Gombert - Colette Gille	Laster en beledigingen	- Boete - Vrijspraak - Vrijspraak - Boete
13	26.08.1879	- Henrius Bourgeois - Fidèle Vion	Laster en beledigingen	- 2x1 mnd. + 2x26 fr. - Buiten de zaak
14	11.04.1894	- Petrus O'hoedt - Eénel Descamps - Joseph Reyniers - Camiel Tjoens	Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 3x1 mnd. + 3x50 fr. - Buiten de zaak - Buiten de zaak - Buiten de zaak
15	04.02.1897	- Cyriel Bartier - Gustaaf Van Slambrouck	Laster en beledigingen + Onzedige geschriften	- Vrijspraak - Buiten de zaak
16	31.07.1900	- Edward Bossier - Leonia Verhoest - Jan Dechenne	Onzedige geschriften	- Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak
17	03.08.1900	- Edmond De Reyghere - Julia Laridon - Jan Dechenne	Onzedige geschriften	- Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak
18	26.10.1900	Georges Bekhoud	Onzedige geschriften	Vrijspraak
19	30.10.1900	Camille Lemannier	Onzedige geschriften	Vrijspraak

Hof van assisen van Luik

	Datum	Beschuldigde/beklaagde	Beschuldiging	Arrest
1	03.08.1833	Mathieu Beaufays	Laster	Vrijspraak
2	20.05.1836	- Henri Bonhomme - François Caumont	Laster	- Vrijspraak - Buiten de zaak
3	20.05.183	- Henri Bonhomme - François Caumont	Laster	- Vrijspraak - Buiten de zaak
4	24.11.1836	Jean-François Flechet	Laster en beledigingen	Vrijspraak
5	04.12.1857	Joseph Goffin	Laster en beledigingen	50 fr.

Hof van assisen van Henegouwen

	Datum	Beschuldigden/beklaagden	Beschuldiging	Arrest
1	07.01.1832	Jacques Blancquart	Laster	Vrijspraak
2	17.08.1834	- Jean-Benoît Cricks - Henri Abts - Charles Winckelmans - Jean-François De Coninck	Collectief uitlokken misdrijf	- Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak - Vrijspraak
3	26.10.1840	Pierre-Amand Parys	Beledigingen	Vrijspraak
4	10.08.1843	Louis Moureaux	Beledigingen	Vrijspraak
5	06.08.1849	Anne Marie Rostahay	Laster	Vrijspraak
6	19.05.1892	Leopold Istace	Onzedige geschriften	Vrijspraak
7	03.02.1893	Pauls Gilson	Laster	- 7x3 mnd. + 30 fr. - 6x15 fr. - 1x30 fr. (W)
8	10.06.1893	- Herman Henry - Jean-Baptiste Melchior	Onzedige geschriften	- Vrijspraak - Vrijspraak
9	29.07.1893	Jules Mansart	Onbekend	Vrijspraak
10	28.10.1893	- Alfred Defuisseaux - Desiré Marolle - Elisée Farvieu - Théodore Delattre	Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 3 mnd. + 100 fr. (W) - 3 mnd. + 100 fr. - 3 mnd. + 100 fr. - Buiten de zaak
11	26.07.1898	Théodore Theeuwissen	Onzedige geschriften	2x6 mnd. + 500 fr. (W)
12	14.03.1904	Victor Charbonnel	Onzedige geschriften	2 mnd. + 500 fr. (W)
13	31.03.1906	Henri Fusa	Aanval gezag wetten	6 mnd.
14	10.11.1906	- Jean-Louis Xuyet - Arthur Brenez - Jean Peremans - Eugène Deforeit	Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 3 mnd. - 2 mnd. - Buiten de zaak - Buiten de zaak
15	14.05.1907	- Leopold Presmont - Alphonse Beguin - Jean Peremans - Leopold Kirif - Gerard-Joseph Debehogne	Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 4 mnd. + 50 fr. - 4 mnd. + 50 fr. - Buiten de zaak - 4 mnd. + 50 fr. - Buiten de zaak

	Datum	Beschuldigden/beklaagden	Beschuldiging	Arrest
6	06.03.1861	- Françoise Demonty - Jean-Michel Thomsin - Gilles Hautet	Laster	- Vrijspraak - Buiten de zaak - Buiten de zaak
7	13.03.1862	- Henri Schultin - François Wollesse	Laster	- Vrijspraak - Buiten de zaak
8	24.11.1862	- Leopold Hanssens - François Wollesse	Laster	- Vrijspraak - Buiten de zaak
9	29.11.1864	François Wollesse	Laster	4x5 fr.
10	04.04.1870	André Larondelle	Laster	Veroordeeld
11	17.06.1872	- Louis-Philippe Severeyns - Pierre-Joseph Fluche	Laster en beledigingen	- Buiten de zaak - 1 mnd. + 26 fr.
12	22.03.1879	- Auguste Penters - Charles Donquier - Leon de Thier	Laster en beledigingen	- Vrijspraak - Buiten de zaak - Buiten de zaak
13	08.08.1879	- Toussaint Malempré - Jean-Pierre Masson	- Aanvallen gezag wet - Beledigen buitenlandse voesten	- 12x3 mnd. (W) - Buiten de zaak
14	18.08.1882	- Maurice de la Châtre - Louis-Philippe Lincé - Eustache Carlier	Onzedige geschriften	- 1 j. + 1000 fr. (W) - Buiten de zaak - Buiten de zaak
15	18.12.1885	- Théophile Bovy - Mathieu Adam - Armand Dallemagne - Pierre Martino - René Emery	Onzedige geschriften	- 15 d. + 150 fr. - 15 d. + 150 fr. - 4x2 mnd. + 50 fr. (W) - 15 d. + 150 fr. - 6x2 mnd. + 50 fr. (W)
16	15.03.1886	- Armand Dallemagne - Victor Lebreton - Emile-Jean Pierre - Jean-Michel Pierre	Onzedige geschriften	- 5x2 mnd. + 50 fr. (W) - 15 d. - Buiten de zaak - Buiten de zaak
17	15.06.1896	- Hubert Sevrin - Auguste Nicolet	Collectieve uitlokking zonder gevolg	- 2x7 mnd. + 50 fr. (W) - Buiten de zaak